

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

100 NAP AZ ÉLET: A VILÁGHÁLÓN
TALÁLHATÓ INFORMÁCIÓK GYŰJTÉSÉNEK
ÉS MEGŐRZÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE

AZ OSZK ÚN. MÜNCHENI ANYAGÁNAK
REKATALOGIZÁLÁSA

A KÖNYVTÁR SZIMBOLIKÁJA

SALLAI ISTVÁN A FALUSI KÖNYVTÁRÜGYRŐL

MIT TEKINTHETÜNK IDŐSZAKI KIADVÁNYNAK?
DOKUMENTUMTIPOLÓGIA RÉGEN ÉS MA ① PERIODIKÁK
CÍMPROBLÉMÁIRÓL: AZ ADATBÁZISÉPÍTÉS PROBLÉMÁI

MŰVELŐDÉS, OLVASÁS ÉS KÖNYVTÁR A MAGYAR
KÖNYVSZEMLE (1927–1944) CÍMŰ FOLYÓIRATBAN

A KISEBBSÉGI KULTURÁLIS JOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE
A NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGI JOGOK
ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSÁNAK JELENTÉSE ALAPJÁN

ÁTTEKINTÉS A SVÉD KÖNYVTÁRÜGYRŐL

A REFERÁLÁS ÚJRAFELFEDEZÉSE?

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2011/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2011/2

A TARTALOMBÓL:

① METAADAT-KULTÚRA ÉLETRE KELTÉSE: AZ IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK EPA TARTALOMJEGYZÉKE ② FERSML SZURKOLÓI AVATÁROK A KÖNYVTÁRBAN ③ RÉGI ETO – ÚJ ETO ④ ÉSZREVÉTELEK AZ ETO-TANULMÁNYHOZ ⑤ EGY KORSZERŰ SAJTÓBIBLIOGRÁFIA TERVEZÉSÉNEK SZEMPONTJAI SAJTÓTÖRTÉNETI KÉRDÉSEK TISZTÁZÁSA A BIBLIOGRÁFIAI ÚJRAFELDOLGOZÁS SORÁN ⑥ ÚJ GENERÁCIÓK, ÚJ MÉDIA, ÚJ ÍRÁSTUDÁSOK ⑦ KÖZKÖNYVTÁRAK MÉRÉSE, RANGSOROLÁSA, PARAMÉTEREIK ÖSSZEHASONLÍTÁSA (AMERIKAI ÉS EURÓPAI PÉLDÁK)⑧

**Könyvtári
Intézet**

21. (57.) ÉVFOLYAM, 2011. 2. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegykői Iлона, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3875, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1500.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. **Felelős kiadó:** dr. Sajó Andrea ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science Abstracts (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, EBSCO)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)

*A folyóirat megjelenését a Nemzeti Erőforrás Minisztérium és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

www.nefmi.gov.hu

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

ALPEK Etelka Anna (egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar),
BÁTFAI Mária Erika (Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen), BÁTFAI Norbert
(Debreceni Egyetem, Informatikai Kar, Információ Technológia Tanszék, Debrecen), DANCS Szabolcs
(OSZK, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba, Nyugat-magyaror-
szági Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.),
HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.) KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. fősztályvezetője, Bp.),
KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény, Nyugat-magyarországi
Egyetem, Savaria Egyetemi Központ, Szombathely), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtá-
rának ny. munkatársa, Bp.), KÜRTIAfrodité (OSZK, Bp.), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. főkönyvtárosa,
Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI
Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), POGÁNY György (Kármán József Városi
Könyvtár, Pilis), PROKNÉ PALIK Mária (BME OMIKK, Bp.), SOMOGYI József (Könyvtári Intézet,
Bp.), STUMPF-BENEDEK Anna (Magyarországi Ruszinok Könyvtára, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári
Intézet, Bp.), UNGVÁRY Rudolf (az OSZK ny. tud. főmunkatársa, író, teaurusz-szerkesztő, Bp.), VASS
Johanna (OSZK, Budapest). VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.).

Abstracts 283

TANULMÁNYOK

DUDÁS Anikó: Metaadat-kultúra életre keltése:
az Irodalomtörténeti Közlemények EPA-tartalomjegyzéke 287

BÁTFAI Norbert – BÁTFAI Mária Erika: FerSML
szurkolói avatárok a könyvtárban 309

MÁNDY Gábor: Régi ETO – új ETO 317

Észrevételek Mándy Gábor tanulmányához
(Prokné Palik Mária; Ungváry Rudolf) 333

MŰHELY

VASS Johanna: Egy korszerű sajtóbibliográfia tervezésének
szempontjai 337

KÜRTI Afrodité: Sajtótörténeti kérdések tisztázása a
bibliográfiai újrafeldolgozás során 361

KITEKINTÉS

KOLTAY Tibor: Új generációk, új média, új írástudások 373

SOMOGYI József: A közkönyvtárak mérése, rangsorolása,
paramétereik összevethetősége. Kísérletek és eredmények
(amerikai és európai példák) 382

KÖNYVSZEMLE

Leletmentés. Fülöp Géza posztumusz könyvéről

FÜLÖP Géza: Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban (1772-1848)
(Ism.: Pogány György) 395

Két kiadvány az olvasáskultúra fejlesztéséről

Az olvasás védelmében. (Szerk. Szávai Ilona) ;

Az olvasáskultúra fejlesztése. Konceptiók, programok és kampányok (Ism.: Stumpf-Benedek Anna) 402

A Köztelektől a Tündérpalotáig

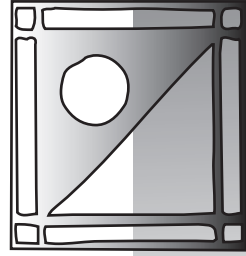
DROPPÁNNÉ DEBRECZENI Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története, különös tekintettel a könyvtári gyűjtemény alakulására. (1. köt.: 1877–1933. 2. köt.: 1958–1990.) (Ism.: Murányi Lajos) 408

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK)	413
Könyvtár- és tájékoztatásügy	417
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	424
Munkafolyamatok és szolgáltatások	428
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	446
Vezetés, irányítás	447
Felhasználók és használat	454
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	464
Könyvtárgépesítés, könyvtárpépület	467

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Vitalising metadata culture: TOCs of the journal *Irodalomtörténeti Közlemények* in the Hungarian Electronic Periodicals Archive and Database

DUDÁS Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 287 – 307.

Irodalomtörténeti Közlemények (ItK, Bulletin for Literary History) is one of the oldest scholarly journals in its field in Hungary. It has been published by the Institute of Literary Studies at the Hungarian Academy of Sciences since 1891. The bulletin's issues between 1891 and 2003 have been recently digitised and are now publicly available in the Electronic Periodicals Archive and Database (EPA), the e-content service of periodicals at the Hungarian National Library. EPA provides tables of contents for individual issues in XML format with the aim to improve browsing, visibility, searchability and accessibility of articles; it co-operates with some Hungarian databases in exchanging and reusing metadata. The article reports on how the students of arts and of LIS at three faculties of humanities in Hungary (at the University of Szeged, the Western Transdanubian University and the Pázmány Péter Catholic University) were involved – as a pilot – in preparing TOCs for the digitised issues of ItK as part of their practical training. The related courses

for students provided a special opportunity to gain knowledge about metadata, digitisation, proof-reading of texts; to obtain skills in processing metadata, to practise philological accuracy, to get acquainted with content services and one of the most important Hungarian scholarly core journals in the humanities.

FerSML supporter avatar files in the library

BÁTFAI Norbert – BÁTFAI Mária

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 2. pp. 309 – 316.

In this short communication the authors investigate implementation issues of a supporter avatar database on the FerSML (Footballer and Football Simulation Markup Language) platform. These supporter avatar files are small XML files that describe soccer teams and coaches from the point of view of supporters. Supporter avatar collections manage avatars created by supporters. From another perspective, the data provided by supporters make up a sort of football bibliography. In the present work some ways to achieve this goal are considered. In addition, the authors suggest publishing supporter avatars as linked open data on the semantic web.

Old UDC – new UDC

MÁNDY Gábor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 2. pp. 317 – 332.

The author analyses the deficiencies of the old UDC (pre-coordination, subject heading nature, mixed content, sophisticated analogies, special subdivisions, missing notations, difficult UDC language) from the point of a practising subject cataloguer. Further, he illustrates the major changes appearing in the new edition with examples. He draws on a rich collection of examples when illustrating in which fields the new UCD performs better and in which it became more difficult to use. He makes a proposal for establishing an organic connection between bibliographic description and subject cataloguing, as well as for introducing full post-coordination in order to facilitate use. Finally, he gives ideas on how to

introduce the new UDC in Hungarian libraries. (Old UDC in this article means the abridged Hungarian edition prepared in 1990 based on the 1989 edition of UDC, used by most Hungarian libraries even today, while new UDC means the Hungarian translation based on UDC Publ. No. P057.)

Some remarks on Gábor Mándy's study (by Mária Prok-Palik and Rudolf Ungváry)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 2. pp. 333 – 336.

According to Mária Prok-Palik computerised databases offer an opportunity to search for parts of compound notations with an independent meaning. She proposes to create an authority file in order to manage notations unanimously.

Rudolf Ungváry finds Mándy's approach to the subject mistaken, because he mixes up the issues related to the system and its usage; it is not UDC's task to enable searching by sub-divisions or elements of the system, as Mándy expects. It has not been mentioned that the new Hungarian edition lacks a detailed elaboration of literature and history with national details. The full Hungarian edition of UDC should be digitised and various editions should be regularly managed.

WORK IN PROGRESS

Planning a modern bibliography of periodicals

VASS Johanna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 2. pp. 337 – 360.

The study describes the retrospective bibliographic activities at the Department of Press History of the National Széchényi Library. The works rely on a plan (2006) under the title „A bibliographic database of newspapers and journals having appeared on the territory of Hungary or anywhere in Hungarian, in the period 1705-1985”. Professional works with periodicals require more time and effort than usual in librar-

ies, because this material type is of rather varied nature, and the changes in cataloguing standards may cause confusion. The study presents the difficulties faced by editors, the lessons learned and the experience to be shared with the profession. The author summarises how to make plans corresponding to today's library environment – concerning database planning or selecting a data exchange standard – as well as the dilemmas related to bibliographic description. The annex includes examples illustrating various solutions for a full description.

Clarifying issues of press history during re-cataloguing

KÜRTI Afrodité

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 361 – 372.

The author illustrates the importance of autopsy with the example of three foreign journals (Neues ungrisches Magazin, Der Rothmantel and Wegweiser und Anzeigeblatt) from the re-cataloguing practice of the National Széchényi Library. She notes that a bibliographic entry may change due to a different approach to processing or due to becoming aware of or utilising new facts. Repeated autopsy may often bring new results as well. The outcomes of re-cataloguing: in case of the journal mentioned as first the full life cycle of the journal could be identified having ascertained the contradictions of earlier bibliographies; in case of the second one the place of publishing could be clarified; in the third case new holdings data have been discovered.

FROM ABROAD

New generations, new media, new literacy

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 373 – 381.

The habits of the new generation regarding learning, library and media use are different from those of the earlier one. The study investigates how big is

the divide between those born in and after the 90s (“digital natives” having grown up in a digital environment) and the older generation (“digital immigrants” who have, on the other hand, developed the relevant technologies), and also the reality of extreme statements about digital natives.

According to surveys in Hungary one needs to be more circumspect. The younger generation uses computers intensively, they download films and music, establish connections, are active on social sites. The majority of young people are actually more passive than presumed (e.g. a few of them do editing work or create own content). When they look for information, they do it as simple as possible, they spend little time on reading the information found, make decisions based on little information, and do not check data. Some of them, however, resist the challenges of new technologies and do not use Web 2.0 solutions on principle. Further, the author analyses the role of Web 2.0 and Library 2.0 in forming information culture and digital literacy. He finds it important that also literacies relying on erudition be preserved.

Measuring, ranking and benchmarking in public libraries: experiments and outcomes (based on American and European examples)

SOMOGYI József

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 382 – 393.

The tool used in the US for library performance measurement and benchmarking is the HAPLR index (Hennen's American Public Library Ratings) and the Library Journal (LJ) Index of Public Library Service. The BIX index in Germany fulfils a similar role, while in Great Britain libraries are qualified by the reports of the Audit Commission. The Hennen index rates libraries based on broad population categories, while the LJ index relies on total operating expenditures. The author presents in detail the measures used by these two indexes as well as their calculation methods, and summarises the discussions about their usability. The German BIX index is based on voluntary data provision and its structure is also apt for diachronous investigations. This index weights according to the importance of individual indicators

for users. The logic of performance measurement in Britain is different from that in the US. In Britain it is a duty of the government to have measurements carried out; the aim being not to rank institutions but to carry out unique investigations – this is why the measures have been developed into standards which serve as patterns.

In the author's view from among the available comparative statistics the most efficient one is the HAP-LR index.

BOOK REVIEWS

Reading, culture and publishing in the Age of Enlightenment and the Vormärz in Hungary

FÜLÖP Géza: *Olvasás, kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban, 1772–1848.* (Budapest : Hatágú Síp, 2010. 249 p.)

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 395 – 401.

Two studies on research into reading

Az olvasás védelmében. Olvasáskutatói tanulmányok. Szerk. Szávai Ilona. (Budapest : Pont, 2010. 185 p.); *Az olvasáskultúra fejlesztése. Kon-*

ceptciók, programok és kampányok. (Budapest : Könyvtári Intézet, 2009. 143 p.)

(Reviewed by Anna Stumpf Benedek)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 402 – 407.

The history of the Hungarian Pedagogical Library and Museum

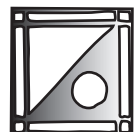
DROPPÁNNÉ DEBRECZENI Éva: *Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története, különös tekintettel a könyvtári gyűjtemény alakulására.* 1. köt. 1877–1933. 2003. 145 p. (2. jav. kiad. 2005. 147 p.), 2. köt. 1958–1990. (2010. 526 p.)

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 2. pp. 408 – 411.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS

(ABSTRACTS)

Metaadat-kultúra életre keltése: az *Irodalomtör- téneti Közlemények* EPA- tartalomjegyzéke

DUDÁS Anikó

Az Elektronikus Periodika Adatbázis Archívum (EPA) weboldalán 2008-ban a következő felhívás jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Dokumentum Központ védjegyével:

„2008-ban a MEK Egyesület megbízásából, az Internet Szolgáltatók Tanácsának támogatásával, digitalizálásra került az Irodalomtörténeti Közlemények 1891 és 2003 között megjelent, közel 400 db. füzete. Az Országos Széchényi Könyvtár várja mindazok jelentkezését, akik szöveges fájlban (TXT, RTF, DOC stb.) szívesen elküldenék az ItK egy vagy több archivált füzetének tartalomjegyzékét. A szöveget csatolt fájlként e-mail-ben kell elküldeni [...] vagy WEB FTP-vel lehet felölteni [...]”¹

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* (ItK) digitalizált füzeteinek tartalomjegyzék-készítési munkálataiba három egyetem kapcsolódott be kurzusok tananyagába illesztett gyakorlattal. A cikk erről a kísérleti együttműködésről, a munkálatok során szerzett tapasztalatokról és az elkészült metaadatok

újrahasznosulásának lehetőségeiről szól, egyúttal áttekinti az ItK kutathatóságának segédeszközeit: repertóriumokat, bibliográfiákat, adatbázisokat, és kísérletet tesz annak érzékeltetésére, mennyiben sikerült az egyetemi stúdiumokon folyó feldolgozással az ItK kereshetőségéhez és tartalmának hozzáférhetőségéhez hozzájárulni.

1. Digitalizálás, feldolgozás: a sürgölődők köre

Az EPA az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) égisze alatt működő *Magyar Elektronikus Könyvtár* folyóirat-archívuma. Az archívum legfontosabb célja az elektronikus időszerű kiadványok intézményes és szakszerű keretek közötti hosszú távú stabil megőrzése, minél szélesebb körű szolgáltatása, a folyóiratok webes láthatóságának növelése, kereshetővé tétele, a szolgáltatás folyamatos korszerűsítése. Az Irodalomtörténeti Közlemények digitalizálását az Arcanum Adatbázis Kft végezte kétrétegű, képi és szöveges

réteget ötvöző PDF-technológiával. Az eljárás során az eredeti dokumentumról digitális hasonmás készül, a hasonmás megjelenítő képből pedig karakterfelismerő programmal szöveget állítanak elő. A két réteg egymással átfedésben van: az olvasó a nyomtatott változatnak megfelelő képi réteget látja, emögött bújlik meg a kereshető szöveg. A szöveg a szkennelés során itt-ott hibás karakterekkel rögzül. Az Arcanumnál alkalmazott technológiával és az eredeti dokumentum minőségétől függően általában 98–99%-os szöveg-megfelelést lehet elérni.²

A visszamenőlegesen digitalizált ItK-kötetek füzetekre szabdalva az EPA gyűjteményébe kerültek. Az évfolyamokról és füzetekről az EPA webes felületére helyezett kardexlapok tájékoztatnak (1. ábra). A digitalizált füzetek teljes szövegét megnyitva a füzetekben belül általában megtalálható a tartalomjegyzék, ám ezek a szövegrészek metaadatok nélküli, strukturálatlan, esetleg hibás betűket, karaktereket tartalmazó szövegek, így a keresőrendszereknél nincs ki-tüntetett szerepük.

		Irodalomtörténeti Közlemények <i>Irodalomtudomány általában; Kritika; Magyar irodalom története;</i> (irodalom; irodalomtörténet; medievisztika)						
SZERZŐI JOGOK	IMPRESSZUM	ARCHIVÁLT	LEZÁRT	ISMERTETŐ				
KATALÓGUS-CÉDULA	1891	1892	1893	1894	1895	KÉPERNYŐ-FOTÓK		
EPA KATALÓGUS	1896	1897	1898	1899	1900	KAPCSOLÓDÓ OLDALAK		
	1901	1902	1903	1904	1905			
	1906	1907	1908	1909	1910			
	1911	1912	1913	1914	1915			
	1916	1917	1918	1919	1920			
	1921	1922	1923	1924	1925			
	1926	1927	1928	1929	1930			
	1931	1932	1933	1934	1935			
	1936	1937	1938	1939	1940			
	1941	1942	1943	1944	1945			
	1948	1953	1954	1955	1956			
	1957	1958	1959	1960	1961			
	1962	1963	1964	1965	1966			

1. ábra

Az ItK kardexe az Elektronikus Periodika Archívumban

A dokumentumok metaadatok nélküli közzététele („címkézetlensége”) megnehezíti mind az olvasó tájékozódását, mind a keresőmotorok dolgát. A sikeres tartalomszolgáltatás egyik legalapvetőbb feltétele a dokumentumok, cikkek leíró (bibliográfiai) adatainak elkészítése és begyűjtése a szolgáltatás keretrendszerébe.

A kardexhez csatolandó füzetenkénti tartalomjegyzékek elkészítése külön földolgozást igényel. Ez sok aprólékos és kitarító munkát igényel, az idézett felhívásban ehhez kértek segítséget. A felhívást látva *Csáki Zoltánt*,³ az ItK e-archívumi feldolgozását koordináló munkatársát két egyetemről keresték föl, jelezve a „besegítési” szándékot. A két érdeklődő egyetem a *Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara* (a digitalizált, lapokra szedett ItK sorozat innen származott) és a piliscsabai *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara* volt. 2008/2009 második félévétől Szegeden az *Irodalom/tudomány és a net* nevű, válaszható kurzus keretébe illesztve, illetve a könyvtár szakról a gyakorlat teljesítésével már a digitalizálási folyamatban is segédkeztek hallgatók (az oktató *Labádi Gergely*, a Klasszikus Magyar Irodalom Tanszékről, Piliscsabán pedig a modern filológia szakokon kötelező, más szakokon választható *Könyvtárinformatika* tárgy anyagába nyert felvételt kísérleti jelleggel a program, *Dudás Anikó* és *Guitman Barnabás* közreműködésével). 2009 őszén szombathelyi könyvtár szakos diákok is csatlakoztak a praktikumhoz, a *Nyugat-magyarországi Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszék* mesterképzésén *A feldolgozás modern módszerei* kurzus gyakorlati feladataként készültek tartalomjegyzékek (oktató *Dudás Anikó*).

Egy-egy diák általában két-két füzet földolgozását vállalta; az oktatók pedig egyeztettek a Szegeden, Piliscsabán és Szombathelyen vállalt füzetek körét. Az EPA nem írt elő terjedelmes, minden problematikus részletre kiterjedő feldolgozást, nem adott szabályzatot, rugalmas adatfelvételre buzdított; egyes technikai és feldolgozási kérdésekben az oktatók mégis egyeztettek, egységesen kezelték például a szerzők nevében

előforduló betűvel jelölt megkülönböztető elemeket, az összetett családneveket és más adatokat. Kurzusaikon megtartották a tantárgy tematikájába illeszkedő digitális szövegfeldolgozási vagy könyvtár-informatikai bevezető felkészítést, és megszervezték a helyi munkát; miután az adatok összegyűltek, filológiai és technikai szempontból ellenőrizték, javították a diákok által elkészített tartalomjegyzékeket. Az összesített tartalomjegyzék-adatokat tartalmazó táblázatok végül elkerültek az EPÁ-hoz, külön kérésre pedig az ItK-hoz. Az Irodalomtörténeti Közleményeknek ugyanis nincs teljes repertórium, a folyóirat szerkesztőségében, a *Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében* ugyanezen nyers adatok a folyóirat repertóriumának elkészítéséhez is jól jöhetnek.

2. Az ItK és repertóriumának kérdései

Az ItK az egyik legrégebb folyamatosan megjelenő irodalomtudományi magfolyóiratunk. 1891-től, kisebb megszakításoktól eltekintve (1946–47; 1948–1952) folyamatosan jelenik meg. Alapítója az *MTA Irodalomtörténeti Bizottsága*, 1956-tól az *MTA Irodalomtudományi Intézete* jelenteti meg; fenntartója kezdettől fogva az MTA nyelv és irodalommal foglalkozó szakosztálya. Évi négy számmal indult, a világháborúk körüli időkben és más válságos korszakokban periodicitása változott. 1960-tól évenként hat füzetben, kéthavonként jelentkezik, az utóbbi években gyakoriak az összevont számok.

Első főszerkesztője *Ballagi Aladár* irodalmi műveltségű történész, művelődéstörténész volt. A harmadik évfolyamtól szakavatottabb személy, *Szilády Áron* kapott megbízást a lap szerkesztésére, ő több mint két évtizedig alakította a lap arculatát. Szilády visszavonulása után *Császár Elemér* vette kézbe a folyóiratot, ő még hosszabb ideig, huszonzét éven át szerkesztette. A következő ötven esztendőben *Kéky Lajos*, *Eckhardt Sándor*, *Tolnai Gábor*, *Sötér István*, *Klaniczay*

Tibor, Németh G. Béla, Szauder József, Bíró Ferenc, Kőszeghy Péter, Komlovszki Tibor irányították a lap életét. Komlovszki Tibor több mint négy évtizedet töltött a lap kötelékében.⁴ 1996. 5/6. számtól a főszerkesztő Szörényi László, a fellelős szerkesztő Kecskeméti Gábor. A lap 1953-tól szerkesztőbizottsággal működik.⁵

Az Akadémia I. Osztályának Közleményeiben közzétett alapítási határozat kitért a létrehozandó lap tartalmára is, és körvonalazta a rovatokat. A tervek szerint a lap fő része két fő rovat, a tanulmányok és az adattár, ezek mellé társul a rendszeresen megjelenő magyar irodalomtörténeti bibliográfia, valamint a friss kiadványokról írt bírálatokat, ismertetőket közlő rovat.

„Tartalma két fő részből áll, u.m. feldolgozott cikkekből és adattárból. A feldolgozott cikkek nem annyira esztétikai, mint a tárgy történeti oldalát tekintő szempontból irandók. A hazai irodalomtörténet egyes szakaszainak tárgyalása és illusztrálása céljából a külföldi irodalmak története is érinthető, sőt közös forrásból eredt irodalmi tárgyak feldolgozásának összehasonlítása, valamint magyar tárgyú idegen művek ismertetése végett az ezek körül külföldi irodalmak történetében képződött felfogások érintése és fejtegetése kívánatos is. A két fő részen kívül állandó rovat a könyvészet, mely negyedévenként az egész magyar irodalomtörténet repertóriumát magában foglalja; és a kritikai rovat ...” (Akadémiai Értesítő, 1891. 62.)⁶

S valóban, a lap állandó rovatai kezdetben *Tanulmányok, Adattár, Kritika* (később *Ismertetések, bírálatok* címmel). Hellebrant Árpád közlésében 1893-tól rendszeresen jelentkezett a friss irodalomtörténeti könyvészetet közreadó *Repertorium* (később: *Irodalomtörténeti repertorium*). Az 1910-es években ezt a szakirodalmi repertóriumot egy ideig *Könyvészet* rovatá bővítve az *Új könyvek és füzetekkel* – az irodalmi művek jegyzékével – együtt közölték. Alkalmassint helyet kaptak a lapban intézeti hírek, tudósítások különféle rendezvényekről, eseményekről – ez később a *Krónika*, majd más rovatcím-változatokkal is jelentkezett.

A megjelenés 50. évfordulóját méltató cikk ar-

ról számol be, hogy a lap átvállalta a *Philológiai Közlönytől* a rendszeres évi magyar irodalomtörténeti bibliográfia megjelentetését, ami „a folyóirat anyag közlésének rovására volt ugyan, de tudományunknak örökké becses gyűjteményt teremtett meg vele.”⁷ Az 1919–1921-es éveket átívelő összevont évfolyamoktól meg is változik az addigi *Irodalomtörténeti repertorium* felépítése: a dolgozatok számbavétele körültekintőbben történik, és csak a szakirodalomra szorítkozik, melyet két szerkezeti egységben közölnek (*I. Általános rész, II. Egyes szerzők*). 1925-től Goriupp Alisz, 1928-tól Kozocsa Sándor készíti a bibliográfiát. Az éves jegyzékek a bibliográfiai tárgyévét követő évfolyam füzetekben folytatásokban jelennek meg (először az *Általános rész*; ha négy szám volt egy évben, akkor két részletben, majd a következő lapszámokban következett az *Egyes szerzők* szakaszban a betűrendes névmutató, folytatásokban). A lapban megjelent repertóriumot párhuzamosan is kiadták önálló, egy-egy tárgyév anyagát tartalmazó füzetben. A kiadványsorozat *A ... év irodalomtörténeti munkássága* címmel jelent meg 1932–1944-re vonatkozóan, kezdetben az *Irodalomtörténeti füzetek* majd a *Szakkönyvészeti dolgozatok az Országos Széchényi Könyvtárból* című sorozatban.⁸ Minthogy ezután a „repertorium” kötetekben jelent meg, az ItK már nem közölt könyvészeti összefoglalókat, 1945-től az *Irodalomtörténeti repertoriumnak* nincs folytatása a lapban, ez az irodalomtörténeti bibliográfia átkerült a különböző szakbibliográfiák hatáskörébe.⁹ Az önállósodott bibliográfiák viszont sokat késtek, nem helyettesíthették az új szakirodalom gyors áttekintésének lehetőségét.

Ezután a „repertorium” az évenkénti lényegesebb hazai és külföldi szakkönyv- és cikktermés áttekintésére szorítkozik. Az 1962-es évkörből indulva, és *Magyar irodalomtörténet-írás* címmel tér vissza a lapba az 1963. évi 5. számban, s marad el újra 1976-tól.

Az ItK-ról egy-egy évfolyam lezárása után a szokásos módon az évfolyamkötetbe köthető éves tartalommutatók is készültek, melyek felépítése kezdettől fogva két részre tagolódott: I.

Tartalom-mutató (rovatok szerinti cikkjegyzék), a) szerzők betűrendes sora szerint, b) irodalomtörténeti korszakok szerint; II. *Név- és tárgymutató*, amely a cikkek szerzőit, a tárgyalt szerzőket és témákat valamint a hivatkozott auktorokat is belefoglalta a listába.

1997 után már nem készülnek éves tartalomjegyzékek, helyettük elektronikus tartalomjegyzékek, mutatók érhetők el az ItK honlapjáról.

A könyvészeti rovatoktól eltekintve a többi, kezdettől fogva rendszeres rovat viszont máig is megtalálható a nyomtatott folyóiratban, ezek az általában külön rovatcímhez nem rendelt szak tanulmányok, a *Kisebb közlemények*, *Adattár* és a *Szemle* (utóbbi az idők folyamán többféle címváltozatban jelentkezett). Alkalmasint egyéb rovatok voltak az utóbbi időben, például *Műhely*, *Műelemzés*, *Textológia*, *Évforduló*, *Párbeszéd*, *Krónika*.

Az ItK mai honlapján közzétett ismertető és szerkesztőségi programnyilatkozat¹⁰ a folyóirat témaköreit ekképpen határozza meg: *hagyományosan a régi magyar irodalom, a felvilágosodás- és reformkor, az 1849-et követő irodalom a 20. század második feléig; újabban pedig a XVII. század irodalma, mediavisztika és mérsékeltén a XX. század második felének irodalma, ez utóbbi köréből főként a lezárult életművek vagy a jelentős hatású vagy más szempontból kimagasló művek elemzése*. A folyóirat sokrétűsége törekszik: a hagyományosan átfogott témaköröket folytatva helyet biztosít a magyar irodalomtörténeti és a hozzá kapcsolódó művelődéstörténeti kutatások új eredményeinek, a napvilágra kerülő irodalomtörténeti forrásanyagoknak (művek, levelek, dokumentumok), hazai és külföldi könyvek bírálatának, híreknek, beszámolóknak; ezen túlmenően figyelme a kortárs hermeneutikai, módszertani és irodalomtörténeti kutatások elméleti kérdéseire is kiterjed.

A lap irodalomtudományi szakmai jellemzése, irodalomtörténeti és a tudományos közösségi életben betöltött szerepének megítélése nem lehet e cikk feladata, csupán az évfordulók alkalmi írásainak egyes részleteire irányítjuk a figyelmet. Az első ötven esztendő méltató

anonim – valószínűleg szerkesztői (ekkor *Kékylajos* a szerkesztő) – írás visszatekint a szerkesztők munkája nyomán formálódó folyóiraatra, az egyes szerkesztői korszakok jellemzőire, a rovatok tartalmának alakulására, a lap tudománytörténeti szerepére, és ezt a következőképp fogalmazza meg:

*„Fél évszázad nagy idő, s különösen az egy folyóirat életében, amelynek munkatársai között nemzedékek váltogatják egymást. Gondolatvilág, kutatási irány és főképpen tudományos szemlélet egyre változik és velük változik, alakul, fejlődik az évtizedek sodrában maga a tudomány is. A mi folyóiratunk is az irodalomtörténetírás új meg új szemléletének, új meg új módszereinek tükré lett. Elég azokra a változásokra hivatkoznunk, amelyeket az esztétikai, filológiai, az összehasonlító, a fejlődés- és a szellemtörténeti módszerek alkalmazása tudományunknak jelentett. E szellemi áramlatok rajza s folyóiratunk szerepének vázolója ezek közvetítésében már tudománytörténet [...]”*¹¹

A szerző azt is megemlíti, hogy Szilády Áron az ötvenedik évfordulóra készülve *„már kezdte gyűjteni az anyagot az ötven kötet tartalom-, név- és tárgymutatójára is, s kezdett annak anyagi fedezetéről is a Bizottság költségvetési javaslatában gondoskodni”*, ám ennek megvalósítására az ötvenedik évfolyam kiadása közben bekövetkezett halála miatt nem kerülhetett sor. A tervezett mutató az első ötven év alatt megjelent közel félezer tanulmány és más cikk háromszáz szerzőjének, a cikkekben tárgyalt személyek, valamint az *Adattár* több mint ezer cikkében felvonultatott személyek visszakeresésének az eszköze kívánt lenni.¹² A repertórium tervéről és szükségességéről, általában is a friss kiadványok számbavételének, illetve kritikai figyelemmel követésének fontosságáról az író még azt mondja: *„[A] folyóirat életéhez és tudományos feladataihoz tartozik az irodalomtörténet körében megjelenő nagyobb vagy kisebb új kiadványok számbavétele is. Az ötven év alatt több mint nyolcszáz könyvismertetés tett ennek a feladatnak eleget (ebből hetedfélszáz Császár idejében). Ezek kiegészítő részei az irodalom-is-*

meretnek, a repertórium pedig mindenha nélkülözhetetlen elindulópontja lesz a kutatásnak.”¹³

A repertóriumot az 1891–1948-as időszakra Galambos Ferenc állította össze. Nyomatásban nem jelent meg, írógéppel készült kéziratossá változata az OSZK hírlapolvasójának repertóriumokat kínáló polcáról vehető le.

Galambos Ferenc mutatója, *Az Irodalomtörténeti Közlemények írói és írásai* két fő részből áll: *Az ItK szerzői* (szerzői betűrendben) és *Az ItK írásai* (tematikusan). A tematikus felosztás főbb szakaszait a *Függelékben* közöljük.

A hetvenötödik évfolyamon Németh G. Béla, aki 1969 és 1981 között szerkesztői majd társszerkesztői feladatokat látott el a folyóiratnál, foglalkozik „a rendszeres irodalomtörténeti munka első hazai folyóirata” kezdeti évtizedeivel, amikor a lap jobbára a „névtelenek» folyóirata, a részletkutatások gyűjtőpontja” volt. „[J]egyzett nevű, tisztes és bő szorgalmú közepszerűségek” akadtak ugyan a cikkszerzők és a tárgyalt auktorok között, többségében azonban „tudománytörténeti értelemben vett »nagy név« kevés fordult elő az ItK-ban.”¹⁴

Az ItK következő, centenáriumi évfolyamján is Németh G. Béla írja a visszatekintő cikket, válaszolva a „lap arculatának, vállalt szerepének jelentős módosulásait, átformálódásait,”¹⁵ melyekkel a lap „a hatvanas évektől a magyar irodalomtörténet munkálatainak nemcsak legállandóbb, de egyik vagy éppen legjelentősebb és legrugalmasabb közlönye s műhelye is lett, a mögötte álló, a gondozását viselő Irodalomtudományi Intézettel.”¹⁶ A két alkalmi cikkben nincs említés a további mutatókészítés tervekről.

A jelenlegi ItK honlapjáról *Irodalomtörténeti bibliográfia* címmel érhető el az adatokat az 1996. évi 5/6. számtól összesítő elektronikus repertórium (a *Szemle* rovat anyagán kívül). Ez a cím kissé szokatlan, hiszen nem az irodalomtörténet szakirodalmát szélesebb körűen regisztráló és rendszerező bibliográfiáról, hanem csupán az ItK tartalmát (a *Szemle* nélkül) az irodalomtörténeti korszakolás és témakörök szempontjait érvényesítő összesítő jegyzékről van szó. Az ItK legfőbb témakörei ebben a szerkesztőségi prog-

ramnyilatkozattal és az akadémiai bibliográfia korszakbeosztásával vannak összhangban:

- Régi magyar irodalom
- Felvilágosodás- és reformkor
- Magyar irodalom a 19. század második felében és a századfordulón
- Magyar irodalom 1906–1945
- Magyar irodalom 1945 után
- Az irodalomtörténet elmélete
- Az irodalomtudomány története

A honlap egyik másik pontján (*Régebbi lapszámok*) az egyesített szerzői betűrendes mutató nyitható meg; a mutató nem csupán a hagyományos adatokat (név, oldalszám) tartalmazza, hanem a szabadon hozzáférhető cikkek internetes elérését is megadja.¹⁷ A cikk írásának időpontjában erről a menüpontról a 2001–2005 között megjelent lapszámok tartalomjegyzéke is elérhető két évfolyamnál hagyományos, a nyomtatott számokban egykor közölt névmutatók szerkezetét követő mutató található, amely a korábbiakhoz hasonló részletességgel tárja fel a cikkekhez kapcsolható személyek körét. A korábban közölt éves repertóriumok ugyanis a tartalomjegyzék összesített, rovatonként szerzői betűrendbe szedett cikkein kívül kiterjedt névmutatót is tartalmaztak, amelyekbe felvették a) a cikkek szerzőit, b) a cikkek témájaként tárgyalt személyeket és c) a szakirodalmi utalások anyagában szereplő szerzőket is, a hivatkozások, lábjegyzetek szintjéről.¹⁸ Az 58. évf. (1954) tartalomjegyzékének névmutatójában találjuk például a következő adatsort egy nyomtatott tékázott évfolyam-kötet könyvtári példány alapján (a digitalizált változatban egyelőre nincs meg ez a mutató):

Bóka László, 102, 109–115, 125–145, 212, 457–463

Felkeresve ezeket az utalásokat az adott szöveghelyeken, *Bóka Lászlóval* kapcsolatosan kétféle, az „ő írta” és a „róla szól” nézőpontokat különböztethetjük meg:

Bóka László, 102 [lábjegyzetben utalnak művére], 109–115 [szemle cikk szerzője], 125–145 [tanulmány szerzője], 212 [szö-

vegközi utalás szövegkiadására], 457–463 [szemlecikk szerzője].

A honlapról letölthető névmutatók hasonló információkat tartalmaznak; egy példa a 2002-es mutatóból:

Knapp Éva, 261 [tanulmány szerzője], 274, 281, 286 [önhivatkozások ugyanarra a cikkre], 705–709 [recenzió írója].

A fenti áttekintés alapján leszögezhetjük, hogy nem egyszerű eligazodni az ItK repertóriumai, mutatói között, a kutatás máig nélküli a teljes repertóriumot és mutatót.

3. A hozzáférés módozatai: nyomtatott, elektronikus

Kurrens füzetek

A folyóirat elsődleges megjelenése ma is a nyomtatott forma, de elektronikus változata is van: 2006-tól a lap tartalma elektronikusan hozzáférhető a regisztrált olvasók számára. Az ItK honlapján a 2001–2005 közötti anyagnak szabad hozzáférése van.

Az éves repertóriumoknak már nincs nyomtatott változatuk. A honlapon a szabadon hozzáférhető cikkeket linkek fűzik össze (a) a tematikus, egyesített tartalomjegyzékkel, (b) a számonkénti tartalomjegyzékekkel és (c) a szerzők szerinti egyesített tartalomjegyzékkel (mutatóval). Az ItK-nál előállított különféle hagyományos mutatók (az éves tartalomjegyzék szerzői mutatóval, illetve az éves repertórium), amelyek korábban a nyomtatott évfolyamok tartozékai voltak, most kicsit más elrendezésben és az online-hozzáférésekkel kiegészítve, kizárólag online környezetben jelennek meg, mintegy *kiegészítve* a lap nyomtatott változatát.

Retrospektív füzetek

Nyomtatott anyag

Az ItK nyomtatott füzetei, kötetei megtalálhatók a hazai és külföldi könyvtárakban. A lelőhely-információkat a megfelelő könyvtári szolgáltatásokon keresztül, a ma már online elérhető adatbázisokból lehet lekérdezni (ezekről a későbbiekben röviden szólunk). A nagyobb hazai könyvtárakban kézbe vehető példányokról az OSZK *Nemzeti Periodika Adatbázis*ában lehet tájékozódni.

Digitális változat

Az EPA archiválta az 1891–2003 közötti, PDF-formátumban digitalizált korpuszt, s ezt az anyagot 2006-ig kiegészítette az ItK honlapján elérhető, váltakozó formátumú (html, PDF) szövegekkel. Az EPA a digitalizált lapszámokhoz strukturált, metaadatokkal ellátott, az internet-keresők számára optimalizált tartalomjegyzéket szolgáltat, ami már nem az ItK része olyan értelemben, hogy nem a szerkesztőség által előállított képződmény, hanem könyvtár-informatikai adatkezelés eredménye.

Az ItK-hoz való hozzáférés és a benne való kutakodás ún. granularitási szintjét – ez azt a kérdést érinti, hogy lapszámokat veszünk-e kézbe vagy közvetlenül az egyes cikkek szövegéhez, ezen belül is egy kisebb információhoz (például egy szerzőre való utaláshoz) jutunk¹⁹ – az ItK hagyományos apparátusa eddig is segítette. A mutatók végső célja tulajdonképpen az volt, hogy az apróbb szöveg- vagy ismeretegységekhez lehessen más úton, a lapszámok folyamatos szövegolvasását kikerülve, közvetlenebbül hozzáférni. A mutatók, repertóriumok, bibliográfiák, tartalomjegyzékek internetre kerülésével a cikkek szövege, kisebb részlete az apparátus hagyományos besorolási rendjén kívüli hozzáférési pontokról is megközelíthető. Az ItK jelenlegi elektronikus mutatórendszere a hagyományoshoz képest két szempontból jelent kevesebbet: egyrészt nincs éves szintű (sem összesített) rovatonkénti csoportosítási lehetőség, másrészt a honlapon található kumulált szerzői mutató csupán a füzetek egyesített tartalomjegyzékének

cikk-szerzők szerinti nézete, nem hoz adatokat a cikkekben földolgozott vagy említett személyekkel kapcsolatban. A honlapon a cikkekben tárgyalt szerzőket, a *személymutatót* másutt kell keresnünk: a már említett *Irodalomtörténeti bibliográfiában*, azaz az akadémiai bibliográfia beosztási gyakorlatát követő, az ItK-cikkeket korszakok szerint csoportosító bibliográfiában, az egyes korszakok altémáin belül az *Egyes szerzők* szakasznál. (Például *Felvilágosodás- és reformkor >> Egyes szerzők >> Ányos Pál, Apor József, Bajza József* stb.)

4. Az ItK a könyvtári adatbázisokban

A teljes ItK repertóriumot nem váltják ki, de némileg pótolják azok a könyvtári adatbázisok, amelyek adatokat tartalmaznak az ItK valamely időszakáról, illetve tematikai gyűjtőkörük folytán az ItK cikkeit válogatva vagy válogatás nélkül különféle feldolgozási mélységgel tárták/tárják fel.

Az ItK bibliográfiai tétele a nemzeti könyvtárban

A folyóirat összefoglaló szintű bibliográfiai leírása az OSZK katalógusában a szokásos könyvészeti adatelemekkel (indulás, periodicitás, közreadó testület, kiadók változásai, szünetelés, melléletek, ISSN stb.) azonosítja a periodikumot, és utal a lap kiadástörténetére. A bibliográfiai tétel a folytatódó dokumentumok nemzetközi leírási szabványainak megfelelően a következő információkkal szolgál:

Irodalomtörténeti közlemények / Magyar Tudományos Akadémia ; szerk. Ballagi Aladár. -1.évf. 1.füz.-. - Budapest : MTA, 1891-. - 24 cm
Kéthavonként (-1995, 2009-). - Évenként három kötet, két-két összevont szám (1996–2008). - Cvál.: Itk. - Aktuális alcím: a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének folyóirata. - Közreadó: MTA (-1948), MTA Irodalom-

történeti Állandó Bizottság (1953–1955), MTA Irodalomtörténeti Intézet (1956–1968), MTA Magyar Irodalomtörténeti Társaság (1963–1968), MTA Irodalomtudományi Intézet (1969-). - Szünetelt: 54/55. évf. 2. füz. (1944/1945)-56. évf. 1. füz. (1948), 56. évf. 2. füz. (1948)-57. évf. 1/4. (1953) között. - Megváltozott megjelenési adatok: Budapest : Akadémiai K. (1953–1990), Budapest : Argumentum (1990–1992), Budapest : Balassi K. (1993–2004), Budapest : Universitas (2005-). - Melléklet: Hofgreff énekeskönyv dallamai (1931), Irodalomtörténet repertórium (1925–1976), Klaniczay Tibor 60. születésnapjára (1983), Petőfi Sándor hasonmás levele és kérvénye (1989), Révai Miklós hasonmás levele (1899). - A hozzáférés módja: <http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-8988>. - A hozzáférés módja: <http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-10685>
ISSN 0021-1486 = Irodalomtörténeti közlemények (Nyomtatott) irodalomtudomány — irodalomtörténet digitalizált dokumentum
82(091) 894.511 (091)

Mt.: Magyar Tudományos Akadémia (Budapest). Irodalomtudományi Intézet — Ballagi Aladár (1853–1928) (szerk.) [AN 000001002149]

Az adatok között két elektronikus lelőhely-információ is van. A rekordon nem látszik, csak kipróbáláskor tudjuk meg, hogy az első link (<http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-8988>) az EPA digitalizált szövegeihez, a második pedig az *Országos Széchényi Könyvtár Digitális Könyvtárába* vezet (<http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-10685>). Mindkét szolgáltatásnál hozzáférhetőek és letölthetőek a visszamenőlegesen digitalizált lapszámok.

A bibliográfiai tétel bővebb adatelemeket kibontó rekordjához kapcsolódik szolgáltatásként egy harmadik internetcím is, ez a nemzeti könyvtári katalógus- és bibliográfiai tétel-szolgáltatás *állandó internet-azonosítója* – a Cool URI (Uni-

form Resource Identifier, az ItK azonosítója: <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/1002149>). A Cool URI – azon kívül, hogy lehetővé teszi a reményeink szerint stabil hivatkozhatóságot az ItK bibliográfiai tételére – az internet világában

a szemantikus web különféle alkalmazásaiban kaphat szerepet, az adatkapcsolatokon alapuló hálózati információstrukturalás nélkülözhetetlen kelléke (2. ábra).²⁰

EPA, teljes szöveg

OSZK e-dok szolgáltatás, teljes szöveg

Elektr. hozzáférés: <http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-8988>
<http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-10685>

Lelőhely: B1 1(1891)-54/55(1945),56(1948),57(1953)-113(2009)

Raktári jelzet: MHA 1.791
 HA 1.791
 HA 1.791:2
 HA 1.791:3
 HA 1.791:4
 HA 1.791
 MHA 1.791
 EB 1102
 EPA-00001

Bibliográfiai tétel

OpenURL: Linkszolgáltatás

Átadás a kedvencekhez: BOOKMARK ...

OSZK borító: Nincs borító!

Google Books borító: Nincs borító!

Cool URI: <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/1002149>

2. ábra

Linkek az OSZK rekordjában

Az Időszaki Kiadványok Elektronikus Repertórium (IKER)

Az 1993–2002 végéig terjedő időszak magyarországi folyóiratainak cikkadatbázisa, a Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertórium (IKER) tíz év adatállományát tartalmazza. Az OSZK a lezárás időpontjáig válogatott cikkek adataival építette a nemzeti cikkrepertóriumot, amelybe az országban megjelenő, a társadalom- és természettudományi időszak kiadványok válogatott cikkanyagát gyűjtötte és rendezte adatbázisba. A szokásos bibliográfiai alapadatokon kívül tartalmi feltárást is végeztek:

a tételeket ellátták tulajdonnévi tárgyi melléktételekkel, tematikus tárgyszavakkal és az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) szakcsoportjelzeteivel. Az IKER-ben 473 ItK tétel szerepel. Aki ma a világhálón lapozgatja ezt a lezárt adatbázist, észre kell vennie egy apró újítást: noha rég lezárták az adatbázist, az ItK-cikkek bibliográfiai tételeinek mindegyikéhez újabban egységesen hozzáadódott egy link „teljes cikk” felirattal (3. ábra). A hálózati kapcsolat mindegyik tételnél ugyanoda, az EPÁ-nál elhelyezett e-ItK-hoz, pontosabban a lap kardexéhez visz, az egyes cikkeket innen kiindulva, a cikk fűzetszámok szerinti pontosabb adatainak is-

meretében lehet kikeresni az elektronikus archívumból. Az IKER adatállományát 2009-ben áttöltötték a HUMANUS adatbázisba, a cikk írásának időpontjában a 473 tétel mindkét helyen kereshető.

● **HARGITTAY Emil: A Campianus-fordítás és Pázmány irói pályakezdése. = Irodalomtörténeti közlemények. 103. 1999. 5-6. 661-665.**
 - **(teljes cikk)**
 Campion, Edmund: Rationes decem... - Tíz okok.
 - 82
 - Hargittay Emil (sz.)
 - Campion, Edmund-fordítás - Mo. - 17.sz.
 - Dobokay Sándor
 - Pázmány Péter
 - Balassi Bálint (u.)
 - magyar írók - Balassi Bálint (u.)

3. ábra

Egy tétel a lezárt IKER adatbázisból, EPA-s hozzáféréssel frissítve

Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár saját készítésű adatbázisa, amelynek online elérhető állománya az 1961–2006 közötti időszakot átfogva a szép-irodalmi művekről, szerzőikről és irodalmi orgánumokról szóló tanulmányokról, kritikákról, egyéb cikkekről szolgáltat bibliográfiai információt szerzői (tulajdonnévi) tárgyi mellékletekkel és más irodalmi tárgyszavakkal.²¹ Külön mezőben kereshetők a szerzők és a „valakiről” típusú információk, az ún. szekunder irodalom. Nemcsak személyek, hanem többek között a folyóiratokról szóló cikkek is listázhatók, így a tárgyszavaknál az „Irodalomtörténeti Közlemények (folyóirat)” deszkriptorral megtalálhatók az adatbázisban regisztrált ItK-val kapcsolatos cikkek.

Az egyes folyóiratcímeknek itt nincsenek kardexlapjai, így az adatbázisban kissé körülmenyesen tekinthető át, hogy egy-egy folyóiratból mit dolgoztak fel. A lezárt adatbázisban összesen 1 054 ItK-cikk szerepel, a legrégebbiek 1970-ből valók. A 2000. év és az azt követő évek áttekintésekor feltűnik, hogy a 2003-as évfolyam az adatbázisban feldolgozatlan maradt; egy kötetet (a 2001-es folyamot) kiszemelve

és összehasonlítva a megjelent cikkek számát az adatbázisban regisztrált tételek számával az látszik, hogy a tárgyévben a könyvismertetésekkel együtt az ItK-ban 51 cikk jelent meg, de az adatbázisba a gyűjtőköri válogatás folytán csak 27 került be.

Ez a kurrens bibliográfia az adatbázis lezárását követően nem szűnt meg, 2006 utáni folytatása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár katalógusába került, és a mai integrált könyvtári rendszerekkel kompatibilisabb e-Corvina rendszerben épül tovább. Elnevezése megváltozott, a katalógusban *Irodalmi bibliográfia* gyűjtemény alatt szerepel, s a katalógus keresőfelületén

elkülöníthetően is kereshető ez az adatállomány. A keresési szempontok korlátozottabbak, mint az előd-adatbázisban, az e-Corvina adatmezős webes felhasználói felületéről kiindulva pedig egyelőre nem szűrhetők ki az ItK adatai. Csak a beavatott szakemberek előtt ismertek azok a parancsnyelvi varázsszavak, amelyekkel az adatokat felszínre lehet hozni. Kérdésünket CCL (Common Command Language) megfogalmazásban a következőképp kell megadni: [FIND] bibl irodalomtörténeti bibliográfia AND doku Irodalomtörténeti Közlemények.²² Ez a keresés 50 regisztrált ItK-tételt eredményez a 2007–2009 közötti időszakban.

MATARKA

A Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisát (MATARKA) a Miskolci Egyetem feldolgozásában fokozatosan töltik fel az ItK füzetek tartalomjegyzékével. Az egyes cikkeknel megtalálhatók az EPA forrás-archívumához – az Országos Széchényi Könyvtár szerverének szolgáltatási pontjához – vezető ugrópontok. Az ItK elektronikus szövegei az EPA tükörszervereiről is elérhetők, de ezeket az alternatív hozzáférési útvonalakat egyetlen adatbázis sem regisztrálja.²³

A cikk írásának időpontjában a MATARKA ItK kardexeiben az 1960 és 1990 között nagyobb hézagok mutatkoznak, az utolsó feldolgozott év 2006, a frissebb folyóiratszámok még nem szerepelnek az adatbázisban.) Remélhetőleg ez nem marad sokáig így, minthogy folyamatban vannak azok az intenzív munkálatok, amelyek egyik fő célja „a már az adatbázisban lévő folyóiratok teljes állományának bevitele.”²⁴ A feltöltést garantálhatja az is, hogy a MATARKA tartalomjegyzék-adatokat cserél az EPA-val, ez utóbbinál pedig hamarosan teljes körűvé válik az ItK digitalizált állományának tartalomjegyzéke, s akkor ezeket az adatokat a MATARKA is átveszi.²⁵

Az adatbázis 2010. augusztus 14-i statisztikai adatai szerint a feldolgozott ItK füzetek száma 290; a feldolgozott cikkeké 5 055; az elérhető teljes szövegek száma 4 878.²⁶

A MATARKA vállalt feladataival összhangban gyorsan regisztrálja a tartalomjegyzékeket, és nem végez könyvtári tartalmi feltárást (osztályozás, tárgyszavazás), sok esetben a cikkek bibliográfiai alapadatait is redukáltan, egyszerűsített adatokkal veszi fel. A jegyzékeket viszont – más adatbázisokkal ellentétben – válogatás nélkül készíti, míg máshol tematikai vagy műfaji szelekciót végeznek (a Szabó Ervin Könyvtár adatbázisa például elsősorban a szépirodalmi művekkel kapcsolatos cikkekre figyelt, az IKER pedig kihagyta a recenziókat).

Az egyszerűsített adatfelvétel szemléltetésére az ItK legelső számához nyúlunk vissza, ahonnan egy levelezés forrásanyagának közlését vesszük szemügyre az *Adattár* rovatból. *Kuun Géza* Kisfaludy Sándor két Döbrentei Gáborhoz írt levelét adja közre. A MATARKA-ban a cikk csak egy címsorral szerepel:

Kisfaludy Sándor két levele Döbrentei Gáborhoz (közli Kuun Géza)

A kapcsolódó személyek nevéből a MATARKA ilyen esetben nem készít keresőelemet, nem szegmentálja, azaz nem készít velük besorolási tételt, így ez a forrásanyag a névindexeken keresztül nem lesz elérhető sem *Kuun Gézá*nál, sem *Kisfaludy Sándorn*ál, azaz a névmutató felől

nem lehet rálelni az ilyen típusú forrásközlésekre és a közlés forrására. A keresőfelületet használva a cikk egyedül a cím, illetve címszavas keresésre kapott találati halmazba fog további rendezési lehetőség nélkül belekerülni.

Fontos megjegyeznünk, hogy a MATARKA tételeit az általános web-keresők „látják” és indexelik. Közismert, hogy a kutakodást nagyon sokan a világháló webes keresőmotorainál szokták kezdeni, ezért megkerülhetetlen feladat a tartalomszolgáltatók és szakadatbázisok részéről a metaadat-optimalizálás.²⁷ Az ItK cikkeinek MATARKA-tételei a webes keresők találati listáiban is megjelennek, ezzel is növelve a folyóirat anyagának az általános keresők relevancia-algortmusa szerinti kereshetőségét, egy-egy cikknek a „láthatóságát”, terjesztését. Említsünk meg még egy aktuális, praktikus technikai lehetőséget is: a MATARKA tételei, így az ItK-cikkek bibliográfiai adatai is egyszerű gombnyomással áttölthetők saját, kutatómunkánkat segítő adatbázisunkba, például az ingyenesen használható *Zotero* (katalogizáló, cédulázó, jegyzetelő, a kutatási anyagot rendszerező) programba helyi számítógépen vagy internetes tárhelyen is fenn tartható üzemmódban.²⁸

HUMANUS

A *Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa* (HUMANUS) a „részdokumentumok” leírásait rögzíti, azaz analitikus bibliográfiai tételeket tartalmaz a humántudományok köréből: folyóiratok cikkeit, évkönyvek és gyűjteményes kötetek tanulmányait tárja fel és rendezi szakbibliográfiába a nemzetközi és hazai könyvtári normáknak megfelelően. A feldolgozás szabálya itt a válogatás nélküli felvétel.²⁹ Könyvtárak, szerkesztőségek, szakintézmények konzorciumában közös katalogizálással és már meglévő adatbázisok konvertálásával gyarapszik. (Az IKER áttöltése már megtörtént.)

Az adatbázis 2008-tól nyílt meg a nagyközönség előtt, cikkem írásakor az ItK-tételek száma (az IKER-tételekkel együtt) egy híján ezer. Az adatbázist feltöltő munkatársak az EPA és a

MATARKA adatainak átvételével és továbbíráásával (kibővítésével, mélyebb adatfeldolgozással) készítik el a még hiányzó leírásokat. A friss füzetekről a tervek szerint (a tartalmi feltárással együtt) az ItK-t közreadó intézmény, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete gondoskodik.³⁰

A feldolgozás, adatbázis-fejlesztés, a párhuzamosan működő, gyarapodó adatbázisokból való adatátvitel, a tételek összekapcsolása a teljes szövegű archívumokkal folyamatos, így várható, hogy az Irodalomtörténeti Közleményeket hamarosan teljesen feldolgozza a HUMANUS is.

5. Tudományos rang

ERIH

A folyóiratok tudományos rangját a szakmán belüli megbecsülés és a különféle bibliometriai mutatók alapján is megítélik. A tudománymérés eredményei számít(h)a(t)nak a különféle intézményi akkreditációnál, személyekhez kötött tudományos pályázatok kívánalomlistájában, különféle pályázatok elbírálásánál. A Magyar Tudományos Akadémia Doktora címre pályázók körében irodalomtudományi területen nem szerepel ugyan kimondott követelményként, azonban a nyelvtudományban kéri a pályázók publikációit közlő folyóiratok ERIH-besorolását (ha van).³¹ Az ERIH (*European Reference Index for the Humanities* = Európai Bölcsészettudományi Minősítési Jegyzék) a mérvadó európai bölcsészeti folyóiratokat veszi jegyzékbe tizenöt ágazati csoportosításban; szakmai színvonalukat, kiválóságukat, a nyelvi és területi lefedettséget, érdeklődési kört mérlegelve a folyóiratokat három kategóriába (A, B, C) sorolja. A besorolást meghatározó jellemzők elsősorban a tudományos jelleg, a szerzők iránti nyitottság, a szerkesztőbizottság összetétele, nyelve, célközönsége, a terjesztés földrajzi megoszlása, globális jellege, nemzetközi vagy helyi jellege, ismertsége (hivatkozottsága), a lektoráltság (peer

review, refereeing) és egyéb kritériumok.³² „A” kategóriába kerülnek a széles körben terjesztett és elismert nemzetközi folyóiratok, amelyeket a szakterület kutatói a legfontosabbnak tartanak, és amelyeket rendszeresen idéznek világszerte. „B” kategóriás lehet az előbbieknél kevésbé széles körben ismert és idézett, ám színvonalas, a szakterület kutatói körében elismert, jó hírű, nemzetközi szintet megütő lap, míg a „C” kategóriára azok a jelentős, ám kisebb nyelvetülethez kötődő helyi/regionális folyóiratok pályázhatnak, amelyek főleg az adott régióban rendelkeznek olvasótáborral, de a kiadó országon kívül is színvonalasnak tartják és idézik.

Az ItK „C” besorolással került fel az *ERIH Literature* (ERIH Irodalom) 2008-os jegyzékére,³³ ami azt jelenti, hogy meghatározó európai helyi/regionális tudományos folyóirat, elsősorban a hazai tudományos közösség számára készülő, de jegyzett, ismert és idézett a kiadó ország határain kívül is.

MTMT

2010 februárjában vált elérhetővé a *Magyar Tudományos Művek Tára*, amely közös adatbázisba kívánja egyesíteni az országban sokféle, sokféle formában meglévő publikációs adattárakat.³⁴ Reményeink szerint egyetlen országos adatbázisból válik így láthatóvá a magyar kutatók teljesítménye, jobban követhetők lesznek az intézmények, kutatási programok publikált eredményei. Várható, hogy az ItK-ban a magyarországi kutatóktól közölt, illetve a magyarországi irodalomtudományi kutatási programok eredményeképp születő cikkek adatai – a különféle adatközlési kötelezettségek révén – az MTMT-be is bekerülnek, ahol a cikkekre történő utalások bibliográfiai adatai is regisztrálhatók.

Hadd tegyek itt egy megjegyzést: az ItK cikkeinek adatai és a cikkek recepciójára utaló idézettségi adatok ugyan rögzíthetők az MTMT adatbázisban, ám a rögzítés *kutatóhoz* és egyéb intézményi vagy MTA testületi tagsághoz kötött, és sok egyéb esetlegességet rejthet. Nem jelentheti az ItK rendszeres bibliográfiai és idézettségi

indexelését, nem jelenthet lap-szintű repertóriumot, sem szakirodalmi bibliográfiát helyettesítő feldolgozást. Ettől eltekintve – folyamatos feltöltés és frissítés esetén – más szempontú hatástanulmányokhoz kétségkívül jól használható adatokhoz lehet majd hozzájutni az MTMT-adatbázis segítségével.

6. Külföldi adatbázisok

Könyvtári katalógusok, indexelő szolgáltatások

Az OCLC (*Online Computer Library Center*) amerikai globális könyvtári szolgáltatásokat fejlesztő vállalkozás *WorldCat* katalógusa³⁵ az ItK számos amerikai és európai könyvtári lelőhelyéről tanúskodik, regisztrálja az EPA digitális változatát és elérhetőségét is. Még több lelőhelyet közöl a *Karlsruher Virtueller Katalog*³⁶ európai, amerikai, ausztráliai nemzeti és közös katalógusokból. A MATARKA regisztrációjának köszönhetően az ItK-t jegyzi és a digitális változat internetcímét is felkínálja az *Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB)*, a regensburgi egyetemi könyvtár elektronikus folyóiratokat összeíró és a hozzáférésükről tájékoztató szolgáltatása.³⁷

Az ItK rendszeres indexeléséről külföldi referáló-indexelő (aggregáló vagy irodalomtudományi szakindexet előállító) szolgáltatónál nincs tudomásom. Az amerikai *Modern Language Association* modern nyelvekre és irodalomtudományra is kiterjedő nemzetközi bibliográfiája az 1960-as és 1970-es évekből tartalmaz csak ItK-tételeket (összesen 649-et).³⁸ Ez érthető, ha tudjuk, hogy e szolgáltatások legtöbbje üzleti vállalkozás, melyek elsősorban a gyorsan megterülő üzleti nyereséggel kecsegtető tudományterületeket helyezik előtérbe. E szolgáltatások azonban jelentősen befolyásolhatják egy-egy folyóirat külföldi ismertségét és felhasználását az oktatásban, kutatásban, tudományos kommunikációban. A multidiszciplináris, főként

globális érdeklődésre számot tartó indexelő szolgáltatások az utóbbi időben nyitottabbak ugyan a nem angol nyelvű folyóiratok és a kisebb nyelveken, nem globális témával foglalkozó folyóiratok anyagának adatbázisukba való bevonása iránt, ám ehhez *angol nyelvű összefoglalókat* is kérnek. E kikötést szem előtt tartva: az ItK rendszertelenül közöl rezüméket, az utóbbi évfolyamokat áttekintve 2002 előtről vannak összefoglalók, ettől kezdődően (2006 kivételével) ez nem jellemző. A rezümék nyelve váltakozó: francia, német, kevés esetben angol. A rendszerváltás előtti időkben főként orosz, francia, német, egyes időszakokban az oroszsal párhuzamosan más idegen nyelven is közölték az összefoglalókat.

7. Keresőmotor

A *Google Scholar*³⁹ több olyan adatbázisba lehet bekukkantani, amelyek előfizetéshez kötött szolgáltatásként működnek ugyan, a keresőmotorok elől viszont nincsenek elzárva: az adatgyűjtő robotoknak bejárásuk van jogosultságokhoz kötött szövegtárakba, szövegbányászati, relevanciakalkuláló módszereikkel pedig ipari adatfeldolgozást végeznek. Eme lehetőségekkel élve szórványosan találunk ItK-tételeket a francia INIST (*L'Institut de l'Information Scientifique et Technique du CNRS*) tudományos dokumentumokat szolgáltató bibliográfiai adatbázisban. A keresőgépekkel szabadon elérhető vagy a (tudományos intézményeknél az utóbbi időben elterjedő) nyílt hozzáférésű teljes szövegű tartalomszolgáltatásoknál is találhatunk ItK-ra történő hivatkozásokat. Ezek között szabadon elérhető, illetve nyílt hozzáférésű cikkek is vannak, így az EPA állományában vagy más bel- és külföldi repozitóriumban, bibliográfiai adatbázisban, pl. a szerb nemzeti indexelő-referáló *ScIndex*-nél (4. ábra). A keresőmotornak viszont sok szabadon el nem érhető tárhelyhez is van bejárása, innen felszínre tudja hozni a szabadon el nem érhető szöveggörnyezet egy-egy szeletét. Végigpásztazza például a

CEEOL (*Central and Eastern European Online Library*) térítés ellenében letölthető cikkeinek teljes szövegű anyagát, feltárva az azokban lévő hivatkozásokat. A CEEOL jelenlegi állománya alapján az *Aetas*, a *BUKSZ (Budapesti*

Könyvszemle), a *Regio*, az *Ungarn-Jahrbuch, Annales Universitatis Apulensis Series Historica* (Románia), *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* (Németország) hasábjain hivatkoznak az ItK valamelyik cikkére.

Istoričar književnosti-lirik, studija Ervina Šinka o Kazinciju

L Gerold - Hungarológiai közlemények, 2009 - CEON/ CEES

... LÍRIKUS IRODALOMTÖRTÉNÉS Sinkó Ervin Kazinczy-tanulmánya ... a költészet és a történelem viszonyáról és az irodalomtörténet problematikájáról című eszmefuttatása olvasható, már kapott magyarországi recenziót, az *Irodalomtörténeti Közleményekben* Bán Imre8, a ...

[HTML-változat](#)

4. ábra

ItK-cikkre történő utalás a szerbiai CSIndexnél elérhető teljes szövegű cikkben (Google Scholar)

8. Az ItK tartalomjegyzékének munkálatai egyetemi kurzusokon

Az ItK füzetek tartalomjegyzék-készítési munkálataiba bekapcsolódó egyetemi hallgatók az egyes számok tartalomjegyzékét rögzítették strukturált formában.

Az EPA felhívásában javasolt adatfeldolgozási sablon így nézett ki:

Folyóiratcím, év, évfolyam, szám
 szerző1Családnév--szerző1Kereszt név/
 szerző2Családnév--szerző2Kereszt név:
 Cím : alcím*oldalszám * URL
 szerző1Családnév--szerző1Kereszt név/
 szerző2Családnév--szerző2Kereszt név:
 Cím : alcím*oldalszám * URL
 @ rovatcím
 szerző1Családnév--szerző1Kereszt név/
 szerző2Családnév--szerző2Kereszt név:
 Cím : alcím*oldalszám * URL
 szerző1Családnév--szerző1Kereszt név/
 szerző2Családnév--szerző2Kereszt név:
 Cím : alcím*oldalszám * URL⁴⁰

A formázási elvárás sem a kézi adatrögzítés, sem a diákok munkájának ellenőrzése szempontjából nem tűnt teljesíthetőnek. Az előírt karakterek metaadat-értékű pontos rögzítését legfeljebb egy automata tudta volna előállítani és ellenőrizni, ilyen körülmények között a szöveg tartalmi és

filológiai ellenőrizhetősége is kétséges volt. Könnyebben használható beviteli űrlapra lett volna szükség, de ennek fejlesztésére az EPA-nak nem volt lehetősége.

A párhuzamos munkák elkerülése végett meg kellett oldani a feldolgozás alatt lévő füzetek nyilvántartását, ezért egy könnyen írható és szerkeszthető weblap kialakítására volt szükség. Az egyszerűen kezelhető és megosztható *Google Docs* beviteli űrlappal is felszerelhető táblázatkezelővel létrejött egy „fogalási táblázat”, amelybe a diákok bejegyezheték a feldolgozás alatt álló füzeteket, ez alapján az EPA-nál ezeket az adatokat a webes kardexbe is átvezették. A tartalomjegyzék-adatok összegyűjtéséhez és táblázatba rendezéséhez beviteli űrlap készült megfelelő adatmezőkkel. A webes segédletben rögzítettük a munkamenetet és a szöveges útmutatót, amit a diákok, tanárok emlékeztetőként használhattak, de e feljegyzésekre a hiányzóknak, csereprogram vagy ösztöndíj miatt távolból önállóan dolgozóknak, és a levelező diákoknak is szükségük volt. (Ide kerültek a gyakori kérdések és a rájuk adott válaszok, a típusjelenségek és típushibák, a bonyolult betűk beviteléhez szolgáló segédlet.)

Az elkészült tartalomjegyzékeket az oktatók ellenőrizték, majd átadták az EPA-nak és az ItK szerkesztőségének.

A feldolgozás lépései

(1) Bejelentés a lefoglalt lapszámról

A feldolgozásra elvállalt füzet bejelentése az erre a célra létrehozott úrlapon, nyilvántartás céljából, a párhuzamos munkák elkerülése végett történt.

(2) A kiválasztott szám letöltése

(3) A tartalomjegyzék szövegének előkészítése adatelemekre bontva, összehasonlítás, korrekcióra

A cikkek címenkénti összevetése a valódi cikk címadataival (a) a tartalomjegyzéknél és (b) a folyóirat belsejében a cikknél szükség esetén összehasonlítás az eredeti nyomtatott verzióval; az oldalszámok kiegészítése; a hibák javítása; a kisebb közlemények, könyvismertetők, szemle-rovatok cikkenkénti előkészítése az adatbevitelre

Gyakran javítani kellett a betűhiányt, a rosszul felismert karakterek miatt helyreigazításra szorultak a szóközök, betűk, egyéb jelek. A javítanivalókat néhány példával szemléltetjük, olyanokat is említve, amelyeknek a szöveges keresésnél nincs ugyan jelentősége, de mégis tanulságosak digitalizálási problémaként:

Görg >> György [karakter pótlása]

kritikai rovat >> Kritikai rovat [nagybetű]

H.Sas Judit, Bp.1965.magyar Helikon >> H. Sas Judit, Bp. 1965. Magyar Helikon [szóközök, nagybetű]

A XVII. Század külföldi szakirodalmáról >> A XVIII. század külföldi szakirodalmáról [értelemmeghatározó karakter pótlása, kisbetű]

Bibliografie československé hungaristikv za léta 1966-1968 >> Bibliografie československé hungaristiky za léta 1966–1968 [karakterhelyesbítés]

Györffy György- Kurcz Ágnes:István király emlékezete... >> Györffy György – Kurcz Ágnes: István király emlékezete... [szóközök, nevek szétválasztása

nagygykötőjellel]:

I—IV. füzet >> I–IV. füzet [kvirtmínusz cseréje a magyarban használatos nagyköötőjelre (félkvirtmínusz)]

320 I. >> 320 I. [arabszám-karakter cseréje „I” betűkarakterre]

(4) Cikkenként egy úrlap kitöltése

A feldolgozás egysége egy-egy önálló cikk, közlemény, könyvismertetés. Néhány részletkérdésben belső szabályok, javaslatok fogalmazódtak meg:

- ☉ Pontosság, teljesség kérdésében a cikk teljes szövegénél lévő adatok felülírják a lapszám eleji tartalomjegyzék adatait.
- ☉ Ha a lapszám elején a tartalomjegyzékben felsorolásszerűen következnek rövidebb közlemények, könyvismertetések, ezeket szét kell választani: közleményenként egy-egy úrlapot kellett kitölteni.
- ☉ Javasolt volt, de nem emelkedett kötelező érvényre a könyvismertetések bővebb adatainak regisztrálása, a valódi tartalomjegyzék redukált címközlésének átvétele helyett a bírálat-hoz lapozva az ott található teljesebb címsor átírása. Ez a legtöbb esetben egybeesett a bírált vagy ismertetett könyv bibliográfiai adataival. A cikk szerzője a bírálat írója, az ismertetett mű szerzője viszont a cikk címének a része lett, úgy, ahogyan az a folyóirat belsejében az ismertetés szövegénél szerepelt. Részletezőbb, adatelemekre bontást az EPA nem kért.

A valódi tartalomjegyzékben:

... Bessenyei György válogatott írásai...
387

EPA tartalomjegyzékben, a feldolgozás után:

Törő Györgyi : Bessenyei György válogatott írásai. Vál., utószó: Vajthó László. Bp, 1961, Magyar Helikon. 266 l. (Kis Magyar Múzeum 7.) 389

- ☉ A „Szerző” adatkategóriában a nevek adatelemekre bontása, három mező használatával (a) *nem szokványos névelemek*: névkiegészítők (Dr., ifj. stb.), monogram (B. A.), körülírás (A szerkesztő); (b) *családnév, összetett családnév, megkülön-*

bőztető betűt tartalmazó névjelölés (S. Varga; Németh G.; Mályuszné Császár) valamint (c) a név *keresztnev* eleme.

A nevek feloldására, egységes kezelésére a tartalomjegyzék-szintű feldolgozásnál nem volt szükség. Az adatok professzionális cikk-adatbázisokba történő átvételénél (ilyen például a MATARKA, HUMANUS) természetesen autorizálásra lesz szükség, ez a személyek beazonosítását, a rövidítések, egyéb pótmegjelölések feloldását, nevük egységesítését, névváltozataik összerendelését továbbá a szerzőségi szerepek megjelölését jelenti.

- © Több szerző esetén fejtörést okozott, milyen részletességgel kellene egy tartalomjegyzék feldolgozásnál a szerzőket, közreműködőket felvenni. A visszakeresési szempontokat, adatcserét, a webes optimalizálást szem előtt tartva a bővebb regisztráció indokolt, ezért több kurzuson a bővebb adatfelvételre törekedtek. Az EPA nem hozott erre vonatkozó szabályokat, elfogadta az egyszerűsített adatfelvételt is. Az adatok felvételének részletessége így a beküldött összesítő táblázatban, és az EPA webes tartalomjegyzékében is váltakozó.

(5) Adatrögzítés

A diákok kihasználták azt a lehetőséget, hogy az űrlap előző munkamenetét visszahívva az ismétlődő adatokat (füzetszámozás, URL, rovatcím stb.) megtartsák, és csak az újakat írják hozzá. Így kevesebb a hibalehetőség, gyorsabb a bevétel. A cikkenkénti adatsorok táblázatba kerültek, cikkenként egy-egy sorba, a cikkek adatai pedig adattípusonkénti oszlopokba rendeződtek.

(6) Ellenőrzés és önellenőrzés

Az önellenőrzéskor, illetve a diáktárs munkájának ellenőrzéséhez a valódi nyomtatott ItK szám kézbevitelét és az azzal való összehasonlítást javasoltuk. Sokszor ugyanis csak ekkor tűntek fel a betűk, karakterek vagy a lapszerkezet szintjén szükséges korrigálnivalók (például a cikk vagy függelék rovat-hovatartozásának megítélése). Páros munkánál a pár ellenőrizte egymás táblázatát.

(7) Végző, tanári ellenőrzés

A kurzusok végén összegyűlt több száz, vagy akár ezernél is több tétel ellenőrzése erőt próbáló feladatnak bizonyult az oktatók számára.

(8) Fájl(ok) továbbítása az EPA útmutatója szerint ftp vagy e-mail útján

Ez az oktatók feladata volt.

Mi készült el?

Az EPA összesen kétszáznyolc füzet diákok által készített tartalomjegyzékét konvertálta XML-be. (Valamivel több készült el, de a végén voltak átfedések.)

Ebből

SZTE: 75 füzet (magyar szakosok, nem számítva a könyvtár szakos gyakorlat során végzett digitalizálást),

PPKE BTK: 83 füzet (bölcész hallgatók, szociológia)

Nyme SEK: 50 füzet (könyvtáros hallgatók).

A 208 füzetben összesen 4769 cikk van. Ez a becslések szerint a feldolgozandó cikkeknek valamivel több mint a fele.

2010 tavaszán az EPA felgyorsította az ItK-programot. A munkatársak pótolják a hiányzó digitális oldalakat, lapszámokat, cikkeket, ellenőrzik a már meglévő tartalomjegyzékeket, hiszen a legnagyobb erőfeszítés ellenére is maradt hiba az átadott jegyzékekben. A diákok az egyes cikkekhez a teljes lapszámokat megnyitó URL-címeket fűzték hozzá, az akkori tartalomszolgáltatási stádiumban a teljes füzeteket kellett letölteni és abban tovább haladva megkeresni a cikkeket. Az EPA munkatársai hozzáálltak a PDF-füzetek cikkekre szeleteléséhez, majd az XML tartalomjegyzékeket további metaadatok hozzáadásával validálják és teszik alkalmassá a tartalomszolgáltatásra.

Az archivált állomány 109 évfolyamának feldolgozása még folyamatban van. Írásom időpontjában 1891–2005-ig (az 1903-as év kivételével) 414 füzet összesen 8611 cikke van XML-ben feldolgozva, ami azt is jelenti, hogy ennyi helyen

kellett a korábbi tartalomjegyzékekben rögzített fűzet-szintű internet-hivatkozásokat cikk-szintű „mélylink”-re cserélni. Ezek az állományok már a MATARKA rendelkezésére állnak, a betöltés folyamatos.

Az adatelemek beágyazásánál a könyvtárosok nem minden esetben használták föl a diákok munkáját. Az EPA projektben dolgozó professzionális munkatársak (érthető okokból),⁴¹ ha a tartalomszolgáltatási rendszer kívánalmi szerinti szabványos metaadatok hozzáadásán kívül egyszerűbbnek látták a leíró adatok sajátkezü elkészítését, akkor a végső eredménybe, az EPÁ-nál látható tartalomjegyzékekbe ezek az adatsorok nem épültek be. Am van, ahol a diákok praktikumának adat-termését beépítették, így azok újrahasznosulhatnak, és bekerülhetnek a hazai társ-adatbázisokba, szakmai szolgáltatásokba, elérhetőkké válnak a globális keresőrendszerekből, de akár vissza is kerülhetnek a diákok tanulóasztalára, a saját számítógépre telepített vagy weben kezelt házi katalógizáló szerkezetcskék adat-tartályaiba.

A tartalomjegyzékekbe beépülő metaadatok szemléltetésére a legelső ItK-cikk tartalomszolgáltatási forrásadatait mutatjuk be XML jelölőnyelven (Kacziány Géza: *A magyar vers-alakok Erdősiig*, 1–20):

```
<Pack xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-instance" xsi:noName
spaceSchemaLocation="http://mek.oszk.
hu/mekdtd/epax/epax.xsd">
```

```
<TOC>
```

```
<Head>
```

```
<dc_title>Irodalomtörténeti Köz-
lemények</dc_title>
```

```
<Issue year="1891" number="1"
type="pdf">1891. 1. évf. 1. fű-
zet</Issue>
```

```
<host>epa.oszk.hu</host>
```

```
<dc_identifier>00001</dc_iden-
tifier>
```

```
<ev_szam_Path>00014/pdf</ev_
szam_Path>
```

```
</Head>
```

```
<Contents>
```

```
<Section>
```

```
<Article>
```

```
<Language>hu</Language>
```

```
<Link>itk_1891_01_001-
020.pdf</Link>
```

```
<Author>
```

```
<FamilyName>Kacziány</
FamilyName>
```

```
<GivenName>Géza</
GivenName>
```

```
</Author>
```

```
<Title>A magyar vers-ala-
kok Erdősiig</Title>
```

```
<Range>1-20</Range>
```

```
</Article>
```

Mire jó mindez a diákoknak?

A diákok közelebbről megismerhettek egy jelentős, hosszú életű, folyamatosan megjelenő irodalomtörténeti, irodalomtudományi folyóiratot, és általában közelebbről is szemügyre vehették *a szakfolyóiratot* mint dokumentumtípust. Ha ezután a hálózaton belebotlanak egy tudományos folyóiratcikkbe, nagy valószínűséggel felismerik, milyen dokumentummal van dolguk, és ellenőrizni tudják a cikk forráshelyét, fel tudják becsülni a szolgáltatás tartósságát, a cikk archívumi környezetét. Az egyes lapszámok feldolgozása közben a cikkekbe beleolvasva megtapasztalhattak valamit az adott korszak irodalomtudományos szellemiségéből, találkoztak irodalomtörténeti témafelvetésekkel, forrásközlésekkel és vizsgálódási módszerekkel, megfigyelhették ezek alakulását az idők folyamán – amint arra Császtvay Tünde is utalt a lap századik évfordulóján:

„Az ItK régóta nem „a névtelenek folyóirata már; [...] az ItK-ban való publikálás egyet jelent, szinonimája lett a szakmai megbízhatóságnak s a szakmába való „befogadásnak”, az elismerésnek.”⁴²

A tartalomjegyzékek feldolgozói is érzékelték ezt az átalakulást, s közben számos időszerű kérdést érinthettek, mint a kétrétegű digitalizálási technológia; a digitalizálással járó filológiai, textológiai, szöveggondozási problémák;

a digitális könyvtári és szöveg-feldolgozási eljárások; a bibliográfiai alapadatok; adatelem-szegmentálás; a metaadatok típusai, szerepük az információ-feldolgozásban és az információke-resésben; az FRBR-modellbe foglalt entitások és a művek változatainak körét érintő doku-mentumkezelési kérdések (könyvtár szakon); a

kapcsolódó adatbázisok, tartalomszolgáltatások közelebbi megismerése. Gyakorolhatták a kor-rektúrához szükséges figyelmet és türelmet (5. ábra), megismerhették a globális kereshetőség, a web-kereső optimalizálás, a webes közzététel, webes adat-publikálás kiindulópontjait.

Magyar könyvészet 1901—1910. Szerkesztette Petrik Géza. A M. T. Aka-démia támogatásával kiadja a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete. I—IV. füzet (Aba János—Flammarion Kamill). Budapest, 1915. Legn. 8-r. 320 l. Egy-egy füzet 3 K.

Magyar könyvészet 1901—1910. Szerkesztette Petrik Géza. A M. T. Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete. I—IV. füzet (Aba János—Flammarion Kamill). Budapest, 1915. Legn. 8-r. 320 l. Egy-egy füzet 3 K.

5. ábra

Képi és szöveges réteg részlete, a javítandó karakterekkel (ItK 26. évf. (1916) 1. sz., 124.)

9. Összefoglalás

Az EPA-tartalomjegyzékek többszörös feladatot látnak el. Kattintásnyi közelségre hozzák a felhasználóhoz a cikkeket, gyorsan áttekinthetővé teszik a füzetek elektronikus változatának tartalmát. A szegmentált, szabványos jelölőnyelvre ültetett adatszerkezet elősegíti a keresőkre való optimalizálást. Az alkalmazott adatszerkezet többféle formátumba konvertálható, elérhető, lekérdezhető lehet más rendszerek részéről. Az adatok újrahasznosíthatóak a cikk-szintű adatbázisokban, így az ItK tartalomjegyzéke átadható a MATARKA-nak, a HUMANUS-nak, illetve alkalmas lehet az adatszűretelésre, akár egy önálló irodalomtudományi, irodalomtörténeti bibliográfiai adatbázis forrása is lehet. A teljes ItK-repertórium (vagy adatbázis) elkészültéig annak hiányát némileg pótolja az EPA tartalomjegyzéke és a származékos vagy párhuzamos adatbázisok, a nyers adatok pedig felhasználhatók a teljes tartalommutató elkészítéséhez és az ellenőrző munkákhoz.

Az EPA szerkesztőitől tudjuk, hogy további egyetemi együttműködést az EPA a jövőben is

készséggel fogad más archivált folyóiratok feldolgozásához is. A táblázatos adatok konvertálása nem problémamentes, ezért az oktatók számára megfontolandó valamilyen ingyenes XML szerkesztő alkalmazása a gyakorlatokhoz. Az oktatók, diákok természetesen azt vennék a legszívesebben, ha az EPA bocsáthatna rendelkezésre olyan felületet, amelyen a koordinációt, adminisztrációt, nyilvántartást és adatbevitelt is le lehetne bonyolítani.

Az Irodalomtörténeti Közlemények tartalomjegyzéke hamarosan teljessé válik az EPA felületén, az adatok továbbáramoltatásával pedig a tartalomjegyzék-tételek átkerülhetnek más rokon adatbázisokba. A munkálatokkal az általános keresőszolgáltatásoknál javul az ItK „lát-hatósága”, s mindezen feltételek együttesen a könnyebb és közvetlenebb hozzáférést, a korszerű webes környezetben végezhető kutathatóságot segítik. Az egyetemi kurzusokon folyó metaadat-kultúrát felélesztő törekvés ennek fényében nyerhet teljesebb értelmet és további ösztönzést hasonló alternatív oktatási és feldolgozási módszer vállalásához.

Függelék

Az Irodalomtörténeti Közlemények írói és írásai 1891–1948. Összeállította Galambos Ferenc. 195? Kézirat, OSZK kézirattári növedéknapló 1960., OSZK Hírlaptár

Az Irodalomtörténeti Közlemények írói. 2–79

Az Irodalomtörténeti Közlemények írásai. 81–317

- I. Bibliográfia
- II. Írás-, nyomda-, és könyvtörténet. Könyvtáran. Könyvkiadás, könyvkereskedelem
- III. Lexica
- IV. Irodalomfilozófia és irodalompszichológia
- V. Esztétika
- VI. Kritika
- VII. Nyelvészet
- VIII. Stílus
- IX. Verstan
- X. Műfajok
 - A. Verses műfajok
 - B. Prózai műfajok
 - C. Drámai műfajok
- XI. Egyes témák a magyar irodalomban
- XII. Forráskutatás
- XIII. Szövegkritika
- XIV. Magyar írók egymásrahatása, kapcsolatai, barátsága
- XV. Magyar irodalom idegen nyelven
- XVI. Külföldi hatások a magyar irodalomban
- XVII. Magyar hatások és vonatkozások a külföldi irodalomban
- XVIII. Műfordítás a magyar irodalomban
- XIX. Irodalmi topográfia
- XX. Irodalmi ikonográfia
- XXI. Folyóiratok
- XXII. Sajtó
- XXIII. Irodalmi társaságok. Akadémia
- XXIV. Dramaturgia
- XXV. Színészettörténet
- XXVI. Irodalmi alapítványok és pályázatok
- XXVII. Irodalmi viták
- XXVIII. Az írók gazdasági és jogi helyzete. Cenzúra
- XXIX. Irodalom és pedagógia
- XXX. Irodalom és vallás
- XXXI. Irodalom és politika
- XXXII. Irodalom és zene. Irodalom és képzőművészet
- XXXIII. Irodalom és egyéb tudományok
- XXXIV. Az irodalomtörténetírás elmélete és története
- XXXV. Általános magyar irodalomtörténet

XXXVI. A magyar irodalomtörténet egyes korszakai

- A. Őskor. Középkor. Humanizmus
- B. XVI. század
- C. XVII. század
- D. XVIII. század
- E. XIX. század
- F. XX. század

XXXVII. Magyarországi idegennyelvű irodalmak története

XXXVIII. Irodalmi emlékkönyvek

XXXIX. Egyes írók (176–310. old.)

XL. Külföldi irodalom

XLI. Vegyes könyvismertetések

XLII. Vegyesek

Jegyzetek

1. EPA felhívás és útmutató <http://epa.oszk.hu/00000/00001/temp/utmutato.pdf> ; <http://epa.oszk.hu/00000/00001/temp/utmutato.html> (2010. szeptember 12.). Az adatbázisokról közölt számszerű adatok, hacsak nincs külön lekérdezési idő megadva, 2010. augusztus 14-ei állapot szerint szerepelnek.
2. Vö. Kereshető hasonmások az Arcanum Kiadónál, honlapja: <http://www.arcanum.hu/letoltesek/KerHas.pdf>.
3. Az EPÁ-nál folyó munkálatokról Moldován István és Csáki Zoltán nyújtott kimerítő tájékoztatást, melyet a cikk további részeiben is felhasználtam. Közreműködésükért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.
4. Komlószi Tibor szerkesztői tevékenységéről bővebben ld. Kulcsár Péter: Komlószi Tibor (1929–1996) = ItK, 100. évf. 1996. 5/6. sz. 754–756. p.
5. Az ItK-ról lásd a lap honlapjának információit <http://www.itk.iti.mta.hu/>, az Új Magyar Irodalmi Lexikon (Bp. :Akad. K., 1994) vonatkozó szócikkét és a jelen cikkben felhasznált hivatkozott szakirodalmat.
6. Császtvay Tünde közlése alapján; Császtvay Tünde: 100 éves az ItK = Helikon, 1992. 1. sz. 149. p.
7. Ötven esztendő = ItK, 51. évf. 1941. 4. sz. 332. p.
8. A külön kiadványként megjelentetett, egy-egy év irodalomtudományi termését magukban foglaló füzetek az 1932–1944 tárgyéviek ItK-ban leközölt anyagát tartalmazzák. Lásd hozzá: A ... év irodalomtörténeti munkássága. Összeáll. Kozocsa Sándor. Az 1939-es tárgyévig: Budapest : Irodalmi és Nyomdai R.T. (Irodalomtörténeti füzetek. Szerkeszti Császár Elem-

- ér, kiadja a Magyar Irodalomtörténeti Intézet). Az 1939–1944 tárgyévek füzetei 1941-től az OSZK közreadásában jelentek meg, a Szakkönyvészeti dolgozatok az Országos Széchényi Könyvtárból c. sorozat keretében. Az előzményekről lásd még A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája sorozat nyitó kötetének bevezetőjét (Szerk. Lichtmann Tamás és Németh S. Katalin. 1976. Budapest : OSZK, 1979. p. 3–4. p.)
9. Az irodalomtörténeti bibliográfiák kötet-sorozata Kozocsa Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája évenkénti köteteivel folytatódik az 1945–1965 időszakról (kiadás ideje 1950–1978 között, a továbbiakban a megjelenés éve zárójelben), Kozocsa ezekben megtartja az ItK-nál használt beosztást. Az OSZK-ban készültek a következő, az 1975-ig terjedő időszakot lefedő retrospektív bibliográfiák, A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája időszaki kiadvány (ISSN 0134-1464) keretében az 1966–1970 (1996) és 1971–1975 (1989) időszakokat kumulálva, Pajkossy György szerkesztésében. Az MTA Irodalomtudományi Intézetében készül, 1972-től megjelenő korszakbibliográfia, irodalomtörténeti korszakokéti kötetekbe rendezve, az előző bibliográfiák anyagát is magában foglalja: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája, [I–VIII.; IX.]. Szerk. Vargha Kálmán, Kókay György, V. Windisch Éva, kötetek: 1772-ig (1972); 1772–1849 (1975); 1849–1905 (I. Általános rész, Személyi rész I., 1990; II. Személyi rész II., 1997); 1905–1945 (Személyi rész I., 1982; Személyi rész II., 1989); 1905–1970 (Általános rész, 1997); 1945–1970 (Személyi rész, 1991). Az első nyolc kötet 1970-ig bezárólag veszi számba korszakokéti bontásban a magyar irodalomtörténeti és irodalomtudományi szakirodalmat. A IX. kötet húsz évet kihagyva 1991–1995 közötti időszakról veszi számba, most már korszak-bontás nélkül a közleményeket (Általános rész, Személyi rész, 2007), személyi mutatója is korszakolás nélküli egyetlen egyesített lista. Ezzel az OSZK-nál az 1976–1990-ig terjedő évenkénti időköriket bemutató kurrens bibliográfiához hasonlít, illetve annak folytatásaként is tekinthető. Időközben ugyanis az OSZK-nál a már említett periodikumban folytatódott a kurrens bibliográfia megjelentetése: A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája időszaki kiadvány 1976-os tárgyévvel (1979) indult, és 1990-nel zárult le (2000). Megjelenésében a Kozocsa-rendszer szerinti időszakos bibliográfia elveit követi, anyagában és szakrendi tagolásában pedig szorosan fűződik az akadémiai szakkönyvtárakhoz. A nyomtatott kötetek tehát 1995-ig követik a magyar vonatkozású irodalomtudományi szakirodalmat. Időközben, könyvtári kezdeményezések során elektronikus adatbázisok alakultak ki (a Magyar Nemzeti Bibliográfia mellékletéből, a Magyar Folyóiratok Repertóriumából alakult ki adatbázisban az Időszaki Kiadványok Repertórium (IKER, lásd még a későbbiekben); illetve a Szabó Ervin Könyvtár 1961-től karterek formájában készülő kurrens válogatott irodalmi bibliográfiája is adatbázisba került és épült tovább. E folyamatok az elektronikus szakkönyvtárak létrejöttének reményét keltették, eszerint az 1995 utáni időszak követését az elektronikus adatbázisoknak kellett volna lefedniük. Cikkünk adatbázisokra vonatkozó részleteiből azonban látható, hogy a feladat teljesülése messze elmarad mind az akadémiai bibliográfia támasztotta igényektől, mind a kurrens bibliográfia által betöltött szereptől. Rész megoldások születtek, s továbbra is csak reményeink lehetnek a korszerű adatcserére épülő, a tudományos kutatási igényeket szem előtt tartó hazai, az irodalomtudományi és irodalomtörténeti részterületeket önálló bibliográfiaként is bemutatni képes speciális adatbázis kialakítására.
 - 10. Az ItK szerkesztőségi programnyilatkozata, <http://www.itk.iti.mta.hu/szerkprog.htm>
 - 11. Ötven esztendő = ItK, 51. évf. 1941. 4. sz. 329. p.
 - 12. Vö. uo. 332–333. p.
 - 13. Uo. 334. p.
 - 14. Németh G. Béla: A hetvenévesztendő ItK = ItK, 76. évf. 1972. 2. sz. 265–272. p.p. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00276/pdf/itk00001_1972_02_265-272.pdf
ua.: Németh G. Béla: A rendszeres irodalomtörténeti munka első hazai folyóirata. In: Uő.: Létharc és nemzetiség : irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bp. : Magvető, 1976. (Elvek és utak), 391–413. p.
 - 15. Németh G. Béla: Az Irodalomtörténeti Közlemények száz éve = ItK, 56. évf. 1991. 5–6. sz. 579. p.
 - 16. Uo. 587. p.
 - 17. Szerzői betűrend, <http://itk.iti.mta.hu/szerzord.htm>
 - 18. Egy negyedik változat: Az ItK-ban az 1962–1976 között közzétett Magyar irodalomtörténetírás című évenkénti új szakirodalmi áttekintések mutatója beépült az ItK éves összesített tartalomjegyzékének mutatójába. Lásd hozzá: V. Kovács Sándor bevezetőjét a bibliográfiai rovat elé = ItK 67. évf. (1963) 5. sz., 645–655. p.
 - 19. A kérdésről: David J. Bown – Richard Boulderstone: The Impact of Electronic Publishing : the Future for Publishers and Librarians. München : Saur, 2008. 144–145. p.
 - 20. A Cool URI technológia bevezetéséről a magyar nemzeti könyvtár katalógusrendszerébe: Horváth Ádám: OSZK a szemantikus világhálón. KATALIST [levelezőlista], 2010. június 16. p. <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2010-June/021063.html>; Szemantikus web, In: OSZK wiki, 2010. június 16., http://nektar.oszk.hu/wiki/Szemantikus_web

21. Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája, <http://database.fszek.hu:2007/irodopt/irod0402.htm?v=irod&a=start&a1=>
22. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár WebOpac-jának CCL kereséshez nyújtott segítségét ezúton is köszönöm Téchy Tündének, a Tájékoztató Osztály vezetőjének.
23. Az EPA tükörszerverei: Magyarország, NIIF hálózatáról <http://epa.niif.hu/>; Ukrajna, Kárpátalja: <http://www.epa.uz.ua/>. Látássérültek számára: http://epa.oszk.hu/new_index.phtml; http://epa.niif.hu/new_index.phtml; <http://www.efolyoirat.uz.ua/>.
24. Vö. Beszámoló a MATARKA Egyesület 2009. évi tevékenységéről (2010. január 26.), MATARKA honlap, http://www.matarka.hu/other/doks/MATARKA_Egyesulet_beszamolo_2009.doc
25. Burmeiszter Erzsébet, a Miskolci Egyetem, Könyvtár, Levéltár, Múzeum főigazgatójának szíves tájékoztatása
26. Forrás: MATARKA. Statisztikák. Választott folyóirat jellemző adatai. A lekérdezés időpontja: 2010. aug. 14. <http://www.matarka.hu/other/stat.php>
27. A kérdés minden könyvtári, bibliográfiai és egyéb tartalomszolgáltató adatbázis vonatkozásában időszerű, szakirodalmából itt csak a következő cikket emlíjük: Alan Dawson: Optimising publications for Google users = Internet Reference Services Quarterly, vol. 10. 2005. no. ¾. p. 177–194.
28. Zotero, honlapja: www.zotero.org
29. Lásd hozzá: Tamás Kincső – Vasbányai Ferenc: HUMÁNUS – Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 17. évf. (2008) 2. sz., 32–34. p.
30. Tamás Kincső, a Humántudományi Bibliográfiai Osztály osztályvezetője szíves tájékoztatása; ld. még a HUMANUS honlapján a konzorciumi adatgazda információit: <http://www.oszk.hu/humanus/folyoiratlista.html>
31. Vö. Magyar Tudomány, 171. évf. 2010. 2. sz. Melléklet: Követelmények a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím odaítéléséhez. Nyelvtudomány, 12–14. p. Internetről: Tájékoztató a Magyar Tudományos Akadémia Doktora tudományos címre történő pályázat benyújtásához. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, MTA honlap, <http://www.mta.hu/index.php?id=3728>
32. Vö. Európai Tudományos Alap (European Science Foundation, ESF) [honlap] <http://www.esf.org/research-areas/humanities/erih-european-reference-index-for-the-humanities/erih-initial-lists.html>
33. Az ERIH jegyzék bővítése, felülvizsgálata folyamatban van, várhatóan 2010 végén kerül sor a frissítésére.
34. Magyar Tudományos Művek Tára, honlapja: <http://www.mtmt.hu/>
35. WorldCat, <http://www.worldcat.org/>
36. Karlsruher Virtueller Katalog, <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>
37. Elektronische Zeitschriftenbibliothek, <http://ezb.uni-regensburg.de/>
38. Forrás: MLA International Bibliography, MTA Könyvtára, 2010. augusztus 24-én lekérdezett adatok szerint.
39. Google Scholar, <http://scholar.google.com>
40. EPA útmutató, <http://epa.oszk.hu/00000/00001/temp/utmutato.html>
41. Az ilyenkor felmerülő kérdés, hogyan érdemes eljárni. Megéri-e a katalogizálónak, metaadat-kezelőnek egyenként ellenőrizni a bibliográfiai leírásokat, vagy egyszerűbb mindent előlről kezdeni, és újrakatalogizálni.
- 42.. Császtvay, i. m. 150. p.

Új PIM OPAC

2011. június elején megújult a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) online katalógusa. Ezentúl közös felületen kereshetők a PIM gyűjteményi katalógusainak elektronikusan elérhető állománya és az Irodalmi Adattár adatbázisai. Az új szolgáltatás sokoldalú keresést tesz lehetővé az öt gyűjteményben, irodalmi topográfiában, a bibliográfiákban és több százezer névrekordban.

(Katalist, 2011. jún. 16. Bánki Zsolt híre alapján)

Elindult a Márai-program

2011 áprilisában, a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon megerősítették, hogy a könyvkultúra támogatására létrehozott Márai-program végre elindult. A program keretében körülbelül hatszáz magyarországi és néhány határon túli könyvtár juthat kedvezményesen szépirodalmi és szakirodalmi művekhez. (A kiadók rendezvények szervezésére is kapnak támogatást, az alkotók számára pedig ösztöndíjakat írnak ki.)

A könyvtárak kedvezményes könyvvásárlására ebben a ciklusban 400 millió forint áll rendelkezésre. Az ötszáz címet tartalmazó könyvlistát a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) két ideiglenes kollégiuma állította össze és június másodikán hozta nyilvánosságra. A bizottság tagjai a 273 könyvkiadó által kínált, csaknem nyolcezer listából választották ki a támogatandó műveket. A könyvek egyik fele szépirodalom (valamint gyermek és ifjúsági irodalom), másik fele pedig tényirodalom. A lista megtekinthető, illetve letölthető az NKA honlapjáról: http://www2.nka.hu/pages/marai/m_list/marai_iik_list.pdf

Megújult az Országos Széchényi Könyvtár honlapja

Június közepére megújult az OSZK honlapja (<http://www.oszk.hu>), de elérhető a régi honlap is (<http://regi.oszk.hu/index.htm>).

A szerkesztők olyan Drupal-rendszerű, felhasználóbarát portál kialakítására törekedtek, amely a keresett szolgáltatásokra helyezi a hangsúlyt. Az olvasó elsősorban funkcionális ismertetést kap a könyvtárról, és ehhez igazították a menüpontokat is. Az oldalak jól áttekinthetők és könnyű a navigáció is. Oldaltérkép, „vakbarát” változat, eseménynaptár, képgaléria segíti a használatot. A régi honlap erőnyeit megtartva, megmaradt a közvetlen belépés az OSZK katalógusaihoz és adatbázisaihoz, a címloldalról elérhetőek az OSZK web2.0-s szolgáltatásai (OSZK blog, Twitter, a Nemzet Könyvtára közösségi oldal) is. (http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2011/06/11/meguult_az_orszagos_szechenyi_konyvtar_honlapja_alapjan)

Konferencia az Europeana Linked Data Pilot projektről

Az Európai Digitális Könyvtár, az Europeana 2008-ban indult az Európai Unió anyagi támogatásával, azzal a céllal, hogy a nagy európai közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok) anyagát – könyveket, időszaki kiadványokat, festményeket, filmeket, fényképeket, hangfelvételeket – digitalizálva minél szélesebb kör számára tegye hozzáférhetővé. A virtuális könyvtár a tagállamokban folyó folyamatos digitalizálás útján gyarapodik. A digitalizált objektumokhoz a legújabb szabványoknak megfelelő metadatokat rendelnek a tagintézmények. Az adatbázisba tehát a leíró metaadatok, a technikai metaadatok és egyéb adatok kerülnek, és egy link mutat az eredeti digitalizált dokumentumra, amely az adatgazda intézménynél található.

Az Europeana állományának további bővítését segíti a 2011 júniusában az OSZK-ban zajló konferencia, melynek célja az európai kulturális intézmények tájékoztatása a Linked Heritage (Közös Örökség) kezdeményezéséről, amelyet az Európai Bizottság a CIP – ICT Policy Support Program keretében támogat.

(<http://www.europeana.eu>).

FerSML szurkolói avatárok a könyvtárban

BÁTFAI Norbert – BÁTFAI Mária Erika

Bevezetés

A FerSML labdarúgás szimulációs platform szurkolói avatárja kicsi XML dokumentum, melyből automatikusan nyerhetünk ki olyan információkat, melyek összessége bibliográfiai tételek tekinthető. Felmerül a kérdés, hogy a bibliográfiai adatokból ki/mi építse fel a bibliográfiai rekordokat. Az egész rendszer megszervezésének szintjén pedig az az alapkérdés merül fel, mint ami a hivatkozáskézelő szoftverek egyik alapvető megkülönböztetője: centralizált vagy elosztott legyen? Leegyszerűsítve: a bibliográfiai tételek érdemi kezelése egy távoli, központosított gépen vagy a helyi gépen történik-e. Előbbi hivatkozáskézelő szoftverre példa a CiteULike vagy a RefWorks, utóbbira a JabRef vagy a Zotero [12]. Elképzelésünknek a könyv-

tári funkciójú rendszerekkel mutatott analógiája indokolja, hogy a szurkolói avatár adatbázis tervezésénél megvizsgáljuk a tételek kezelésének azon irányait, amelyeket a könyvtárak az elmúlt évtizedtől napjainkig kifejlesztettek és használnak a saját céljaikra. Megpróbálunk tovább is lépni azzal, hogy a szurkolói avatárokat összekapcsolt nyílt adatokként (linked open data) a szemantikus világháló részévé tesszük.

A szurkolói avatár adatbázis egy közösségi erőforrás-megosztás alapú kezdeményezés, ezért a választott forma különösen nagymértékben befolyásolhatja erőfeszítéseink sikerét. Konkrétan, hogy a labdarúgást szerető és értő szurkolók körében fel tud-e épülni valóban az általunk elképzelt szurkolói rendszer.

Háttér: a labdarúgáshoz kapcsolódó munkák

A könyvtáros és az informatikus szempontjából a FerSML (Footballer and Football Simulation Markup Language, Labdarúgó és Labdarúgás Szimulációs Jelölőnyelv) egy Relax NG kompakt szintaxist [10] használó új XML nyelv, amivel leírjuk a futball csapatokat. A leírás célja, hogy ezek az állományok olyan információkat tároljanak, amikkel a FerSML platform további része, a szimulációs szoftver sikerrel tudja a valódi futballmérkőzéseket szimulálni. A mi terminológiánkban ezek a leírások, azaz a szóban forgó XML állományok az avatárok. Elképzelésünket egy korábbi publikációnkban [1] vezettük be. A szimulációk sikeressége alatt az értendő, hogy a szimulált és a valóságos mérkőzéseken a különböző megfigyelt jellemzők (például egy tornán a lőtt összes gólok száma) eloszlásainak egyezéséről szóló nullhipotézist nem kell elvetnünk [2, 3]. A vázolt FerSML platform (a kölcsönösen együtt fejlődő a jelölőnyelv és szimulációs szoftver) a GNU Általános Nyilvános Engedélye (GNU GPL v3) alatt fejlesztett nyílt forráskód alapú kezdeményezés [4, 5].

Tegyük fel, hogy a hazai csapat szurkolói avatárjai rendelkezésre állnak, de nincsenek meg a vendégcsapat avatárjai. Erre a problémára adnak egyfajta közösségi választ a szurkolói avatárok, amelyről egy korábbi publikációnkban írtunk [6]. A következő néhány link szurkolói avatár állományokra mutat be:

http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/Debrecen_Basel/FerSML.Basel.avatar.xml

http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/Debrecen_Basel/FerSML.Debrecen.avatar.xml

http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/Basel_Debrecen_kezdo/FerSML.Debrecen.avatar.xml

http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/Basel_Debrecen_kezdo2/FerSML.Debrecen.avatar.xml

http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/Basel_Debrecen_kezdo3/FerSML.Debrecen.avatar.xml

http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/Debrecen_Lovech/FerSML.Lovech.avatar.xml

A FerSML projekt társadalmi beágyazottságát és a közösségépítést a magyar érdeklődők körében [7, 8] a blogok karbantartásával tervezzük megoldani, ahol népszerűsítő formában ismertetjük kutatásaink legfrissebb eredményeit is. Jól mutatja ezt a [9] közleményben közölt eredmény és a [8] blog kapcsolódó posztjainak kapcsolata.

Hasonló, a labdarúgáshoz nem kapcsolható munkák

A digitális könyvtárak és a szemantikus web kapcsolata fejlődő kutatási terület [20, 21, 22, 23]. A szurkolói avatárok kapcsán általunk felvetett irányok egyikével, a szemantikus webbel kapcsolatos erőfeszítéseinkkel teljesen rokon munka olvasható [19].

Eredmények

A szurkolói avatár adatbázis megszervezésére több megoldási lehetőség kínálkozik, tekintsük ezek közül néhányat abból a szempontból, hogy elkülönül-e a szurkolói avatárok funkcionális (azaz szimulációbeli) és bibliográfiai feldolgozása. A felmerülő néhány tipikus esetet előbb nagy vonalakban, majd részleteiben és egymásra ható kölcsönhatásaikban vizsgáljuk meg a következő pontokban.

A. Gyümölcsöző lehet az avatárok bibliográfiai kezelését összekötni funkcionális, azaz a szimulációban történő felhasználással. Ez konkrétan azt jelenti, hogy magába a szimulációs programba építünk be valamilyen, az avatárból történő konverziót, aminek a kimenete lehet például egy COinS (ContextObject in SPAN) [11] alapú XHTML, vagy MODS XML, vagy akár egyszerűen BibTeX. Továbbá megkönnyíti helyzetünket, hogy az avatár állományok maguk is XML dokumentumok, így tetszőleges konverziót tudunk kis munkabefektetéssel, az XSLT transzformáció megadásával, akár még magából a szimulációs Java program (hu.javaeska.xml csomagjából) is elvégezni. Miért gyümölcsöző ez a szem-

lélet? Mert az avatár-fejlesztő magának építi fel az adatbázisát, amit biztosan sikerrel tud felhasználni a további szurkolói avatárjai elkészítésében, illetve a eredményei publikálásában.

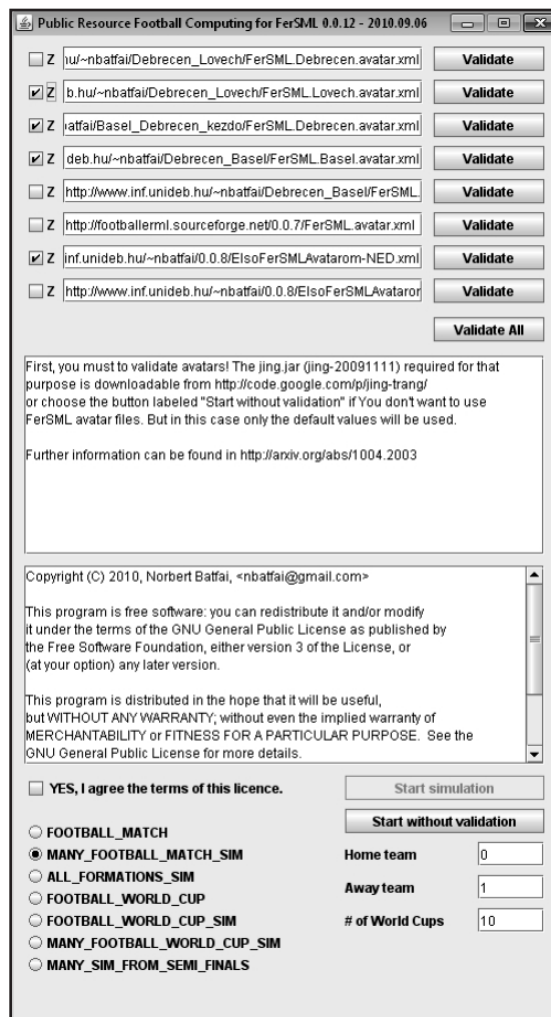
B. Ennek ellenkezője az az eset, amikor a szurkolói avatárok funkcionális és bibliográfiai feldolgozása elkülönül. Ez sokkal inkább egy centralizált feldolgozási irányt jelent.

C. Az is elképzelhető, hogy az avatár-fejlesztők munkájának támogatásához egy külön kliens programot fejlesztünk ki, amit az avatárok építésére és egyben bibliográfiai kezelésükre specializálunk. Ez az A.) esettel rokon, különbség, hogy a funkcionális használattól, azaz a szimulációtól elkülönül.

D. Továbbá az is felmerült, hogy a szurkolói avatárokat, mint nyílt adathalmazokat (open data set) a szemantikus világháló részévé tegyük. Ezt az A.) és a C.) esetekkel is kombinálhatjuk.

Az A.) eset egy tipikusan elosztott rendszert vetít előre, ahol az avatárokat készítő, kezelő avatár-fejlesztő, aki tipikusan nem rendelkezik könyvtáros ismeretekkel, saját bibliográfiáját vagy adatbázisát építheti fel. Ebben az esetben végeztünk néhány bevezető mérést: az 1. ábra mutatta szimulációs szoftver felületén a bemenő avatárok megadása mellett feltüntetettünk egy „Z” (mint Zotero) betűvel címkézett opcionális választási lehetőséget. Ezt kiválasztva a validálás után a program a szóban forgó avatárhoz elkészít egy egyszerű XHTML állományt, amibe befűzi az avatárból készített CoinS tagot, s ezt automatikusan betölti a böngészőbe, ahonnan a CoinS tagon keresztül az avatár bibliográfiai adatai a Zoteróba tölthetőek. Ez látható a 2. ábrán. A belinkelt, tipikusan távoli avatár állomány egy további kattintással a Zoteróba, azaz a helyi gépre is tölthető, ennek az újonnan létrejött bibliográfia bejegyzésnek a mellékleteként. Megjegyezhetjük, hogy a CoinS alapú megoldás helyett választhatnánk a talán még egyszerűbb beágyazott RDF alkalmazását is, így jár el például a Kempelen Farkas Felsőoktatási Digitális

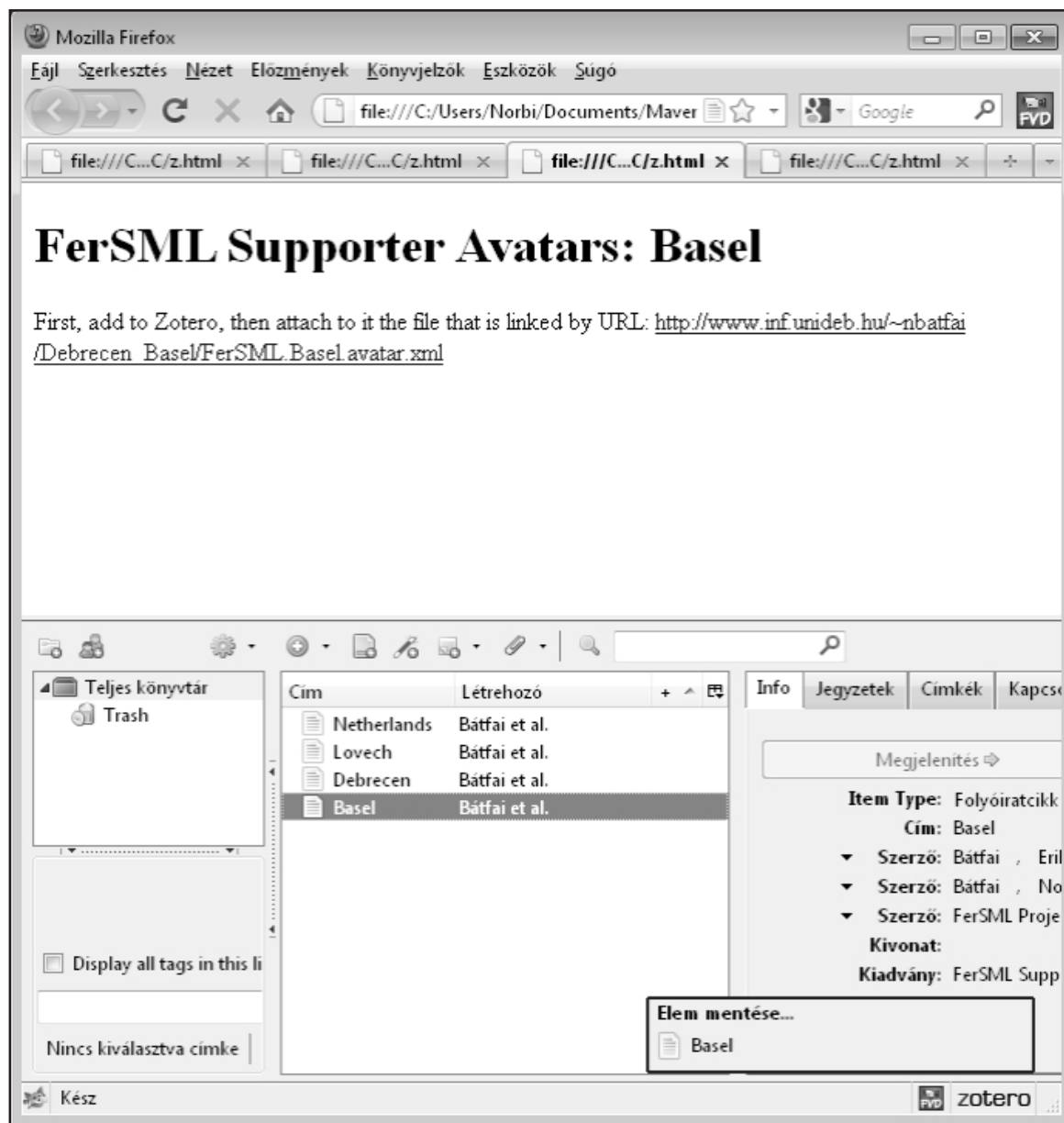
Tankönyvtár (<http://www.tankonyvtar.hu>) vagy éppen a YouTube videó-megosztó portál.

1. ábra

A Zoteróba tölteni kívánt szurkolói avatárok kiválasztása.

A B.) eset is nagy további mozgásteret enged. Vegyünk itt is egy izometrikus esetet! A Debreceni Egyetemen tipikusan keletkezni fognak szurkolói avatárok, hiszen egyrészt ez a fejlesztők munkahelye, másrészt hallgatókat vonunk be a szurkolói avatárok készítésébe, például nyári ösztöndíjprogram keretében. Adódik, hogy könyvtáros írja le ezeket a helyi ILS rendszerben, de az sem elképzelhetetlen, hogy bekerüljenek az egyetem DSpace alapú elektronikus archívumába.

2. ábra

A Bajnokok Ligája selejtezőkörében a Lokit legyőző FC Basel szurkolói avatárjának (pontosabban bibliográfiai tételének, majd avatárjának) betöltése a Zoteróba.

Érdeemes-e, kell-e ehhez egy integrált könyvtári rendszer? A válasz nem. Egyrészt ezért nem, mert a szurkolói avatárok kezelésekor egy ILS alapvetően nem használható ki, hiszen nincs kölcsönzés, gyarapítás, folyóiratok; alapvetően a humán leírás is felesleges emberi erőforráspazarlás, mivel maguk az avatárok tartalmazzák

a bibliográfia adatokat. Másrészről azért nem, mert az avatárokat be is kell gyűjteni, mielőtt a 856-os mezők halott linkeket tartalmaznának. E két ok miatt vagy a Zotero vagy egy DSpace alapú **elektronikus archívum** lenne a megfelelő választás. Viszont mivel a besorolási adatokat mindenképpen érdemes egységesíteni, a teljes

automatizálás sem üdvös, különben a visszakereshetőség komoly kihívássá válik.

A C.) eset izgalmas alternatíva. Egyrészt mert az átlagos szurkolótól nagyon távol állhat, hogy „kedvenc szövegszerkesztőjével” a Relax NG kompakt szintaxisával megadott nyelvtan szerint érvényes szurkolói avatárt (XML állományt) állít össze. Másrészt ez a célkliens egyben fájl-megosztó funkciókkal is ellátható (p2p jellegű megosztásra gondoljunk). Az előbbi felvetés konkrétan azt jelenti, hogy a szurkoló csak a megfigyeléseit adja meg és a kliens program készíti, validálja a szurkolói avatárokat. Utóbbi pedig, hogy az elkészített avatár automatikusan meg is osztható a közösséggel. Ez egy tipikusan elosztott rendszer lehet.

Kétségtől a D.) eset tartalmazza a legizgalmasabb felvetéseket. Hiszen adott a lehetőség, hogy a szurkolói avatárokat összekapcsolt adatokként (linked data) a weben publikáljuk. Mivel nem nagy munkával le tudjuk automatikusan generálni a szurkolói avatárokból a szükséges RDF (Resource Description Framework) XML (vagy akár N3 vagy Turtle) állományokat. Ebben az irányban is végeztünk néhány bevezető mérést. Az 1. táblázatban a 2010-es világbajnokság Spanyol nemzeti tizenegyét jellemző avatár fájljából próbaképpen készített RDF XML állomány részletét mutatjuk meg. A bibliográfiai jellemzéshez Dublin Core [13], a személyek leírásához FOAF [14] formát alkalmaztunk, miközben ODP [15] kategóriákat is használtunk.

1. táblázat

A 2010-es világbajnokság Spanyol nemzeti tizenegyét jellemző avatár fájljából próbaképpen készített RDF XML állomány eleje.

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8"?>
<rdf:RDF xmlns:rdf="http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#"
  xmlns:dc="http://purl.org/dc/elements/1.1/"
  xmlns:foaf="http://xmlns.com/foaf/0.1/"
  xmlns:taxo="http://purl.org/rss/1.0/modules/taxonomy/"
  xmlns:sa="http://footballerml.sourceforge.net/sa/">
  <!-- ESP -->
  <rdf:Description rdf:about="http://footballerml.sourceforge.net/supporter_avatars/.../-ESP.xml">
    <dc:title>Spain 2010 World Cup supporter avatar</dc:title>
    <dc:subject>
      <rdf:Description>
        <taxo:topic rdf:resource="http://www.dmoz.org/Sports/Soccer/UEFA/Spain/National_Team/" />
        <rdf:value>Spanyol labdarúgó válogatott</rdf:value>
      </rdf:Description>
    </dc:subject>
    <dc:source> http://footballerml.sourceforge.net/supporter_avatars/.../-ESP.xml
    </dc:source>
    <dc:creator>
      <foaf:Person rdf:about="http://www.inf.unideb.hu/~nbatfai/">
        <rdf:value>nb</rdf:value>
        <foaf:mbox rdf:resource="mailto:batfai.norbert@inf.unideb.hu"/>
      </foaf:Person>
    </dc:creator>
```



```

<dc:description>Ez a 2010-es VB játészó spanyol csapat avatárja. Példaként raktam össze,
    hogy segítse a leendő avatár fejlesztők első próbálkozásait.
</dc:description>
<dc:date>2010-07-17</dc:date>
<dc:publisher>Supporter Avatar Database</dc:publisher>
<dc:rights>GNU General Public License</dc:rights>
<sa:avatars>
  <rdf:Description rdf:ID="Spain">
    <sa:starting_team>
      <rdf:Bag>
        <rdf:li>
          <rdf:Description rdf:ID="Spain_squad_number6">
            <sa:footballer_avatar>
              <foaf:Person rdf:about="http://dbpedia.org/page/Andrés_Iniesta">
                <rdf:value>6</rdf:value>
              </foaf:Person>
            </sa:footballer_avatar>
            <sa:shutting_goal>0.6</sa:shutting_goal>
            <sa:gaining_bal>0.1</sa:gaining_bal>
          </rdf:Description>
        </rdf:li>
      </rdf:Bag>
    </sa:starting_team>
  </rdf:Description>
</sa:avatars>

```

A (továbbiakban kialakítandó) RDF formába konvertált állományokat a Jena [17] segítségével könnyedén N3 formába másolhatjuk, amit már bemenetül tudunk felkínálni a telepített Joseki [18] szervernek. A 2. táblázat egy olyan SPARQL (SPARQL Protocol and RDF Query Language) lekérdezést mutat, amely a 10 százaléknál erősebb támadójátékot mutató egyé-

ni játékosokat keresi meg. (Jobban átgondolt FerSML RDF konverzió után az ilyen lekérdezések nem lesznek indokolatlanul bonyolultak, de jelen fázisban nem iteráltuk ennek a konverzióknak a meghatározását. Az első, példaképpen az 1. táblázatban mutatott RDF alapján dolgoztunk mechanikusan.)

2. táblázat

A bevezető mérés során kiadott egyik példa SPARQL lekérdezés.

```

PREFIX sa:    http://footballerml.sourceforge.net/sa/
PREFIX dc:    http://purl.org/dc/elements/1.1/
PREFIX foaf:  http://xmlns.com/foaf/0.1/
PREFIX rdf:   http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#
PREFIX rdfs:  http://www.w3.org/2000/01/rdf-schema#
SELECT ?Mezszám ?Játékos ?Valség ?Fejlesztő
WHERE {
  ?j sa:shutting_goal ?Valség .
  ?j sa:footballer_avatar ?Játékos .
  ?Játékos rdf:value ?Mezszám .
  ?csapat ?k ?bag .
  ?bag rdfs:member ?j .
  ?a sa:avatars ?csapat .
  ?a dc:creator ?f .
  ?f foaf:mbox ?Fejlesztő .
  FILTER (?Valség > „0.1”)
}

```

A 3. táblázatban látható, hogy a lekérdezés eredményeképpen a játékosok mezszámát, magát a játékost, a támadójátékát jellemző relatív

gyakoriságot és az avatár-fejlesztő email címét nyomtattuk ki.

3. táblázat
A példa SPARQL lekérdezés eredménye.

Mezszám	Játékos	Valség	Fejlesztő
13	http://dbpedia.org/page/Alexander_Frei	0.2	mailto:ebatfai@lib.unideb.hu
6	http://dbpedia.org/page/Andrés_Iniesta	0.6	mailto:batfai.norbert@inf.unideb.hu
8	http://dbpedia.org/page/Nigel_de_Jong	1.0	mailto:batfai.norbert@inf.unideb.hu

Értékelés

Jelen munkánkban összegeztük azokat az elképzeléseinket, melyek alapján elkezdjük majd a szurkolói avatárok kapcsán a közösségépítést. Reméljük, ehhez ez a munka is hozzájárul, egyrészt a téma népszerűsítésével, másrészt a szurkolói avatárok jövője szempontjából gyümölcsözni képes szakmai kapcsolatok kialakításának megkezdésével.

Most azon dolgozunk, hogy az I., azaz a Debrecen tartalmazó csoport mérkőzéseinek leírásával a futballt értők és szeretők be tudjanak kapcsolódni a szurkolói avatárok készítésébe. Ezt támogatandó, egy webes felületet kínálunk majd fel, ahol a szurkolók egy egyszerű táblázatos formában adhatják meg megfigyeléseiket, melyekből elkészítjük a FerSML XML és RDF állományokat. További terv, hogy az RDF formátumba konvertált adatokat a nálunk futó Joseki szerver SPARQL végpontján keresztül is elérhetővé tesszük [16], amivel a szurkolói avatárok a szemantikus web szerves részévé válhatnak.

Irodalom

- BÁTFAI, Norbert: Footballer and Football Simulation Markup Language and related Simulation Software Development. = *Journal of Computer Science and Control Systems*, vol. 3. 2010. no. 1. pp. 13–18.
- BÁTFAI Norbert: Bevezető számítások a labdarúgás szimulációs jelölőnyelv kialakításához. = *Híradástechnika*, 65. évf. 2010. 5–6 sz. 16–20. p.
- BÁTFAI, Norbert. (2010) The Soccer Force, *ArXiv e-prints*, 2010., <http://arxiv.org/abs/1004.2003>
- BÁTFAI, Norbert. (2010) Football(er) Simulation Markup Language, *The project page*, <https://sourceforge.net/projects/footballerml/>
- BÁTFAI, Norbert (2010): Footballer and Football Simulation Markup Language and related Software, *The project webpage*, <http://footballerml.sourceforge.net/>
- BÁTFAI, NORBERT – BÁTFAI, Erika: (2010) Distributed Supporter Avatar Database In World Football, *submitted*.
- BÁTFAI Norbert (2010): Labdarúgás szimulációk a gyakorlatban, *blog*, <http://fersml.blog.hu/>
- BÁTFAI Norbert (2010): Nemzeti Szurkolói Avatár Adatbázis,

Köszönetnyilvánítás

A publikáció elkészítését részben a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta. A projekt részben az Új Magyarország Fejlesztési Terven keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

- blog*, <http://nsza.blog.hu/>
9. BÁTFAI Norbert – BÁTFAI Erika (2010) Nemzeti labdarúgó bajnokságok összehasonlító vizsgálata. [megjelenés alatt]
 10. RELAX NG Compact Syntax Tutorial, (2003) <http://www.relaxng.org/compact-tutorial-20030326.html>
 11. OpenURL COinS: A Convention to Embed Bibliographic Metadata in HTML, (2005) <http://ocoin.info/>
 12. Zotero, <http://www.zotero.org/>
 13. The Dublin Core Metadata Element Set (2007), <http://www.ieft.org/rfc/rfc5013.txt>
 14. FOAF Project homepage (2007), <http://rdfweb.org/foaf/>
 15. Open directory project, <http://www.dmoz.org/>
 16. BIZER, Chris – CYGANIAK, Richard – HEATH, TOM (2007): How to publish linked data on the web, <http://www4.wiwiss.fu-berlin.de/bizer/pub/LinkedDataTutorial/>
 17. Jena, a Semantic Web Framework for Java, <http://jena.sourceforge.net/>
 18. Joseki, a SPARQL Server for Jena, <http://joseki.sourceforge.net/>
 19. MALMSTEN, Martin (2008), Making a library catalogue part of the semantic web, DCMI '08. In: Proceedings of the 2008 International Conference on Dublin Core and Metadata Applications, pp. 146–152., <http://dcpapers.dublincore.org/ojs/pubs/article/download/927/923>
 20. BURKE, MARY (2009), The semantic web and the digital library. = Aslib Proceedings: New Information Perspectives, pp. 316–322, DOI: 10.1108/00012530910959844,
 21. HUNTER, Jane –CHOUDHURY, Sharmin (2004), A semi-automated digital preservation system based on semantic web services, JCDL '04. In: Proceedings of the 4th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries, pp. 269–278, <http://doi.acm.org/10.1145/996350.996415>
 22. MARKETAKIS, Yannis – TZANAKIS, Makis –TZITZIKAS, Yannis (2009): PreScan: towards automating the preservation of digital objects, MEDES '09. In: Proceedings of the International Conference on Management of Emergent Digital EcoSystems, pp. 404–411, <http://doi.acm.org/10.1145/1643823.1643898>
 23. CAMPBELL, Laura E. (2009), Recollection: integrating data through access, ECDL'09. In: Proceedings of the 13th European conference on Research and advanced technology for digital libraries, pp. 396–397.

A Google Books projekt újabb állomása

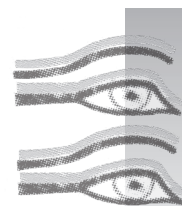
Az európai könyvtárak újabb nagyágyújával, a British Libraryvel kötött együttműködési megállapodást nemrég a Google. A megállapodás értelmében 250 ezer 1700 és 1870 között készült, szerzői jogvédelem alá nem eső könyv és időszaki kiadvány digitalizálását végzik majd el.

A digitalizálás költségeit a Google vállalja, cserébe a British Librarynek teljes egészében nyilvánossá kell tennie ezeket a dokumentumokat. A 250 ezer dokumentum között tudományos és szépirodalmi művek, könyvek és időszaki kiadványok válnak használhatóvá a tudományos igényű érdeklődők számára. A projekt végére kb. 40 millió oldalnyi új dokumentum lesz elérhető ingyenesen a Google Books szolgáltatásában.

Jelenleg a Google Books adatbázisában mintegy 13 millió digitalizált könyv található.

(Forrás: http://www://mmonline.hu/cikk/tobb_szazezer_konyvet)

Mándy Gábor alábbi tanulmánya a szerző ETO iránti nyilvánvaló elkötelezettsége ellenére hozzászólásra, vitára készítheti az olvasókat. A szerző véleményezésre elküldte a kéziratát a téma szakértőinek, akik közül Prokné Palik Mária és Ungváry Rudolf megjegyzéseit olvashatják a cikk után. Szerkesztőségünk várja a további észrevételeket.

Régi ETO, új ETO

Mándy Gábor

Ebben az eszmefuttatásban a gyakorló osztályozó szemszögéből próbálom meg elemezni a régi ETO hibáit, aztán áttekintem az új kiadás legfontosabb változásait, megvizsgálom, hogy az új ETO mennyiben lett jobb vagy rosszabb a réginél, s végül néhány javaslatot teszek az új ETO-ra való átállással kapcsolatban. „Régi ETO” alatt az UDC 1989-es kiadásából 1990-ben készült magyar rövidített kiadást értem (amelyet a könyvtárak többségében ma is használnak)¹, „új ETO-n” pedig az UDC Publ. No. P057 nyomán készült magyar fordítást.²

1. Mi volt a baj a régi ETO-val?

A tudományos-műszaki fejlődés, valamint a tudományrendszerezési elvek változása minden osztályozási rendszert előbb-utóbb elavulttá tesz, az új fogalmaknak helyet kell keresni. (Az ebből adódó problémákat tömören jellemzi Prokné Palik Mária³.)

Ameddig ez megoldható a régi táblázat használatával, addig nem olyan égető a reform, de egy idő után kényelmetlenné válik a régi zubbony, át kell alakítani.

Nem lényegtelen azonban, hogy ki hol érzi szükségnek azt a zubbonyt. Az alábbiakban felsorolom, hogy nekem mint osztályozónak milyen problé-

máim voltak a régi ETO-val. (Mivel a legtöbb könyvtárban nem vagy csak ritkán használják a teljes kiadást, megjegyzéseimet az ETO 1990-es rövidített kiadására korlátozom. A jelzetek részletességében jelentős különbségek vannak a teljes és a rövidített kiadás között, de a gondolatmenetem szempontjából ennek nincs jelentősége.)

1.1. Prekoordináció

Az ETO prekoordinált osztályozási rendszer, de vannak a posztkoordinációt lehetővé tevő vonásai is. Ez utóbbiakkal kezdem, mert ebből van kevesebb. A kettőspontos viszonyítást meg lehet

fordítani, azaz cédulakatalógus használata esetén mindkét jelzetelem szerint be lehet sorolni a cédulát. Egyes általánosan közös alosztásokat (mint például a földrajzi vagy formai alosztást), a jelzatlánc elejére is lehet tenni, ennek révén lehet például földrajzi katalógust szerkeszteni vagy a szótárakat egybevonni a (038) jelzet előrevetésével.

A baj az, hogy ezek a lehetőségek nagyon szűkösek. Az ún. előnyszabály megszabja a több jelzetelemesi lehetőség esetén használandó sorrendet (a fő táblázati számtól a nyelvi alosztásig), és amire van egy konkrét jelzet, arra nem használunk jelzetkombinációt. Így például a politikai szociológiát – bár az egyformán beletartozik a szociológia és a politika körébe – csak a szociológián belül lehet kifejezni, mert csak ott van számára kijelölt hely: 316.334.3 politikai alrendszerek és intézmények, a politika szociológiája. Az irodalmi műfajokat csak a konkrét irodalmakon belül lehet jelezni (pl. egy rendezvény alkalmából nehéz lenne összegyűjteni az összes mesét, anekdotát, elbeszélő költeményt). Ugyanez érvényes a földrajzi, a népi, a nyelvi alosztásra (vendég érkezésekor a szakkatalógus alapján nehéz lenne kigyűjteni az összes kazah vonatkozású vagy a szláv nyelveken megjelent műveket). A történelmen belül könnyen megtalálható az egy korszakot tárgyaló szakirodalom, de az ETO nem ad lehetőséget arra, hogy összegyűjthessük az egy adott időszakkal foglalkozó összes, különböző témájú dokumentumot. (E tekintetben figyelemreméltó az a kísérlet, amelyet az OMIKK-ban folytattak, az online kartalógusban megvalósítható csonkolásos keresésekre.⁴⁾

A tudományrendszerezés szerinti megközelítésnek kisebb jelentősége van a mi korunkban, amikor szinte minden témakört más témakörökkel kapcsolatosan is tanulmányoznak, és már nem lehet előre megmondani, hogy melyek az osztályozás elsődleges, másodlagos, harmadlagos szempontjai. Szinte minden szempont számít, minden szempont keresési pont lehet (az olvasó fejében), illetve kellene, hogy legyen (a katalógusban).

A számítógép korában lehetővé vált az egyes jelzetek tetszőleges társítása a visszakeresés során, ezért egyre anakronisztikusabb a hagyományos, egyirányú megközelítés. Jelzetalgoritmus szempontból ügyes megoldásnak látszott a viszonyítás három válfajának elkülönítése (szimpla kettőspont, dupla kettőspont és a szögletes zárójellel jelölt csoportképzés), de a számítógép ezeket a finomságokat egyrészt nem látja, másrészt a jelenlegi állapotok szerint nem veszi figyelembe.

1.2. Tárgyszó jelleg

Az ETO hierarchikus rendszer, elvileg mindennek megvan a maga előre meghatározható helye. De bizonyos dolgok kilógnak ebből a rendszerből. Ezeket jelenleg különböző eszközökkel fejezhetjük ki, de ehhez az kell, hogy az osztályozók egyetértsenek az ily módon előállított mesterséges jelzetek jelentésében. Ez pedig oda vezet, hogy az olvasónak is tudnia kell, mi mit jelent – a könyvtárosok szerint.

A régi ETO-ban a 222/224 kombináció fejezte ki az Ótestamentumot, az 592/599 kombináció az állatrendszertant, a (47+57) földrajzi alosztás Oroszországot, illetve a Szovjetuniót (az európai és az ázsiai területeket együtt). Jobb lett volna, ha ezekre külön jelzetet használunk, de például az utóbbi esetben egy olyan ország, amelyik két kontinensre is átnyúlik, nem illeszthető be a mélységi osztályozásba. Így az olvasónak tudnia kell a komplex jelzetek „hivatalos” megnevezését, nehezen tudná a keresőkérdést önállóan megfogalmazni. De ha eleve tudnunk kell, hogy milyen kombinációt kell keresnünk, akkor mire való a szakrendszer és a mélységi tagolás?

A tárgyszó jelleg érhető tetten az időalosztásban is. A „18” nem teljesen azonos a XIX. századdal (hiszen az 1801-től 1900-ig tartott), de megegyezés alapján így fejezzük ki az évszázadokat. Az ETO táblázatban elszórtan még sok ilyen megállapodásos jelzetet találhatunk. Ezek persze inkább javítják a rendszer használatát, mintsem rontanak, de a logika megbontása révén bizonytalanabbá és eklektikusabbá teszik azt. A tárgyszóként funkcionáló jelzeteket külön meg kell ta-

nulni, illetve meg kell magyarázni az olvasónak. Némileg hasonló problémák vannak a földrajzi alosztások és az irodalom területén. Az egyes városok azonosítására jelenleg könyvtáranként eltérő a gyakorlat. Budapestnek van saját földrajzi jelzete (439.151), ennek ellenére előfordul a (439Budapest), a (439-2 Budapest) és a (439-2Bp.) is. Az utóbbi különösen vitatható, amikor azzal számolunk, hogy a mi online katalógusainkat Buenos Airesből vagy Pekingből is használhatják. A 894.511 jelzet tagolásakor előfordulhat a Jókai Mór, Jókai M, Jókai, sőt a J betű magában is. Ugyanez érvényes a királyokra, pápákra, szentekre stb. Mindezeket tudnia kell az olvasónak, ha meg akarja találni (ha gyorsan akarja megtalálni) a keresett műveket.

1.3. Kevert tartalom

Az idő szerint alosztásban keverednek a természetes megjelölések és az elméleti időfogalmak. Ez a gyakorlatban kevés gondot okoz, hiszen az utóbbiak a „3”-nál kezdődnek, és nincs nagy valószínűsége, hogy valaki a XXI. század elején arról akarna értekezni, hogy mi lesz 3000-ben. De az már igazi ellentmondás, hogy a „10” jelzet (XI. század) megelőzheti a „634”-et (neolitikus kor). Hasonló problémával találkozunk a népi alosztásoknál. Ezeket elvileg a nyelvi alosztásból képezzük, így lesz a =20 angol nyelvű dokumentumból (=20) angol nép. De vannak olyan népi alosztások, amelyek nem képezhetők a nyelvből, például (=081) primitív, természeti népek, (=083) fejlődő népek, (=1.100) kozmopolita népek, holott nincs primitív nyelv, fejlődő nyelv vagy kozmopolita nyelv.

Ráadásul ezen az alosztáson belül felbukkannak földrajzi kategóriák is: (=1.37) az ókori Róma lakói vagy (=1.493) Belgium lakói. (Az utóbbi nagy szerencse, hiszen belga nyelv sincs.) Közismert, hogy egyes főosztályokon és osztályokon belül is igen vegyes tartalommal találkozunk. Az 1-es főosztály a filozófián kívül magában foglalja a pszichológiát és az erkölcsant, a 3-as főosztályban van népesedés, szociológia, politika, közgazdaságtan, jog, hadtudomány,

biztosításügy, nevelésügy, néprajz, valamint egy nyúlfarknyi mérésügy, a 6-os főosztályon belül található egyrészt az orvostudomány, másrészt a mezőgazdaság és a különféle iparágak, beleértve a közlekedést. Megemlítendő, hogy a számítógépes hardver mellett (az elektronikán belül) van a szoftver, a programozás ugyanakkor felbukkan a matematikában is. A logikus tagolásnak ellentmond a művészetek és a sport társítása (a 7-es főosztályon belül), és ugyanígy erőltetett a földrajz és a történelem összehozása (a 9-es főosztályban).

A régi ETO vallási főosztálya erősen elfogult volt a kereszténység javára. A 22 a Biblia, a 23/28 a kereszténység. A nem keresztény vallások általában a 29-es osztályba (általános és összehasonlító vallástudomány, vallástörténet), és azon belül a 292/299-es szakokba voltak beszüfolyva. Ez olyan ellentmondásokhoz vezet, mint hogy a kereszténység megelőzi az időben jóval korábban keletkezett hindu és zsidó vallást, illetve a görög-római mitológiát. A nem keresztény vallások bizonyos elemeit (pl. a vallásalapító élete, szent iratok, szertartások, szerzetesrendek) nem lehetett ott kifejezni, ahova tartoztak, illetve – öszvérmegoldásként – csak a keresztény egyház megfelelő elemével való párhuzam kínálkozott, pl.297 (iszlám), viszonyítva a 236.6 jelzettel (mennyország). Ez olyan bizarr, hogy az igazhitű kollegák sem találnának a mohamedán paradicsomba, ahol hurik várják őket...

1.4. Komplikált analógiák

Ismeretes, hogy a nyelvtudomány, a dokumentum nyelve, a népi alosztás és a nemzeti irodalmak jelzetei között analógiás kapcsolat van. Ez azonban túlságosan komplikált, a tulajdonképpeni nyelvi azonosítót más és más alapszámhoz kell hozzátenni, és a három számjegyenkénti tagolás is változik:

A magyar nyelv azonosítója a 94511-es szám-sor. Ebből:

809.451.1 magyar nyelv,
=945.11 magyar nyelvű dokumentum,
(=945.11) magyar nép,

894.511 magyar irodalom.

Ugyanez a csiki-csuki van a földrajzi analógiás csoportban:

(439) Magyarország,

908.439 Magyarország általános ismertető leírása,

914.39 Magyarország földrajza,

943.9 Magyarország története.

A nyelvtudományon belül különösen nyakatekert szabályokat találunk. Például a 801-en (a nyelvészet és filológia általános kérdésein) belüli tagolás (801.1 helyesírás és kiejtés, 801.2 szófajok, 801.3 szókincs, szótárak, 801.4 hangtan, 801.5 nyelvtan, 801.6 verstan stb.) visszaköszön az egyes nyelvek sajátosságainál, de már kötőjeles formában -1 helyesírás, -2 szófajok, -3 szókincs, szótárak, -4 hangtan, -5 nyelvtan, -6 verstan, azaz a pontból kötőjel lesz. 801.4 hangtan, 802.0 angol nyelv, 802.0-4 angol hangtan. A 800.21 a nyelvtudományon belül a nyelvek ősformáit jelöli. Ebből a .21-ből az egyes nyelveknél -021 lesz. A 800.864 titkos nyelvek, zsargonok általában, ami az egyes nyelvekkel összekapcsolva -086.4 lesz.

A nyelvtörténeti korszakoknak a 800.2-ből kötőjel-nullássá változtatott tagolása az egyes irodalmakon belül is alkalmazható, így például a 82-023 az irodalmak középső korszakát jelenti, tehát 820-023 az angol irodalom fejlődésének középső szakasza. Itt az eszperantó irodalom a kakukktojás, hiszen a -089.2 is a nyelvtörténeti korszakok alá került, mintha ez lenne minden nyelvnél a legfejlettebb szakasz.

A regény alműfajait használhatjuk az elbeszélésnél is: 82-312.4 bűnügyi regény, ebből 82-322.4 bűnügyi novella. Ráadásul a szépirodalmi műfajok alosztásai a filmtudományban is jelentéssel bírnak, ebből 791.43-312.4 a bűnügyi film. Ezek az analógiák segítenek a jelzetszerkesztésben, de megnehezítik az értelmezést. Amellett a filmműfajok választékát erősen korlátozza a szépirodalmi párhuzam. Némelyik ezek közül kissé erőltetettnek hat, pl. a 791.43-92 dokumentumfilm, híradófilm, riportfilm nem nagyon hasonlít az eredeti 82-92 jelzetre (periodikák, újságok, folyóiratok, krónikák, vitairatok, röpiratok).

1.5. Különleges alosztásfajták

Az alosztásokat többnyire könnyű felismerni, mert a fő táblázati számhoz logikusan kapcsolódnak. De nem mindig ez a helyzet. A számvégződéses alosztások egy jelzetsor végén bukkannak fel, és nehéz eldönteni, hogy ez a hosszú jelzet azért nincs meg a táblázatunkban, mert az nem eléggé részletező, vagy pedig azért, mert azt egy ilyen, első látásra nehezen felismerhető szabály szerint képezték. Ilyenek vannak a kohászat szakban. A 669...5 számvégződéses alosztás, amelynek jelentése: ötvözetek. A 669.3 réz, ha hozzátesszük az 5-ös számot, a réz ötvözeit kapjuk. Ugyanígy: 669.4 ólom, 669.45 ólom-ötvözet, 669.5 cink, 669.55 a cink ötvözeit, 669.6 ón, 669.65 ón-ötvözetek. A dolgot tovább komplikálja, hogy a többszörös ötvözeteket már aposztrófós alosztással kapcsoljuk egymáshoz, oly módon, hogy a fém 669 utáni számát aposztróffal hozzátesszük az első fém 5-tel képzett ötvözetéhez. Így áll össze a 669.35'5'6'4 mint réz-cink-ón-ólom-ötvözet (réz-ötvözet cinkkel, ónnal és ólommal).

Az aposztrófós korlátozottan közös alosztások más helyeken is felbukkannak. Így a kémiában (pl. 547.234'212 etil-hidrazin, ami az 547.234 hidrazinok és az 547.212 etán kombinációja) vagy a pártoknál: a 329.11 konzervatív irányzatból és a 329.17 nemzeti irányzatból áll elő a 329.11'17 nemzeti-konzervatív irányzat. A formai alosztások közül különösen nehéz a (02) könyv általában, a (0.05) dokumentumok a sajátos használói kategóriák szempontjából, valamint a -05 személyi alosztás kombinációja: -053.2 gyermekek, ebből (02.053.2) gyermekeknek szánt könyv. Ehhez hasonlóan (05) a folyóirat, amiből (05.053.2) a gyermekeknek szánt folyóirat. A pont nullás korlátozottan közös alosztás felismerése a jelzetértelmezésben okoz gondokat. Létezik olyan pont nullás jelzet, amely nem alosztás, pedig annak látszik. A 140.8 a világnézet. Az egyes tantárgyak jelzetét oly módon kell képezni, hogy a 372.8-hoz hozzátesszük a tudományág jelzetét, tehát a filozófia (1) mint tantárgy jelzete 372.81. Ha a világnézet alapjai

című tantárgy valóban a világnézetről szólna, akkor azt a 372.814.08 fejezné ki, amely nincs benne a táblázatban, és a .08 minden látszat ellenére nem korlátozottan közös alosztás. Az egyik hallgató erre megjegyezte, hogy ha a jelzeteket nem ponttal, hanem vesszővel tagolnánk, akkor sokkal könnyebb lenne a dolgunk. Na persze. Aki nem mélyedt még el a könyvtártudományban, annak lehetnek ilyen praktikus ötletei...

1.6. Hiányzó jelzetek

Van néhány olyan tárgykör, amelyik nagyon hiányzott a régi ETO tematikájából. A technikai fejlődés új eredményei (pl. a számítástechnikában, az űrkutatásban, az atomfizikában vagy a genetikában) természetesen előbb-utóbb valamilyen formában be is kerülnek az ETO újabb kiadásába. De van néhány jelzet, amelynek kimaradása az ETO tényleges hiányossága. Ilyen hiányzó jelzet az új államalakulatok földrajzi lenyomata: a Közös Piac országai, az Európai Unió, vagy a FÁK és a szovjet utódállamok. Vagy az olyan alkalmi társulások, mint „visegrádi államok”. A hiányzó földrajzi jelzeteket többféleképpen próbáljuk pótolni, de ezek mindegyike vitatható. Az Európai Unió mint földrajzi kategória jelölésére ilyen kísérlet a (4-62) európai országok közössége katonai vagy védelmi szempontból, illetve a (4-672) európai államok piactudással. Az egyik pontatlan (mert nem védelmi jellegű a társulás), a másik túl tág, ugyanúgy, mint a (4) Európa lenne, hiszen nem mindegyik európai állam tagja az Európai Uniónak, pedig mindegyikben már piactudás működik. Katonai szövetségnek pedig ott a NATO (az USA-val és Kanadával), és amit ezért nem is korlátozhatunk Európára. A szociológiában az egyes ismertetőjegyek alapján tekintett csoportokat (pl. nők, férfiak, bűnözők) csak az egyének oldaláról lehet megközelíteni. A társadalmi folyamatoknál csak az előre vívő változások, a fejlődés szerepel, a visszafejlődés („ellen–forradalom”), valamint a stagnálás nem. A társadalmi kommunikáció lényegi elemei és az információ-szétsugárzás

a szociológián belül található, de a tömegkommunikáció már az üzemszervezéshez, azon belül a tájékoztatásügyhöz tartozik. Utólag mosolygunk azon, hogy a nemzetközi osztályozási rendszer is elfogadta azt a marxista doktrínát, miszerint a szocialista demokrácia és a népi demokrácia fejlettebb a parlamenti demokráciánál. Viszont szerencse, hogy a „harmadik világ” kategória nem került bele az ETO-ba, így legalább a „másodiknak” tekintett szocialista világ széthullása nem okozott bonyodalmakat. A csillagászati osztályból nagyon hiányzanak a Naprendszeren kívüli, ún. exobolygók. Igaz, hogy vannak „feltételezett bolygók”, de ezek helye a Naprendszerben, az 523-as szakon belül van kijelölve.

A néprajzon belül nincs tárgyi néprajz, illetve csak a ruházat jelzi a népviseleteket (de ugyanott tévesen szerepel a nudizmus, hiszen az egyáltalán nem etnográfiai jelenség, hanem fürdőzési szokás, illetve életmód kérdése). A népi építkezés (a skanzen fő témája) be van erőltetve a 728.8-ba (falusi lakóház) és a 728.1-be, esetleg a -22-es földrajzi alosztással kiegészítve, illetve az építőművészetnél használható még a .031.4-es korlátozottan közös alosztás: 72.031.4 európai népek ősi paraszti vagy népi művészete, a népi gyógy módokat pedig a 615.8-ban (fizioterápia) találjuk. Nincs népi fazekasság, csak fazekasárúk, a fazekasság módszerei (az utóbbi ráadásul az ősrégészetben belül), illetve megint a művészethez fordulhatunk, a művészi fazekasság népi stílusáért: 738.031.4. Mindezeket persze könnyen ki lehetne fejezni a 39-es szakhoz való kettőspontos viszonyítással is, de a néprajzi osztály nem tartalmaz erre semmiféle ajánlást (miközben betöltetlen a 399-es jelzet).

1.7. ETO-nyelv

Az olvasók számára nehezen használható volt az ETO betűrendes mutatója, mivel az abban szereplő kifejezések gyakran távol álltak a mindennap használatos nyelvtől (nemcsak a konyhanyelvtől, ami természetes, hanem a szerzők és a szakirodalom élő nyelvétől is).

Például a *Ludas Matyi* c. hetilappal kapcsolatos irodalmat nehezen tudnák megtalálni az olvasók, hiszen a betűrendes mutatóban nincs sem satirikus folyóirat, sem vicclap, csak „humorisztikus lapok, élclapok”. Néhány további példa: A rasszizmus helyett „mozgalmak egyes rasszok vagy nemzetiségek ellen” szerepel, és a gyakran tárgyalt antiszemitizmust itt csak jelzetszerkesztési példaként említi a táblázat, a betűrendes mutatóban kizárólag a – nem annyira jelentős – vallási értelmét találjuk (ami így félrevezető). Hasonlóképpen hiányzik a rendszerből a cionizmus is, amit csak a „mozgalmak egyes rasszok vagy nemzetiségek érdekében” és a zsidó etnikai alosztás összekapcsolása fejez ki ki, és nincs nyoma a betűrendes mutatóban. A családjogon belül van „a szülők és gyermekek közötti jogviszony”, „a gyermek személyéről való gondoskodás”, de nincs gyermektartási díj, csak „gyermektartási pótlék” (a bérügyön belül, amit a gondozást végző szülő javára levonnak). Van „disszidálás elősegítése” (a büntetőjogon belül), de a disszidálást magát valahol a 325-ös szakban (kivándorlók és elűzöttek, emigránsok, száműzöttek) kellene elhelyezni. A művelődéspolitikát az ETO a 008:32 jelzetkombinációval próbálja kifejezni (ami nem szerepel a betűrendes mutatóban), miközben van egy „speciális, ágazati gazdaságpolitika” jelzet, és ide kerül példaként a „szövetkezeti politika”. De hova tegyük a vidékfejlesztési politikát, a színházpolitikát, a nőpolitikát, az egészségpolitikát? (Ezeknek a „-politikáknak” van egy szakmai, és van egy gazdasági, költségvetési vonatkozásuk.) Nincs maffiabűnözés, nincs galeri, sem csoportos bűnelkövetés, nincs titkos szolgálat, csak „titkos szolgálat útján történő politikai befolyásolás” (a külpolitikán belül), nincs ipari kémkedés, a kémkedés a büntetőjogon és a hadtudományon belül létezik. Nincs környezetszennyezés, csak „az ember káros hatása a környezetre”. A régi ETO-ban az őslénytant mechanikusan kapcsolták a növény- és állattanhoz, ennél fogva nem volt egyértelmű a dinoszauruszok helye (ez a kategória természetesen a betűrendes mutatóból is hiányzik). Olyan frivol példát csak a cikkem

olvasmányossága kedvéért említek itt, mint a „vibrátorok” (természetesen a mechanikán belül). Szelídebb példa: amit mi közönségesen képregénynek ismerünk, az az ETO nyelvén „rajzszorozat”. És még hosszan sorolhatnánk. Általánosságban azt állapíthatjuk meg, hogy az ETO-jelzetek megnevezésének felsorolása nem oldja meg a visszakeresés problémáját. Hiányzik az utalózás – a szinonimákról és az önálló jelzetként nem használt, de mégis valamely jelzet fogalmába beleérthető élő fogalmakról, kifejezésekről, továbbá sok ténylegesen használt jelzetkombináció felsorolása (ezekből csak a táblázatban is tételszerűen szereplő jelzetek szerepelnek: Ószövetség, állattrendszertan stb.) Vesd ezt össze a Köztaurusz megoldásaival!

2. A legfőbb változások áttekintése

Először azt nézzük meg, mi nem változott. Változatlan maradt a főosztályok rendje, a 4-es főosztály még mindig betöltetlen. Egészében véve keveset változott a nullás, az egyes, az ötös főosztály, valamint a hatos főosztályon belül az orvostudomány, a 3-ason belül a jog, a politika, a neveléstudomány, a formai, a földrajzi, az idő szerinti alosztások túlnyomó része. Ez megnyugtató, hiszen a rendszer tartóoszlopai stabilak, a legfontosabb részei továbbra is használhatók. A segédtablázatok között a legnagyobb változás a szempont szerinti, pont nulla nullás alosztások felszámolása. Ugyanakkor megjelentek a tulajdonság szerinti, -02-vel kezdődő alosztások. A kettő között azonban nincs közvetlen megfelelés. A szempont szerint alosztások egy részét bedolgozták a formai alosztásokba, némelyiknek már eddig is megvolt a főtáblázati megfelelője, így a .004.69 felújítás témakör szerepelt a gyártásszervezésen belül is, a .001.86 tapasztalatcsere pedig az üzemszervezésen belül. Ezeknek a szempont szerinti alosztásoknak a megszüntetését tehát elfogadhatjuk – habár erősen vitatható, hogy, például a könyvtárosok vagy pedagógusok tapasztalatcsereit érdemes-e az üzemszervezési jelzettel társítani, vagy az ügyfelekkel való kap-

csolatot ésszerű-e az irodaszervezésen belül tárgyalni (651.459.2), amikor mindenféle (oktatási, egészségügyi, igazgatási, rendészeti és egyéb) intézménynél is megtalálható ez a funkció.

A -02 jelzettartományba olyan új „tulajdonságok” kerültek bele, mint például

- 021.131 virtuális,
- 021.271 analóg,
- 021.273 felcserélhetőség,
- 021.54 természetes eredetű,
- 021.58 szintetikus, gyártott,
- 022.233 optimális,
- 024.24 moduláris, modulokból álló,
- 026.39 irányítható,
- 027.242 multifunkcionális,
- 027.43 önműködő,
- 027.44 számítógépes, számítógéppel segített,
- 028.81 radikális stb.

Ezen kívül főosztályok segítségével is létrehozhatunk a táblázatban nem szereplő tulajdonságokat, például -029:17 erkölcsi tulajdonságok, -029:6 műszaki tulajdonságok, -029:7 művészi tulajdonságok.

A földrajzi alosztásokban a természeti tájak, az (1-92)-től (1-929.9)-ig, új helyre kerültek: az eddig üres, (290)-től (299)-ig terjedő számtartományba. Például az Antarktisz korábban (1-923), most (292.3), ide jobban is illik, hiszen semmiféle más földrajzi jelzethez nem lenne kapcsolható.

Nagymértékben csökkent viszont az ókori helyek részletezettsége. A régi Görögország kilenc jelzetéből egy maradt meg: (38). A római birodalom külső tartományaival együtt eltűnt Pannónia jelzete is.

A fő táblázatokon belül jelentős átalakulások a számítástechnika és a nyelvtudomány, illetve az utóbbival összefüggő irodalomtudomány területén következtek be.

A 004-es osztályba hozták össze a **számítógéptudomány** és számítástechnika fontosabb aspektusait.

Néhány példa:

004 a számítógép-tudomány, számítástechnika (korábban 519.6 és 681.3 – az előbbi szakban a „számoló matematika” maradt, az utóbbi jel-

zet megszűnt)

004.021 algoritmusok (ennek matematikai része megmaradt az 510.51-ben)

004.056 adatvédelem (korábban 659.2.012.8)

004.085.22 optikai adathordozó, CD (korábban 681.3.076, 681.327.68, ill.

681.846.5)

004.3 számítógép-hardver (korábban 681.3.02, illetve a 681.32)

004.35 perifériák (korábban 681.3.022)

004.38 számítógéptípusok (korábban 681.31)

004.4 szoftver (korábban 681.3.06, ill. 519.68, 519.688)

004.43 egyes programnyelvek (korábban 519.682, ill. 800.92)

004.7 számítógépes hálózatok (korábban 681.324)

A **nyelv- és irodalomtudomány** új szerkezete követi az újabb nyelvészeti felfogást az egyes nyelvek kapcsolatairól. Például az angol a germán nyelvek közé került, és szétvált a klasszikus latin és a klasszikus görög nyelv (az előbbi megelőzi a neolatin nyelveket, az olaszt, a franciát, a spanyolt, a portugált). Az uráli nyelvek (és ezen belül a magyar) közelebb kerültek a japánhoz és a koreaihoz, mint a kaukázusi nyelvekhez. Fontos változás az is, hogy míg korábban a nyelvtudomány (802/809) foglalta magában az összes nyelvet, és ebből lehetett kialakítani a dokumentum nyelvének jelzetét, most megfordult a viszony, a dokumentum nyelvének táblázata a legbővebb, és ebből kell levezetnünk a nyelvtudományi jelzetet. És maguk a számok is nagyot változtak.

Az új ETO fontos fejleménye, hogy a nyelvet és az irodalmat egy közös elágazási ponttól egyformán fejezzük ki. A jelzetek megjelenésében és megalkotási módjában is vannak változások. Míg korábban a 80-as osztály volt a nyelvészet, az egyes nyelvek a 802-től a 809-ig terjedtek, az egyes nyelvek irodalma pedig a 820-tól 899-ig, az új ETO-ban a 81 a nyelvészet, minden konkrét nyelv a 811-en belülre kerül, az egyes nyelvek irodalma pedig a 821-be, ugyanazokkal a számsorokkal. Ezáltal sokkal áttekinthetőbb lett a rendszer.

Néhány példa:

811.111 angol nyelv, 811.112.2 német nyelv, 811.511.141 magyar nyelv, ebből

821.111 angol irodalom, 821.112.2 német irodalom, 821.511.141 magyar irodalom

A nyelv, a dokumentum nyelve, az etnikai alosztás és az irodalom közötti analógiák megmaradtak, csak a számok változtak.

=111 angol nyelvű dokumentum, (=111) angolok, 811.111 angol nyelv és 821.111 angol irodalom,

illetve

=511.141 magyar nyelvű dokumentum, (=511.141) magyarok, 811.511.141 magyar nyelv és 821.511.141 magyar irodalom.

A nyelvtudományon belüli változtatások is az ésszerűsítést mutatják. Korábban a 800 és 801 osztályon belüli, ponttal kapcsolódó alosztások fejezték ki a nyelvek fejlődési szakaszait, a nyelvhelyességet, a helyesírást és kiejtést vagy a szókincset, most ezek többnyire aposztrófós alosztásokká váltak. Például a régi ETO-ban 800.21 a nyelvek ősfarmája (és láttuk, mennyire komplikált volt az egyes nyelvek jellemzőivel való analógia követése), az újban 81'01 az ősi, archaikus szakasz. A régiben 801.1 volt a helyesírás és kiejtés, az újban 81'35 a helyesírás és 81'355 a kiejtés. A régi ETO-ban 801.3 volt a lexikológia, az újban 81'374.

Épp ebben a tárgykörben van egy radikálisnak nevezhető változás is, amely az ETO-jelzetek rendjének lazítása felé vezet. Míg a két- vagy többnyelvű szótárak jelzete a régi ETO-ban 801.3 (azaz egy külön nyelvtudományi fő táblázati szám) volt, az új ETO-ban a (038) formai alosztással kezdjük a jelzetsort, és ez után jöhetnek a nyelvek alosztásai. A német–francia szótár a régi ETO-ban: 801.3=30=40, az új ETO-ban pedig (038)=112.2=131.1.

Ugyanakkor az új ETO-ban is megvan a kétnyelvű szótárak jelzete, a 81'374.82, de ez a kétnyelvű szótárra mint tárgyra vonatkozik, nem pedig magukra a szótárakra.

Maradjunk még a lexikográfiai résznél, amely a korábbinál sokkal bonyolultabbá és ellent-

mondásosabbá vált. A 81'374.2 a szótártípusok tartalmi szempont szerint. A 81'373.421 jelenti a szinonimákat. Ebből a szinonimaszótár jelzete úgy állítható elő, hogy a 81'373.4 utáni részt (itt ez a 21) levágjuk, majd a megismételt 374.2-höz hozzáillesztjük: 81'374.2'374.221. Az archaizmusok jelzete 81'373.44, itt a második 4-est vágjuk le, tehát az archaizmusok szótára 81'374.2'374.24 lesz. Hasonló módon lesz az idegen szavak jelzetéből (81'373.45) az idegen szavak szótára (81'374.2'374.25). A szlengszótáraknál azonban megáll a tudomány, hiszen a szleng jelzete más jellegű: 81'276, abból pedig a fentebbi logika szerint aligha lehet levágni a 81'373.4 utáni részt. Az új ETO-ban erről a jelzetszerkesztési technikáról semmiféle útmutatást nem találunk.

A 81'373.46 a speciális szavak, szakszavak, ebből áll elő a 81'374.2'374.26-os jelzetkombináció (szakszótárak), amihez már csak az egyes szakok jelzeteit kell hozzátenni, kettőspontos viszonyítással. 81'374.2'374.26:1 a filozófiai szótárak, 81'374.2'374.26:54 kémiai, vegyészeti szótárak. Mivel az egyes szakszótárakat a (038)-as formai alosztással kapcsoljuk a szakszámhoz, tehát 1(038) vagy 54(038), természetesen a fenti komplikált jelzetek is csak az ilyen-olyan tárgykörökkel kapcsolatos szótárirodalomra mint témára alkalmazhatók.

A retorika (a régi ETO-ban 82.08) jelzete 808, és ezen belül van a 808.1 írói mesterség, írásművészet, a 808.51 szónoklás, sőt, a 808.25 „négerezés” (a más személy neve alatt megjelenő szövegek készítése) – ez utóbbi sokkal inkább jogi természetű fogalom, mint hogy az írásművészeti kérdésként kezeljük. A nyelvészeti irányzatok a kötőjeles 81-es szakokba kerültek (ezen belül 81-116.6 a generatív nyelvészet), az általános nyelvészet az aposztrófós 81-ben van, ezen belül 81'342 a fonetika (korábban 801.4), 81'35 a helyesírás (korábban 801.1), 81'36 a nyelvtan (korábban 801.5), a generatív grammatika pedig 81'364.

A klasszikus latin nyelv nyelvtana a régi ETO-ban 807.1-5, ahol maga a fő táblázati szám a klasszikus latin, a kötőjeles alosztás pedig a

nyelvtanra utal. Az új ETO-ban 811.124'02'36 – ahol a 811.124 a latin nyelv, majd aposztrófos alosztás fejezi ki mind a klasszikus kort, mind a nyelvtant.

Megmaradt a népi alosztásnak a nyelvi alosztásból (a dokumentum nyelvének kifejezésére használatos alosztásból) való alkotása, de bővült a kivételek száma: (=11/=19) a fehér rassz általában, (=414) a feketék általában. Meg kell említeni, hogy a =414 nyelvi alosztás a csádi nyelveket jelenti, s ez alapján nem világos, hogy a csádiaknak mi is lenne a népi alosztásuk. Az eszperantó nyelv a régi ETO-ban még az élő nyelvek előtt szerepelt (800.892, nyelvi alosztásként =089.2, az eszperantó irodalom pedig 82-089.2). Az új ETO-ban az eszperantó is beilleszkedik a nyelvek közé (811.922, =922, és 821.922). Ugyanígy, a számítógép-programozás nyelvei a régi ETO-ban a természetes nyelvek előtti nullás csoportban szerepeltek (802-089, ill. =092), az új ETO-ban 811.93 és =93. Most már annak sincs elvi akadálya, hogy kifejezzük egy számítógép által generált, gépi kódú lírai költemény jelzetét: 821.93-14. Nagymértékben egyszerűsödött a **földrajzi** jelzetből levezethető analógiák szerkezete. (A földrajzi alosztás maga változatlan maradt.) A régi ETO-ban: (439) Magyarország, 914.39 Magyarország földrajza, 943.9 magyar történelem. Ez úgy változott, hogy a korábbi főtáblázati számokat elemekre bontották: 908(439) Magyarország általános ismertető leírása, 913(439) Magyarország földrajza és 94(439) Magyarország történelme. Megjegyezzük, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár saját tizedes osztályozási rendszere – amelyet még a névadó alapozott meg – ugyanezt az analitikus jelzetszerkesztést alkalmazta. Úgy látszik, hogy most érte utol a világ Szabó Ervint...

Nagy átalakuláson ment át a **vallástudomány** szerkezete is; a változás fő iránya rendszer-szemléletű. Míg korábban a keresztény vallás dominált, ez volt a leginkább kidolgozva, a többi vallások később kerültek sorra, elnagyoltan, most a főosztály elején egy terjedelmes kötőjeles korlátozottan közös alosztásba összehoznak

minden olyan aspektust, amely több vallásra is alkalmazható. Például a -23 minden valláson belül a szent könyvekre vonatkozik, a -312 pedig a vallásalapító élete, így Krisztus élete (korábban 232) most 27-312 lett, és ebből következően feltehető, hogy Mohamedet a 28-312, Buddhát a 24-312 jelzet fejezi ki (24 a buddhizmus, 28 pedig az iszlám új jelzete). (Így a korántsem legendabeli, hanem véresen valóságos VIII. Henrik is megkaphatja az anglikán egyház vallásalapítójának jelzetét, és ezzel meglehetősen kilóg a sorból...) Korábban a Biblia állt a tételes vallások táblázatának elején (22), ez után jött az arra épülő keresztény vallás, a többi vallás pedig a 29-es szakba szorult. Az új sorrend jobban tükrözi a vallások tényleges kialakulásának időrendjét. Az új ETO a 29-es osztályt a modern spirituális mozgalmak számára tartja fenn (pl. 299.2 ateizmus, 299.72 antropozófiai mozgalom, 299.93 scientológia).

A **társadalomtudományokon** belül a népeségstatisztikát beledolgozták a demográfiába, a társadalmi rétegződést a 316.343-as szakban kettőspontos viszonyítás váltja fel (a személyi alosztással kombinálva vagy anélkül). Jelentősebb változások vannak a közgazdaságtudományon belül (pl. az adózással kapcsolatos jelzetekben), sok apró változás a jogtudományban (ezen belül érdekes, hogy egyes egyháztudományi fogalmakon belül kettőspontos viszonyítással megjelennek a 2-es főosztály kötőjeles alosztásai, például a pápa jelzete a korábbi 348.321 helyett 348.3:272-732.2 lett.). A hadtudományon belül furcsa változás, hogy a rakétatüzérség korábbi külön jelzete megszűnt, beleolvadt a tüzérségbe. A – támadó jellegű – tengerészgyalogság jelzete (359.31) helyett mostantól a „partvédelmi gyalogság” jelzetét (359.3:356) kellene használni. (Ilyen gyalogság tudomásom szerint nem is létezik.)

Korábban elég sok gondot okozott a **feminista** elméletek besorolása. Erre leginkább a 396 nőkérdés vagy a 316.37-055.2 nők szociológiája kívánczolt. A szociológiai jelzetkombináció lehetősége megmaradt, de megjelent a 305 a nemmel, nemiséggel kapcsolatos tanulmányok,

a nőekkel kapcsolatos tanulmányok ezen belül a személyi alosztás révén: 305-055.2. A feminizmus a filozófiai irányzatokon belül saját számot kapott: 141.72. Az eddig szintén levegőben lógó posztmodernista filozófiának is helyet találtak: 141.78.

A **szociális gondoskodás** osztályában (364) néhány pont nullás alosztásból kötőjeles alosztás lett. Például 364.01 ⇨ 364-1, 364.023 ⇨ 364-23, 364.07 ⇨ 364-7, de az új számok terjedelme olykor bővebb, vagy a származtatás csak látszólagos, hiszen a jelentés megváltozott. Például 364.06 visszaélések a szociális gondoskodással kapcsolatban ⇨ 364-6 hozzájárulások és kifizetések. Máskor megmaradt a régi jelentés, de más számon: csoportterápia 364.044.26 ⇨ 364-785.24 vagy szociális munkások 364.6 ⇨ 364-43. Néhány szimpla jelzet helyett jelzetkombinációt ajánl az új ETO – például a 364.266 pszichoszomatikus fogyatékoságok helyett 364.692:159.944.4 vagy a 364.278 világnézeti problémák, pl. elidegenedés helyett 364.622:159.972. (Vegyük észre, hogy ezek a kombinációk növelik a tárgyszó jellegét.) A régi ETO-ban is volt lakásprobléma, de a hajléktalanság csak mint „szándékos hajléktalanság, pl. csavargás” szerepelt (364.273), az újban már megjelenik a 364:682.42 hajléktalanság, nyomor, és az okokra is utalni tudunk a -11 korlátozottan közös alosztással: 364.682.42-11-053.6 a hajléktalanság okai a tizenéveseknél.

A **természettudományokban** az 504-es szak egyes részei kerültek olyan helyekre, amelyeket szaktudományosan illetékesebbnek lehet tartani az 551.51-be. (Például az 504.31 (az atmoszféra szerkezete) Kibővült a környezetrombolással foglalkozó rész: korábban 504.05, most 504.5 szennyeződés, 504.6 fizikai tényezők okozta károk, 504.7 globális felmelegedés, 504.8 „nukleáris tél” és 504.9 környezeti vandalizmus. Az őslénytanon (56) belül korábban a mai állatok rendszertanának alapján lehetett analógiás jelzeteket alkotni. Az új ETO részletezi az őslényeket, így 568.1 őshüllők, 568.19 dinoszauruszok, 569.8 főemlősök, kihalt majomfélék, emberszabású majomfélék, 569.89

előemberek és emberfélék. A „homo sapiens” érdekes módon mind az őslényeknél, mind az állatrendszertanban előfordul. Ugyanakkor a mai állatok között is van 599.1 ősemmlősök. (Ennek a jelzetnek korábbi megnevezése „méhlepény-nélküliek” volt.)

A fizika és kémia területén is sok az apró változás. A legtöbb esetben eddig nem használt jelzettartományokba irányítják át a korábbi témaköröket. Emiatt gyakran hosszabbak lettek a jelzetek. Egy példa erre: az állatkertek korábban az állattan élén álltak, az 59.006 jelzettel (a .006 a szempont szerinti alosztásból került oda, mint elhelyezési szempont), most pedig 59:069.029 lett a jelzetük (ez a 069 már a múzeumokhoz közelíti őket). Olyan is akad, amikor az állattanból az ősellattanba kerül vissza valami, például a koponyátlanok, csőszívűek, az 597.1-ből az 566.3-ba. A háziállatok nyilván praktikus okokból kerültek át az 599.75-ből a mezőgazdaságba (636).

Az **orvostudományban** egyes jelzetek egyszerűsödtek, mások tovább osztódtak, a megnevezések finomodtak, és olyan is van, amelyet kettőspontos viszonyítással fejeznek ki. Erre példa a magzati szív élettana, amely 612.179.2-ből 612.647:612.17 lett. A megszüntetett jelzetek gyakran a tovább használható kategóriába esnek.

A **műszaki tudományok** változásai nagyobbak, de szakismeret hiányában azokat még kevésbé tudom megítélni. Itt is feltűnik a kettőspontos viszonyítás, például az egyes motorfajták járművek szerinti tagolásánál. A járművek osztálya (629) jelentős változáson ment át. A 629.1 szárazföldi és vízi járművek összevont osztálya megszűnt, helyette új osztály lett a 629.3 szárazföldi járművek és a 629.5 vízi járművek. Ennél fogva kettévált a 629.334 lakókocsi és a 629.514 lakóhajó is. A légi- és űrjárműveken (629.7) belül megjelent az űrrandevú (629.7.076.66) és a légkörbe való visszatérés (629.076.8). Az űrállomásokon belül lett egy Föld közelében keringő űrállomás jelzet (629.786.2).

A **mezőgazdaságban** újdonság, hogy a 61-es osztály végéről (619) ide költöztették át

az állatorvostudományt (új jelzete: 636.09). A jelzetszerkesztés nem nevezhető egyszerűnek: 636.09 állatorvostudomány, 636.1 lovak, 636.1.09 a lovak betegségei. A szervi betegségek kifejezésében a megfelelő embergyógyászati jelzetet kell hozzákapcsolni, innen 636.1.09:616.24 a lovak tüdőbetegsége.

A **vegyiparban** a korábbi számvégződéses alosztás helyett aposztróffal fejezzük ki az oxidokat: 661.8'022. Így 661.852 ólomvegyületek és 668.852'022 ólomoxidok, illetve 661.872 vasvegyületek és 661.872'022 vasoxid. A kohászatban is barátságosabbá váltak az ötvözetek. Itt a korábbi számvégződés ötvözeteket most a .055 jelzetelem fejezi ki, és a korábbi aposztrófos összeillesztést a kettőspontos viszonyítás sokkal egyszerűbb sémája váltotta fel: 669.3 réz, 669.5 cink és 669.6 ón, ebből 669.3.055:669.5:669.6 a réz ötvözete cinkkel és ónnal. (Korábban 669.35'5'6.) Az egész 6-os főosztályra jellemző a jelzetek tovább részletezése. És, ahogy már volt róla szó, a 681-ből költözött át a számítás-technika a 004-es szakba.

A 7-es szak elején, a **művészetek** általános jelzetei között is akadnak újdonságok. Változást jelent, hogy a reneszánsz, barokk és rokokó a korábbiaktól már nem a földrajzi jelzet mögé kerül, hanem közvetlenül kapcsolódik a főtáblázati számhoz. Ugyanez érvényes a klasszicizmusra: míg korábban a 7.035(45)2 fejezte ki az olaszországi klasszicizmust és 7.035(439)2 a magyarországit, addig most a 7.035.2 lett a klasszicizmus száma, és csak ezután jön számításba a helyszín.

Az új ETO-ban aposztrófos alosztásokkal érzékeltethetők az egyes fejlődési szakaszok, pl. 7.03'01 archaikus kor, 7.03'02 klasszikus kor. A stílusok fejlődése nem áll meg az absztrakt irányzatnál (7.038), hanem folytatódik. Ide került át a konstruktivizmus (7.038.11 – korábban 7.037.6), és olyan új jelzetek jelentek meg, mint 7.038.3 kinetikus művészet, op art, 7.038.51 pop art, 7.038.531 performance, testművészet, 7.038.532 mail art, book art vagy a 7.038.55 installációk. Jelenleg a legutóbbi művészeti stílus a posztmodernista művészet (7.038.6), de a rend-

szer nyitott a még újabb irányzatokra is.

A **filmtudományon** belül az egyik jellegzetes változás a filmműfajok elszakadása a korábbi irodalmi analógiáktól. A régi ETO-ban 791.43-312.4 volt a bűnügyi film (a 82-312.4, azaz a bűnügyi regény mintájára), most 791.22 a műfaji csoportosítás, ezen belül a 791.221.5 a thriller és a krimi, 791.221.6 az erőszakos film, 791.221.7 az akciófilm, 791.221.71 a katasztrófafilm és 791.221.9 a horrorfilm. Van háborús film (791.222), és külön jelzete lett a pornófilmnek is: 791.221.226 – azelőtt ezt a 82-993, az erotikus irodalom analógiája segítségével próbáltuk kifejezni. Említésre méltó, hogy a szépirodalmi párhuzamból is maradt valami, de a korábbinál direktebben. A 791.221.8 fantázia-filmek, 82-311.9 tudományos regény, ebből a 791.221.8:82-311.9 viszonyítás csinál science fiction-filmet. A másik jellegzetes változás a filmszereplőtípusok (791-5) kötőjeles részletezése. Például: 791-54 rossz fiúk, 791-55 rossz lányok, 791-551 gengszterek női, és még olyanra is van külön jelzet, mint a buta szőke nők (791-561). Mivel a régi ETO-ban a 791-es osztály még általában szólt a nyilvános szórakozásokról és látványosságokról, és ezen belül volt a filmművészet (791.43), most pedig az utóbbi az egész 791-es szakot kitölti, nagymértékben át kellett rendezni a szakokat. A régi számok új értelmezést kaptak. Így például a 791.43 leszűkült a film közönségre gyakorolt hatására, a 791.6 pedig (korábban: nyilvános ünnepek, karneválok) lett a filmipar. Ezen belül a 791.635 a filmszínészet, amelyhez személyi általánosan közös alosztásokat kapcsolhatunk: 791.635-055.1 filmszínészek, 791.635-055.2 a színésznők, 791.635-053.2 a gyerekszínészek, 791.43:791.221.6-053.6 az erőszakos filmek hatása a tizenévesekre (ez a példa az új ETO-táblázatban tévesen szerepel).

3. Mi a baj az új ETO-val?

A jelentősebb vagy érdekesebb változások említésénél említettem néhány olyan új problé-

mát, amelyet az ETO-reform okozott. Alább inkább az általánosabb bajokat foglalom össze. Magával a magyar nyelvű kiadással az a baj, hogy – emberi körülmények (az új kiadásért felelős munkatárs váratlan halála) miatt per sze érhetően – kissé össze lett csapva. Van nak benne hiányzó jelzetek (amelyeket a kéz iratba utólag kellett volna beleírni, de mi vel erre már nem volt mód, üresen marad tak). Ilyen például a kecskehús jelzeténél ta lálható kimaradt magyarázat. Ezt olvashatjuk: 637'6 ≅ Kecsketej. (Itt a logika szerint a ha sonlóságjel után 637.1'639-nek kellene állnia.) A kevés idő, a munkaerőhiány, esetleg a fordít andó anyag újszerűsége magyarázhatja, hogy a régi ETO már megszokott, de az új ETO-ban nem szereplő megnevezései közül sok még uta lálként sem szerepel a betűrendes mutatóban. Ilyenek például (csak az A-betűs címszavak kö zül válogatva): adatgyűjtés módjai (statisz tika), adattár (dokumentumforma), adogatás (sport), adókönyvi bejegyzések, adókulcs meg határozása, agronómia, akadályfutás, áldozás, algebrai testek, államháztartástan, állami ki adások elmélete, állatok tartása terelésre, állat rakodó pályaudvar, állatsereglet (szórakozás), állatvilág mint környezet, állatvilág védelme, állományon kívüli munkavállalók, álművé szet, András napi szokások, anyanyelvi neve lés, áralakító tényezők, armatúra (gépelem), árnyék (művészet), árnyékszóna (szeizmog ráfia), árvák járadéka (társadalombiztosítás), árvízmentesítés, ásványi gyanta, ásványok anyagállapota, asztronómiai kormeghatározás (régészet), átfordulások (akrobatika), átkelő hajó, átlátszatlan alapú fénykép, atombomba, autokód (adatfeldolgozás), automatikus progra mozás (numerikus matematika), ázsiai nyelvek. Sok esetben maga a jelzet benne van a táblázat ban, de hiányzik a betűrendes mutatóból. Ilye nek: alkímia, állami tulajdon, általános metafizika, általános sejttan, vagy „ásványok optikai jellemzők szerint”.

Van olyan is, hogy a jelzet összeállítha tó, példaként esetleg szerepel is, de nem ke rült bele a betűrendes mutatóba: agyda ga-

nat, amatőr színjátszók, atomfizikai modellek. Egyes esetekben találunk hasonló címszót, de egy kicsit eltérő jelentéssel vagy más helyen. Erre is néhány A-betűs példa: A régi ETO-ban van „adminisztrációs helyiségek” a munka ügyben és a szempont szerinti alosztásokban. Az új ETO-ban csak „adminisztratív helyiség” van, méghozzá az építészetben belül. A régiben van „akadályverseny” (a kerékpársportban, a motorkerékpársportban és a lósportban), az újban csak az „akadálypálya” maradt meg. A régiben az orvostudományon belül szerepel az „amnesia” (616.89-008.46), az újban csak a pszichológián belüli „amnézia” maradt meg (159.953.7), de az sem a „felejtés” korábbi szá mán (159.953.6). A régi ETO-ban van „apaság megállapítása” (családjog), az újban „apasági biztosítás” (szociális biztosítás). A 657.422.7-es jelzet a régiben árukönnyvelés volt, ma árukész letnek nevezik. A régiben az ásványolaj kenő anyagként szerepel, az újban tulajdonságként (-032.32). A régiben volt aszalás, az újban aszalt gyümölcs. Az átok a régi ETO-ban az erkölcsön belül szerepelt, most a valláson belül. A régiben a pszichológián belül volt „autoszugesztív”, most „önszugesztív” van, a pszichiátrián belül. Ezekon kívül is se szeri, se száma az eltérő meg fogalmazásoknak: agrárszociológia ⇨ ökológi ai alrendszerek és intézmények szociológiája; agrotechnika ⇨ mezőgazdasági munkálatok; agyagfalazat ⇨ falazás döngölt földdel, dön gölt vályogfal (csömöszölt fal), vályog; algebrai oszthatóság ⇨ összeadás, kivonás, szorzás, osztás, haladványok, oszthatósági elmélet (algebra); állatábrázolás ⇨ állatvilág ábrázolása; állati erővel vontatott jármű ⇨ állati szállítá son alapuló eszköz; állattani technika ⇨ ál lattan módszertana; alsóvégtagizmok ⇨ alsó végtag izmai; általános műveltség ⇨ általános képzés; amatőrkedés otthon ⇨ amatőr kreatív tevékenység; analgetica (gyógyszerészet) ⇨ gyulladásgátló fájdalomcsillapítók; analitikus mérleg ⇨ precíziós mérlegek, laboratóriumi mérlegek, kémiai, fizikai mérlegek; ankét (statisztikai módszer) ⇨ kikérdezések, becslések; antidepressívum -> psychoanalepticumok;

ápolók ⇒ aktív szereplők, gyógyító személyzet; auditív emlékezet ⇒ emlékezet típusai, vizuális, auditív; automatikus felvilágosítások távbeszélőn ⇒ automatikus telefonos információszolgálat (de így nincs benne a mutatóban); autópályák ⇒ utak gépjárművek számára, autópálya; ázalékállatok ⇒ csillós egysejtűek, ciliata, infusoria. Ha egy lapozható betűrendes mutatót veszünk alapul, akkor persze nem nagy probléma az eltérő írásmód. De számítógépes környezetben nehezebb átsiklani az ilyen különbségeken. (Sok integrált könyvtári rendszer összetett keresési üzemmódjában nem lehet a tárgyszavak, megnevezések között is böngészni, hanem elvárják az olvasótól, hogy a megfelelő névalakot használja.)

A betűrendes mutató elkészítésében nyilvánvalóan kimaradt egy lépés: az új címszavaknak a régi címszavakkal való összehasonlítása. Az ilyen javítások céljára a legjobb eszköz az internetes kiadás lenne. (És nem hiszem, hogy a magyar betűrendes mutatóra is vonatkozna a konzorcium szerzői joga.)

Némelyik tárgykör módosítása igen szubjektív, nem igazán átgondolt. (Ilyen a filmszereplők kategorizálása, amelyet már említettük.) Az új ETO túlnyomórészt logikusabb lett, de vannak bosszantó kivételek. A régi ETO-ban a festészetben, a festészet technikáján belül szerepelt egy szimpla jelzet: 75.021.322 akvarelltechnika. Az új ETO ezt „logikusan” úgy fejezi ki, hogy a festészet technikájánál utal a 7.02-re (művészeti technikák), onnan a -03 anyagok szerinti általánosan közös alosztásra, a -035.67 színezékek, festékek alcsoportban a 667-es osztályra (festéstechnikai iparágak), a 667.633.2 (bevonó festékanyagok a kötőanyagfajtái szerint), onnan a 667.621-re (kötőanyagok mint bevonóanyagok pigment nélkül), ezen belül van a 667.621.2 (vizes kötőanyagok, víz alapú kötőanyagok), innen a 667.632-höz kell visszaugranunk, ott egy 66.02/.09-es analógiát találunk, ebből 66.066.3 emulzió megszüntetése, amit már csak a festészetre kell alkalmaznunk, az eddig félbe maradt jelzetet elől és hátul is ki-

egészítve: 75.021.32-035.676.332.066.3, azaz ETO-nyelven kiolvasva: „festészeti technika víz alapú bevonó festékanyaggal, vizes kötőanyaggal és az emulzió megszüntetésével”. Gusztus dolga, de nekem valahogy jobban tetszik a régi, egyértelmű jelzet, amely nem utal sem az anyagokra, sem a festékiparra

Némileg hasonló az a probléma, amelyet a szlengszótáraknál mint tárgykörnél említettem. Az analógia logikusnak látszik, de egy ponton megbicsaklik. (Nincs olyan jelzetelem, amelyet analógiásan át lehetne vinni a megalkotandó jelzetre.) A szótárak kezelése ugyanakkor strukturális probléma is. A (038)-as formai alosztás előre vetése megsérti azt a jelzetalkotási szabályt, miszerint az ETO jelzet minden esetben főablázati számmal kezdődik. Itt a (038) formai alosztás főablázati számként viselkedik, pedig nem az. Az sem világos, hogy hova kerülne a cédulakatalógusban. Feltehető, hogy az új ETO szerkesztői itt már a számítógépes online katalógusokkal számoltak, ott pedig nincs előre-hátra, minden egyszerre elérhető. Nem találtam magyarázatot arra, hogy az új ETO miért szüntette meg a korábbi pont nulla nullás, szempont szerinti általánosan közös alosztásokat. Ezeket nem lehet automatikusan bedolgozni semmilyen más jelzetbe, így a most létrehozott kötőjeles, tulajdonságokat jelölő általánosan közös alosztásba sem. A megszünéssel romlott a jelzetelem precízitása. Egy példa: a 623.454.8.004.4 korábban jól kifejezte az atomfegyverek őrzésének és védelmének fogalmát. A szempont szerinti alosztások megszüntetése miatt vagy megállunk az atomfegyvernél, vagy erőltetett módon a kereskedelmi technikán belüli raktározás jelzetével viszonyítjuk (annak ellenére, hogy itt semmiféle kereskedelemről nincs szó – reményeink szerint). Külön említem azokat a régi problémákat, amelyeket az új ETO sem oldott meg. Ilyen a földrajzi alosztásban a több kontinensre kiterjedő országok jelzete, amelyet továbbra is csak a plusz jellel vagyunk képesek kifejezni. Az ilyen összekapcsolt jelzeteket továbbra is csak egyezményes alapon lehet használni, ezek

megkövesedtek és az ETO tárgyyszó jellegét erősítik. Megoldatlan az Európai Unió, a már több ezernyi exobolygó vagy a tárgyi néprajz jelzete. A betű szerinti alosztás nemcsak megoldatlan, hanem itt egyenesen romlott a helyzet. Az új ETO a földrajzi alosztások finomítására egy 3 betűből álló kódot javasol. Így például Miskolc helyett MIS lenne írandó. Ez meglehetősen zavaros, nem eléggé specifikus (gondoljunk például a „Szent”, „Duna” vagy „Szabad” betűkkel kezdődő helységnevek sokaságára). A prekoordináltság is maradt. Az új kiadás ugyan egy picivel készsebb néhány részterület utólagos összekapcsolhatósága tekintetében, így például a szociológián belül megjelent a kulturális tevékenységek szakszociológiája. (316.74:001 tudásszociológia, 316.74:2 vallásszociológia, 316.74:81 nyelvészociológia.) Az egyéb szakszociológiák számára azonban nincs ilyen lehetőség. Nem hiba, csak feltűnő a 4-es főosztály betöltetlensége. Amikor a magamfajta könyvtáros az ETO reformjáról hall, azonnal megdobb a szíve: istenem, vajon mi került a 4-esbe? Még semmi. Most a számítástechnika kibokrosodása alkalmat adott volna a „rendelkezési állományba helyezett” főosztály reaktiválására, de a reformerek még mindig nem tartották alkalmasnak az időt. A számítástechnika a finommechanikából (ahova nem igazán illett bele), átkerült az általános főosztályba (ahova ugyanúgy nem illik).

4. Néhány javaslat

Az alább olvasható javaslataim csak a fenti problémák enyhítésének lehetséges útjait rajzolják fel, hiszen ezen a területen valójában egy szélesebb, nemzetközi vagy legalábbis országos szakmai eszmecserére lenne szükség. Két radikális lépés lehetősége ötlött fel bennem. Az egyik a *leíró katalógizálás és a tartalmi feltárás eredményeinek szerves összekapcsolása*. A tartalmi osztályozásban fel kellene használni az egységesített névalakokat, akár olyan részletességgel is, mint ahogyan azok a rekord leíró mezőiben szerepelnek. Ha nem

akarjuk betűről betűre megismételni az ott szereplő információt, akkor a névalosztás helyett a tárgyköri keresésben is arra a mezőre kellene mutatnia a katalógusnak, illetve onnan venni a katalógusrekord megjelenítéséhez az adatokat. A másik változtatási javaslatom a *teljes posztkoordináció* bevezetésére irányul. Arról van szó, hogy az olyan jelzetelemeket, amelyek a hagyományos leírásban valamely tágabb rendszeren belül finomításra szolgálnak, külön is tegyük kereshetővé.

Ezzel kapcsolatban nagy eredményt értek el az OMIKK-ban: csonkolásos kereséssel és a találati halmazban való további kereséssel elvileg még az is megvalósítható, hogy egy kötőjeles korlátozottan közös alosztást megtaláljunk. Az alkalmazott technikát azonban az Aleph rendszer korlátai miatt csak nehézkesen lehet alkalmazni. További hátrány a keresés többlépcsős jellege. Mindenképpen kell hozzá könyvtáros segítség.⁴

Én egy másik megközelítést javaslok.

A tartalmi feltárás segédkönyvtáros-képző tanfolyamán már régóta azt mondom a hallgatóknak, hogy próbáljanak *gépiesen* gondolkodni, azaz az elemzést teljesen formálisan végezzék el. Ha például van egy ilyen irodalmi jelzet: 820-322.4, és az ebben a formában nincs benne a táblázatban (a könnyebbség kedvéért a régi ETO-ból veszem a példát, de a logika érvényes az új ETO-ra is), akkor vegye észre, hogy itt a 820 angol irodalom, a 82-32 elbeszélések és a 820-312.4 bűnügyi regény jelzeteinek kombinációjáról van szó, amelyet ugyanúgy lehet felfejteni, ahogy azt létrehozták. Ha ezzel az egyszerű, formális elemzéssel értelmezhetünk egy a táblázatban nem szereplő, komplex jelzetet, akkor ezt nemcsak a hallgató, hanem a számítógép is meg tudja csinálni, ugyanazt a logikát alkalmazva. Igaz, hogy a 82-322.4-ben olyan jelzetelemek kombinálódnak, amelyek külön-külön mást jelentenének, mégis lenne rá mód, hogy érzékeltessük részelem voltukat. Például egy előtaggal, amely megfosztaná őket elsődleges

jelentésüktől. Ha a 82-32 elbeszéléseket jelent, illetve az elbeszélés műfaját, akkor egy előtaggal (például egy százalék jellel) ellátott 82-32 jelenthet minden olyan művet, amely elbeszélés, függetlenül a nemzeti irodalomtól, következésképp a %82-32 keresőkérdelemmel meg lehetne találni minden egyes elbeszélést. Ezen a ponton idézzük fel a tudományos-fantasztikus film viszonyított jelzetét az új ETO-ban! 791.221.8:82-311.9 (a fantázia-film és a tudományos regény metszete). Ebben a viszonyításban semmi regényszerű nincs, tehát téves találat lenne a tudományos regényre irányuló keresésnek. Az általam javasolt prefixum tisztán külön tartaná a műfajt. Így festene: 791.221.8 és %82-311.9. (Az „és” itt azt jelenti, hogy ezek egymástól független, nem összekapcsolt jelzetek.) Kissé bonyolultabban ugyan, de hasonló logikával állíthatnánk elő a 82-32 elbeszélés és a 82-312.4 bűnügyi regény kombinációjából a bűnügyi elbeszélést. Ebben az esetben a kötőjel előtti prefixum jelezné, hogy nem a regényről, hanem a bűnügyi válfajról van szó. Tehát: %82-32 és %82%-312.4, azaz bármilyen novella és bűnügyi tartalom bármilyen irodalmi formában. Ha mellé tesszük a %820-at, akkor a találatokat tovább szűkíthetjük az angol nyelvű irodalom alapján.

A katalógizálás folyamatában a tartalmi feltárónak ugyanúgy kellene dolgoznia, mint eddig. A dokumentum elemzése alapján előállítaná a 820-322.4 jelzetet, majd a számítógép a program alapján automatikusan előállítaná hozzá a %820, a %82-32 és a %82%-312.4 elemeket, amelyek a posztkoordinált keresés során használhatók. Mindez csak első nekifutás, és csak azért dobom be a szakmai köztudatba, hogy gondolkodhasunk róla. Végző soron a számítógép minden olyan jelzetkombinációt fel tudna fejteni, amit mi, emberek, amikor jelzeteket értelmezünk. Csak a megfelelő programot kell megírni hozzá.

5. Bevezethető-e az új ETO?

Amikor könyvtárosokkal beszéltem az új ETO-ról, rendszerint a bevezetésének nehézségeit említették: nincs elég munkaerő, hogy az új jelzeteket visszamenőlegesen is átvezessék, az új jelzetekhez új raktári táblázat is kellene, az pedig jelentős raktári mozgással is járna. De ha nem veszünk tudomást az ETO fejlődéséről, akkor lemondunk az új jelzetek alkalmazásának hasznáról is. Írásom befejező részében ezekre a problémákra kínálok gyakorlati, bár vitatható és olykor *fél*-megoldásokat.

A változtatások legnagyobb részben úgy történtek, hogy az új jelzettartományokat a korábban üresen álló tartományokban hozták létre, így semmilyen elvi akadályja sincs annak, hogy – kényelmi vagy szervezési okokból – a régi jelzeteket is megtartsuk. (Az új ETO-hoz kiadott konkordanciajegyzék⁵ maga is tartalmaz egy olyan típust, hogy bár a jelzet az új táblázatban már nem szerepel, de azért csak „használd tovább”. Ilyen a közkiadások elmélete, az iparpolitikai vagy közlekedéspolitikai intézkedések, az áremelkedés és árcsökkenés, az államfői jogkör, a szellemi alkotás joga vagy a magfizikán belül a modellek.) De ezeken az „engedélyezett” átfedéseken is túl lehetne menni. Az online katalógusok korában ugyanis mindegy, hogy a könyv fizikailag hol van, a keresett témakörhöz tartozó rekordokat tetszőleges rendben meg lehet jeleníteni. Ha például a számítástechnika régebbi könyvei a 681.3-ban maradnak, az új művek pedig a 004-be kerülnek, az online katalógus – a megnevezés alapján – még mindig összehozhatja azokat. Még egy esetleges „virtuális polcon” is úgy tüntetheti fel őket, mintha egymás mellett lennének, és csak a konkrét raktári jelzetből derülne ki, hogy maguk a könyvek két, egymástól esetleg távol lévő raktári részben található. A régi és az új jelzetek együttélése nem okozna nagyobb zavart, legalábbis nem akkorát, mint amekkorát a cédulakatalógusok idején okozott volna, amikor is a régi katalógust minden nagyobb szabású változásnál kénytelenek vol-

tunk lezárni, és új katalógust kellett kezdenünk. Van néhány olyan jelzettartomány, ahol ez a rendtelenség benyomását keltené, mivel a régi jelzet az új ETO-ban is szerepel, de más értelemben. Ilyen a 791, amelyik a régi ETO-ban általában volt „nyilvános szórakozások és látványosságok, bemutatások”, az újban pedig ide került a korábban 791.43-ként jelölt filmművészet. A 791.43 új értelme „a film hatása a közönségre”, de meghagyták azt a jelentést is, hogy „a mozi általában”. De még itt is lehetséges a régi számok megtartása, csak jelezni kellene, hogy mikori értelmezésről van szó. Például: 791.43 {1990}. *Prokné Palik Mária* a besorolási adatok összefüggéseinek és változásainak gráfszerű koncordanciáját javasolja.³ Az általam javasolt, évszamos megoldás ismerős a publikációban közölt katalógizálási rekordokból (CIP), ahol hasonló módon jelzik például a Dewey-jelzet forrását (konkrétan a kiadás számát tüntetik fel). A régi és az új jelzetek együttélése, valamint a jelzetelemek külön kezelése látszólag sértené az ETO nemzetközileg érvényes elveit. De ne felejtjük el, hogy az ETO nem szentírás, azt az egyes könyvtárak sajátosságaihoz hozzá lehet igazítani. Ha egy könyvtárhoz hozzá lehet, akkor több könyvtárhoz is hozzá lehet. Mivel végig online katalógusokban gondolkozunk, a hivatkozásokon múlik, hogy ha valaki a Föld egy távoli pontjáról egy olyan számon keresne egy témát, amelyet nem jelzeteltünk át (és csak régebbi dokumentumaink vannak, a régi jelzeten), akkor is megtalálja a könyvet. Az online katalógus azon a helyen is jelezheti a könyvet, ahol ugyan nincs, de ahol volt vagy lennie kellene. A korábban felvetett, a posztkoordinálás megkönnyítését szolgáló részelemek (amelyeket fentebb % jellel mutattam be) bevezetése sem okozhatna zavart, annál kevésbé, hogy a megkívánt kötelező prekoordinált jelzetek mellett, azok kiegészítésére alkalmaznánk őket. (Még a tartalmi feltárók munkáját sem nehezítené meg ez a sok analitikus jelzetelem, hiszen azokat a számítógépes program katalógizálói beavatkozás nélkül állítaná elő.) Mindenképpen szükségesnek látom a régi és az

új ETO emberközpontú (élőnyelvi), egységes betűrendes mutatójának összeállítását és számítógépes karbantartását.

Végére hagytam az új raktári katalógus kérdését. Lehetségesnek tartom, hogy az új könyveket is a régi raktári helyre tegyünk (bár az online katalógusban már új jelzettel szerepelnek), sőt, azt is, hogy egy témakörnek esetleg több raktári jelzete is lehessen. (Egy mű egyetlen raktári jelzetet kapna, de a témakörhöz tartozó művek vagy az egyik, vagy a másik jelzetet kapnák.) Csak az azonos művek új kiadásaira kell odafigyelni. De ebben már gyakorlatunk van, az új kiadásokat eddig is összehoztuk – vagy a régi, vagy az új helyen.

Hivatkozások:

1. Universal decimal classification / magyar, rövid. kiad. Egyetemes Tizedes Osztályozás : FID Publ. No. 691 / [szerk. Babiczky Béla, Schneller Károly] / [közread. az] OMIKK, OSZK-KMK / [. közrem. Cséfalvy Olga et al.]. - Rövid. kiad. - Bp. : OMIKK : OSZK KMK, 1990-1991. - 2 db 29 cm
2. Egyetemes Tizedes Osztályozás : UDC Publ. No. P057 / [. szerk. és bev. Barátné Hajdu Ágnes] ; [. közrem. Ackermanné Kelő Kamilla et al.] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet. - Budapest : KI, 2005. - 3 db 29 cm
3. PROKNÉ PALIK Mária: A tartalmi feltárás problémái online könyvtári katalógusokban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. köt. 2005. 11–12. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4243&issue_id=467
4. MARTON József – PROKNÉ PALIK Mária: Adatbázis transzformációalapú kereshetőségjavítása: ETO-kereshetőség a BME OMIKK Aleph rendszerében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. köt. 2009. 2. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5057&issue_id=501
5. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás 1990. évi közép- és 2006. évi (2000. évvel lezárt) teljes kiadásának összehasonlító jegyzéke. Bp. : Könyvtári Intézet, 2008. Szerk. Fejős László. Kézirat gyanánt.

Prokné Palik Mária megjegyzései a kézírathoz

1. Géppel kezelhető adatbázis esetén lehetőség nyílik az összetett jelzetek önálló jelentéssel bíró jelzetrészei, az általánosan közös önálló és nem önálló alosztások szerinti keresésre. Ezeket a jelzetrészeket minden esetben meghatározott metanyelvi jelek jelölik. A speciális alosztások jelentése azonban más és más lehet, attól függően, hogy mely táblázatban, vagy táblázatokban sorolták fel azokat. Kereshetővé tételük további fejlesztéseket igényelne.
2. Számítógépes adatbázisok esetén elengedhetetlen a jelzetek egyértelmű használata. Ezt a célt úgy érhetjük el, ha besorolási adatál-

lományt hozunk létre. A besorolási adatnak tartalmaznia kell a numerikus jelzetet, a jelzet természetes nyelvű meghatározását, a jelzet bevezetésének, illetve megszünt jelzet esetén a megszüntésének dátumát. Utalókkal kell jelezni, hogy a megszünt jelzeteket milyen új jelzet vagy jelzetek váltották fel, illetve az adott jelzet bevezetése előtt milyen jelzetet vagy jelzeteket használtunk az adott tárgykör osztályozására. Ily módon lehetőség nyílik a jelzétváltozások követésére a katalógusban. A jelzetek természetes nyelvű meghatározása egyszerűbbé teszi az ETO jelzetek szerinti keresést a katalógusban.

Ungváry Rudolf: Észrevételek egy ETO-ról szóló tanulmányhoz

Mándy Gábor az Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszer (ETO) hibáit a régi kiadás alapján elemezi és bírálja, miközben az új kiadás magyar változata már évekkel ezelőtt elérhetővé vált. Ez nonszensz. Attól, hogy a könyvtári katalógusokban még alig tértek át az új kiadás használatára, az új ETO még lehet sokkal jobb vagy sokkal rosszabb, mint a régi. Másrészt a régi és az új kiadás között készen vannak, és bárki számára hozzáférhetők a *konkordanciátáblázatok*. Csak nem a régi ETO a hibás abban, hogy az újra nem tértek át? Arról sem ír érdemben, hogy a régi ETO-nak létezik a teljes kiadása, amellyel rendkívül pontosan lehet osztályozni. A nagy könyvtárakban ma gyakorlatilag ezt használják, ennek részletezettsége lényegesen nagyobb az általa tárgyalt középkiadásénál.

Annak, hogy az ETO prekoordinált, más szóval monohierarchikus rendszer, ma már nincs köze ahhoz, hogy mellérendelő módon használják. Senki sem követi azt az archaikus elvet, hogy minden dolgot csak egy-egy osztályba sorol-

janak; ezt már a múlt század elején sem igazán követték. Elég ehhez bármelyik ETO-t használó nagy könyvtár online katalógusába belepillantani: a dokumentumrekordokhoz rendkívül sok esetben kapcsolnak egynél több ETO-jelzetet. A mai osztályozó, aki a tárgyszavas tartalmi feltárás kultúrájában nőtt fel, az ETO jelzeteit is úgy használja, mintha tárgyszavak lennének. Éppen nem a kettőspontos viszonyítással, mert az mindig csak az adott jelzet speciálisabbá tételére való. Ez a teljes kiadást használva nem valami gyakori igény. A + jeles, vagylagosságot jelölő összekötésről, meg a / jeles összefoglalásról nem beszélve, melyek alig fordulnak elő. A gyakorlatban az ETO jelzeteivel is afféle koordinált indexelés folyik. Néhány példa az OSZK-ból:

Villamos vezetékek és berendezések
 696.6: 657.47 (439) (083.133)
 621.332.3: 657.47 (439) (083.133)
 GE Hírlevél
 085.3
 621.32.03

504.43.062

Érsekújvári Villamos Művek 75 éves fennállása
(szlovákul)

621.32(061.5)(437.6 Érsekújvár)

675(061.5)(439.22 Érsekújvár)

685.31(061.5)(437.6 Érsekújvár)

Műanyagbevonat fémeken, fémbevonat műanyagokon

621.357.7:678.029.66

678.026.3:669.056.95

678.029.66:669.058.4

621.359

A dolgok teljes félreértése a szerző részéről, hogy az ETO nem alkalmas az alosztások vagy a viszonyítások elemei szerinti keresésre. Az ETO-nak ez ugyanúgy nem a feladata, mint ahogy ez egy tárgyszójegyzéknek vagy egy tezaurusznak sem a feladata. Elvileg az ETO jelzetei esetében is ugyanúgy „van lehetőség” a jelzetek elemeire keresni, akárcsak a tárgyszavak esetén.

A kereséskor ugyan a keresőszavakat adjuk meg, melyek lehetnek jelzetek vagy tárgyszavak, de nem ezektől a szavaktól függ, mit és hogyan lehet keresni. A keresést ugyanis a mindenkori könyvtári rendszer keresőrészeivel végezzük. Ennek, és kizárólag ennek a szoftvertéméknek a képességeitől függ, lehet-e jelzetrészek alapján keresni; ahogy ennek a képességeitől függ az is, hogy lehet-e tárgyszórészek között keresni. Legyen például adva a „kapás földművelő gazdálkodást folytató társadalom” deszkriptor. Miért a tezaurusznak „kellene lehetővé tennie”, hogy a „földművel” szórésszel is keresni lehessen az adatbázisban? Mit tehetne ennek érdekében egy tezaurusz? Semmit. A 316.324.2 (1–924.64) jelzet [balkáni kapás földművelő társadalmak] se tehet annak érdekében az égvilágon semmit, hogy nem lehet a részét alkotó (1–924.64) földrajzi alosztás [Balkán] szerint keresni.

Nem az ETO, hanem a mai könyvtári rendszerek bírálандók amiatt, hogy ez a kétoldali csonkolással végezhető keresés az ETO-jelzetek esetében nem végezhető. Ahogy egy sor további, a tanulmányban az ETO hibájaként felrótt probléma is kizárólag a keresőrendszerek képességein múlik. Meg a könyvtári szakmán. Elsősorban.

Amelynek képviselői nem képesek az informatika képviselőinek, a szoftvertervezőknek pontosan közvetíteni a speciális igényeiket. A mai könyvtári rendszerek kialakulása idején – a múlt század 90-es éveiben – azok a könyvtári szakemberek, akiknek nagyon speciális ismereteik voltak pl. az ETO-tól, a tezauruszokról, és általában a besorolási adatokról (mert az ETO-jelzet is besorolási adat, nemcsak az egységesített személynevek), általában nem csak az informatikai-szoftvertechnológiai lehetőségekkel nem voltak eléggé tisztában, de még a saját különleges igényeiket se látták előre a számítógépes kezelésre való áttérés idején. Ezért nem voltak képesek elvárásokat se megfogalmazni a kezelőrendszerekkel, illetve a tervezőik számára. Például azt megkövetelni, hogy a kezelőrendszer tudjon jelzetrészek alapján is keresni, különben nem veszik meg a rendszert. A mai könyvtári rendszerek ezt nyögik...

Mert egy olyan könyvtári szoftvert készíteni, amely tudja, hogy ha egy meghatározott mezőben van olyan karakter, mely az alosztások kezdetét jelzi (kerek zárójel, idézőjel stb.), akkor az a jelzetrész külön is kereshető, a világ egyik legegyszerűbb programozási feladata. Utólag benyúlni egy nagy rendszerbe természetesen sokkal nehezebb...

A „tárgyszó jelleg érhető tetten az időalosztásban is. A „18” nem teljesen azonos a XIX. századdal...” írja a szerző, én meg azon gondolkodom, hogy mi is az értelme annak a homályos fordulatnak, hogy „tárgyszó jelleg”? Netán az, hogy az alosztások koordináltan kapcsolódnak a főtáblázati számokhoz? Mi itt a baj, hogy ez „tetten érhető”? Az a baj, hogy „az olvasónak tudnia kell a komplex jelzetek ’hivatalos’ megnevezését...”? De minden mesterséges nyelven alapuló osztályozási rendszerre jellemző ez: ez nem hiba, hanem természetes tulajdonságuk, ahogy a tárgyszavas nyelveké meg az, hogy az olvasó kizárólag a betűrendre támaszkodhat. A betűrendben is el lehet veszni. Ahogy rég a múlté az elv, hogy egy dokumentumot egy osztályba soroljunk, arra a 150 évvel ezelőtti naivitásra sem emlékszik ma már senki, hogy az ETO

eredeti kialakítói egykor abba a hitbe ringatták magukat, hogy rendszerük a laikus felhasználó számára való.

De ez se az ETO hibája. Egy mai informatikai ontológia se egyszerűbb. A kezelőrendszereket kellett volna felkészíteni arra, hogy az ETO-jelzetek helyett a felhasználók az online katalógusokban egyrészt az *ETO mutatószavai alapján* kereshessenek. Másrészt, hogy az *ETO-jelzetek magyarázatainak szövegszavai között* kereshessenek. Ezt megoldani számítástechnikailag ugyancsak nagyon egyszerű feladat; az ETO-jelzetek mutatószavainak és magyarázatainak állománya rég pihen már valahol géppel olvasható adathordozón – lévén, hogy nyomtatott kiadás készült róluk. Csak éppen senki sem volt, aki ezt a követelményt megfogalmazta volna, amikor egy-egy nagy könyvtár a maga könyvtári rendszerét beszerezte.

A szerző az ETO „problémájának” tulajdonítja, hogy „az egyes városok azonosítására jelenleg könyvtáranként eltérő a gyakorlat”, és ezért – noha Budapestnek van önálló jelzete – a (439.151) – „például az OSZK online katalógusában még három másik jelzeten is előfordul Budapest: (439Budapest), (439–2 Budapest) és (439–2Bp.)”. Megnéztem: még ennél is rosszabb a helyzet, sokkal több jelzetben szerepel hibás néven Budapest, lévén hol közzel, hol köz nélkül, hol a pont nélkül (így: Bp) is szerepelnek egyes összetevők. Arról is az ETO tehet, hogy egy jelzetet hibásan rögzítenek? Itt aztán már kiáltó, hogy nem az ETO hibájáról van szó. A feldolgozás különféle korszakaiban fordulhatott elő, hogy egyszer így, egyszer úgy osztályoztak. Netán a tárgyszórendszer hibája, hogy a meglévő „Budapest” tárgyszó helyett, mellett hol „Bp.”, hogy „budapest” látható egy on-line mutatóban? Az osztályozási rendszerek vagy a tárgyszórendszerek használatával végzett osztályozás/indexelés nem ezeket a rendszereket, hanem egykori professzionális használóit minősíti. Ezért a mai feldolgozók nem biztos, hogy felelősek. Sajnos, nincs vezetői akarat a mutatók javítására.

„...az már igazi ellentmondás, hogy a „10” jel-

zet (XI. század) megelőzheti a „634”-et (neolitikor)”, írja a szerző. Miért volna az ETO hibája, hogy a könyvtári rendszerek online mutatójában rosszul kezelik a karaktersorrendet? Megérteném a szerzőt, ha tanulmányának az volna a címe, hogy „hogyan használják az ETO-t”. De se nem ez a címe, se nem foglalkozik érdemben az ETO-val végzett osztályozás magyarországi gyakorlatával. Magával a rendszerrel foglalkozik, és annak tulajdonít olyan hibákat, melyhez az ETO-nak semmi köze. Amivel legfeljebb lovat ad a hozzá nem értők alá, akik nem tudnak jobbat, mint hogy az ETO elavultságáról beszéljenek.

Lerágott csont az ETO tízes alapú mesterséges nyelvi szerkezetének nehézségével foglalkozni, mint ahogy ezt a szerző teszi. Az ETO esetében egy immár évszázada érlelődő osztályozási rendszerről van szó, az egyetlenről, mely (beleértve elődjét, a Tizedes Osztályozást) talpon maradt. Nem véletlenül: szükség van egy ilyen típusú, integráló rendszerre is, különösen az ontológiák kezdődő korában.

A tárgyszavas rendszerek és teauruszok többek között azért születtek, hogy velük ne ilyen hátránnyal kelljen küzdeni. A mesterséges nyelven alapuló rendszerek sokkal inkább mechanikusan alkalmazandó rendszerek, ami egyrészt azt jelenti, hogy nem a laikus felhasználónak, hanem az osztályozónak kell tudnia, mi hol van. Másrészt azt jelenti, hogy az ETO használata az, amit a leginkább automatizálni kell, mert éppen ezáltal lehet használatát a laikus számára lehetővé tenni. Hogy ugyanis ne kelljen neki a jelzetekkel találkozni.

Az új kiadásról a tanulmány végén ugyan van szó, de a legfontosabb ezzel kapcsolatban meg sem említődik. Az új kiadás koncepciója ugyanis a nemzetközi szerkesztőségben az volt, hogy az irodalom, de főleg a történelem vonatkozásában nem adnak meg nemzeti finomításokat. Az angol – nemzetközinek számító – kiadásban csak az angol történelem van a lehető legfinomabb részletességgel elemezve. Mégpedig azért, mert a cél az, hogy az egyes nemzeti kiadásokban a nemzeti szerkesztőségek e téren hozzátegyék a

magukét. A magyar kiadásban erre nem került sor. Az új kiadásban már hiányzanak a magyar szempontból eminens jelzetek tömegei. Ez elfogadhatatlan kulturális veszteség. Egy, az ETO-ról szóló tanulmányban erre felhívni a figyelmet elemi kötelesség lett volna. Abban a reményben, hogy ez a hiány egy ETO-melléklet formájában bármikor jóvátehető. Hiszen ott a teljes kiadás is, amelyből meríteni lehetne. Még. Amíg rongygyá nem használják. Lévén, hogy annak nincs géppel olvasható formában rögzített változata. Noha a digitalizálást rég feltalálták már – csak nem akadt olyan, a digitalizálást szívügyének tekintő könyvtári és egyéb szakember (az OSZK-tól kezdve az Arcanumig), akiknek ez az eszébe jutott volna. Igaz, az Arcanumnak ezért fizetni kellene valamennyit, de megérné: jó szakemberek kezébe kerülne a teljes ETO digitalizálása. Legalább utalni kellett volna arra is, hogy az új kiadás magyar ETO-mutatóját (teljes tévedésben) az angol mutató mechanikus lefordításával „gyártották”. A természetes nyelvű mutató mint olyan mindig önálló szerkesztést is igényel. Ahogy egy angol tezaurusz lefordítása se lehet mechanikus. Ahogy az angol–magyar és a magyar–angol szótárak sem egymás tükörképei. Az új ETO bevezetésével foglalkozva pedig lehetetlen dolog említés nélkül hagyni, hogy egyrészt megsemmisült az ETO magyar karbantartása. Jelenleg (már/még) senki sem foglalkozik vele. *Fejős László* (akinek a nevét a szerző meg sem említi, csak teljesen személytelen formában utal rá, hogy létezett, ami méltánytalanság) életében ezt a munkát szakszerűen folytatta, és még sikerült befejeznie a konkordanciatáblázatokat,

mielőtt eltávozott volna tőlünk. A helyzet most az, hogy senki sem kezeli azt a Mikro CDS/ISIS adatbázist, amelyből a nemzetközi Konzorcium által küldött módosítások kinyerhetők lennének, mert jelenleg nincs hozzáértő. Ezzel lassan, de biztosan a pusztulás felé sodródik ez az osztályozási rendszer Magyarországon. Az egyetlen, amely egyetemes, mesterséges nyelvű, és világszínvonalú. A kegyelemdőfést pedig majd azok adják, akik hozzáértés nélkül az ETO avultságáról beszélnek, ami az ETO teljes félreértése. Hágában közben ebben az évben rendezik meg az „Osztályozás és ontológiák” harmadik nemzetközi kongresszusát, melynek tárgya az ETO korszerű használata. Mert nem az ETO elavult, hanem azok a könyvtári rendszerek, melyeknek felhasználóbarát, korszerű módon kellene tudniuk kezelni az ETO-t. Az ETO nem más, mint egy „ontológia”. A mai ontológiák őse, s egyben hatalmas tárháza a fogalmi tudásnak (a fogalmakról szóló ismereteknek) a szakmánkban.

Mándy Gábor összemosta tanulmányában az ETO rendszerét és az ETO használatát. Szövege ezért azt a benyomást kelti, mintha a használat hibái az ETO hibái lennének. Ez kár, mert ezzel azt értékeli le akaratlanul, amit valójában ő is értéknek tart: az Egyetemes Tizedes Osztályozást.

Az ETO magyarországi használatával valóban egyre nagyobb gondok vannak. Ennek azonban egyáltalán nem az ETO az oka, még kevésbé az, hogy elavult lenne. Ellenkezőleg. Az alkalmazás gondjai az oktatás felelősségét, és a könyvtári irányító elit felelősségét egyaránt fölvetik.

Műhely

Egy korszerű sajtóbibliográfia tervezésének szempontjai

VASS Johanna

Alkalmanként jelentkező új rovatunkban egy-egy fontos szakmai műhely munkáját szeretnénk bemutatni. Először az Országos Széchényi Könyvtár Sajtótörténeti osztályán folyó retrospektív bibliografizálást ismertetjük. A bemutatásra kerülő négy írásból megismerhetik, milyen szempontok alapján fogtak hozzá a retrospektív sajtóbibliográfiai adatbázis tervezéséhez, milyen problémákkal kellett szembesülniük a munkálatok során, és milyen, mások számára is hasznosítható tapasztalatokat oszthatnak meg a szakmai közönséggel. Vass Johanna a mai könyvtári környezetnek megfelelő, korszerű tervezés – mint az adatbázis kialakításának követelményei, az adatcsereszabvány megválasztását befolyásoló elvek – szempontjait, valamint az alkalmazott leírási szabvány által felvetett kérdéseket foglalja össze, majd Kürti Afrodité három konkrét folyóirat példán illusztrálja az autopszia alapján való leírás fontosságát. Következő számunkban Perjámosi Sándor dokumentumtipológiai elemzését közöljük az időszaki kiadvány fogalmának egykori és mai értelmezéséről, valamint Turai Hilda példákkal alátámasztott írását a periodikák címfelvetelének és a kiadványok azonosításának problémáiról.

Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia Művelődés-történeti Bizottsága által az Országos Széchényi Könyvtárban 2004. december 10-én rendezett sajtótörténeti konferencia egy hosszabb folyamat állomásaként egyben nyitánya volt az az-

óta – részben akadémiai kutatócsoport, részben a könyvtár szervezeti keretein belül – megindult sajtótörténeti kutatásoknak, illetve a teljes hazai sajtó retrospektív bibliográfiai feltárását célzó munkálatoknak¹. 2006-ban készült el az Országos Széchényi Könyvtár XIX–XX. sz. Könyvtörténeti osztályán a *Magyarország területén,*

illetve magyar nyelven bárhol megjelent hírlapok és folyóiratok bibliográfiai adatbázisa 1705–1985 c., a retrospektív sajtóbibliográfia megvalósítására vonatkozó tervezet². Az azóta eltelt időben a kijelölt munkatársak – 2009 óta az OSZK Tudományos Igazgatóságán belül Sajtótörténeti osztályként – elkezdték a sajtóbibliográfiai munkát.

Írásunkban elsősorban a tervezés szempontjaival, a megvalósítás javasolt módszereivel kívánjuk a szakmai közönséget megismertetni; mindvégig a gyakorlati megközelítést tartva szem előtt, és nem térünk ki a hiányzó sajtóbibliográfia társadalomtudományi szükségességének, hasznosságának bizonyítására; ez utóbbi szempont kifejtése a jelenleg az OSZK-ban működő, MTA–OSZK Res libraria Hungariae Kutatócsoport XIX. századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhelyének programjában szerepel.³

Egy ilyen nagy horderejű vállalkozás, mint az időszaki kiadványok retrospektív, egyszersmind a teljes adatsor felvételére kiterjedő feldolgozása, számtalan újabb és újabb problémát fog még felvetni a jövőben, melyek megoldását a megszerzhető tapasztalat fogja kiérlelni, éppen ezért nem állíthatjuk, hogy e pillanatban minden részletre kiterjedően pontosan kidolgozott koncepcióval tudunk előállni, az azonban már a tervezés során világossá vált, melyek azok a sajtóbibliográfia mai megvalósítása közben megkerülhetetlen, különböző elméleti, módszertani, dokumentumtipológiai kérdések, amelyek nagyban befolyásolják majd a vállalkozás időállóságát és hosszú távú, eredményes felhasználhatóságát.

Az ebben a szellemben elkezdett bibliográfiai gyakorlatnak máris vannak felmutatható eredményei, s ezek közreadása éppenséggel kötelességünk; a könyvtáros szakma jogos érdeklődése is indokolhatja, hogy hírt adjunk létünkéről, a koncepció, valamint az adatbázis kialakításáról, s nem utolsó sorban felvázoljuk a megvalósítás lehetséges módját.

Előzmények, elődök

Ha retrospektív sajtóbibliográfiáról szólunk, nem illik említetlenül hagyni a jeles elődöket, akik ezen a területen előttünk tevékenykedtek. Ismeretes, hogy a múltban többször történt kísérlet a hazai sajtó teljes körű számbavételére, de ezek a kezdeményezések különböző okok miatt torzók maradtak. Jelen írás nem vállalkozhat az adott keretek között a hazai retrospektív sajtóbibliográfia történetének mégoly vázlatos megrajzolására sem; a történetietlenség hibájába esnénk, ha idő és hely hiányában bármiféle összefoglalást akarnánk adni erről a folyamatról. Az Országos Széchényi Könyvtár által közreadott összeállítások keletkezéstörténetéről rengeteg hasznos adat, történeti részlet olvasható *Kovács Ilona: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadói tevékenysége 1936–1944.*⁴ valamint *Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945–1974.*⁵ c. tanulmányában. A helytörténeti kutatások keretében létrejött megyei sajtóbibliográfiák történetéhez a legtöbb adatot *Bényei Miklós* írásaiból⁶ nyerhetjük. Bevezetőül csupán megpróbáljuk nagy vonalakban megragadni azokat a közös vonásokat, melyeknek köszönhetően időről időre előtérbe került a magyarországi sajtó bibliográfiai számbavételének gondolata. Ha végignézzük, mely korszakokban és milyen igény hívta életre a retrospektív regisztrálás szándékát, első megállapításunk az lehet, hogy azok létrejötté egybeesik azokkal a korszakokkal, melyeket a tudományos kutatás fellendülése vagy megszervezése jellemezett.

A pozitívizmus kora sok egyéb kultúrtörténeti jelentősége mellett a rendszeres és minden további munka alapjául szolgáló forrásfeltáró tevékenység időszaka, ez adta a háttérret id. *Szinnyei József*nek a Hírlaptár megszervezésére irányuló törekvéséhez és a hírlapok történeti forrásértékének hirdetéséhez. A hírlapok bibliográfiai adatainak regisztrálásához azonban már a történeti szempontú kutatások iránti igény vezetett el. A hazai sajtóról szóló addigi összeállításokat számba véve⁷, és látva a korábbi híradások részrehajló

vagy hiányos voltát, Szinnyei nem csupán gyűjteni akarta anyagát, hanem sajtótörténetet akart írni. „Ezen körülmény indított arra, hogy hírlapirodalmunkról lehetőleg teljes képet nyújtsak, megírtam Hírlapirodalmunk történetét a XVIII. században, ” majd „megszületett a Hírlapirodalmunk a XIX. században”⁸. Azonban nemcsak a történet hiányosságait, hanem a forrásokból átvethető adatok bizonytalanságát is érezte; a hírlapirodalom történetére vonatkozó további adatok után kutatva az Egyetemi Könyvtárban jutott arra a következtetésre, hogy „művemet újra át kell dolgoznom, még pedig közvetlen szemlélet után minden egyes hírlapot átlapozván, [...] magát a hírlapot könyvészeti pontossággal felvéve, hogy ahhoz kétség ne férjen.”⁹ A sajtótörténet megírásának szándéka tehát közvetlenül vezetett a sajtóbibliográfia megszületéséhez.

Szinnyei munkásságát követően szervezett, átgondolt formában akkor került sor legközelebb a sajtótermékek számbavételét célzó bibliográfiai program megalkotására, amikor maguknak a humán tudományoknak a széles körű rangemelésébe bekovertkezett.

A két világháború közötti hivatalos művelődéspolitikai egyik fontos célkitűzése volt a tudományos kutatás színvonalának emelése. Ennek érdekében Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter a közgyűjteményeket is a tudományos kutatás színhelyévé kívánta tenni. A közgyűjteményeket összefogó autonóm szervezet, a Gyűjteményegyetem programjában is hangsúlyos szerepet kapott a gyűjteményekben folyó intenzív „tudományos munka” és az önálló publikációs tevékenység.¹⁰ Mindez kedvezett a nemzeti bibliográfiai számbavétel újragondolásának, illetve a nemzeti bibliográfiai kiadványok újraindításának; a sajtóbibliográfiai tevékenység felélesztését, újraszervezését is ez tette lehetővé. Dezsényi Béla az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának vezetőjeként dolgozta ki bibliográfiai koncepcióját 1942-ben publikált *Sajtó és könyvészet*¹¹ c. művében. A retrospektív számbavétel egyik indoka – ugyanúgy, mint Szinnyeinél – az addigi kurrens és retrospektív gyűjtések áttekintése és elégtelenségük megál-

lapítása¹²; távolabbi célja pedig maga a sajtótörténet: „A hírlapkönyvészet [...] végső eredménye a hírlapok története [...], egy-egy fejezete [...] a sajtótörténet első feldolgozása lesz [...]”¹³, „A hírlapkönyvészet összeállítója a hírlapok életrajzának gondos kivizsgálása közben egy-egy korszak sajtóviszonyaira jellemző számos adatra bukkan.” „Az időszaki sajtó könyvészet az így vázolt úton az időszaki sajtó történetének [kiemelés V. J.] előkészítőjévé lesz.”¹⁴

Az 1950-es évek elején, kezdeti viták után – miszerint a tudományos munkának és a kutató jellegű tevékenységnek helyszíne-e a nemzeti könyvtár – kialakul és megszilárdul az a kultúrpolitikai állásfoglalás, hogy az OSZK tudományos kutatóhely, és „a magyar könyvtárügy legfőbb elméleti és gyakorlati műhelyévé kell válnia”; az akkori kultúrpolitikai irányítás követelményként állította az intézmény elé a tudományos kutatások programba foglalását¹⁵. Ez az elvárás kedvezett a forrásfeltáró és bibliográfiai tevékenységnek, részben a tudományos könyvtári tevékenység szervezeteinek – például a Magyar Tudományos Akadémia I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya keretén belül létrejött Könyvtártudományi Főbizottságnak vagy a Népművelési Minisztérium mellett létrehozott Országos Könyvtárügyi Tanácsnak – kialakításával, részben az e fórumokon megfogalmazódott programok által, hogy csak a legjelentősebbet, a könyvtártudomány ötéves tervét¹⁶ említsük, melyben különböző, nagyszabású bibliográfiai kiadványok mellett a magyar időszaki sajtó összefoglaló és lelőhelybibliográfiájának összeállítása is szerepelt. Így többek közt a sajtóbibliográfia ügye is újabb lendületet nyert; ebben a korszakban készült – a Könyvtártudományi Főbizottság állásfoglalása nyomán a háború utáni évek anyagával kezdve a retrospektív feltárást – az OSZK Hírlaptárában *A magyar sajtó bibliográfiája, 1945–1954*¹⁷ kötete, és folytatódott az 1705 és 1919 közé eső anyag gyűjtése¹⁸.

Végül az 1970-es években kibontakozó nagyszabású hungarika-kutatási program¹⁹ volt az, amely a hungarológiai kutatásokat, s kiemelten a nemzeti forráskincs megmentését az öt megillető

helyre kívánta emelni, és célul tűzte a kulturális emlékek tervszerű hazai és külföldi nyilván tartását – ezek között a közgyűjteményekben központi kataszterek, katalógusok kiépítését –, a gyűjtőmunkálatokat mintegy az egész hungarológiai kutatáskomplexusnak kiindulópontjává téve. A *Kulturális és történelmi emlékeink fel tárása, nyilvántartása és kiadása* címmel ellá tott tárcaszintű kutatási főirány, később kutatási program – a *Klaniczay Tibor* által 1974-ben, az MTA I. Osztálya számára tett előterjesztése után – a nyolcvanas években kezdte meg teljes körű működését egészen 1991-ig tartó finanszírozásáig. A program a forrásfeltárások közkinccsé tételét kezdettől fogva szorgalmazta, és – a lehetőségekhez képest – nagy összegekkel támogatta a forráskiadványok megjelentetését. Ennek a támogatásnak köszönhető megjelentését 1986-ban a még a negyvenes évek végén megkezdett²⁰ *Magyar sajtóbibliográfia, 1705–1849* kötete²¹; illetve kezdődhetett meg az 1920 és 1944 közé eső időszak – éppen a közelmúltban megjelent – sajtóbibliográfiájának anyaggyűjtése²².

Bár nem az általános nemzeti bibliográfia műfajába tartozó eredményeket hozott, feltétlenül meg kell emlékeznünk az 1950-es évek közepétől kibontakozó helyismereti mozgalomról, melynek keretében zajlott a hazai könyvtárügy egyik átfogó és sikeresen megvalósult bibliográfiai programja, a megyei sajtóbibliográfiák megjelentetése. Már a résztvevők is úgy érezték, hogy „*a regionális sajtóbibliográfiák készítői olyan feladat elvégzését vállalták magukra, amely tulajdonképpen központi szolgáltatás, s mint ilyen, az OSZK hatáskörébe tartozna*”²³. A retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia csonkassága, töredékessége okán részben ma is jogos a megállapítás, miszerint „*a hazai retrospektív sajtóbibliográfia ügyét szinte kizárólag ezek a kiadványok vitték előre a közelmúltban*”²⁴; ebből a tényből is következik a megyei sajtóbibliográfiák kivételes könyvészeti jelentősége.²⁵

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy a retrospektív sajtóbibliográfia összeállításának terve mindig erősen összekapcsolódott a történeti tárgyú kutatások megélénkülésével, valamint

akkor vezetett igazán eredményre, amely időszakban a feladatot felvállaló könyvtárat – láttuk, az 50-es évek eleje óta a OSZK-t, illetve éppen a helyismereti bibliográfiai tevékenység okán a vidékieket²⁶ – kutatóhelyként határozták meg. Önmagában az a tény, hogy a hungarika időszaki kiadványoknak máig nincs minden időszakra és minden adatra kiterjedő, megbízható nyilvántartása, feljogosít arra a megállapításra, hogy a periodikumokkal kapcsolatos feladatok nagyságrendje messze meghaladja a szokványos könyvtári munkafolyamatok idő- és munkaigényét, másképpen fogalmazva, a könyvtári állományok pusztá számbavétele, regisztrálása nem biztosította ez ideig a teljes körű feldolgozottságot. A periodikákkal végzett munka sokkal több időt és energiát igényel, mint mondjuk a hasonló nagyságrendű monografikus anyag feldolgozása. „*A hírlap könyvészeti leírásán is mást kell értenünk, mint az egyszer megjelent könyv címleírásán.*”²⁷ „*Míg a könyvek leírója egy leíráshoz többnyire csak egy kötetet és annak is csak címlapját kíséri figyelemmel, addig egy hosszú életű hírlap négy-öt soros címleírása a hírlapbibliográfusnak 80–100 kötet figyelmes átnézésébe kerül. A hírlap és a könyv bibliográfiai leírása közti különbséget ismét csak a számtani és a mértani haladvány arányaival érzékeltethetjük.*”²⁸ A fenti megállapítás igazsága éppúgy közrejátszhat az eddigi munkálatok sorsának alakulásában, mint a források időről időre történő elapadása, illetve a kutatási bázis megfogyatkozása.

Sajtótörténeti kutatások napjainkban

Napjainkban, ahogy a bevezetőben is utaltunk rá, újra megélénkülőben vannak a sajtótörténeti kutatások. A fentebb említett sajtótörténeti konferenciát követően megalakult a *Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Bizottságán* belül a *Sajtótörténeti Munkabizottság*, illetve közös MTA–OSZK kutatóhely létesült a

korábbi *Res libraria Hungariae Kutatócsoporton* belül *19. századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhely* néven. Míg az akadémiai kutatócsoport a levéltári források felmérésével és regisztrálásával készíti elő a könyv és sajtó történetét a legszélesebb értelemben vett társadalomtörténet részeként megközelítő elemzéseket, feldolgozásokat, a Sajtótörténeti osztály legfőképpen a hazai retrospektív sajtóbibliográfia előkészítésével, szervezésével foglalkozik, illetve konkrét bibliográfiai tevékenységet végez. A retrospektív sajtóbibliográfia életre hívásában döntő szerepet játszó egyik tényező tehát adva van. Nem lenne szabad azonban figyelmen kívül hagyni egy másik, napjainkban keletkező fontos felhajtóerőt, a digitalizálási projekteket.

Digitalizálás és bibliográfia sokak szerint egymással szemben álló, illetve a digitalizálás a bibliográfiát kizáró, feleslegessé tevő új paradigmaként jelenik meg. Véleményünk szerint a helyzet ennél árnyaltabb. A digitalizált tartalmak visszakereshetővé tételéhez metaadatokkal – cím(ek), címváltozat(ok), személyek neve – kell ellátni a keletkezett dokumentumokat, sőt a megjelenési hely, kiadó(k) neve, stb. szintén hasznos hozzáférési pontok. Az adatok felvétele azonban digitalizálás után semmivel sem egyszerűbb, mint a nyomtatott kiadványváltozatok esetében; a forrás attól, hogy digitalizálták, adatvariációival ugyanúgy zavarba ejti a feldolgozót. Tudjuk azt is, hogy könyvtáraink egyelőre még nem rendelkeznek olyan authority-állománnyal, amely visszamenőlegesen tartalmazná a magyarországi könyv- és sajtókiadással összefüggésbe hozható személy-, kiadói, nyomda-, testületi nevek összességét, mely névanyag jelentős része egyébként éppen a periodikumok teljes bibliográfiai adatsorával összefüggésben kerülhetne adatbázisba, és autorizálásuk szintén nem lebecsülendő munkát jelent. Nem szeretnénk lebecsülni az eddigi eredményeket, de némely digitalizált „kiadványváltozat” nem tartalmazza azt a borítólapot vagy egyéb bibliográfiai adatot hordozó forrást, amely az OSZK-példányon megvan – és történetesen megjelenési adatot is tartalmaz. Enélkül, vagyis csupán az elektronikus változat

alapján legfeljebb [s.l.] : [s.n.] lehetne leírni a kiadványt. A bibliográfia tehát a maga sajátos kutató és értelmező tevékenységével nem helyettesíthető.

A sajtóbibliográfia adatai tehát olyan aktuális könyvtári projektek számára is hasznosíthatóak lesznek, mint a különböző digitalizálási projektek vagy éppen az időszaki kiadványok lelőhelyjegyzékének kialakítása²⁹. Ha minden könyvtár bejelenti is teljes állományát egy-egy címből, kell hogy legyen egy olyan referenzs értékű nyilvántartás, amely hitelt érdemlő adatot közöl arról, vajon a bejelentett állományok lefedik-e a kiadvány teljességét. Sőt, a bibliográfia nemcsak részegységek hiányát és az azok utáni szükséges nyomozást indukálhatja, hanem fontos adatokat hordozó borítólapok, mellékletek, egyéb „tartozékok” esetleges valamikori meglétét és/vagy jelenkori hiányát is fel tudja deríteni. Az pedig belátható, hogy egy-egy kiadvány digitalizálását akkor érdemes tervbe venni, megkezdeni, amikor biztosan állíthatjuk, hogy információkkal rendelkezünk a kiadvány teljességéről (hiánytalanságáról) és hollétéről.

Céljaink

Összefoglalva az eddigieket, célkitűzéseinket az alábbiakban tudjuk meghatározni:

- ☉ az egymásra épülő munkafolyamatok eredményeként létrejövő és a teljes retrospektív sajtóbibliográfiát tartalmazó adatbázis legyen leendő szolgáltatásaival kiinduló pontja a sajtótörténetre, továbbá a társadalomtudományokra, ezen belül – különösen művelődéstörténeti szempontból – a történettudományra vonatkozó kutatásoknak, továbbá a sajtó- és a nyomdatörténet módszereinek segítségével tegye lehetővé a magyarországi, illetve a magyar nyelvű sajtó egészére vonatkozó tájékozódást, kutatást;
- ☉ mint – az időszaki kiadványok feldolgozását illetően – az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb hazai könyvtári vállalkozása, teremtsen alkalmat a legkorszerűbb nemzetközi könyv-

tártudományi elvek megismerésére, illetve módszerek magyarországi adaptálására, ezáltal is elősegítve a magyar könyvtárügy élvonalba kerülését;

- 👁 az aktuálisan megvalósítandó egyéb könyvtári projekteknek – mint országos lelőhely-adatbázis, digitalizálás, illetve digitalizált tartalmak nyilvántartása és szolgáltatása –, a bibliográfiai rekordok számának bővülése, egyértelművé és világossá tétele révén referenciadatbázisa legyen, elősegítve azon projektek hatékony tervezését és kivitelezését.

Autopszia vagy bibliográfiai források?

Annak idején, 1955-ben a fentebb említett Könyvtártudományi Főbizottság első évi tevékenységét összefoglaló tudósításában így jellemezte az előttük álló feladatokat *Pajkossy György*: „*A tervezett bibliográfiai, történeti és könyvtártani vállalkozások elméleti kérdések sorát vetik fel.*”³⁰ Nincs ez másként közel hatvan évvel a fenti sorok leírása és az újrászerveződő sajtóbibliográfia elveinek, módszertanának kialakítása során sem. A bevezetőben utaltunk rá, hogy számos kérdés felvetésre, megvitatásra és szakmai konszenzus kialakítására vár.

A kiinduló állapot felmérésekor mindenképpen számot kell vetni a korábbi bibliográfiai hagyománnyal; valamint az időszaki kiadványokkal kapcsolatos hazai könyvtári gyakorlattal.

Retrospektív bibliográfiai rendszerünk eddig megvalósult egységei – köztük a sajtóbibliográfia műfajába tartozóak is – túlnyomórészt nem adatbázis-környezetben keletkeztek, hanem nyomtatásban jelentek meg, és elkészültük időben meglehetősen nagy távlatot ölel fel. Továbbá – immár a sajtóbibliográfia vonatkozásában – a feldolgozások részlegesek: korszakokra, földrajzi, illetve szakterületekre fókuszálva gyűjtötték anyagukat.

Az utóbbi évtizedek szakirodalma többször felmérte nemzeti bibliográfiai rendszerünk ered-

ményeit és hiányait³¹; számunkra most azok a megállapítások tanulságosak, melyek e források további felhasználhatóságával foglalkoznak. *Berke Barnabásné* az OSZK könyvkatalógus retrospektív konverziójának tervezése kapcsán így jellemezte összefoglalóan a helyzetet: „*nincsen olyan összefüggő nyomtatott retrospektív nemzeti bibliográfiánk, amelynek alapján ez a munka következetesen és folyamatosan, még a legfejlettebb technika felhasználásával is – gondolok itt a szkennelésre – elvégezhető lenne*”³² *Bényei Miklós* a megyei sajtóbibliográfiák méltatásakor jutott hasonló értelmű következtetésre: „*Mindazonáltal [...] a megyei sajtóbibliográfiák nem pótolhatják, semmiképpen sem helyettesíthetik a retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiát, [...] a helyi összeállítások országos kumulálása sem tartalmi, sem metodikai okokból nem lehetséges! [...] mert metodikailag más-más módon készültek, nem állt és nem is állhatott szándékukban a módszertani egységesítés.*”³³

Amikor azt állítjuk, hogy a különböző forrásokban fellelhető adatok ellentmondásosak, nem mai tudásunk magasából akarunk lenézni az elődök munkájára, de dokumentumtípusunk természetéből adódik a nagyfokú variabilitás; a megőrzés esetlegessége, a leírási szabványok változása pedig nem biztosítja az azonos értelmezést.

Minden általános megállapításnál többet jelent, ha példákkal támasztjuk alá az elmondottakat. Szinnyei *Magyar Könyvszemle*ben, 1896. évi bibliográfiájában szerepel egy *Tanügyi Tanácsadó*³⁴ c. lap, melyet szerkesztett *Kádár József*, kiadta A megyei tanítótestület. Az OSZK katalógusában – majdnem ugyanezekkel az adatokkal – egy *Tanügyi tanácskozó* c. lap szerepel, melynek alcíme *a Szolnok-Dobokamegyei Tanító-Testület hivatalos közlönye*, szerkesztette *Kádár József*³⁵. (A további példák és a tapasztalt ellentmondások bemutatása Turai Hilda következő számban megjelenő írásában található.) Mindez nem kritikát jelent egyik vagy másik forrással szemben, hanem ténymegállapítást, a példák nem az egyes feltárások színvonalát minősítik, hanem együttesen jellemzik a periodikumok

feltárással járó bizonytalansági tényezőket, az egyes eltérések nem számszerűségükben jelentősek, hanem összességükben jelzik a problémát. Eddigi tapasztalataink alapján a nem egységes leírási elvek alapján készült korábbi feldolgozások adatainak „kompilációja” egy-egy rekordon belül zavaró ellentmondásokat eredményezne, és ezek kiküszöbölése csak a kézbevitel utáni döntés alapján lehetséges. Eljárásunk helytállóságát pedig máris konkrét sajtótörténeti eredményekkel tudjuk alátámasztani.³⁶ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy egy teljességre törekvő, kutatói célokat szolgáló sajtóbibliográfia megelégedhetne kizárólag a kiadványokon fellelhető adatokkal. Esetenként, különösen régi hírlapirodalmunkkal kapcsolatban éppen a sajtótörténet kézikönyvei, irodalomtörténeti kutatások eredményei alapján lehet egy-egy személy közreműködését; egy-egy megjelenési év kérdéses voltát, stb. tisztázni; általában hozzátenni újabb adatot a kiadvány alapján készíthető bibliográfiai leíráshoz.

Összességében – bár más vonatkozásban íródott – de ma is helytálló *Ferenczy Endré* 1975-ös, az OSZK periodika-állományának rekatalogizálását előkészítő tanulmányában tett megállapítása, miszerint „*A meglévő nyilvántartások különböző szempontú vizsgálata arra a megállapításra vezetett, hogy a rekonstrukció alapkövetelményének tekinthető, megbízható bibliográfiai és állományadatokat tartalmazó nyilvántartás a hírlaptári gyűjteményben nem létezik. Így a katalógusok bármilyen szempontú javíthatása nagy munkaerő-ráfordítást igényel, és csak félmegoldást, nem teljességében hiteles adatokat eredményezhet.*”³⁷ „*A hírlaptári gyűjtemény katalógusainak rekonstrukciója [...] nem képzelhető el a könyvek szolgálati katalógusánál alkalmazott rekonstrukcióval azonos módon.*”³⁸

A tény, hogy nyomtatásban sincs összefüggő retrospektív sajtóbibliográfiánk, nemcsak azt jelenti, hogy nincsenek regisztrálva a címek, nevek, személyek, kiadók, nyomdák, hanem elsősorban azt, hogy nincs megbízható nyilvántartásunk a hungarikumok körébe tartozó időszak kiadványokról. Enélkül pedig sem sajtótörténeti

kutatás, de még hosszú távon szolgáltatni kívánt, a kiadvány teljességét megcélzó digitalizálás sem létezhet.

Az adatszerkezet

Ahhoz, hogy választott célkitűzéseinknek megfeleljünk, a munkálatok tervezése nem az adattartalom meghatározásánál kezdődik, hanem az olyan kérdések eldöntésénél, mint az adatszerkesztés megválasztása, a megfelelő adatbázis tervezése, valamint az érvényes könyvtári dokumentumleírási szabványok előírásainak alkalmazása, szem előtt tartva a könyvtári, informatikai területen napjainkban jellemző paradigmaváltások gyors egymásutánját, mely kikényszeríti az újabb és újabb rendszerekre való áttérést. Márpedig ez utóbbi csak úgy végezhető el zökkenőmentesen, ha az adatbázis szerkezetében és tartalmában kompatibilis az őt körülvevő egyéb könyvtári projektekkel. Adatbázisunk úgy kíván teljes adatsort nyújtani az időszaki kiadványokról – szemben a jelenleg elektronikusan elérhető, csak az induló, illetve megszűnt számról készült katalógustételekkel –, hogy azok esetenként terjedelmes változó adatait és vonatkozó megjegyzéseit áttekinthetően megjelenített, szabványosan strukturált adatszerkezetben tárolja. Az előbbieken túl a fenti szempontot előtérbe helyező megoldásban rejlik további lehetőség, hogy a teljes periodikaállomány összes bibliográfiai adatát tartalmazó retrospektív sajtóbibliográfia – már születése pillanatában – képes lesz kapcsolódni nemzetközi adatbázisokhoz, közös keresőkhöz, illetve egyéb könyvtári projektekhez.

Egy hazai, szabványos könyvtári adatbázisban megvalósuló bibliográfia jelenleg a HUNMARC, illetve a MARC21 adatsere-formátum közül választhat. A sajtóbibliográfiai adatbázis tervezése során azért döntöttünk a MARC21 adatszerkesztés mellett, mivel ez az időszak kiadványok leírásához biztosítja a monografikus leírás kereteit túllépő formákat, és az időszak kiadvány megváltozott adatait nem megjegyzésbe

utalja, hanem mezőismétlődések révén integrálja a MARC szerkezetbe. A MARC21 szabvány fejlesztési dokumentumai között is figyelemre méltó a megjelenés adatainak vezetésére szolgáló mező ismételtétételére vonatkozó előterjesztés indoklása, mely többek közt kiemeli, hogy ez a megoldás biztosítja az adatokhoz való stabil hozzáférést a gépi összehasonlítás, duplumszűrés és a közös katalógusok együttes használata során³⁹, vagy másképpen fogalmazva, ha a megjelenési adatok csak egy általános megjegyzés mezőben vannak rögzítve, ez nem teszi lehetővé a megbízható megtalálást, azonosítást. Márpedig tudjuk, a HUNMARC szabvány használata éppen ezekkel a problémákkal szembesítene bennünket.

Azon túlmenően, hogy választott dokumentum-típusunk adatainak áttekinthető rendszerbe szervezéséhez alkalmasabb megoldásokat kínál a MARC21, még egy fontos körülmény támasztja alá a választást. Az utóbbi évtizedben megfigyelhető, hogy azok az európai nemzetek, amelyek a gépesítés kezdetekor – hozzánk hasonlóan – kidolgozták saját, nemzeti MARC-jukat, az utóbbi évtizedben sorra csatlakoznak a MARC21 közösségéhez.⁴⁰ Nem ennek a dolgozatnak feladata e folyamatnak a bemutatása, ezért éppen csak utalunk rá, mindazonáltal meggyőződésünk, hogy előbb-utóbb a magyar könyvtári közösség is napirendre tűzi a kérdés megvitatását, és amennyiben kialakul egy szakmai konszenzus az esetleges hazai csatlakozásról, abban az esetben a retrospektív sajtóbibliográfia elkerülhet egy bonyodalmas konverziós fázist.

A rendelkezésre álló retrospektív források többsége a jelenleg érvényben lévő könyvtári leírási szabvány⁴¹ megjelenése előtt készült. Hogy megérthessük e problémát, röviden ki kell arra térnünk, mit jelent a gyakorlatban a mai könyvtári szabványok alkalmazása. Jelen esetben különösen fontos annak az elvi szempontnak a szem előtt tartása, mely meghatározza a bibliográfiai egységek számát, hogy milyen főcímen azonosítjuk a kiadványt és főleg, az adott címhez tartozó indulási és záróévet. Egy adatbázisban nem mindegy a rekordok száma, a rekordkapcsolatok

struktúrája, illetve például a rövid megjelenítésnél elsődlegesen szembetűnő cím–évszám összefüggések.

Példa:

Hazai Híradó. 1828. jún. 28.: Erdélyi Híradó. 1848. jún. 1.: Kolozsvári Híradó. Kolozsvár. 1827. jan. 1-1848. nov. 10. Megj. hetenként kétszer, 1848. márc. 21.: hetenként háromszor, 1848. ápr. 6.: hetenként négyszer. Új folyam 1827. dec. 29-től. Szerk. Kiadó, Ny. Pethe Ferenc, 1831. okt. 4.: Méhes Sámuel, 1848. máj. 16.: Ocsvai Ferenc. 4r., 1838. jan. 2.: 2r.⁴²

Ezt a struktúrát megtartva, egy adatbázis rövid megjelenítési formátumában így látnánk a keresés eredményét:

Hazai híradó. – Kolozsvár, 1827–1848.

Az érvényes leírási szabvány szerint ma három önálló rekordban írjuk le ezt a három címet:

Hazai híradó. – Kolozsvár, 1827–1828.

Erdélyi híradó. – Kolozsvár, 1828–1848.

Kolozsvári híradó. – 1848.

A címek közötti összefüggést természetesen előbb-utóbb kapcsolattal kifejezve.

A lapesaládnak több melléklete is van, ezek közül csak az egyiket hozva példának, nem mindegy, hogy a *Nemzeti társalkodó*, mely 1830 és 1844 között jelent meg Kolozsvárott, a *Hazai híradónak* vagy az *Erdélyi híradónak* a melléklete-e.

A dokumentum határainak kijelölésénél, vagyis a „bibliográfiai egység” meghatározásánál a feldolgozás történeti hagyományait előnyben részesíteni az érvényes szabványokkal szemben annyit jelentene, hogy nem lehetne adatbázisokat egymáshoz kapcsolni a rekordokban jelentkező asszimmetria miatt – míg egy cím az egyik helyen önálló rekord, addig a másik helyen csak címváltozatot képez. A duplumszűréshez hasz-

nált egyik legfontosabb adat, az évszám sem tölthetné be szerepét, és az eltérő szemlélettel készült rekord megmaradna duplumként. A távlati célok – egyéb könyvtári projektekhez való kapcsolódás, időtálló megvalósítás – érdekében elsőrendű fontosságú ezt a kérdést azonos módon megítélni.

A leírások adatai

Induljunk ki abból, hogy bár a sajtóbibliográfiai adatbázis összeállítása során a legkorszerűbb nemzetközi és hazai szabványok, szabályzatok, ajánlások által megfogalmazott elveket célszerű figyelembe venni, egyszersmind törekedni kell az időszaki kiadvány mint dokumentumtípus és a retrospektív feldolgozás által előtérbe helyezett sajátos szempontok érvényesítésére. Ugyanakkor szembe kell nézni azzal a paradoxonnal, hogy – miközben az előbbieken indokoltuk a szabványos szerkezetű adatbázis szükségességét – a MARC formátum csak meghatározott hosszúságú adattartalmat képes befogadni, márpedig a periodikum mint dokumentumtípus adattartalma nem határozható meg előre pontosan. Nem véletlen, hogy nemcsak hazai, nemzetközi viszonylatban is kevés példát találunk teljes összefoglaló leírásokra. Néhány nemzeti könyvtár gyakorlatában azonban vannak alapul vehető minták, például a svéd nemzeti könyvtár (Kungliga Biblioteket – Sveriges Nationalbibliotek) kurrens bibliográfiájában vagy a francia nemzeti könyvtár (Bibliothèque nationale de France) online katalógusában retrospektív vonatkozásban is (ld. 4–5. sz. Függelék). Itt említjük meg a hazai kurrens periodika bibliográfiát, mely jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár elektronikus katalógusából érhető el, és több mint harmincéves megjelenése alatt⁴³ kialakult adatfelvételi gyakorlatával nélkülözhetetlen tapasztalatokra tett szert. Ugyanígy hasznos lehet a korábban említett MARC21 fejlesztés előterjesztője, a Cooperative Online Serials Program (CONSER) kézikönyveinek, dokumentációjának felhasználása.⁴⁴ A gyakor-

lat fogja megmutatni, mely adatok tekintetében kényszerülünk majd kompromisszumra.

A bibliográfiai rekordok tehát jelenleg tartalmazzák a kiadvány *valamennyi bibliográfiai és besorolási adatát* az induló számtól – ha ez nem áll rendelkezésre, akkor a leírás alapjául szolgáló számtól – kezdve; valamint az adott periodikum teljes életére vonatkozóan a *megváltozott besorolási adatokat* (a főcím jelentéktelen változásai, címváltozatok, megjelenési és nyomtatási hely, kiadó, nyomda, közreadó, közreműködő személyek, mellékletek, bibliográfiai kapcsolatok); ezen kívül a leírásban szereplő bibliográfiai és besorolási adatokra vonatkozó megjegyzéseket (pl. téves számozási adat, szünetelés, stb.) az érvényes dokumentumleírási szabvány *KSZ/3 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok* (továbbiakban *KSZ/3*) előírásai alapján; lehetővé téve így a magyarországi időszaki sajtóval kapcsolatban álló név- és címadatok teljes körű visszakereshetőségét is. (Megemlítendő, hogy a „megjegyzést teszünk” kifejezés – éppen a MARC21-ről korábban mondottaknak megfelelően, miszerint a megváltozott adatokat mezőismétlődések révén integrálja a leírás megfelelő adatelemeibe – bizonyos esetekben úgy értendő, hogy „felvesszük az adatot”.) A szabvány különbséget tesz kötelező, feltételelesen kötelező, valamint nem kötelező adatelemek között. (1–3. sz. Függelék) Ha azonban csak az előző szempontot vennénk figyelembe – alkalmazva nemcsak a leírási szabványok előírásait, hanem a nemzetközi könyvtári világ újabb, meghatározó dokumentumait is, mint például a Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)⁴⁵ –, le kellene mondanunk olyan, a kutatás számára kitüntetetten fontos, illetőleg a sajtóbibliográfiai hagyományban jelen lévő adatok felvételéről, követéséről, mint például a nyomdák vagy az alcímek és változásaik feltüntetése. Ezek tekintetében – a kutatói igényeket, az adattartalom technikai informatikai szempontból való meghatározottságát, valamint éppen a digitalizálás adta lehetőségeket szem előtt tartva – további döntés szükséges.

A következőkben a főbb adattípusok tekinte-

tében szeretnénk érzékeltetni néhány példával, hogyan vesszük fel az adatok változását, illetve a rájuk vonatkozó megjegyzéseket. Az adatokat bevezető kifejezések egyben a címkés formátum feliratait:

Főcím:⁴⁶

Hadi és más nevezetes történetek

A főcím forrása az egyes szakaszok közös címlapja. A főcím nincs feltüntetve az egyes szakaszokon belül a következő részegységeken: 2.szakasz, 1790. jan. 8-2.szakasz, 1790. jan. 15 ; 2. szakasz, 1790. jan. 22-2.szakasz, 1790. febr. 2. ; 2.szakasz, 1790. febr. 9-2.szakasz, 1790. márc. 2. ; 3.szakasz, 1790. márc. 9-5.szakasz, 1791. dec. 30.⁴⁷

Alcím(ek):⁴⁸

politikai, tudományos, művészeti 's szépliteraturai hirlap

(Forrás: a kötet közös címlapja)

Érvényesség ideje: 1837

politikai lap

(Forrás: a kötet közös címlapja)

Érvényesség ideje: 1838-1845

Közreműködő(k):⁴⁹

Szerk. Kováts Mátyás

Érvényesség ideje: 1.füz. (1832)-2.füz. (1833)

Szerk. Oswald Ferencz

Érvényesség ideje: 3.füz. (1833)-4.füz. (1834)

Indulás-megszűnés:⁵⁰

[5. Juli 1828]-Jg.21, 79. (30. Sept. 1848) ; N.F., Jg.1, Nro.1 (5. Oct. 1848)-n.F., Jg.1, 19. (20. Dec. 1848) ; Jg.22, Nr.1 (20. Jänner 1849)-Jg.22, Nr.78 (22. Apr. 1849) ; 1850, Nro.1 (1. Mai)-1852, Nro.299 (31. Dez.)

(Indulási adat forrása: Magyar sajtóbibliográfia 1705-1849 I/1.) 383. tétel 265–266. p.

A leírás kiinduló alapja: Jg.2, Nro.16 (25. Febr. 1829)

Közreműködő(k):⁵¹

Szerk. Borsos Márton

A szerkesztő nincs feltüntetve a következő részegységeken: 3.év, 1.fé. 24/25.sz. (1838. márc. 29.) ; 3.év, 1.fé. 34.sz. (1838. ápr. 29.)

Megjelenés:⁵²

[Buda] ; [Pest] : Franz Wiesen, [1828]-1852

Érvényesség ideje: Jg.2, Nro.16 (25. Febr. 1829)-Nro.103/104 (29. Dez. 1830) [Jg.3.]

Ofen ; Pesth : Franz Wiesen

Érvényesség ideje: Jg.4, Nro.1 (1. Jan. 1831)-Jg.14, 11. (6. Febr. 1841)

Ofen ; Pesth : Fr. Wiesen's Wittwe

Érvényesség ideje: Jg.14, 12. (10. Febr. 1841)-Jg.14, 68. (25. Aug. 1841)

Ofen ; Pesth : F. Wiesen's Witw. : S. Rosenthal

Érvényesség ideje: Jg.14, 69. (28. Aug. 1841)-Jg.14, 104. (29. Dez. 1841)

Szünetelés:⁵³

Szünetelt N.F., Jg.1, Nro.16 (29. Nov. 1848)-n.F., Nro.17 (13. Dec. 1848) ; n.F., Jg.1, Nro.19 (20. Dec. 1848)-Jg.22, Nr.1 (20. Jänner 1849) ; Jg.22, Nr.78 (22. Apr. 1849)-1850, Nro.1 (1. Mai) ; 1850, Nro.27 (1. Juni)-1850, Nro.28 (18. Juni) között

Nyomda:⁵⁴

Pozsony : Nyomtatja Wigand Kár. Fridrik
Érvényesség ideje: 1837, 1.fé. 1.sz. (júl. 4.)-1837, 1.fé. 52.sz. (dec. 29.)

Pozsony : Nyomtatja Ifjabb Schmid Antal
Érvényesség ideje: 2.év 1.sz. (1838. jan. 2.)-2.év 52.sz. (1838. jún. 28.)

Periodicitás:⁵⁵

Évenként

Érvényesség ideje: 1.füz. (1832) ; 4. füz. (1834)

Évenként kétszer
Érvényesség ideje: 2.füz. (1833)-3.füz. (1833)

Megjegyzések:⁵⁶

Lapszámozása folyamatos, évenként újrazkezdődő.

vagy

Lapszámozása hasábonkénti, évenként újrazkezdődő

Érvényesség ideje: Jg.18, 1. (1. Jan. 1845)-Jg.20, 104. (29. Dez. 1847)

Megjegyzendő, hogy egy régi katalogizálási hagyományt⁵⁷ erősít meg a szabvány, amikor a kiadványon kívüli forrásból származó vagy kikövetkeztetett adatokat szögletes zárójelbe utalja; e tekintetben tehát eljárásunk egyszerre hagyománykövető és előírásos.

Külön szeretnénk szót ejteni a régebbi folyóiratok metszetteléleteiről. Ezek bibliográfiai és sajtótörténeti jelentőségét Dezsényi Béla, Busa Margit is többször hangsúlyozta, valamint szintén a bibliográfiai regisztrálás mellett foglalt állást a sajtóbibliográfiák szerkesztéséről tartott, 1973-as tanácskozás is⁵⁸. Ezek a dokumentumok – térképek, kották, metszetek – a nemzeti bibliográfia egyéb műhelyei számára nagyon is értékes információkat hordoznak, azonkívül egyik-másik téma, különösen az arcképek, divatképek digitalizálási megrendeléseknél is nagyon keresettek. A korai lapok metszeteivel kapcsolatos tapasztalatunk, hogy az annak idején Busa Margit által látott melléletek sok esetben nem a legteljesebb, ún. „alappéldány” vagy muzeális példány részeként, hanem a másod-, harmad-, negyedpéldányba kötve lelhetők fel. Ez az információ minden bizonnyal hasznos lesz majd, ha egyszer az érintett lapok digitalizálását tervbe vesszük.

A formai feltárás adatai mellett a tartalmi feltárás megvalósítása is célszerű, hogy akár *ETO-jelzetek* akár *tárgyszavak* alapján – esetleg ezek együttes használatával – a hazai periodikák téma szerint válogatva is megmutatkozhatnak.

Végül az adatbázis bibliográfiai rekordjai tartal-

maznak olyan meghatározott kódokat, melyek a besorolási adatokkal egyenértékű *hozzáférési pontokként*⁵⁹ szolgálnak (pl. nyelvi kód; országkód, dokumentumtípus kódja; stb.). A kódok egyaránt segítik a hatékonyabb visszakeresést; illetve a rekordok különböző megjelenítési formátumaiban szövegesen megjeleníthető tartalmat képeznek.

A fenti célok szem előtt tartása mellett a rekordoknak nem nyilvános, technikai információkat is szükséges tartalmazniuk, melyek a mindenkori feldolgozás számára adnak tájékoztatást az adatok forrására vagy a feldolgozás, szerkesztés, átszerkesztés műveleteinek nyomon követésére vonatkozóan.

A jelenlegi dokumentumleírási szabvány (KSZ/3) rendelkezései alapján példákkal ellátott döntvénytárat kell szerkeszteni, mivel az eddigi szabványos hazai gyakorlat elsősorban a kurrens feldolgozás mentén alakult, és nem volt szükség az összefoglaló időszakos leírás retrospektív vonatkozásban történő pontos kidolgozására. Ennek során feltétlenül számíthatunk a nemzetközi szabványokat annak idején hazai környezetben meghonosító könyvtáros szakemberek részvételére, támogatására is. A leírással, tárgyszóval, egységesített névalakkal vagy a rekord egészével kapcsolatos probléma megbeszélése, az alkalmazandó szabály kiválasztása után a reprezentatív eseteket beemeljük a döntvénytárba példaként.

A létrejövő bibliográfiai adatbázis felbecsülhetetlen segítséget kaphat a sajtótörténet művelőitől, akik a kiadványokon kívüli források alapján gyarapíthatják a bibliográfia adatait, ezáltal is hozzájárulva a korabeli sajtó teljesítményéről kialakult ismeretek bővítéséhez. Az egyes kiadványok bibliográfiai leírásában, az erre szolgáló megfelelő adatbázismezőben – kutatói részvétellel – a vonatkozó szakirodalmi adatok, hivatkozások is rögzíthetők.

Az adatbázis

Az eddigiekben nagyjából elvekről beszélünk, jóllehet a gyakorlatban már elkezdődött a bibliográfiai munka. Adatbázisunk a szegedi fejlesztésű, a legkülönbözőbb hazai művelődési intézmények és könyvtári projektek⁶⁰ által alkalmazott Bodza keretrendszerben, RETROBI (RETROspektív Bibliográfia) néven került kialakításra, mely képes kezelni a MARCXML-alapú adatszerkezet-specifikációt. A MARC adatsere-szabvány adatalemeinek az XML-leíró nyelvvel való kombinációján alapuló struktúrák napjainkban világszerte több nemzeti könyvtár, illetve virtuális könyvtári projekt informatikai fejlesztésében játszanak meghatározó szerepet.⁶¹ A Bodza keretrendszer fontosabb előnyei: webes katalogizáló felületen keresztül szerkeszthető, vagyis az adatbázis építésébe a szélesebb könyvtári közösség is bekapcsolódhat; xml alapokon épül; rugalmas, platformfüggetlen; az adatokat egyszer kell előállítani és tárolni, bármely formátum előállítható belőlük (MARC, címkés, DC, stb.).

Az adatbázis kialakítása során igyekeztünk kihasználni a saját programozás adta, rugalmas lehetőségeket, például a dokumentumtípus sajátosságából adódó hosszú adattartalom megjelenítésénél egymás mellé rendelve a „bibliográfiai adatot” és a rá vonatkozó „megjegyzést”.

Távlatilag természetesen megfelelő feltételek esetén nem zárjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a sajtóbibliográfia adatbázisa az OSZK integrált rendszerének keretén belül épülhessen.

Megjelenítés

👁 ISBD

A bibliográfia rekordjait jelenleg nem szolgáltatjuk ISBD megjelenítési formátumban, mivel meggyőződésünk, hogy az időszaki kiadványok teljes, összefoglaló leírásában nem célszerű szétválasztani az induló számról felvett adatokat és ugyanazon adattípusok megváltozott előfordulásait. Sokkal átláthatóbbak és a felhasználók számára is jobban értelmezhetőek a leírások,

ha egy-egy adattípus a leírásnak ugyanazon a helyén, együtt jelenik meg. A MARC21 ismétlődővé tett adatmezői éppen ezt az elkülönülést segítene feloldani; adatszerkesztés szabványválasztásunkat ez a lehetőség döntő mértékben befolyásolta. Mivel ennek az adatszerkezetnek a megoldásai eleve túlmutatnak a „leírás” és a „megjegyzések” kettősségén, éppen ezért az ISBD-megjelenítési formátumot feleslegesnek tartottuk definiálni.

(Példaként hozzuk az 1837-1849 között megjelent Siebenbürger Wochenblatt leírását a 6. sz. Függelékben.)

👁 Címkés

Valamennyi, az adatszerkezetben szereplő mező, almező megjelenítése meghatározott valamely címke alatt (kivételet képeznek a technikai jellegű megjegyzésmezők, amelyeket csak a MARC formátumban lehet látni). Az adatalemek sorrendjének kialakításakor azt tapasztaltuk, hogy az alapul vehető korábbi feldolgozások, valamint a korszerű webes könyvtári felületek elem-sorrendje egymástól is eltérő mintákat követ. Az ISBD szabvány által az adatok sorrendjére vonatkozó előírások követését itt is a szabványosság szem előtt tartása, valamint az a megfontolás sugallta, hogy a szabvány „adatsoportjainak” száma – „első adatsoport”, „második adatsoport”, stb. – illetve sorrendje közismert és bevett fogalom az utóbbi négy évtized könyvtárosai és könyvtárhasználói körében:

Besorolási cím;

Főcím;

Alcím(ek);

Szerzőségi adatokon belül testületek, személyek;

Kiadásjelzés;

Számozási adat;

Megjelenési adatokon belül előbb megjelenési hely, azután kiadók;

Nyomda adatokon belül előbb nyomtatási hely, azután nyomdák;

Terjedelem adatok;

Megjegyzéseken belül:

Periodicitás

Címváltozatok
Főcímre vonatkozó megjegyzések
valamint

Megjegyzések

címke alatt a szabvány által meghatározott sorrendben a többi megjegyzés.

Kivételek: a számozási adatok után következnek a számozási megjegyzések, illetve a szünetelésre vonatkozó információk. (7–8. sz. Függelék)

A címkés formátumban a főcímet kiemelten közöljük a leírási rész előtt, alatta feltüntetjük a dokumentumtípus megnevezését (pl. „hírlap”), a dokumentum nyelvét és a megjelenési éveket. A kiemelt főcímmel egy sorban szerepel egy „A leírás forrása” felirat, amely alatt teljes, autopsziával készült leírás esetén „Teljes bibliográfiai tétel,” még érintetlen katalógusrekord esetén „OSZK katalógusrekord” felirat jelenik meg. Valamely bibliográfiából átvett leírás esetén a felirat aktívvá válik, és rámutatva lebegő ságóban mutatja a bibliográfiai forrás címét.

A címkézés részletezettségének megváltoztatására az adatszerkezetben megadott vezérlő elemek (indikátorok) további lehetőséget adnak.

A teljes adatsoron belül – egy-egy hosszabb életű kiadvány adatsorában – lehetőség van időhatárra (érvényesség ideje) szűkítve keresni az adatok között az alábbi formákban: 1844; 184408; 18440814; 1832 (23. jänner); 1850. júl. 2.; dez 1830. Egy hosszú életű kiadvány terjedelmes adatsort tartalmazó leírásában ez segít könnyebbé tenni a kívánt időszakra vonatkozó bibliográfiai adatok megtalálását.

Az adatbázis további fejlesztésével megoldható – amint az a szintén BODZA rendszerben épített HUMANUS adatbázisban már működik is –, hogy az egységesített nevek kattintható linkként további kereséseket és találatokat eredményezzenek.

Ahol van rekordkapcsolat a bibliográfiai kapcsolatok mezőkből, tovább lehet lépni a kapcsolódó rekord leírására.

☉ DC (Dublin Core)

Nem minden, az adatszerkezetben definiált mező és almező kerül megjelenítésre, csak amelyek megfeleltethetőek a Dublin Core szabvány

14 adateleme valamelyikének:

Cím

Dátum

Kiadó/Közreadó testületek

Nyelv

Dokumentumtípus

Fizikai jellemzők

Kapcsolat

Azonosító (ISSN)

Ez egyben azt is jelenti, hogy egy-egy címke alatt több, különböző nemű adat is állhat; megjegyzések itt nem szerepelnek; a formátum csak a fontosabb – lényegében hozzáférési pontként szolgáló – adatokat és a bibliográfiai kapcsolatokat tartalmazza.

Az adatbázis további fejlesztésével megoldható – amint az a szintén BODZA rendszerben épített HUMANUS adatbázisban már működik is –, hogy az egységesített nevek kattintható linkként további kereséseket és találatokat eredményezzenek.

A bibliográfiai kapcsolatok mezőkből, ahol van rekordkapcsolat, tovább lehet lépni a kapcsolódó rekord leírására. (9. sz. Függelék)

☉ MARC

Megjeleníti az adatszerkezetben szereplő valamennyi mezőt, almezőt azok számsorrendje szerint.

☉ xml

Láthatóvá tesszük a MARCXML szerkezetet is valamennyi, az adatszerkezetben szereplő mező, almező megjelenítésével.

Keresés

Az index – jelenleg – a következő keresési szempontokat tartalmazza:

<i>Teljes szöveg</i>	<i>További címadat</i>
<i>Szerző</i>	<i>Kiadás</i>
<i>Cím</i>	<i>Ár/kötés</i>
<i>Megjelenés</i>	<i>ISSN</i>
<i>Megjelenés helye</i>	<i>Személynév</i>

<i>Országkód</i>	<i>Testületi név</i>
<i>Kiadó</i>	<i>Rendezvénynév</i>
<i>Megjelenés éve</i>	<i>Név (tárgyi melléklettel)</i>
<i>Időszakosság</i>	<i>Tárgyszó</i>
<i>Tárgyév</i>	<i>Földrajzi név</i>
<i>Dokumentumtípus</i>	<i>ETO-jelzet</i>
<i>Melléklet típus</i>	<i>Rekordkapcsolat</i>
<i>Formátum</i>	<i>Lelőhely, jelzet</i>
<i>Nyelv</i>	<i>Interneten</i>
<i>Egységesített cím</i>	<i>Egyedi azonosító</i>
<i>Főcím</i>	<i>Rekordállapot (kód)</i>
<i>Párhuzamos cím</i>	<i>Utolsó módosítás</i>
<i>Sorozatszám</i>	<i>Szignó</i>

Megjegyzés: némely index egybevonva keres egy egész mező tartalmában, pl. a *Megjelenés* keresőindex az egész 260-as („megjelenés”) mezőt indexeli, tehát egyaránt tartalmaz helyre, kiadóra, évre vonatkozó információkat; míg a *Megjelenési hely; Kiadó; Megjelenési év* indexek csak az adott adatokat tartalmazzák.

Külön megemlítjük a mellékletekre, illetve azok típusára való keresési lehetőséget. A „Melléklet típus” opció választásakor egy felugró (pop-up) ablakban, kattinthatóan a következő kifejezések jelennek meg: *látkép; személy; jelenet, zsánerkép; divatkép; kotta; térkép; egyéb viselet (katonai, nép-, stb.); kézimunka minták; csatajelenet; ipar; technika; természettudományos.* A melléklet típus kiválasztásával lekereshető az összes olyan (eddig feldolgozott) kiadvány, amelynek van az adott típusba tartozó melléklete.

A keresési szempontok, illetve a jelenleg megadott kifejezések tetszőlegesen tovább bővíthetők, módosíthatók.

Egyes adatbázis-keresők első keresési szempontként nem engednek bármilyen, csak ún. „elsődleges” keresőkérdést megfogalmazni; ezzel szemben a RETROBI adatbázisban már az első keresőkérdés is az indexek bármelyikéből választható. Az induló oldalon felkínált négy keresési lehetőség tetszés szerint bővíthető (ha mind a négy keresőablakot kitöltöttük, automa-

tikusan újabb ugrik fel), a korlátlan kombinációs lehetőségek jobb keresési hatékonyságot eredményeznek.

A periodikumoknak általában csak a kezdő és megszűnési éve kereshető a hagyományos adatbázisokban (008:7-10/11-14 poz.), nálunk lekérdezhető az is, hogy adott évben mely periodikák jelentek meg. Az adatbázis rekordjai egyenként, illetve a találati halmazból válogatva; vagy az egész halmaz kijelölésével egyszerre több rekord is letölthető, e-mailben küldhető, szöveggént elmenthető.

Az adatbázis elérhető a „Bodza-felületen”: <http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/retrobi>; valamint a tervekben szerepel a Magyar Nemzeti Bibliográfia honlapján való közzététel is.

Gyűjtőkör

Egy sajtótermék akkor kerülhet regisztrálásra a bibliográfiai adatbázisban, ha megfelel a gyűjtőkör tipológiai, kronológiai, nyelvi vagy területi kategóriái együttesének. A gyűjtőkörbe tartoznak azok a dokumentumok, amelyek előállításuk technológiáját tekintve nyomtatottak vagy sokszorosítottak; publicitásuk szempontjából terjesztésre, nyilvános közlésre szántak (beleértve a szürke irodalmat is), formai sajátosságuk szerint szabad szemmel olvashatók szöveget tartalmaznak; kiadványtípus és gyakoriság szempontjából lehetnek hírlapok, folyóiratok, évkönyvek⁶². Kérdéses az alkalmi lapok megítélése. Dezsényi Béla az általános sajtóbibliográfia gyűjtőköréből egyértelműen kizárta az ilyen jellegű kiadványokat⁶³, megjegyezte azonban, hogy önálló bibliográfiai kötet tartalmazhatná a magyar alkalmi lapok összességét; a megyei sajtóbibliográfiák azonban – a helyi kulturális, társadalmi, egyesületi élet jellemzőiként – felvették azokat. Ma, amikor a könyvtárak állománya (előbb-utóbb) teljes körűen adatbázisban lesz feldolgozva, és a nemzeti bibliográfiát interneten szolgáltatjuk, talán elképzelhető olyan megoldás is, mely a dokumentumtípusok között kiválaszthatóvá, és ezáltal bevonhatóvá vagy kizárhatóvá teszi a

találati halmazból az alkalmi lapokat. A bibliográfiai adatbázis a hungarikumok nyelvi, területi, személyi/testületi, illetve tartalmi kategóriái közül a *nyelvi*, illetve a *területi* kategóriába tartozó hungarikumokat kívánja teljességre törekvően számba venni.

A sajtóbibliográfia évköre

A feldolgozásra szánt évkörök meghatározásakor utalnánk az eddigi retrospektív munkálatok évkörének alakulására. Érdekes megfigyelni, hogy a sajtóbibliográfiák kezdőéve rendszerint visszanyúlik a kezdetekhez. Láttuk, hogy mind Szinnyei, mind Dezsényi indokai között ott szerepel a megelőző bibliográfiai összeállítások kritikája, természetes tehát, hogy saját feldolgozásukat – mint az előzőekben már idéztük „hogy ahhoz kétség ne férjen”; illetve „az irodalmi forrásokból átvett címeket azonban mindig kritikával kell fogadnunk”⁶⁴ – mindketten a magyarországi sajtó megszületésétől indították.

A bibliográfiák záróéve viszont – és ez igaz a monografikus művek könyvészeire is – a legtöbbször bibliográfiatörténeti vonatkozású. A retrospektív tervezetek általában addig a pontig határozzák meg záró évkörüket, ahol az éppen aktuális kurrens feldolgozás kezdődik. Példaként említhetjük az Akadémia és a Kulturális Minisztérium Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága⁶⁵ által 1979-ben tárgyalt és elfogadott, az OSZK periodikaállományának reketalogizálásával összefüggő tervezetet, mely 1975-ben jelölte ki a retrospektív feldolgozás határát: tekintettel az 1976-tól megindult kurrens sajtóbibliográfiai munkálatokra⁶⁶; vagy az 1921-1935-ös retrospektív bibliográfiai ciklus kezdeti terveire, melynek záróéve az 1936-ban indult, akkori kurrens nemzeti bibliográfiával találkozott volna. Mindez a hazai gyakorlaton túlmutató, általánosabb bibliográfiaszervezési elv megnyilvánulása kell, hogy legyen, mert – hogy egy külföldi példát is hozunk –, az Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI) azért zárja 1945-tel a gyűjtés évét, mert

az 1946-os évvel indul a kurrens osztrák nemzeti bibliográfia.⁶⁷ Tervezetünk elkészülésének idején még megjelent CD-ROM-on az elektronikus kurrens sajtóbibliográfia, melynek kezdő tárgyéve 1986 volt. A Retrobi Időszaki kiadványok bibliográfiai adatbázisában mindezek alapján a kezdő év 1705, a záró tárgyéve 1985.

Országos együttműködés

Ahogy korábban is utaltunk rá, a retrospektív sajtóbibliográfia megvalósításához országos együttműködésre van szükség. Elengedhetetlen a periodikumok adataira is kiterjedő országos lelőhely-adatbázis kiépítése. Mindkét feltétel kielégítésére reményt ad az OSZK most megvalósítási szakaszba jutó „A nemzeti könyvtár az élethosszig tartó tanulásért. Országos és intézményi fejlesztések a tanulás szolgálatában az állományok hozzáférhetőségének biztosítására, innovatív új szolgáltatások kialakítására és az olvasás népszerűsítésére” elnevezésű, TÁMOP 3.2.4/08/2-2009-0002 számú pályázata; illetve a pályázó konzorcium szakmai anyagának nyomán megvalósuló adatbázis, mely megvalósulása esetén megteremti a kellő informatikai és technikai háttérrel a közreműködő könyvtári partnerek munkamegosztásához. Ezen fejlesztések eredményeihez csatlakozva talán az időszaki kiadványok lelőhely-nyilvántartása is kialakítható lesz. Az OSZK-ban 2002 és 2009 között megvalósult az időszaki kiadványok szolgálati cédulakatalógusainak retrokonverziója. Ezek az elektronikus katalógusrekordok jelenleg a bibliográfiai munkálatoknak – távlatilag pedig a lelőhely-adatbázisnak – kiinduló anyagát jelentik. Az országos együttműködés kialakításának érdekében az adatszerkezet tartalmaz egy MARC21 szabvány szerinti 052 „Földrajzi kód” mezőt, amelyben – a megjelenési helyek kigyűjtése és csoportosítása után – programozói segítséggel megyekódokat társítottunk az egyes címekhez. A kódolás a jelenlegi magyarországi megyéket veszi alapul, mivel célja kifejezetten az országos munkamegosztás tervezése, a bibliográfia

gyűjtőkörébe tartozó címek „szétosztása” az együttműködő könyvtárak között. (Az esetleges keresési, tájékoztatási szempontokat előtérbe helyező történelmi meggyökődésnek a kidolgozása, és rekordokba illesztése – ezirányú igény megléte esetén – távolabbi fejlesztési feladat lehet.)

Mit végeztünk idáig?

Munkánk előkészítő szakasza 2006-ban a koncepció kialakításával kezdődött, majd 2006 nyaratól kezdve az adatbázis tervezésével folytatódott. 2007-ben elkészült a tesztadatbázis, 2008 az éles rendszer beüzemelésének éve volt. 2009 óta dolgozunk osztályként négy fővel, és eddigi tapasztalataink, illetve feldolgozott anyagunk és az első eredmények alapján már a szakmai közönség elé léphetünk – 2010 júliusában az Országos Széchényi Könyvtárban, valamint a Magyar Könyvtáros Egyesület 42. Vándorgyűlésén, Baján, a Bibliográfiai Szekció rendezvényén tartottunk bemutatót –, ebben az évben pedig a szakajtó hasábjain. Legfőbb tevékenységünk a címgyűjtés az eddigi bibliográfiai források alapján, valamint a kiadványok szabványos bibliográfiai leírásának megalkotása, a kezdetektől kezdve. A leíró munka a bibliográfiai egységek indulási évének sorrendjében folyik, így jobban tervezhető egy-egy korszak kiadványtermésének bibliográfiai feltárása. Az egymással kapcsolatban álló dokumentumok teljes bibliográfiai leírásainak megszerkesztése összefüggő munkafolyamatban történik.

Távlati terveink

Az eddig végzett munka során felvetődött problémák, megfogalmazott kérdések már elegendőek arra, hogy szakmai párbeszédet kezdhesünk elsődleges felhasználóinkkal és leendő partnereinkkel, vagyis a sajtó- és művelődéstörténet kutatóival és a könyvtáros kollégákkal. Egyértelműnek látszik, hogy az Országos Széchényi Könyvtár – nemcsak forrásainak korlátozott

volta, de állományának tényszerű hiányai miatt is – nem képes egyedül sikerre vinni ezt a régió hiányolt vállalkozást, szükség van országos szinten, távlatilag a határon túli könyvtárak bevonásával a szakmai együttműködés megszervezésére. amikor már közzétehető szabályokba tudjuk foglalni a retrospektív időszaki leírással kapcsolatos tudnivalókat. A nemzetközi szinten is található megfelelő modellt: a korábban említett CONSER program szakmai tapasztalataiból, eredményeiből a retrospektív sajtóbibliográfia megvalósítása közben minden bizonnyal sokat hasznosíthatunk majd, illetve hasznos lesz tanulmányozni a CONSER által szervezett katalogizálási tréningek (Serials Cataloging Cooperative Training Program) dokumentumait is.

A későbbiekben a folyamatban lévő sajtóbibliográfiai munkálatokról önállóan, illetve az OSZK honlapjáról egyaránt elérhető honlapon szeretnénk tájékoztatni a leendő szakmai partnereket és az érdeklődőket. A honlap tartalmazná például:

- 👁 a támogató intézményeket;
- 👁 az adatbázis építésében országosan részt vevő szakembereket személyenként;
- 👁 az elérhető szabályzatokat, döntvénytárakat, az adatbázis dokumentációját;
- 👁 a projekt keretében született – a tervezéssel és a sajtóbibliográfiai tevékenységgel kapcsolatos – valamennyi előadás, cikk szövegét;
- 👁 friss híreket, eseményeket;
- 👁 a jeles elődökről készült arcképcsarnokot;
- 👁 a honlapról közvetlen elérést az adatbázis, illetve a Magyar Nemzeti Bibliográfia honlapja felé;
- 👁 az adatbázis-építéshez és a folyamatos szakmai eszmecseréhez szükséges kapcsolattartást segítő eszközök (fórum, skype, webkamera) alkalmazása.

A felhasználókat folyamatosan „képezni” kell az adatbázis használatára, illetve tájékoztatást kell nyújtani az újabb és újabb lehetőségekről. Célcsoportunk lehet: egyetemi hallgatók (általában), illetve könyvtárszakosok; MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársai, egyéb

humántudományi kutatóhelyek érdeklődői és a könyvtárak tájékoztató munkatársai.

Leendő elsődleges felhasználóink az irodalom-, sajtó-, nyomda-, stb. történet kutatói, illetve különböző egyetemek média szakos egyetemistái közül kerülhetnek ki. Elemi érdekünk, hogy egyrészt megismerjük a különböző tudományterületek kutatóinak és intézményeinek véleményét, illetve a weben felnőtt fiatal felhasználói generáció igényeit.

A bibliográfiai munkafolyamatba elsősorban a szakma részéről érkezett visszajelzések, pl. feltelt állománnyal (főleg a lelőhely-adatbázis megvalósulása előtt), személyek, testületek adataival kapcsolatos információk építhetők be.

A felhasználói visszajelzéseknek megfelelően fejleszthető a megjelenítő felület; módosítható az adatok elrendezése és feliratozása; valamint a használatot elősegítő újabb indexek kialakításra.

Összefoglalás

Célunk, hogy az egymásra épülő munkafolyamatok eredményeként létrejövő és a teljes retrospektív sajtóbibliográfiát tartalmazó adatbázis leendő szolgáltatásaival kiinduló pontja legyen a sajtótörténetre, továbbá a társadalomtudományokra, ezen belül – különösen művelődéstörténeti szempontból – a történettudományra vonatkozó kutatásoknak, továbbá a sajtó- és a nyomdatörténet módszereinek segítségével lehetővé tegye a magyarországi, illetve a magyar nyelvű sajtó egészére vonatkozó tájékozódást, kutatást. Ugyanakkor a retrospektív sajtóbibliográfia mint az időszaki kiadványok feldolgozását illetően az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb hazai könyvtári vállalkozása alkalmat teremthet a legkorszerűbb nemzetközi könyvtártudományi elvek megismerésére, illetve módszerek magyarországi adaptálására. Ezzel is magyarázható, hogy – kezdetben legalábbis – a sajtótörténeti irányultságon és a szűkebb értelemben vett bibliográfiai regisztráción túl az osztály tevékenységében fontos szerepet játszik a könyvtártudo-

mány széles területein (elsősorban nemzetközi viszonylatban) megvalósult eredmények értékelése, bevonása, úgy mint az adatokat leghatékonyabban befogadni képes adatcserezsabvány megválasztása; az adatok megjelenítése és a megfelelő szolgáltatások biztosítása szempontjából a legmegfelelőbb adatbázis-környezet tervezése; az időszaki kiadványok feldolgozásával kapcsolatban jelentkező szabványossági, elméleti kérdések megfogalmazása, megvitatása és szabályzatban való rögzítése.

A megvalósuló sajtóbibliográfiai adatbázis az aktuálisan megvalósítandó egyéb könyvtári projekteknek – mint országos lelőhely-adatbázis; digitalizálás, illetve digitalizált tartalmak nyilvántartása és szolgáltatása – is referencia-adatbázisa lehet, a bibliográfiai rekordok számának bővülése, az adatok egyértelművé és világossá tétele révén elősegítve azon projektek hatékony tervezését és kivitelezését.

Jegyzetek

1. Egy rövidebb tudósítás megjelent a Könyv, könyvtár, könyvtáros 20.évf. 2011. 3.sz. (március) számában is: VASS Johanna: A retrospektív sajtóbibliográfia – ma. 28-33. p.
2. KOCSY Lászlóné – VASS Johanna: Magyarország területén, illetve magyar nyelven bárhol megjelent hírlapok és folyóiratok bibliográfiai adatbázisa 1705–1985. Tervezet. [oszt. vez.: Kégli Ferenc], 2006.
3. A részletes kutatási programot a műhely vezetője számos külföldi és hazai konferencián ismertette; LIPTÁK Dorottya: A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról. In: A kommunikáció története. A Hajnal István Kör tanulmánykötete. Szerk. Gyáni Gábor, Budapest, 2010. (megjelenés alatt). A hivatkozás forrása: LIPTÁK Dorottya: Műhelybeszélgetések. Forrásadatbázis építés a hosszú 19. századra. In: Mercurius. [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. 2010. [Bp.], [2011]. 24. p.
4. KOVÁCS Ilona: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadói tevékenysége 1936–1944. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1968–1969. Bp., 1971. 171–184. p.
5. NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945–1974. In: Az Országos Széchényi

- Könyvtár évkönyve 1979. Bp., 1981. 143–220. p.
6. Többek közt: BÉNYEI Miklós: A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története. = Könyvtári Figyelő, 10. (46.) évf. 2000. 4. sz. 612–630. p.; BÉNYEI Miklós: A megyei sajtó-bibliográfiák a magyar bibliográfiák rendszerében. = Könyvtári Figyelő, 11. (47.) évf. 2001. 2. sz. 235–243. p.
 7. Szinnyei értékeli az 1840-es évekbeli Heckenast – Eggenberger-féle Bibliographiai Értesítőt; 1853–54-ből Würzbach Constantin „hírhedt bibliographiai évi tudósítását”, „mely a hivatalosan beküldött példányok alapján azt akarta bizonyítani, hogy a magyar irodalom csak imádságos könyvekből és regényekből áll”; Toldy Ferenc Irodalomtörténetét, „melyben hírlap-irodalmunk alig néhány sorban szerepel, ez is tele hibával”; illetve a pozsonyi Pannonia c. lap rövid ismertetését hírlapjainkról, „de német és szláv szempontból véve”. (id. Szinnyei József: Hírlapirodalmunk és Hírlapkönyvtár. Bp., 1884. 3. p.)
 8. SZINNYEI i.m. 4. p.
 9. SZINNYEI i.m. 5. p.
 10. KLEBELSBERG Kunó: Megnyitóbeszéd az Országos Magyar Gyűjteménygyetem Tanácsának 1931. május 7-én tartott 2. cikluskezdő teljes ülésén. Bp. [1931.] 30 p.
 11. DEZSÉNYI Béla: Sajtó és könyvszet. = Magyar Könyvszemle, 66. évf.=3.f. 2. sz. (1942). 126–152. p.
 12. Kézenfekvő volt azonban, hogy a Szinnyei és Szalády munkáinak megjelenése óta keletkezett, valamint az azokból hiányzó magyar időszerzők sajtótermékek bibliográfiáját pótolni kellene, nem is szólva arról, hogy latin nyelvű újságjaink leírását sehol sem találjuk, hasonlóképpen szláv és román nyelvű lapjainknak is csak címét ismerjük Kereszty kronológiájából, de az is csak 1867-ig terjed.”(Dezsényi i.m.)
 13. DEZSÉNYI i.m. 151. p.
 14. DEZSÉNYI i.m. 151. p.
 15. Például az 1952. március 29-i keltezésű Tájékoztató az Országos Széchényi Könyvtár megvizsgálásának lefolyásáról c. minisztériumi vizsgálatról szóló jelentés vagy az első könyvtári törvényként számon tartott 2042/13/1952. sz. miniszter tanácsi határozat, mely a Széchényi Könyvtárat mint a tudományos és tömegkönyvtárak legfontosabb segítőjét határozta meg. V.ö. NÉMETH i.m. 157. p.
 16. Kőhalmi Béla: Könyvtártudományunk feladatai. = Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 6. köt. 1954. 3/4. sz. 353–378. p.
 17. DEZSÉNYI Béla – FALVY Zoltán – FEJÉR Judit: A magyar sajtó bibliográfiája, 1945–1954. Budapest : Művelt Nép, 1956. – 159 p. – (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai ; 36.)
 18. Az 1946–1951 közötti kiadványtervekben a sajtóbibliográfiai gyűjtéssel kapcsolatos kezdőév 1806, mintegy folytatásaként a Dezsényi által korábban összeállított, 1705–1805 közötti bibliográfiának; az 1951 utáni kiadványtervekben és a könyvtártudomány első ötéves tervében is a kezdőév 1705-re változik. V.ö. NÉMETH i.m.
 19. A program történetéhez ld. KLANICZAY Tibor – PETNEKI Áron: Nemzeti örökségünk. A „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” című kutatási program tevékenységének összefoglalása, különös tekintettel az 1986–1991 közötti munkára. (Bp., 1992. 99 p.) Bevezetőjét.
 20. V.ö. NÉMETH i.m. 147. p.
 21. Magyar sajtóbibliográfia, 1705–1849 : a Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1–2. köt. / az adatokat gyűjtötte és összeállította V. Busa Margit. – Budapest : OSZK, 1986. – 2 db. (1137 p.)
 22. A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. Összeáll. Ferenczyné Wendelin Lidia ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. Bp., 2010. 3 db. (2504 p.)
 23. PÁLVÖLGYI Endre: A regionális sajtóbibliográfiák címléírásai és szerkesztési kérdései. In: Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok szerkesztése, a hírlapok feltárása. Összeáll., szerk. Vajda Kornél. Bp., 1976. 12. p.
 24. FOGARASSY Miklós: A regionális sajtóbibliográfiák kiadásának néhány kérdése. In: Sajtóbibliográfiák... 27. p.
 25. V.ö. BÉNYEI: A megyei... 240. p.
 26. „Egyre inkább megerősödött, majd általánossá vált a felismerés, hogy e területen a megyei könyvtár szakkönyvtári teendőket lát el és egyedi jellegű információanyagának birtokában tudományos szintű teljesítményt nyújthat.” (BÉNYEI: A magyarországi... 620 p.)
 27. DEZSÉNYI i.m. 134. p.
 28. DEZSÉNYI i.m. 136. p.
 29. Ez utóbbi feladat tervezése önálló szervezeti egység, a Le-lőhely-nyilvántartó osztály feladatkörébe tartozik.
 30. PAJKOSSY György: A Könyvtártudományi Főbizottság. = Magyar Könyvszemle, 71. (5. foly.) 1955. 1–2. sz. 136. p.
 31. A teljesség igénye nélkül: BÓDAY Pál: A magyar nemzeti bibliográfiai rendszer problémái, fejlődési irányai és lehetőségei. In: Bibliográfiai tanulmányok. Budapest, OSZK KMK,

1978. 96–97. p. ; FERENCZY Endréné: Az általános nemzeti retrospektív bibliográfia : eredmények, feladatok, módszerek. = Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. 453–464. p.; BÉNYEI Miklós: Hogyan tovább? Tanácskozás a magyar nemzeti bibliográfia retrospektív ciklusairól. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1996. 7. sz. 32–34., 37. p.
32. BERKE Barnabásné: A Magyar Nemzeti Bibliográfia retrospektív adatbázisa : Gondolatok a retrospektív konverzió tervezéséhez és megvalósításához. = Könyvtári Figyelő, 44. (8. évf.), 1998. 2. sz. 232. p.
33. V.ö. BÉNYEI Miklós: A megyei sajtóbibliográfiák a magyar bibliográfiák rendszerében. = Könyvtári Figyelő, 47. (11.) évf. 2001. 2. sz. 235–243. p.
Hasonló értelmű megállapítást tesz Lakatos Éva is, a megyei sajtóbibliográfiákat értékelő írásában; lásd. LAKATOS Éva: Megyei sajtóbibliográfiák szemléje. = Magyar Média, 2001. 1. sz. 88–98. p.
34. Magyar (hazai) hírlapirodalom ... évben / id. Szinyei József, Kereszty István stb. = Magyar Könyvszemle, – 1895–1913. évfolyamainak melléklete. 1896. évi
35. Amicus <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/960301> [2011. 03. 23.]
36. A kiadványok kézbevétele alapján feltárt újabb eredményekről szól Kürti Afrodité írása (ld. e szám 363. oldalán).
37. FERENCZY Endréné: Az időszakos kiadványok feldolgozásának tervezete, összefüggésben a feldolgozás általános munkaszervezeti reformjával. OSZK Irattár 478/1975. 5. p.
38. Uo. 5. p.
39. „The presence of stable data is critical for machine matching, duplicate detection, and union listing in shared catalogs.” [...] „The publishing statement is particularly important for resources that change over time. The earliest place and publisher is important both for resource identification and for record identification because other data in records for continuing resources including the title is subject to change.” [...] „At present, current place and publisher for serials and multipart are provided only in unstructured notes, making display and retrieval of current publishing information problematic at best [...] because [...] current publisher information cannot be reliably retrieved from general 500 notes.” MARC Proposals. Proposal No. 2001-04: Making field 260 repeatable.
<http://www.loc.gov/marc/marbi/2001/2001-04.html> [2011. január 12.]
40. Többek közt a Deutsche National Bibliothek, melynek honlapján található az alábbi összefoglaló Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken (MAB) adatcsere-formátumról való áttérésről: <http://www.d-nb.de/standardisierung/formate/marc21.htm>; [2011. április. 19.] A német könyvtárak közössége által használt MAB formátum konverziójával kapcsolatos MARC21 előterjesztéseket lásd: Marc Proposal No. 2007-06; A finn könyvtárakban 2008-ban három adatcserezabvány volt használatban, FINMARC, MARC21-Fin és a MARC 21. „The growing global exchange of data and implementation of common portal software has led libraries to the conclusion that one common format for all Finnish library databases would be beneficial to the Finnish library community. It was decided that the common format would be MARC 21.” Marc Proposal No. 2008-04
41. KSZ/3:2001 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok. 104 p. (továbbiakban KSZ/3)
42. Magyar sajtóbibliográfia, 1705-1848. I/1. Bp., 1986. 142. tétel, 89-91. p.
43. Kurrens időszaki kiadványok, 1976–1980 : a Magyarországon megjelenő időszaki kiadványok bibliográfiája / szerk. Nagy Zsoltné. Budapest : OSZK, 1977–1981. Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája, 1981–1989/1990 / fel.szerk. Nagy Zsoltné. – Budapest: OSZK, 1983–1994.; Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok [elektronikus dok.] / Országos Széchényi Könyvtár ; [...]. 1986/1996–2007, 2. Budapest : OSZK, 1996–2007.
44. <http://www.loc.gov/acq/conser/CSR.html> [2011. 03. 25.]
45. Az IFLA 1998. kopenhágai tanácskozásán elfogadott ajánlások többek közt a nemzeti bibliográfiai rekord minimális tartalmáról. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. Functional requirements for bibliographic records : final report. — München: K.G. Saur, 1998.
46. A példák különböző kiadványok leírásaiból származnak.
47. Ugyanebben a leírásban 515 „Megjegyzés a számozásról” mezőben: „Félévenként kezd új szakaszt; az egységes részegységeket füzetszámozás helyett keltezés különbözteti meg.”
48. Hirnök (Pozsony) (1837)
49. Egyházi folyóírás
50. Der Spiegel (Buda) (1828)
51. Ismertető honi- 's kül-gazdaságban és kereskedésben
52. Der Spiegel (Buda) (1828)
53. Der Spiegel (Buda) (1828)
54. Hirnök (Pozsony) (1837)

55. Egyházi folyóirat
56. Buda-Pesti rajzolatok ; Der Spiegel (Buda) (1828)
57. Dezsényi i.m. 136. p.
58. Magyar sajtóbibliográfia, 1705–1849. T/1. köt. Bevezetés XX–XXI. p. ; A folyóiratrepertóriumok szerkesztésének kérdései. A Debrecenben, 1974. augusztus 27–28-án tartott tanácskozás anyaga. In: Sajtóbibliográfiák és sajtórepertóriumok... Bp. 1976. 48. p. A konferencia ajánlásai.
59. A kifejezés bővebb értelmezéséhez ld. Nyilatkozat a nemzetközi katalógizálási alapelvekről : az IFLA szakértők 1. Tanácskozása által elfogadott tervezet a Nemzetközi Katalógizálási Szabályzatról. Frankfurt, 2003. (ún. „Frankfurti Alapelvek”)
60. MOKKA-R; HUMANUS; Magyar Országos Levéltár A magyar állam szervei története 1945-1990 adatbázis [http://www.nla.gov.au/openpublish/index.php/nlasp/article/view/1239/1524](http://193.224.149.3:8080/mol/masz; Országgyűlési Könyvtár HUNDOK, PRESSDOK szolgáltatásai; a Szegedi Tudományegyetem katalógusrendszere; stb.</p>
<p>61. Példaként két projektet említünk: a Library of Australia projektjét: Redeveloping Kinetic : Towards a More Innovative Future. ALIA 2004 Biennial Conference, Gold Coast Convention & Exhibition Centre, Queensland, Australia on 21–24 September 2004.
<a href=)
<http://www.nla.gov.au/openpublish/index.php/nlasp/article/view/1239/1524> [2010. december 8.], valamint a Deutsche Digitale Bibliothek digitális könyvtárakra vonatkozó megvalósíthatósági tanulmányát: http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/pdf/machbarkeitsstudie_20080723.pdf [2010. december 8.]
62. A gyűjtőkör kérdéseire lásd bővebben Perjámosi Sándor dolgozatát a Könyvtári Figyelő következő számában.
63. DEZSÉNYI i.m. 133. p.

Függelékek

Az 1–3. sz. függelék (Kötelező adatelemek; Feltételesen kötelező adatelemek; Nem kötelező adatelemek), valamint a 6–7. sz. függelék (Példa az ISBD megjelenési formátumra; Címkés formátum) csak a folyóirat elektronikus változatában olvashatók.

4. sz. Függelék

Példa a kurrens svéd nemzeti bibliográfiából:

Permalink: <http://libris.kb.se/bib/3426366?vw=full>

👁 Key title:Scen & salong

Scen och salong : (Folkparker och folkets hus) : tidning för samlingslokaler och kulturellt nöjesliv

👁 JournalSwedish1941-2009

Publisher, publication year, extent ...

👁 Sammanfattad utgivningstid:Stockholm :Scen & salong,1941-2009(Södertälje :Axlings bok- & tidskriftstr.)

👁 Stockholm :Scen och salong,1941-1990

👁 Stockholm :Folkets hus riksorganisation ;Folkparkerna i Sverige,1998-1999

👁 Stockholm :Riksorganisationen Folkets hus och parker,1999-2009

👁 30 cm

👁 1 nr/kvartal

👁 Formerly:5 nr/år

👁 Formerly:1 nr/månad,1941-1988

👁 Formerly:7 nr/år,1989-1990

👁 Formerly:6 nr/år,2006

👁 Årg. 26(1941): nr 1-årg. 75(1990): nr 7 ; 1998: nr 1-2009: nr 2

👁 [...]

Varying forms of title

- ⊗ Scen och salong :(Folkparker och folkets hus) : tidning för samlingslokaler och kulturellt nöjesliv1941-1947, 1948:6-1949:1
- ⊗ Scen och salong :tidning för teater och film, samlingslokaler och kulturellt nöjesliv1948:1-5, 1949:2-1958
- ⊗ Scen och salong :tidskrift för film och teater, folkparker och folkets hus1959
- ⊗ Scen och salong :tidskrift för teater och film1960-1977:5
- ⊗ Scen och salong :tidskrift för teater och film : organ för folkparkerna1977:6/7-1980
- ⊗ Scen & salong :organ för folkparkerna1981-1990
- ⊗ Scen & salong :medlemstidning för Folkets hus riksorganisation och Folkparkerna i Sverige1998-2000:2
- ⊗ Scen & salong :medlemstidning för Riksorganisationen Folkets hus och parker2000:3-2003:3
- ⊗ Scen & salong :en tidning från Folkets hus och parker2003:4-2009:2

Notes

- ⊗ 1953-1958 med varierande undertitel
- ⊗ 1943:12-1947 med undertitel i redaktionsruta: „tidning för teater, film, samlingslokaler och kulturellt nöjesliv”
- ⊗ 1981-1990: Ägare: Folkparkernas centralorganisation
- ⊗ Fortsätter på Internet
- ⊗ Red.: Karl Kilbom (1941:2-1952:5). Red.-sekr.: Conny Jonsson (1952:6). Arne Elmgren (1952:8-1964:11). Red.-sekr.: Ingvar Ygeman (1964:12-1975:10). I red.: Ingvar Ygeman (1975:11-1977:1). Red.: Ingvar Ygeman (1977:2/3-1980). I red.: Margareta Regnell ... (1981:1-4/5), Carl Cramér ... (1981:6-7), Bengt Larsson ... (1981:8-10). Red.: Bengt Larsson, Katarina Ribrant och Inger Fehne-Rybrink (1981:11/12-1982:7), Inger Fehne Rybrink, Dorothee Dietrich och Katarina Ribrant (1982:8). I red.: Inger Fehne Rybrink ... (1982:9-1986:7, 1987:3-1989:1, 1989:7-1990:5/6). Red.: Inger Fehne Rybrink, Kerstin Pålsson och Katarina Ribrant (1986:8-1987:2, 1989:2/3-5/6), Inger Fehne Rybrink, Kerstin Peanberg och Kristina Ribrant (1990:7), Ylva Säfvelin (1998-1999)
- ⊗ Ansv. utg.: Gottfrid Palm (1941-1948:9), Ragnar Lundkvist (1948:10-1965:10), Olle Johannesson (1965:11-1989:1), Lars Eric Ericsson (1989:2/3-1990), Ylva Säfvelin (1998-1999)
- ⊗ 1991-1997 utgiven i syfte att bevaka rätten till titeln
- ⊗ Vissa nummer 1947-1949 saknar „nr” i nummerbeteckningen
- ⊗ 2006: nr 1 [dvs 2007:nr 1]

[...]

Added entries (persons, corporate bodies, meetings, titles ...)

- ⊗ Bohman, Mathias (publishing director, responsible party)
- ⊗ Cramér, Carl,1913- (publishing director)
- ⊗ Dietrich, Dorothee (publishing director)
- ⊗ Elmgren, Arne,1905- (publishing director)
- ⊗ Ericsson, Lars Eric (responsible party)
- ⊗ Fehne Rybrink, Inger,1941- (publishing director)
- ⊗ Johannesson, Olle (responsible party)
- ⊗ Jonsson, Conny (publishing director)
- ⊗ Kilbom, Karl,1885-1961 (publishing director)
- ⊗ Larsson, Bengt (publishing director)
- ⊗ Lundkvist, Ragnar (responsible party)
- ⊗ Palm, Gottfrid (responsible party)
- ⊗ Peanberg, Kerstin,1949- (publishing director)
- ⊗ Pålsson, Kerstin (publishing director)
- ⊗ Regnell, Margareta (publishing director)
- ⊗ Ribrant, Katarina,1941-1992 (publishing director)
- ⊗ Richter, Ulla,1947- (publishing director, responsible party)
- ⊗ Säfvelin, Ylva,1966- (publishing director, responsible party)

- © Ygeman, Ingvar, 1935- (publishing director)
- © Tedelund, Sonja (responsible party)
- © Riksorganisationen Folkets hus och parker (publisher)

Related titles

- © Preceding title: Folkparken

Internet link

- © Organisationens webbplats

5. sz. Függetlék: Példa a Bibliothèque nationale de France katalógusából: Permalink: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb328143183/PUBLIC>

Type : texte imprimé, périodique

Titre clé : Mercure de France (1799)

Titre(s) : Mercure de France [Texte imprimé] : journal politique, littéraire et dramatique / par une société de gens de lettres

Mise(s) à jour du titre :

Mercure de France : littéraire et politique [an VIII-juin 1809]

Mercure de France : journal littéraire et politique [juillet 1809-avril 1815]

Mercure de France [septembre 1815-1818]

Numérotation : T. 1, n° 1 (10 pluviôse an 7 [29 janvier 1799])-t. 8, n° 30 (30 fructidor an 7 [16 sept. 1799]) ; t. 1, n° 1 ([1er] messidor an VIII [20 juin 1800])-t. 69 (21 décembre 1816) ; t. 1, n° 1 (4 janvier 1817)-t. 5, n° 57 (31 janvier 1818)

Publication : Paris : Cailleau, an 7 [1799]-1818

Description matérielle : 84 vol. ; in-12 puis in-8

Note(s) : Avec des prospectus. - Jusqu'au 30 pluviôse an 7 paraît concurremment avec „Mercure français” qu'il absorbe le 10 ventôse. - N'a pas paru entre avril et septembre 1815. - Les t. 2-4 (avril-décembre 1817) portent en plus : „rédigé par MM. Benjamin de Constant, Dufresne Saint-Léon, Esménard, Jay, Jouy, ... Lacretelle aîné, ...” auxquels s'ajoute Aignan au t. 5 (janvier 1818). - Saisi, et remplacé dès février 1818 par „La Minerve française” avec les mêmes rédacteurs. - Titre repris en juillet 1819 par : „Mercure de France et chronique de Paris”, non politique. - Tables : 1672-1832 in „Annuaire de la Société des antiquaires de France”, t. 7 (1854) et in „Index du Mercure de France... / par Étienne Deville”, Paris, 1910

Variante(s) de l'adresse : Paris : Impr. de Didot le jeune, an VIII [1800]-1804 ; Paris : Impr. de Le Normant, 1804-1807 ; Paris : Arthus-Bertrand, 1807-1815 ; Paris : E. Eymery, 1815-1816 ; Paris : bureau du Mercure, 1817-1818

Périodicité : Deux fois par mois ; trois fois par mois ; hebdomadaire

Titre(s) en liaison :

- Absorbe : Mercure français (Paris. 1791) = ISSN 1770-6238, 10 ventôse an 7

- Absorbe : La Revue philosophique, littéraire et politique = ISSN 1967-4279, septembre 1807

- Repris partiellement par : La Minerve française = ISSN 1770-6297, févr. 1818

- Repris partiellement par : Mercure de France et chronique de Paris = ISSN 1770-6289, juil. 1819

- Pour les titres successifs, voir : Le *Mercure galant

ISSN et titre clé :

ISSN 1770-6254 = Mercure de France (1799)

Titre clé abrégé : Mercure Fr. (1799)

8. sz. Függelék: Címkés formátum

Gazdaságbéli gyűjtemény.
folyóirat magyar 1812-1816

Teljes bibliográfiai tétel

érvényesség:

Főcím:

Gazdaságbéli gyűjtemény
Érvényesség ideje: 1. ([1812, 2.fé.]-10. ([1813, 1.fé.]) ; [1813, 2.fé.] 1.-[1813, 2.fé.] 2.

Lényegtelenül megváltozott főcím:

Gazdaságbéli gyűjtemény
Érvényesség ideje: 1816, 1.fé. 1-1816, 1.fé. 6.

Indulás-megszűnés:

1. ([1812, 2.fé.]-10. ([1813, 1.fé.]) ; [1813, 2.fé.] 1-1816, 1.fé. 6.
Keltezés 1812-1813-ban a főlap alapján

Megjelenés:

[Pesten] : [Kultsár István], 1812-1816
Érvényesség ideje: 1812-1813 1. ([1812, 2.fé.]-[1813, 2.fé.] 1.

Pesten : Kultsár István
Érvényesség ideje: 1816, 1.fé. 1-1816, 1.fé. 6.

Szünetelés:

Szünetelt: 1814-1815-ben

Nyomda:

[Pesten] : [Trattner Mátyás betűivel]
Érvényesség ideje: 1. ([1812, 2.fé.]-10. ([1813, 1.fé.]) ; [1813, 2.fé.] 1-[1813, 2.fé.] 2.

Pesten : Nyomtatott Trattner János Tamás betűivel
Érvényesség ideje: 1816, 1.fé. 1-1816, 1.fé. 6.

Méret, fizikai jellemzők:

8°

Periodicitás:

Rendszertelenül

Borítócím:

Gazdaságbéli gyűjtemény ...-dik esztendőre
Érvényesség ideje: 1816, 1.fé. 1-1816, 1.fé. 6.

Előzéklapi cím:

A' Pesti Nemzeti Ujság ... első fél esztendejéhez todalékul
Érvényesség ideje: 1816, 1. fé. 1-1816, 1.fé. 6.

Megjegyzések:

Közös előzéklappal 1816-ban
Félévenként folyamatos közleményszámozással, lapszámozás nélkül

Főlap / alapidokumentum:

Hazai 's külföldi tudósítások : melyeket Nemzeti ujságképen a magyar nemzetnek közhasznára szerkesztett
Kultsár István. – Pest, 1808-1839

Egységesített személynevek:

Kultsár István (1760-1828) (kiadó)

Egységesített testületi nevek:

Trattner Nyomda (Pest) (nyomda)

Egységesített földrajzi név:

Pest

Tárgyszavak:

mezőgazdaság (oszk)

9. sz. Függelék: DC (Dublin Core) formátum

Cím:

Gazdaságbéli gyűjtemény
A' Pesti Nemzeti Ujság ... első fél esztendejéhez todalékul
Gazdaságbeli gyűjtemény ...-dik esztendőre
Gazdaságbeli gyűjtemény

Tér-idő vonatkozás:

Pest

Dátum:

1812-1816
1. ([1812, 2.fé.])-10. ([1813, 1.fé.]) ; [1813, 2.fé.] 1-1816, 1.fé. 6.

Közreműködő személyek:

Kultsár István (1760-1828) (kiadó)

Kiadó/közreadó testületek:

Trattner Nyomda (Pest) (nyomda)

Tárgyszó:

mezőgazdaság

Nyelv:

magyar

Dokumentumtípus:

folyóirat

Fizikai jellemzők:

8°

Kapcsolat:

Hazai 's külföldi tudósítások : melyeket Nemzeti ujságképen a magyar nemzetnek közhasznára szerkesztett
Kultsár István. – Pest, 1808-1839

Sajtótörténeti kérdések tisztázása a bibliográfiai újrafeldolgozás során

KÜRTI Afrodité

Tanulmányomban nem szeretném a korábbi sajtóbibliográfiai műveket és a könyvtáros elődök munkáját megkérdőjelezni – ezek napjainkban is nagy segítséget nyújtanak a kutatóknak, feldolgozóknak –, csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy egy leírás, ami egyszer bekerült egy bibliográfiai munkába, egy könyvtári katalógusba, változhat egy újabb, más szemléletű feldolgozás és/vagy az internet nyújtotta széles körű lehetőségek felhasználása során. Három folyóiraton – melyekkel munkám során kerültem kapcsolatba – szeretném szemléltetni, milyen újabb eredményeket hozhat még mindig a kiadványok ismételt kézbevétele.

1. Neues ungrisches Magazin

A lappal kapcsolatos kutatás kiindulási pontja az volt, hogy *Busa Margit Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849* című műve szerint 1791–1798 között élt a kiadvány, ugyanakkor az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) cédulakatalógus

alapján készült online katalógusa szerint¹ 1791-től 1792-ig. A bibliográfiában azonban az OSZK pontos állományáról a következő olvasható: „1791. 1.sz.=ts.; 1792. 2.sz.=ts.; 1794. 3.sz.=ts.; 1798. 4.sz.=ts.”² A szakirodalomban, illetve a külföldi adatbázisokban is többféle adattal találkozhatunk. Öt csoportot különböztethetünk meg: az első csoportba kerültek azok a források, amelyek az 1791–1798-as adatot, a második csoportba, amelyek az 1791–1792-es adatot támasztják alá, a harmadik, negyedik és ötödik csoportban ezektől eltérő adatokat olvashatunk.

1791–1798

Az első csoportba tartozó források az 1791–1798 közötti megjelenési adatot közlik. Ezek közül a legkorábbi az 1802-ben megjelent *Zeitschrift von und für Ungern*³ volt. *Schedius Lajos*⁴ apósaáról, *Karl Gottlieb von Windischgröb*⁵ írt tanulmányában felsorolta művei jegyzékét, ahol 18. számmal szerepel a Neues ungrisches Magazin, amely két kötetben jelent meg 1791–1798 között, 8 rét nagyságban.⁶

A következő említés *Szinnyei József Hirlapiródmunka a 18-ik században* című tanulmánya volt, mely a *Vasárnapi Ujságban* jelent meg 1862-ben: „Ugyancsak Windisch-től jelentek meg Pozsonyban, 8-rétben, e következő tudományos folyóiratok: „Ungarisches Magazin,” 1781 – 1787. 4 kötetben; – hazánk történetei – s régiségeiről érdekes adatokat foglal magában; folytatta ezt Windisch, 1791 – 1798-ig „Neues Ungarisches Magazin” czim alatt, de csak nyolcz füzet jelent meg belőle.”⁷

1888-ban *Constant von Wurzbach Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* című művében a Karl Gottlieb Windischről szóló szócikkben szintén az 1791–1798-as adatot adta meg⁸ a felhasznált források között Schedius Lajos *Zeitschrift von und für Ungern* című lapját említve.

Ebbe a csoportba tartozik Busa Margit már említett Magyar sajtóbibliográfiája is.

1791–1792

A második csoportba tartozó források az 1791–1792-es adattal dolgoztak. *Petrik Géza* 1890-ben *Magyarország bibliográfiája, 1712–1860* című művében a következőt közli: „Neues ungrisches Magazin, oder Beyträge zur ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin einschlagenden Litteratur. Herausgegeben von Karl Gottlieb Windisch. 2 Bde. Mit ausgemalten und schwarzen Kupfern. (8-r. 3 lev., 388 l. és 6 lev. ; 360 l. és 9 lev.) Pressburg, 1791–1792. Im Verlage der Schauffischen Kunsthandlung, u. bey Ign. Alberti in Wien. ... Füzetekben jelent meg, mindegyik kötet 4 füzetke képezve.”⁹

Zuber Marianne *A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig* című munkájában szintén 1791-92-es évet említett,¹⁰ továbbá megjegyezte, az 1792. évi második kötet csak a szerkesztő halála után jelent meg, és felsorolta, mely források említették a Neues ungrisches Magazint: az *Annalen der Kunst und Literatur in Oesterreich*, a *Vaterländische Blätter*, *Tudományos Gyűjtemény*, *Szinnyei József* cikksorozata a *Vasárnapi Ujságban*, *Petrik Géza* *Magyaror-*

szág bibliográfiája 1712–1860 (II. kötet), *Karl Goedeke Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtungja és Kereszty István A magyar és a magyarországi sajtó időrendi áttekintése 1705–1867.*

Fried István *A magyarországi német nyelvű sajtó kutatásának kérdései* (XVIII. század, XIX. század első fele.) című tanulmányában 1791–92-es adatot adott meg.¹¹

Norbert Lossau a *Die Anfänge der überseztzerischen Vermittlung ungarischer Literatur im deutschen Sprachraum* című kötetben a Neues ungrisches Magazinnál szintén az 1791–1792-es dátumot szerepelteti.¹²

Az *Österreichische Retrospektive Bibliographie* (ORBI) így írja le: „Neues ungrisches Magazin oder Beyträge zur ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft, und der dahin einschlagenden Litteratur / herausgegeben von Karl Gottlieb von Windisch Pressburg ; Wien Bd.1 1791/92, H.1-4; 2. 1792, St.1-3.”¹³

Mindkét csoporthoz sorolható a következő két kiadvány, ugyanis mindkét adatváltozat előfordult bennük, Karl Goedeke *Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen*¹⁴ és Kereszty István *A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése*.¹⁵ Goedeke a 41. oldalon az 1791–1792-es adatot vette fel a Neues ungrisches Magazinnal kapcsolatban, míg az 54. oldalon Karl Gottlieb von Windisch műveinek felsorolásánál 1791–1798-at adott meg. Kereszty István hasonlóképpen járt el: az évek szerinti felsorolásnál 1791-ben, 1792-ben, 1793-ban, 1794-ben, 1795-ben, 1796-ban, 1797-ben, 1798-ban említette mint Pozsonyban megjelenő lapot,¹⁶ a német nyelvű lapok felsorolásánál már csak az 1791–1792-es éveket szerepeltette.¹⁷

1791–1794

Az előzőekben taglalt két dátum mellett feltűntek ezektől eltérőek is. A harmadik csoportba kerültek azok a források, ahol az 1791–1794-es adattal találkozunk. Az 1874-es *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a a

vizsgált kiadványt a folyóiratok jegyzékében a következőképpen adta meg: „Neues Ungrisches Magazin, Pressburg 1791–1794 2 köt.”¹⁸ Ugyanez olvasható *Réz Henrik Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918* 1935-ben megjelent művében is.¹⁹

A *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1810. július 6-i számában azt olvashatjuk, hogy Windisch 1794-ben kezdett a Neues ungarisches Magazin kiadásába.²⁰ Már Zuber Marianne is felhívta a figyelmet erre a tévedésre:²¹ mivel Windisch 1793-ban meghalt, nem adhatott ki lapot 1794-ben.

1791–1793

A negyedik csoportba került az 1791–1793-as változat. *Fritz Valjavec Karl Gottlieb Windisch* című művében azt írta, hogy a Neues ungrisches Magazin Pozsonyban jelent meg két kötetben 1791–1793-ban.²² A felhasznált források között említette a Neues ungrisches Magazin 1791–1793-as köteteit. Az általa felhasznált irodalomban felsorolta többek között Zuber Marianne A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig, Karl Goedeke Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen és Wurzbach Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich című művét, valamint a Zeitschrift von und für Ungern című kiadványt. Mivel egyikben sem találjuk a megadott adatot, felmerül a kérdés, miként jutott erre a következtetésre. A választ nem tudjuk, csak feltételezéseink lehetnek: vagy *Bitnitz Az újság-levelek' és tudományos folyó írások' eredetéről* a Tudományos Gyűjteményben megjelent tanulmányából, ahol ezt olvashatjuk: „Ungrisches Magazin Windischtól. Posonyban 1781–1792, 4 darab jelent meg, és hazánk történeteiről, régiségeiről 's a' t. értekezéseket foglal magában. Folytatta ezt továbbá is Windisch 1794-dikig ezen név alatt: neues ungrisches Magazin, hanem csak négy füzet jött ki”,²³ vagy mert tudta, hogy Windisch haláláig, 1793. március végéig szerkesztette a lapot.²⁴

Andreas Schriefer Deutsche, Slowaken

und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei című művében egy fejezet szól az Ungarisches Magazinról, aminek folytatásaként említette a Neues ungrisches Magazin (igaz „Neues ungarisches Magazin” formában). A szövegben 1791–1793-as dátum szerepelt, a hozzá tartozó lábjegyzetben viszont 1791–1792-es évvel a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárának állományára, illetve az OSZK 23440, 23441 jelzetű állományára hivatkozott.²⁵ Megjegyezte továbbá, hogy az utolsó számok csak Windisch halála után, az ő kéziratai alapján készültek. (Forrásai közt megtalálhatjuk Valjavec előbb említett művét is.)

1795–1798

Végül eljutottunk a vizsgált szakirodalomban előforduló utolsó, 1795–1798-as variációhoz.

Joachim Kirchner Die Zeitschriften des deutschen Sprachgebietes von den Anfängen bis 1830 bibliográfiájában a következők olvashatók: „Neues ungrisches Magazin oder Beyträge zur ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin einschlagenden Literatur ; [Hrsg. Karl Gottlieb v. Windheim] Bd. 1. 2 (= H. 1-6.) Pressburg 1795-1798. 8°” Lelőhelyként a bécsi Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) és a müncheni Bayerische Staatsbibliothek (BSB) szerepel.²⁶ Nem tudom, Kirchner hogyan jutott erre a következtetésre, mivel az ÖNB online katalógusa szerint csak az első kötet van meg nekik, amit az év megjelölése nélkül vettek fel. Valószínű, olyan példánnyal rendelkeznek, amelyből hiányoznak az egyes füzetek borítói, és a kötet közös címlapján valóban csak a Band 1 van feltüntetve. Nem volt lehetőségem az ÖNB tulajdonában lévő példány megtekintésére, melylyel igazolhattam volna feltételezésemet, és a BSB példányát sem láttam, de a német folyóirat-adatbázis (ZDB) oldalán található példányinformáció szerint az 1791-es első kötet és az 1792-es második kötet van a könyvtár állományában.²⁷ (Mindenesetre a rendelkezésre álló információk nem igazolják az 1795–1798-as adatot.)

A külföldi könyvtári adatbázisokban szintén változatos feldolgozásokkal találkozhatunk. Az OSZK online katalógusával megegyező eredményt találunk a ZDB-ben,²⁸ illetve az ő adataikat átvevő más német könyvtáraknál is. A szlovák nemzeti könyvtár adatbázisában nem találjuk meg a periodikumok között, mivel könyvként dolgozták fel az 1791-es kötetet,²⁹ az ÖNB katalógusában pedig év nélkül szerepel.³⁰ A kolozsvári Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” (Cluj-Napoca) szkennelt katalóguslapjáról megtudhatjuk, hogy az 1791. évi 1. kötet található meg a könyvtár állományában.³¹ Az oxfordi Bodleian Library online katalógusában megjelenési évként 1791 szerepel, ugyanakkor 2 kötetet (2 Bde) tüntetnek fel.³²

Ez a szakirodalmi áttekintés kiválóan alkalmas annak bemutatására, miként kerülnek az adatok az egyik feldolgozásból a másikba. Ahol a szerzők megadták a pontos szakirodalmi hivatkozást, teljes mértékben nyomon követhető az adat útja akár évszázadokon át. Világosan igazolható, Wurzbach életrajzi lexikonának összeállításakor a *Zeitschrift von und für Ungern* alapján dolgozott, s valószínű, Szinnyi József is ezzel a forrással találkozott kutatásai során. Szintén egyértelmű, hogy Zuber Marianne a Petrik-féle bibliográfia adatait vette át, míg Norbert Lossau Goedeke művét vehette alapul.

Az 1791–1794-es adat először a Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriumában tűnt fel, és mivel Réz Henrik a felhasznált szakirodalom között meg is említi, kijelenthetjük, ő ezt a forrást használta a *Neues ungrisches Magazin* leírásánál. Végül megemlíthetjük Andreas Schriefert, aki pedig Fritz Valjavec adataira támaszkodott. Előfordul, hogy nem tudjuk kideríteni, honnan származik az átvétel, de az eltérések miatt ki tudjuk zárni, mely forrásokból nem. Az egymásnak ellentmondó adatok visszavezethetők arra, az adott szerző egy-egy tanulmány, könyv, bibliográfia megírásakor, összeállításakor milyen korábbi forrásokkal találkozott kutatásai során, és mit épített be saját művébe, amit a majdani utódok a későbbiekben szintén felhasználtak. Így a téves

adat továbbél a szakirodalomban.

Nemcsak a megjelenéssel kapcsolatosan lehet követni az adat útját. Ilyen az a megállapítás is, hogy az utolsó számok csak Windisch halála után kerültek kiadásra az általa hátrahagyott kész kéziratból. Ez először a *Zeitschrift von und für Ungern* című kiadványban olvasható. Wurzbach életrajzi lexikona is leírta: az utolsó füzetek halála után jelentek meg, de a készen hátrahagyott kéziratból. Zuber Marianne szintén Schediust idézte. Valjavec is említette: két kötet jelent meg belőle, a második csak Windisch halála után, de az ő összeállításában. Andreas Schriefer az utolsó számra vonatkoztatva írta, hogy az Windisch halála után jelent meg kézírata alapján. A Schediustól mint kortárustól és rokontól származó információt elfogadta a későbbi szakirodalom, habár az egyes forrásokban keverednek az „utolsó füzetek”, „utolsó számok”, ill. „az utolsó kötet” elnevezések.

Fried István Egy korszerűtlen tudományos folyóirat a XVIII. század végén (*Neues Ungrisches Magazin*) című tanulmányában azt írta, „Windisch új folyóiratából mindössze két kötet jelent meg, abból egy a szerkesztő halála után.”³³ Zuber Marianne említett művében hasonlóan vélekedett: „Az 1792-iki második kötet tulajdonképpen csak a szerkesztőnek 1793. márcz. 30-án bekövetkezett halála után jelent meg.”³⁴ Valjavec is Windisch halála utáni időre datálja a második kötet megjelenését. Az a megállapítás, hogy a teljes második kötet Windisch halála után jelent meg, elvethető, mivel Andreas Fabricius Windischhez 1793. febr. 1-jén Poprádról írt levelében megköszönte a folyóirat második kötetének első számát,³⁵ vagyis ez még Windisch halála (1793. március 30.) előtt megjelent. A bécsi *Oesterreichischer Merkur* 1793. június 22-i számában tájékoztat a [*Neues*] *Ungrisches Magazin* második kötet első füzetének megjelenéséről.³⁶ Ebből megállapíthatjuk, a második kötet második füzeté valamikor 1793. június 22. után jelenhetett meg. A kezünkben lévő kiadvány alapján csak azt tudjuk megmondani, hogy a második kötet második füzetében találunk utoljára Windischtól származó

tanulmányokat, az utolsó két füzetben olvasható tanulmányok szerzői ismeretlenek.

A kiadványok kézbevételekor a következők derültek ki: az OSZK tulajdonában öt jelzetten (H 23.440 ; H 23.441 ; H 23.442 ; H 23.443 ; H 523.440) található példányok, a Mikrofilm-tárban egy jelzetről (H 23.440) készült másolat. Az első kötet leírásához a legjobban a H 23.443-as jelzetten lévő példány használható, a második kötethez a H 23.441-es példány, mivel ezekben valamennyi füzet borítója megtalálható, ami igen fontos szerepet játszott az adatok igazolása során. A borítókön olvasható adatok a következők:

Bd.1, H.1 Pressburg bey Johann Schauff, und bey Ignaz Alberti in Wien 1791

Bd.1, H.2 Pressburg im Schauffischen Verlag, und bey Ignaz Alberti in Wien 1792

Bd.1, H.3 Pressburg im Schauffischen Verlag, und bey Ignaz Alberti in Wien 1792

Bd.1, H.4 Pressburg im Schauffischen Verlag, und bey Ignaz Alberti in Wien 1792

Bd.2, H.1 Pressburg Bey Johann Schauff und Ignaz Alberti in Wien, 1792

Bd.2, H.2 Pressburg Bey Johann Schauff und Ignaz Alberti in Wien, 1792

Bd.2, Stück 3 Pressburg im Schauffischen Verlag, und bey Ignaz Alberti in Wien, 1794

Bd.2, Viertes und letztes Heft Pressburg bey Johann Schauff 1798

A H 23.442-es jelzet második köteténél további kutatásra érdemes érdekességgel találkozhatunk. *Gyurikovits Ferenc* könyvtárából az OSZK tulajdonába került példánynál – eltérően a többi példánytól – a nyomtatott rész csak a 288. oldalig tart, utána pedig a 398. oldalig kézírással egészítették ki (a tartalomjegyzékig, de a mutató átmásolása nélkül). A Gyurikovits-könyvtárról

készült jegyzékben nem jelölték, hogy csonka példány lett volna a tulajdonukban.³⁷ Az interneten található digitalizált változatnál³⁸ szintén a 288. oldalnál ér véget a kiadvány, de abban nincs kézírásos kiegészítés. Az ELTE Egyetemi Könyvtár példánya is csak 288 oldal terjedelmű és kiegészítés nélküli.³⁹

Megpróbáltam választ kapni arra, miért a 288. oldalon fejeződnek be a csonka példányok. Az OSZK H 23.441-es jelzetű példányában a harmadik füzet borítója a 193. oldal elé, az utolsó borító a 337. oldal elé van bekötve: ez utóbbi viszont ellentmond a tartalomjegyzékben olvasható adatoknak. A harmadik füzet borítójának belső oldalán található tartalomjegyzék szerint a 193. oldaltól a *Die Zipser Gespanschaft* című tanulmányt olvashatjuk. Az utolsó borító tartalomjegyzéke szerint a füzetben három tanulmány olvasható, a *Die Zipser Gespanschaft Fortsetzung*, ami az előző füzetben közölt cikk folytatása, de annak a kezdőoldalát, a 193. oldalt adták meg itt is, a *Nachricht von einem zu Tage gekommenen Elephanten Gerippe* a 331. oldaltól és a *Beytrag zur Entomologie von Ungarn* a 337. oldaltól. A 288. és 289. oldalt jobban szemügyre véve kiténik, a füzetborító ide volt bekötve, mivel a két oldal találkozásánál látszik a borító és a füzettest szétszedése után ott maradt kék borító maradványa. Tehát elképzelhető – bár furcsa megoldás a mondat közepén elvágni szöveget –, hogy a 289. oldalon kezdődött az utolsó szám.⁴⁰ Sajnos nem találkoztam olyan példánnyal a könyvtárakban, ahol borítókkal együtt füzetenként, nem pedig kötetbe kötve maradtak volna fenn a második kötetet alkotó füzetek, így feltételezésemet nem tudom igazolni.

A kérdés az, miből adódnak az eltérő adatok, hiszen mindenki ugyanazzal a kiadvánnyal találkozott, hozzátéve, a különböző példányok eltéréseit hordoznak magukban. A *Neues ungrisches Magazin* valamennyi fennmaradt példányának összehasonlítására nem volt lehetőség, csak az MTA Könyvtára, az ELTE Egyetemi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár példányait vettem össze.

Busa Margit Magyar sajtóbibliográfia 1705–

1849 című művének lelőhelyadatai szerint az MTA Könyvtárában az 1791–1792. évi számok megtalálhatók; könyvtártól kapott információ alapján kijelenthető, példányuk második kötetében csak az első két füzethez tartozó borító van meg, amelyeken az 1792-es év szerepel.

Az ELTE Egyetemi Könyvtár példányának első kötete teljes, de egyetlen borító sincs hozzákötve az egyes füzetekhez. A második kötetben két bekötött borító található, de mindkettő az első füzethez tartozik, a másodiknál azonban tollal átjavították az „Erstes” kifejezést „2-tes”-re. Mivel a hátoldalon a tartalomjegyzék is olvasható, bizonyíthatóan ugyanaz a füzetborító van kétszer bekötve a kötethez. A katalóguscédulán 1791–1792-es adat olvasható. Bár az első kötetben nem található egyetlen füzetborító sem, és a kötet közös címlapján sincs évszám, az előljáró beszéd viszont 1791. június 6-i keltezésű. Innen származik az 1791-es adat. Az 1792-es adat pedig a második kötetben fellelhető füzetborítókon olvasható, ami egyetlen adatforrásnak számít a fentiek alapján.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban valóban teljes a Neues ungrisches Magazin,⁴¹ az összes számot egy kötetbe kötötték, borítók nélkül.

A kiadvány kézbevétele tisztázta az ellentmondásokat: az OSZK állományában lévő összes példányt átnézve igazolódott (az egyik példánynál fellelhető második kötethez tartozó valamennyi borító alapján), hogy 1791–1798 között jelent meg. Többek között így igazolható az is, hogy az utolsó két füzet valóban Windisch halála után került kiadásra: a borítók szerint 1794-ben és 1798-ban. A lap bibliográfiai története tanulságos az adatok helyes helytelen minősítése szempontjából is; illetve ez a példa arra is felhívta a figyelmet, nem elég az egy jelzeten található teljesnek tűnő állományt átnézni, mert jelen esetben egy másik jelzeten lévő állományban meglévő borítók és az azokon található adatok együttes megléte, illetve helyes értelmezése vezetett a megoldáshoz. Arra is magyarázatot találhatunk, miért kerültek a szakirodalomba eltérő adatok; láthattuk, az egyes könyvtárak eltérő példányokkal rendelkeznek,

és attól függően, a kutató melyik könyvtárban meglévő állomány alapján dolgozott, születhettek az eltérő értelmezések, adatok.

Der Rothmantel

Ez a példa is bizonyítja, milyen fontos egy-egy probléma megoldásához a kiadvány kézbevétele. A Der Rothmantel című lap esetében azt kellett tisztázni, két Rothmantel volt-e vagy csak egy. A lapról a következő adatok ismertek: felelős szerkesztője *B. Jellachik*, kiadója *Hurban*, első száma 1848. október 20-án jelent meg,⁴² a nyomdász *Franz von Schmid*, mottója: „Nicht den Mantel nach dem Wind”; a megjelenési helye nincs feltüntetve, ezért a több évtizedes dilemma, amivel a bibliográfus munkája során találkozik.

A Busa Margit-féle Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849 a kiadványt pozsonyi megjelenési hellyel vette fel,⁴³ míg az OSZK online katalógusában egy azonos című, azonos kiadójú, azonos szerzőségű, de bécsi megjelenésű kiadvány szerepel.⁴⁴ (Az OSZK müncheni cédulakatalógusában Pozsony szerepelt.)

Megpróbáltam kideríteni, miből adódhat az eltérés, illetve hogyan szerepel az egyes sajtóbibliográfiákban, sajtótörténeti munkákban. Tekintsük át az osztrák, magyar és szlovák szakirodalmat időrendi sorrendben.

Helfert Die Wiener Journalistik im Jahre 1848 című művében a legkésőbbi októberi újságalapításokra írta példának az október 20-án jelent Der Rothmantelt, a már említett szerzőségi, kiadói, nyomdai közléssel, mottóval; megadta továbbá, hogy folio nagyságú, egyetlen száma jelent meg, és beszámolt ultraradikális irányultságáról is.⁴⁵ A bécsi nyomdászokról szóló *Mayer-féle Wiens Buchdrucker-Geschichte* említi Franz von Schmid nyomdájában megjelent kiadványok között,⁴⁶ de *Zenker Geschichte der Wiener Journalistik während des Jahres 1848* című munkájában is olvasható.⁴⁷ Az *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI)*⁴⁸ *Helfert* alapján szerepelteti (bécsi megjelenéssel), habár – mint korábban jeleztem – az adat nem olvasható a lapon. Az ÖNB online katalógusában⁴⁹ és a

német ZDB-ben⁵⁰ is bécsi megjelenést találunk szögletes zárójel használata nélkül.

A magyar szakirodalomban ellenben Pozsony szerepel megjelenési helyként, az egyszer megjelent adat évtizedeken keresztül egyik bibliográfiából a másik bibliográfiába került át. Itt is időrendben haladunk, mint az osztrák példaknál. Az 1848-1849-es lapok legkorábbi számbavételénél sem *Csontos János*,⁵¹ sem id. Szinnyei József⁵² nem említi. Kereszty István A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705–1867 című művében⁵³ pozsonyi megjelenéssel említi, s megtudjuk, ekkor még nem volt a Nemzeti Múzeum Könyvtárának tulajdonában. Következő említése *Goriupp Alisz Adalékok az 1848/49-i hírlapok bibliográfiájához*⁵⁴ című közleményében található, melyből kiderül, már rendelkezik példánnyal a könyvtár. Réz Henrik *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918* című művében szintén pozsonyi megjelenéssel szerepelteti,⁵⁵ de nem tüntette fel, melyik könyvtár példánya alapján vette fel az adatot. Ez az egyedüli forrás, ahol arra található utalás, talán két azonos című lap létezett, hiszen az 1848-as újságok folyamata és hangneme Magyarországon és Bécsben hasonló volt, sőt nem ritkán azonos újságcímek is előfordultak (példaként a *Der Patriot*, *Der Rothmantel*, *Die Opposition* és a *Die Volkstribune* című kiadványokat említi).⁵⁶ Ő is felhasználta Kereszty István említett művét, de kizárólag pozsonyi lapokra vonatkozó munkát nem találtam az általa felsorolt szakirodalom között. A *Magyar történeti bibliográfia* a humoros lapok között pozsonyi megjelenésüként említi.⁵⁷

A szlovák feldolgozások közül egy szlovák és két német nyelvű munkát vizsgáltam. *Hans Ambrovits Bibliographie der Zeitungen und Zeitschriften Pressburgs* című összeállításában szerepel a *Der Rothmantel*.⁵⁸ *Michal Potemra Bibliografija inorečových novin a časopisov na slovensku do roku 1918*⁵⁹ című sajtóbibliográfiájában is Pozsonyt találjuk, s forrásként az OSZK-t tünteti fel. *Jörg Meier Untersuchungen zur deutschsprachigen Presse in der Slowakei* című munkája, mely a szlovákiai német nyelvű

sajtót vette számba, pozsonyi megjelenést említi, szintén az OSZK adata alapján.⁶⁰

A szakirodalom áttekintése után levonható a következtetés: az osztrák szakirodalomban kivétel nélkül bécsi, míg a magyar szakirodalomban pozsonyi lapként szerepel a *Der Rothmantel*. Ez utóbbihoz sorolhatjuk a szlovák sajtótörténeti munkákat is, melyekben szintén Pozsony olvasható megjelenési helyként, ami nyilvánvaló, hiszen az OSZK nyilvántartását – akkor még nyilván a müncheni katalógus adatát – adták meg forrásnak.

Az eltérő értelmezések arra vezethetők vissza, hogy a nyomdász, Franz von Schmid Bécsben is és Pozsonyban is tevékenykedett, ráadásul ugyanakkor. A bécsi Schmid-család nyomdász-család volt, akik Pozsonyban is rendelkeztek fióknyomdával.⁶¹ Sokszor egymásnak ellentmondó adatokkal találkozhatunk, ha a család tulajdonában lévő nyomdák történetét szeretnénk megismerni. Anton von Schmid⁶² 1793-ban vette meg a bécsi Kurzböck nyomdáját, amit 1839-ben fiának, Franz von Schmidnek⁶³ adott át. Osztrák források szerint ezután visszavonultan élt 90 éves korában bekövetkezett haláláig,⁶⁴ a pozsonyi nyomdára vonatkozó forrásokban viszont az olvasható, hogy az 1833-ban alapított nyomdának ő volt a tulajdonosa, 1838 és 1848 között „Anton von Schmid és társa” néven. Fia, Franz 1848 és 1859 között irányította a nyomdát, majd eladta Heinrich Siebernek.⁶⁵ *Novák László A nyomdászat története* című művében az 1830-as évekre tette Schmid Antal pozsonyi nyomdájának alapítását; az 1848-as évnél a „Schmid A. és Busch J. J.” nevet közli, a későbbi tulajdonosként ő is Sieber Henriket említi.⁶⁶ A bécsi cég hivatalos neve „Franz Edler von Schmid und J. J. Busch” lett. Mayer szerint 1839-ben adta át Anton Franznak a nyomdát, aki 1849-ben eladta Adalbert della Torrénak.⁶⁷ Közben 1841-ben a prágai Isidor Johann Buscht vette fel társnak. A *Frank-Frimmel-féle Buchwesen in Wien 1750-1850* szerint 1838–1847⁶⁸ között volt ez a cég neve. (Itt a társulás időpontja 1838. július 16., a felbomlás dátuma 1847. december 30.) Franz 1848–1849-ben már az egyedüli tulajdonos volt

az 1849. október 25-én bekövetkezett csődig,⁶⁹ a vizsgált kiadványon tehát ezért szerepel csak Franz von Schmid neve.⁷⁰

A megjelenési hely mellett a szerzőségi közlésnél és a kiadónál is többféle értelmezés található a forrásokban. Mint már említettem, a kiadvány felelős szerkesztője B. Jellachik, kiadója Hurban volt. Valószínűsíthetően mindkét név álnév lehetett. Itt nem sorolom fel egyenként azokat a műveket, melyek a Der Rothmantelről adatokat közöltek, de semmilyen megjegyzést sem fűztek a nevekhez.⁷¹

Helfert Die Wiener Journalistik im Jahre 1848 című művében a B.-t Banusként oldotta fel.⁷² Weller álnévlexikonában nem B. Jellachik, hanem C. Jellachik szerepel;⁷³ a szerző jelezte, a bécsi Der Rothmantel című lapnál található a név.

Az Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI) a B. Jellachikot szintén álnévnek tekintette, az ÖNB online katalógusában mindkét név álnévként szerepel.⁷⁴ Hans Ambrovits Bibliographie der Zeitungen und Zeitschriften Pressburgs című műve a szerkesztőt Jelechik, a kiadót Hurbán névformában adta meg.⁷⁵ Busa Margit Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849 című művében kiadóként Josef Miloslav Hurbant⁷⁶ szerepelteti.⁷⁷

Az ÖNB tulajdonában lévő példány másolatának és az OSZK példányának összevetése után kiderül, tartalmilag megegyeznek, valószínűleg ugyanarról a lapról van szó, csak a megjelenési hely hiánya miatt születtek eltérő értelmezések. Ha a formai feltáráson túl tartalmi feltárást is végzünk, kiderülhet, bizonyára a bécsi forradalmárok lapja volt,⁷⁸ ami inkább a bécsi megjelenést támasztja alá. Emellett szól az is, hogy Franz von Schmid maga is a bécsi nemzeti gárda tagja volt 1848-ban,⁷⁹ és nyomdájában különböző politikai irányultságú lapok, forradalombarát röplapok és pamfletek, baloldali, illetve radikális-demokratikus írások is készültek, ami a forradalom leverése után a nyomda átmeneti bezárásához, majd 1849-es végleges felszámolásához vezetett.

Wegweiser und Anzeigebblatt

A Wegweiser und Anzeigebblatt im Gebiete der Literatur, Kunst, der Industrie und des Handels, 1845-től Wegweiser und Anzeigebblatt im Gebiete der Industrie, des Handels, der Literatur, Kunst u. s. w. című kiadvány esete kissé eltér az előző kettőtől. Itt nem találtam Busa Margit Magyar sajtóbibliográfia 1705-1849 című műve⁸⁰ és az OSZK online katalógusa⁸¹ között olyan ellentmondást, ami további kutatást igényelt volna. Mindkettőben 1844-ben 1. számmal indult, és 1848-ban a 227. számmal szűnt meg a lap, bár a bibliográfia valamivel több információt közölt: 1844. jan. 5. - 1848. dec. 31.

A Der wahre Ungar című lap átnézése során azonban – véletlenszerűen – újabb adatok birtokába jutottam: további hat szám létezik 1849-ben Nro.1-Nro.6 számozással a Der wahre Ungar Jg.2, Nro.1 (3. Jan. 1849)-Jg.2, Nro.6 (9. Jan. 1849) számaiban – a korábbiakhoz hasonlóan – belelapszámozva a főlapba. Terjedelmük (a Nro.4 és Nro.5 kivételével) két-két oldal, ahol az első oldalon a Der wahre Ungar előfizetési felhívása, a másodikon pedig különféle hirdetések olvashatók. A negyedik (1849. január 6.) és az ötödik (1849. január 7.) szám egy oldal terjedelmű, hirdetések nélküli, csak a Der wahre Ungar előfizetési felhívását tartalmazza. Ez utóbbi – többek közt – a laphoz kötött Kereskedelmi útmutatóról tájékoztat, amelyben a kereskedelmi és ipari hírek, piaci hírek (gyümölcsárak), lotóhúzások, árfolyamhírek (tőzsde-, valuta- és aranyárfolyam), dunai vízállás stb. mellett különféle hirdetések szerepelnek.⁸²

E felfedezés után kezdtem utánanézni, van-e nyoma a szakirodalomban az 1849-es évnek. Szinnyei József Hirlapirodalmunk 1848–49-ben⁸³ című közleményében 73. sorszámmal így szerepel: „Wegweiser und Anzeigebblatt im Gebiete der Industrie, des Handels, der Literatur, Kunst u. s. w. (Budapest.) „Der Ungar” melléklapja. Megjelent hetenként kétszer 4-r. fél íven. 1848. július 1-től szept. 29-ig az „Ungar”-hoz október 3–decz. 31-ig „Der Wahre Ungar”-hoz csatoltatott egy negyed íven külön lapszámozás nélkül.

1848. január 1–június 28. = 53 szám 594 lap.”

Kereszty István A magyar és magyarországi időszakai sajtó időrendi áttekintése 1705–1867 című összeállításában 1844 és 1848 között megjelent német nyelvű kiadványként említette, de sem az évek,⁸⁴ sem a nyelvek⁸⁵ szerinti felsorolásban nem található az 1849-es év.

Réz Henrik *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918* című művében sem tesz említést 1849-es évről, de az előzőektől eltérően 1842-re teszi a lap indulását.⁸⁶ A *Der Ungar* 1842. évi és 1843. évi számainak átnézése után kiderült, Wegweiser im Gebiete der Kunst, der Industrie und des Handels címen rovatként már az 1842. július 15-i számban (Jg.1, Nr.161) feltűnt a lapban, Réz ezért tehetné 1842-re a lap indulását. Ebben az évben még rövid terjedelmű, és valóban rovat jellegű volt; 1843-ban már hosszabb terjedelemmel jelent meg és átesett némi címváltozáson is: Wegweiser im Gebiete der Kunst, Industrie und des Handels címen a Jg.1, Nr.296 (24. Dez. 1842) számon, Wegweiser im Gebiete der Literatur, Kunst, Industrie und Handel címen a Jg.2, Nro.2 (3. Jänner 1843), Wegweiser im Gebiete der Literatur, Kunst, Industrie und Handels a Jg.2, Nro.4 (5. Jänner 1843)-Jg.2, Nro.156 (8. Juli 1843) között, Wegweiser im Gebiete der Literatur, Kunst, der Industrie und des Handels címen a Jg.2, Nro.158 (11. Juli [1843])-Jg.2, Nro.297 (23. Dez. 1843) között.

A korábbi bibliográfiákkal szemben nemcsak az utolsó részegység adatával kapcsolatban mutatkozik különbség, hanem az 1848. évi állományi adatoknál is. Busa Margit sajtóbibliográfiája szerint 1848. december 31-én szűnt meg a lap, és a lelőhelyadatoknál megadta, hogy az OSZK teljes állománnyal rendelkezik ebből az évből: 227 szám megjelenéséről írt. Ezt az adatot olvashatjuk a katalóguscédulán és az online katalógusban is. A kiadvány átnézése után viszont kiderült, hogy 1848-ban a következőképpen alakult az egységek számozása: január 1. és június 28. között 53 szám jelent meg (Nro.1-Nro.53), július 1. és szeptember 29. között 76 szám (Nro.152-Nro.227), október 3. és december 31. között 77

szám (Nro.1-Nro.77 jelöléssel); utóbbi két időszakban a főlap számozási adatának átvételével. Tehát 1848-ban nem 227, hanem összesen 206 (53+76+77) szám jelent meg.

Mindhárom példánál egyértelmű a kiadványok kézbevételeinek fontossága. A *Neues ungrisches Magazin* esetében a korábbi bibliográfiák ellentmondásait tisztázva sikerült kideríteni a lap élet-tartamát. A *Der Rothmantel* esetében tisztázni lehetett a lap megjelenési helyét, a *Wegweiser und Anzeigebblatt*nál a korábbi feldolgozásokhoz képest új számok létezéséről számolhattunk be. A bibliográfus munkája itt véget ért, a nyitott kérdések tisztázásához, igazolásához további kutatások szükségesek. Remélhetőleg ez a cikk felkelti a sajtótörténészek figyelmét, és a későbbiekben valamennyi kérdés tisztázására sor kerülhet.

Jegyzetek

1. <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/977459> [2010. VI. 2.]
2. Magyar sajtóbibliográfia 1705-1849. Összeáll. V. Busa Margit. I/1. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 1986. 434. tétel, 299. p.
3. Schedius: Ueber Karl Gottlieb von Windisch. = Zeitschrift von und für Ungern, 1802. Bd. 1. H. 1 23. p.
4. Schedius Lajos (1768-1847)
5. Karl Gottlieb von Windisch (1725-1793)
6. Schedius, i. m. 23. p.
7. Szinyei József: Hirlapirodalmunk a 18-ik században. = Vasárnapi Ujság, 9. évf. 1862. 33. sz. 392. p.
8. Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien : Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 56. Theil, 1888. 296. p.
9. Magyarország bibliographiája, 1712-1860. Összeáll. Petrik Géza. Vol. 2/2. Kr-O. Budapest : OSZK, 1968. 637-638. p. (Magyarországi könyvészet. Hasonmás kiadások sorozata)
10. Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. Budapest : Pfeifer Ferdinánd Könyvkereskedése, 1915. 111. p. (Német philológiai dolgozatok 17.)

11. Fried István: A magyarországi német nyelvű sajtó kutatásának kérdései (XVIII. század, XIX. század első fele). = Magyar Könyvszemle, 99. évf. 1983. 1. sz. 96. p.
12. Lossau, Norbert: Die Anfänge der übersetzerischen Vermittlung ungarischer Literatur im deutschen Sprachraum. In: Weltliteratur in deutschen Versanthologien des 19. Jahrhunderts. Hrsg. von Helga Essmann und Udo Schöning. Berlin : Erich Schmidt, 1996. 135. p. (Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung 11.) Az interneten: http://books.google.hu/books?id=Ob44q0rtpy0C&pg=PA135&lpg=PA135&dq=schedius%2Bwindisch&source=bl&ots=6cEUx761U9&sig=oCtRuQQqg_zac5V19uLYdNHCPsY&hl=hu&ei=iv7oS5HuKciYOL-bxIIL&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CCcQ6AEwBTge#v=onepage&q=schedius%2Bwindisch&f=false [2010. V. 11.]
13. Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI) Reihe 3. Österreichische Zeitschriften 1704-1945. Bd. 2. Bibliographie der österreichischen Zeitschriften 1704-1850. Hrsg. von Helmut W. Lang. München : Saur, 2006. 119. p.
14. Goedeke, Karl: Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen. Zeit des Weltkrieges 7. Buch 2. Abt. Dresden : Verlag von L. Ehlermann, 1900. 883 p.
15. A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705-1867. Összeáll. Kereszty István. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1916. 98 p. (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke 5. Hírlapok és folyóiratok 1867-ig)
16. Kereszty, i. m. 7-8. p.
17. Kereszty, i. m. 29. p.
18. Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium. I. osztály. Történelem és annak segédtudományai. 1. köt. Hazai folyóiratok, évkönyvek, naptárak és iskolai értelevények repertórium 1778-1873. kész. Szinyei József. Budapest : MTA, 1874. XIV. p.
19. Réz, Heinrich: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München : Verlag für Hochschulkunde, 1935. 78. p., 810. tétel (Veröffentlichungen des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München und des Instituts für ostbairische Heimatforschung in Passau 8.)
20. Rumi, Georg Karl: Literaturgeschichte der Zeitungen und Zeitschriften Ungarns [befejező rész] = Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, Jg. 3 1810. Bd. 1 Nr. 18 183. p.
21. Zuber, i. m. 55. p.
22. Valjavec, Fritz: Karl Gottlieb Windisch. München : Verlag Max Schick, 1936. 46. p.
23. Bitnitz: Az újságlevelek' és tudományos folyó írások' eredetéről. = Tudományos Gyűjtemény., 5. eszt. 1821. 12. köt. 68. p.
24. Egyes források március 30-át, más források március 31-ét adják meg halála napjaként.
25. Schriefer, Andreas: Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei. Komárno : Forum Institute, 2007. 75. p. (Interethnica 9.)
26. Bibliographie der Zeitschriften des deutschen Sprachgebietes bis 1900. Stuttgart : Anton Hiersemann Bd. 1 Die Zeitschriften des Sprachgebietes von den Anfängen bis 1830. bearb. von Joachim Kirchner. 1969. 74. p.
27. Bestand: 1. 1791 - 2. 1792 ; Interneten elérhető: http://dispatch.opac.ddb.de/DB=1.1/SET=1/TTL=1/PRS=HOL/SHW?FRST=1&HOLDINGS_YEAR=&HOLDINGS_VOLUME=&HLIB=009023496#009023496 [2010. VI. 4.]
28. Apró eltéréssel: a ZDB megkérőjelezi az utolsó részegység adatát ; <http://dispatch.opac.ddb.de/DB=1.1/SET=1/TTL=1/NXT?FRST=1> [2010. VI. 2.]
29. https://www.kis3g.sk/cgi-bin/gw_45_1/chameleon?host=147.175.67.227%2b1110%2bDEFAULT&search=KEYWORD&function=INITREQ&SourceScreen=INITREQ&sessionid=2010060308531816775&skin=kis3g&conf=.%2fchameleon.conf&lng=sk&itemu1=2000&scant1=neues%20ungarisches%20magazin&scanu1=4&u1=2000&t1=%012676535&elementcount=3&pos=1&prevpos=1&rootsearch=3& [2010. VI. 3.]
30. http://aleph18.onb.ac.at/F/GKUMN36NBMXFK6KBTfQU94GE99YB3627QY5617TR8VSNghD37N-01358?func=find-b&find_code=WRD&adjacent=N&request=neues+ungarische+magazin&x=0&y=0 [2010. VI. 2.]
31. <http://www.bcucuj.ro/re/catalogold/CV/N/Neuer-Neueste.pdf> [2010. V. 26.]
32. <http://library.ox.ac.uk/WebZ/GeacFETCh?sessionid=01-40672-1167770430:recno=1:resultset=1:format=F:next=html/geacnfull.html:bad=error/badfetch.html:entitytoprecno=1:entitycurrecno=1:entityCSSSheet=/html/styles/ox-advanced.css> [2011. I. 3.]
33. Fried István: Egy korszerűtlen tudományos folyóirat a XVIII. század végén. (Neues Ungarisches Magazin). = Magyar Könyvszemle, 101. évf. 1985. 3/4. sz. 307. p.
34. Zuber, i. m. 55. p.
35. „Für das mir gütigst zugeschickte erste Stück des zweyten Bandes des Ungarischen Magazins, sage den verbindlichsten Dank.” In: Briefwechsel des Karl Gottlieb Windisch. [... Hrsg., Einl. und Anm. von Andrea Seidler] [Transkription ... József László Kovács]. Budapest : Universitas, 2008. 249-250. p. (Magyarországi tudósok levelezése 5.)
36. „Vom 2ten Bande des U. M. ist nun schon auch des 1te Heft

- erschienen". = Oesterreichischer Merkur, 1793, St. 25 407. p.
37. OSZK Kézirattár. Magyar nyelvű kötetes kéziratok Fol. Hung. 1250 A Gyurikovits-könyvtárra vonatkozó adatok. ff. 39–74. („Bibliotheca Georgii Gyurikovits registrata Anno 1807."); OSZK Kézirattár. Magyar nyelvű kötetes kéziratok Fol. Hung. 1250 A Gyurikovits-könyvtárra vonatkozó adatok. ff. 132–141. („Verzeichniss der zu verkaufenden Büchersammlung des F. Gyurikovits zu Neutra in Ungarn.")
38. http://books.google.hu/books?id=OMMAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=neues+ungarisches+magazin&source=bl&ots=eTqXOWaXA&sig=bSfopjuCi6KBHav-XsOTTRj6gNk&hl=hu&ei=hsfrS6vzE-tOgONOhiall&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CB8Q6AEwAzgK#v=onepage&q&f=false [2010. V. 26.] A digitalizált változat a müncheni Bayerische Staatsbibliothek példányáról készült.
39. ELTE Egyetemi Könyvtárban található példány jelzete: P 20.107 ; a katalóguscédulán nincs feltüntetve, hogy csonka példány van a tulajdonukban.
40. A mondat első fele a 288. oldalon: „Als aber einer derselben in die Tökolischen Unruhen verwickelt ward, bemächtigte sich seines Antheils der königliche Fiskus, der auch nachher den andern Theil durch einen Tausch". a mondat befejezése a 289. oldalon: „an die königliche Kammer brachte."
41. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár online katalógusában Neues ungarisches Magazin címmel felvéve a B 051/141 jelzeten.
42. Egyetlen szám jelent meg, a szerkesztőségi közlésből kiderül, hogy ezt próbaszámnak szánták.
43. Busa, i. m. 251. p., 358. tétel
44. <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/965577> [2010. V. 27.]
45. Helfert: Die Wiener Journalistik im Jahre 1848. Wien : Verlag der Manz'schen k. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1877. 227. p.
46. Mayer, Anton: Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482-1882. Wien : Verlag des Comités zur Feier der vierhunderj. Einführung der Buchdruckerkunst in Wien in Comission bei Wilhelm Frick. Bd. 2: 1682-1882. 1887. 215. p.
47. Zenker, E. V.: Geschichte der Wiener Journalistik während des Jahres 1848. Wien ; Leipzig : Wilhelm Braumüller, 1893. 157. p.
48. Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI). Reihe 2. Österreichische Zeitungen 1492-1945. Bd. 3. Bibliographie der österreichischen Zeitungen 1621-1945. Hrsg. von Helmut W. Lang. München : Saur, 2003. 223. p.
49. http://aleph18.onb.ac.at/F/72F46549SGUS6MPPM8GB7NE3SBYBGUNGCPD718KNN7FEG625RU-09004?func=full-set-set&set_number=116178&set_entry=000001&format=999 [2010. VI. 2.]
50. <http://dispatch.opac.ddb.de/CHARSET=ISO-8859-1/DB=1.1/IMPLAND=Y/LNG=DU/LRSET=1/SET=1/SID=eeb31aaf-31/SRT=YOP/TTL=1/CMD?ACT=SRCHA&IKT=8509&SRT=YO P&TRM=rothmantel> [2010. V. 27.]
51. Cs[ontos] J[ános]: Adalék az 1848–49-ki hazai hírlapirodalom bibliográfiájához. = Magyar Könyvszemle, 2. évf. 1877. 1. sz.
–Az interneten: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00007/0005-4e.html> [2010. V. 27.]
52. Id. Szinyei József: Hírlapirodalmunk 1848-49-ben (Ujabb adalékok). = Magyar Könyvszemle, 2. évf. 1877. 3/4. sz. –Az interneten: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00009/0006-66.html> [2010. V. 27.]
53. Kereszty, i. m. 26. p.
54. Goriupp Alisz: Adalékok az 1848/49-i hírlapok bibliográfiájához. = Magyar Könyvszemle, Ú.f., 32. köt. 1925. 1/4. füz. 144. p.
55. Réz, i. m. 57. p., 322. tétel
56. Réz, i. m. 35. p.
57. Sajtó. In: Magyar történeti bibliográfia 1825-1867. 3. kötet. Politika, jog, oktatás-iskolák, tudomány, művészet, sajtó, vallás-egyházak. Szerk. ... I. Tóth Zoltán vezetésével. Bp. : Akadémiai K., 1950. 369. p.
58. Ambrovits, Hans: Bibliographie der Zeitungen und Zeitschriften Pressburgs. = Südost-Forschungen, Jg. 7 1942. Heft 3-4 619. p.; az összeállítás alapjaként a Magyar könyvszemle, a Magyar könyvészet jegyzékeit, a városi gyűjteményt és saját kutatásait adta meg.
59. Bibliografia inorečových novín a časopisov na slovensku do roku 1918. zost. Michal Potemra. Martin : Matica Slovenská, 1963. 631. p. (Slovenská Národná Bibliografia. Séria B. Periodiká)
60. Meier, Jörg: Untersuchungen zur deutschsprachigen Presse in der Slowakei. Lovoča: Verlag Modrý Peter, 1993. 146. p.
61. Frank, Peter R.-Frimmel, Johannes: Buchwesen in Wien 1750-1850 : kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2008. 167. p. (Buchforschung. Beiträge zum Buchwesen in Österreich 4.)
62. Anton von Schmid az alsó-ausztriai Zwettlben született 1765. január 23-án, és Bécsben halt meg 1855. június 27-én. Apja papi pályára szánta, de ő végül a nyomdászat mellett döntött, és 1785. május 15-én lépett be tanoncnak Joseph von Kurzböck udvari könyvnyomdászhoz. A Keleti Akadémián

- megszerzett ismereteit később a héber művek nyomtatásánál kamatoztatta. 1825. december 2-án emelték nemesi rangra, az udvari könyvtárnak nyújtott második adományozása után. Bővebb életrajzi és cégére vonatkozó adatokat találunk a következő forrásokban: Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien : Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 30. Theil 1875. 209-212. p. ; Mayer, i. m. 143-148. p.; Frank - Frimmel, i. m. 166-167. p.
63. Franz von Schmid 1811. október 3-án született Rossauban, és 1884. márc. 22-én halt meg Grazban. 1823-tól a Schotten gimnáziumba járt. 1829-1831 között az egyetemen filozófiát hallgatott, 1831-1833 között jogot. Megtanulta a könyvnyomtatást és átvette 1839-ben apjától héber könyvek nyomtatására specializálódott bécsi nyomdáját. További életrajzi és cégére vonatkozó adatokat lásd: Mayer, i. m. 215-216. p.; Frank - Frimmel, i. m. 168-169. p. ; Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Hrsg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, red. von Peter Csendes. Bd. 10 Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1994. 257. p.
64. Mayer, i. m. 148. p.
65. Breza, Vojtech: Tlačiarne na Slovensku 1477-1996. Bratislava : Univerzitná knižnica Bratislava, 1997. 42. p.
66. Novák László: A nyomdászat története. 1-7. kötet. Budapest : Világosság Ny., 1927-1929 ; az interneten: <http://mek.oszk.hu/01600/01645/html/05.htm> [2010. VI. 2.] Ezekkel teljesen azonos adatokat találunk a Nyomdászati lexikonban; valószínűleg ez szolgálhatott alapul a Novák-féle munkának. (Nyomdászati lexikon. Szerk. Biró Miklós, Kertész Árpád, Novák László. Hasonmás kiad. Békéscsaba : Typografika Kft., 1998. 418. p.)
67. Mayer, i. m. 148. p., 215. p.
68. Frank - Frimmel, i. m. 168. p.
69. Uo.
70. Gedruckt bei Franz Edlen von Schmid
71. Zenker, i. m. 157. p.; Potemra, i. m. 631. p.
72. Helfert, i. m. 227. p.
73. Weller, Emil: Lexikon Pseudonymorum : Wörterbuch der Pseudonymen aller Zeiten und Völker oder Verzeichniss jener Autoren, die sich falscher Namen bedienen. 2. Aufl. Regensburg : Verlag von Alfred Coppenrath, 1886. 273. p.
74. http://aleph18.onb.ac.at/F/9E7E29IHJFDLNBJTYQSK9YMR L6SKY7Q7ADHYM1IBFSXFHMQQDL-11191?func=full-set-set&set_number=116451&set_entry=000001&format=999 [2010. VI. 2.]
75. Ambrovits, i. m. 619. p.
76. Jozef Miloslav Hurban (1817-1888) szlovák író, költő, politikus, a szlovák nemzeti mozgalom egyik vezetője; 1848. szeptember 29. után morva területre szökött, nem valószínű, hogy októberben lapot adott ki Bécsben. http://ciszterciekegerben.hu/index.php?o=wr&page=iras_sebesty070700&i=2 [2010. V. 27.]
77. Busa, i. m. 251. p., 358. tétel
78. Ahogyan ez kitűnik a lapból származó két részletből is: „Wir glauben auch, dass wir uns ohne Intervention der Ungarn aus der schwierigen Lage heraushelfen werden, wenn wir einig und muthig bleiben, da von dem Angriffe des Jellachich durch ungarische Truppen vor den Mauern Wiens bei weitem mehr des Heil Ungarns selbst, als das (sic!) Oesterreichs abhängt ...”, magyar fordításban: „Azt is hisszük, hogy mi a magyarok beavatkozása nélkül is kiségitjük magunkat nehéz helyzetünkből, ha egységesek és bátrak maradunk, miután Jellasics magyar csapatok általi megtámadása Bécs falai előtt sokkal inkább Magyarország javát szolgálja mintsem Ausztriáét ...” ; „Die Ungarn, welche neuerdings auf österreichischem Boden stehen, bereit, uns zu Hülfe zu eilen, haben erklärt, sie können erst dann losbrechen, wenn sie von einer unserer legalen Behörde dazu angefordert würden. Das Obercommando der Nationalgarde Wiens hat sich diesfalls mit einer Petition an den Reichstag gewendet.”, magyar fordításban: „A magyarok, akik ismét osztrák földön állnak, készek a segítségünkre sietni, kijelentették, hogy csak akkor tudnak támadni, ha a mi egyik legális hatóságunk erre felkéri őket. A bécsi nemzeti gárda főparancsnoksága ez ügyben petícióval fordult a birodalmi gyűléshez.”
79. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. - Online-Edition http://www.biographien.ac.at/oebl_10/257.pdf [2010. VI. 8.]
80. Busa, i. m. 314. p., 459. tétel
81. <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/958395> [2010. VI. 2.]
82. „Auch wird mit diesem Blatte ein **Wegweiser für Handel** [kiemelés az eredetiben, K.A.] etc. verbunden, worin Handels- und Gewerbenachrichten, Marktberichte, Wochenmarktpreise, Fremdenanzeigen, Lottoziehungen, Coursberichte, Wasserstand u. s. w. vorzüglich aber auch Inserate aller Art aufgenommen werden.” Ez az utalás minden bizonnyal a Wegweiser und Anzeigeblattra vonatkozik.
83. Id. Szinnyei József: Hirlapirodalmunk 1848-49-ben (Ujabb adalékok). = Magyar Könyvszemle, 2. évf. 1877. 3/4. sz. 235-236. p.
84. Kereszty, i. m. 22. p.
85. Kereszty, i. m. 31. p.
86. Réz, i. m. 99. p., 1268. tétel

Új generációk, új média, új írástudások

Koltay Tibor

Az új generációk kétség kívül különleges figyelmet érdemelnek, mivel nemcsak tanulási szokásaikban mások, mint a korábbi nemzedékek, hanem könyvtárhasználati jellemzőik is eltér(het)nek a többi generációtól. Az új generációk megkülönböztetése nagymértékben éppen az új média gyűjtőnéven (is) nevezett Web 2.0-s technológiák és a hozzájuk társuló sajátos szemlélet meglétével magyarázható. Ez a tény arra sarkall bennünket, hogy elgondolkozzunk rajta, miként illeszkednek a könyvtár jelenéhez és jövőjéhez az új műveltségek, amelyek e kettős kihívásra adott válaszként jelentek meg.

Bár nem feltétlenül a könyvtárak mindennapjait jellemzi, amiről a következőkben szólnunk, az új generációk és az új média valamikor és valamilyen módon befolyással lesznek szakmánk jövőjére, még ha volnának is kétségeink az iránt, hogy a változást a sokak által hirdetett radikális módon váltják-e ki az új generációk igényei és maga az új média. Bármilyen gyors vagy lassú lesz is az átalakulás üteme, bizonyosak lehetünk benne, hogy új írástudásokra szükségünk lesz. Ezek ugyanis részét képezik a kihívásokra adandó válaszoknak.

A digitális bennszülöttek

A különböző generációk közül a legnagyobb figyelmet a ma 10-24 éves korosztálya kapja, amelyet számos néven neveznek, de talán a legáltalánosabb és legszélesebb körben használt elnevezése: *digitális bennszülöttek*. Az erre a generációra irányuló fokozott figyelem fényében különösen fontos, hogy megnézzük, mennyire tekinthetjük valósnak a köztük és az idősebb nemzedékek, az úgynevezett *digitális bevándorlók* közötti, sokak által és sokat hangsúlyozott különbségtételt. Meg kell tehát vizsgálnunk, tényleg van-e közöttük szakadék, ha pedig van, mekkora az, és miben áll. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy kulcsfontosságú lehet, hogy mennyire tekinthetjük valósnak a digitális bennszülöttekkel kapcsolatos pozitív és negatív, gyakran szélsőséges állításokat.

Tény, hogy ezt az 1990-es évek elején született nemzedéket a modern, digitális technológia és média veszi körül, ami egész viselkedését és tanulását meghatározza. A digitális bevándorlók viszont nem ebben a környezetben szocializálódtak.

Bár kétségtelen, hogy vannak generációs különbségek az információs és kommunikációs technológiák használatában¹, a digitális bennszülött fogalma gyakran kap olyan értelmezéseket, amelyek nélkülözik a kritikát. Ez főként a technológiákat gyártó és árusító cégek, a politikacsinalók és a véleményformálók gondolkodásában, kijelentéseiben van így. Közben a „kockázatok és mellékhatások” tekintetében sem látunk elég tisztán, tehát azok érvelése sem mindig hibátlan, akik ezt a generációt féltik, vagy akár félnek is ettől a generációtól.² Inkább az a jellemző, hogy mindkét oldal gyakran hoz fel a maga igazának alátámasztására első látásra elfogadható, leegyszerűsített érveket.

Nyilvánvaló, hogy a fekete-fehér, tehát a jó-rossz, hamis-igaz szembeállítására építő érvelések általában sem nyújtanak kellően árnyalt képet, a digitális bennszülöttek esetében pedig fokozottan igaz, hogy nem képesek szilárd és adekvát háttérrel biztosítani a vizsgálódásoknak

és az értékítéleteknek.³ Szükség van tehát arra, hogy túllépjünk az egyoldalúságon, ezért érdemes megkérdőjeleznünk a digitális bennszülöttekkel kapcsolatos elképzelések pontosságát.

A digitális bennszülötteket gyakran magasztalják, olyan fogyasztóként kezelve őket akik nem az oktatás passzív befogadói, tanulási tevékenységük helyének, ütemének és időzítésének tetszés szerinti, általuk meghatározott módon történő megkonstruálásában és rekonstruálásában. Ebben a minőségükben a digitális bennszülötteket gyakran autonóm és nagymértékben társasági lényekként ábrázolják.⁴

A másik oldalon sokan aggodalmukat fejezik ki amiatt, hogy a digitális bennszülötteket intellektuális és tanuláspolitikai elbutulás fenyegeti. Néhányan úgy látják, hogy az internetről történő információgyűjtés során a kritikai szemlélet általános hiánya a fiatalok tanulási képességeit is lerontja. Ráadásul jó néhányan szeretnék a gyerekeket megvédeni az elmagányosodástól, elgépiesedéstől és a felszínességtől.⁵

A digitális bennszülöttekkel kapcsolatos diskurzus jelentős része egy vélelmezett válság képzetét látszik alátámasztani. Mindez többnyire alaptalan. Ha azonban előre akarunk lépni a fiatalok és a technológia viszonyának megértésében, olyan eszmecserére van szükség, amely a jelenleginél jóval alaposabb és kifinomultabb. Ehhez az is szükséges, hogy elmozduljunk a digitális bennszülött fogalom leegyszerűsítő, „hétköznapi” értelmezésétől, és leküzdjük a vele kapcsolatos elméleti gyengeségeket.

A digitális bennszülöttekkel, kapcsolatos fejtegetésekben ugyanis számos olyan érvelést és feltételezést találhatunk, amely a „gyermek” vagy a „fiatal” esszencialista biológiai olvasatán alapul, tehát feltételezi, hogy a technikai készségekkel természetüknél fogva rendelkeznek. Ezeket az érveléseket az is jellemzi, hogy a társadalmi változást a technológiai determinizmus talaján állva szemlélik, vagyis a digitális technológiákra úgy tekintenek, mint amit inherens tulajdonságok egész sora hat át, ami aztán (pozitív vagy negatív) hatással van fiatal felhasználókra olyan módon, hogy a hatások, a körülményektől és a

kontextustól függetlenül konzisztensen érvényesülnek. Mindazonáltal üdvösebb volna, ha a fiatalok technológia-használatára úgy tekintenénk, mint olyan jelenségre, amely kölcsönhatások és egyeztetések társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális kontextusú komplex sorozatainak van kitéve.⁶ A vita egyoldalúságát pedig nagyban oldaná, ha tudomásul vennénk, hogy a digitális bennszülötteket jellemző sajátosságok csak a fiatalok egy részére igazak, mivel ez a generáció nem homogén, tehát jóval változatosabb, mint azt sokan feltételezik, vagy amilyenek ezt a generációt mutatni akarják.⁷

Hazai felmérési adatok azt mutatják, hogy a digitális bennszülöttek és bevándorlók szembeállítására és a köztük húzódó kulturális szakadék megléte nem egyértelmű. Az internet használóit nem lehet ilyen módon, mereven kettéosztani – különösen nem életkor szerint – mivel az önmagában nem határozza meg a digitális technológiához való viszonyukat és az ahhoz szükséges készségeiket. A digitális bennszülöttek ráadásul azt a technológiát használják, amelyet a digitális bevándorlók fejlesztettek ki, ami szintén kétséges teszi az életkor szerinti megkülönböztetés jogosságát. Látni fogjuk, hogy önmagában az a tény, hogy valaki az 1990-es évek elején született, nem jelenti azt, hogy ő az az eszményi felhasználó, aki „anyanyelvi” szinten használja a számítógépet.

Az interneten és a számítógépezéssel eltöltött idő hasznossága legalábbis megkérdőjelezhető abból a szempontból, hogy az új ismeretek és a tudás megszerzésére irányul-e. Figyelembe véve, hogy mely tevékenységek dominálnak a digitális bennszülöttek számítógép-használatában, nem annyira a hálózatok intenzív használatáról, mint inkább folyamatos jelenlétéről kellene beszélnünk. E generáció hazai képviselői ugyanis többnyire kapcsolatteremtésre (jelentős részben „barátok”, „ismerősök” gyűjtésére), kommunikációra, játékokra használják az internetet. Képszerkesztéssel a válaszadóknak kevesebb, mint a fele foglalkozik, míg minden egyéb tevékenység 20% alatti értékeket mutat. Hasonlóan alacsony értékeket kaptak akkor is,

amikor arra kérdeztek rá, hogy készítenek-e saját weblapot, vagy blogolnak-e, esetleg olvasnak-e blogokat. Mindegyik esetben olyan értékeket kaptak, amelyek megerősítették azt az internetes szabályt, mely szerint a 100 felhasználóból egy csinálja neten a tartalmat, tíz hozzászól, kritizál, a maradék csupán nézelődik. A felhasználók vélelmezett „profizmusa” mítosz csupán, mivel a film- és zeneletöltésben, a kommunikációs eszközök használatában (chatelesben és msn-ezésben), valamint a közösségi oldalakon mutatott aktivitásban merül ki. Bár a digitális bennszülöttek tanulási stílusáról többnyire azt állítják, hogy az az egyéni helyett az együttműködésen alapuló (kollaboratív) tanulást részesíti előnyben, ezt a felmérés nem erősítette meg.⁸ Külföldi empirikus kutatások eredményei is arról tanúskodnak, hogy sok fiatal sokkal korlátozottabb mértékben használja a digitális technológiákat, mint ahogy azt a digitális bennszülöttekkel kapcsolatos propaganda sugallná. Körükben a játék, a szöveges üzenetküldés és az online tartalmak visszakeresése dominál, amely gyakran keveredik a médiafogyasztás passzív formáival. Bár számos kommentátor úgy gondolja, hogy tartalmak együttműködésen alapuló létrehozásában vesznek részt, a valóságban számos fiatal technológia-használatára jóval passzívbab, szórványos, továbbá társak nélkül zajlik, mint otthon, mint az iskolában.⁹

Az Európában és az Egyesült Államokban élő digitális bennszülöttek esetében nem hagyható figyelmen kívül társadalmi-gazdasági státuszuk. Bizonyos rétegek ugyanis ugyanúgy ki vannak zárva a digitális technológia „áldásait” élvezők köréből, mint az idősebb generációk. Igaz ennek módjai jóval kevéssé feltűnőek első látásra. Az internet használata például jóval alacsonyabb a falun élő fiatalok, a lányok és az alacsony iskolázottságú szülők gyermekei körében. Nem feledkezhethetünk meg arról sem, hogy a fiatalok különböző korcsoportjai eltérnek egymástól az új média használatában.

Mivel a gyerekek minden látható külső segítség nélkül boldogulnak az internettel, sokan feltételezik, hogy tökéletesen értenek hozzá, például

kiválóan képesek információhoz jutni. Valójában azonban több hiányosságot fedezhetünk fel náluk ezen a téren. Sokukra az a jellemző, hogy össze-vissza kattintgatnak. Nincs keresési stratégiájuk, nem kulcsszavakat, hanem gyakran egész kérdéseket írnak be, amire nagyon sok irreleváns találatot kapnak. Nagyon kevés időt szentelnek az információkeresés nyomán kapott találatok elolvasásának, kevés információ alapján döntenek. Szinte soha nem használják a részletes keresési funkciót, beérik a legegyszerűbben megkapható anyagokkal. Egyáltalán nem vizsgálják a fellelt szövegek hihetőségét, pontosságát, relevanciáját.¹⁰

Ehhez járul még az is, hogy a fiatalok a viszonylag könnyen kezelhető témákban (sport, humor, szórakozás) keresnek online információt. Egyértelmű adatok vannak ezen kívül arra, hogy számukra továbbra is fontos a digitális eszközök nélkül lefolytatott, személyes kommunikáció. Bekapcsolódásuk a digitális technológia használatába tehát ugyanolyan változatos képet mutat, mint életük számos más aspektusa.

Fontos tényező a digitális bennszülöttek megítélésében, hogy ezek a fiatalok nem feltétlenül akarják ugyanolyan módon használni a technológiát az iskolában vagy a könyvtárban, mint ahogy azt otthon teszik. Ez arra int bennünket, hogy józanabban ítéljük meg a digitális technológiához fűződő óhajtaikat, mint azt a digitális bennszülöttekkel kapcsolatos retorika sugallná. Vannak közöttük olyanok is, akik elvi alapon ellenzik a Web 2.0-s technológiák használatát. Egy részük az új médiát kézben tartó cégek (pl. a MySpace közösségi hálózatot tulajdonló Murdoch News Corporation) elleni tiltakozásul teszi ezt. Mások, engedelmes gyermekként tiszteletben tartják szüleiknek a biztonsággal kapcsolatos és morális aggodalmait, sőt egyet is értenek azokkal. A nem-használók között vannak marginalizálódott tinédzserek, akik nem érzik eléggé *külnak* magukat ahhoz, hogy a közösségi hálózatokat használják, míg mások éppen túlságosan is divatosnak tekintik magukat ehhez.¹¹ Gyakran olvashatunk arról, hogy a digitális bennszülötteket a különféle információk pár-

huzamos feldolgozása, a különböző eszközök egyszerre történő kezelése jellemzi.¹² Ezzel kapcsolatban érdemes odafigyelnünk arra, amit *Howard Rheingold* mond. Szerinte ezeknek a fiataloknak meg kell(ene) tanulniuk, mikor célszerű egyik alkalmazásról a másikra váltva, felületesen figyelniük, és mikor kell figyelmüket egyetlen dologra összpontosítaniuk.¹³

Új média

Az új média fogalmát gyakran adottnak veszik, tehát nem is definiálják, főként abban a tekintetben, hogy elég-e egyszerűen a Web 2.0 (amúgy közismerten rosszul definiált¹⁴) fogalmával azonosítanunk.

Tény, hogy a Web 2.0 olyan szoftvereket kínál, amelyek lehetővé teszik a közösségi tevékenységekben való tömeges részvételt. A felhasználók magukat és érdeklődésüket közvetett (mediatizált) terekben fejez(het)ik ki, és ezeknek a reprezentációknak az útján léphetnek kapcsolatba egymással. Az ehhez fűződő interaktivitás (bármilyen legyen is annak valós természete) az a tulajdonság, amelyet egyaránt ki szoktunk emelni a Web 2.0 és az új média kapcsán.¹⁵ Az új médiát ezen kívül a *multimodalitás* is jellemzi.¹⁶ Ennek lényege, hogy a kommunikáció egyetlen módja helyébe olyan módok léphetnek, amelyek új vagy többszörös jelentést hordoznak, ami számos eszköz használatát feltételezi, speciális készségeket és érzékenységet kíván, továbbá gyakran közösségi vagy egyéni erőfeszítést tükröz.¹⁷

A Web 2.0-val kapcsolatos kritikai megjegyzésekből már átnyújtottunk egy csokrot a Könyvtári Figyelő olvasóinak.¹⁸ Ezt nem ismétljük meg. Érdemes viszont néhány további gondolattal kiegészítenünk. Hogy miért tesszük ezt, arra következzen egy kis példázatféle. A weben közismerten versenyfutás folyik a tartalmaknak a felhasználókhoz való eljuttatásáért. Ezért aztán a webkeresők (keresőmotorok) nem használják a HTML-fájlokhoz a szerzők által mellékelte metaadatokat, és nem hozzák nyilvánosságra,

milyen mechanizmusok alapján kerül be egy-egy dokumentum az indexükbe. Ha ugyanis nyilvánosságra hoznák ezeket, az a magukat agresszíven reklámozni kívánók malmára hajtaná a vizet.¹⁹ Ilyenkor merül fel a kérdés, hogy kit zavar ez, ha a keresők (ma már elsősorban a Google) sok mindenre használhatók. Bár ez igaz, könyvtárosként bizonyosan nem mondhatunk le arról, hogy tisztában legyünk vele, milyen eszközt használunk. Egy hasonlattal élve olyan helyzet ez, mint amikor egy hordón ülünk, de nem tudjuk, hogy mi van benne. Pedig ez nem mindegy. Egy löporos hordón ülve nem célszerű rágyújtanunk. Ha pedig boroshordó van alattunk, érdemes csapot és poharat hoznunk. Ennek fényében – bár kétségtelen, hogy a lényeg nem az, hogy ki profitál a Web 2.0-ból – jobb, ha felismerünk néhány lényeges különbséget. A virtuális világ ugyanis valóban létrehozhatja a maga értékrendjét, de nem mindegy, hogy mi milyen helyet foglal el benne. Vagyis végső soron mégsem mindegy, hogy milyen hordón ülünk.

Az újdonság folytonos hangsúlyozása kapcsán pedig látnunk kell a következőket. Az új média ideológiája azt sugallja, sőt sulykolja, hogy ami új, az jobb, az az élenjáró, úttörő, vagyis a haladó gondolkodású emberek médiája. Hogyan mérjük viszont az újdonságot? Ezzel kapcsolatban sokan azon a véleményen vannak, hogy ezt a kérdést nem szükséges feltennünk, mivel csak a lényegről tereli el a figyelmet. Az új média lelkes hívei természetesen ezt az utóbbi nézetet osztják, és – többnyire némi arroganciával – biztosak abban, hogy ami új, az új, tehát kevésbé érdekes, hogy miként lett olyan, amilyen, hanem az a fontos, hogy mi fog jönni.²⁰

Az új média elvileg elősegíti az információk részvételen alapuló megosztását. A tudás tartós előremozdítása iránti elkötelezettség azonban ebben a környezetben gyenge és sekélyes, többnyire abból áll, hogy média-objektumokat teszünk közszemlére, ahelyett, hogy valódi tudást hoznánk létre és tökéletesítsenék azt. A létrehozott objektumok szinte sohasem állnak összeköttetésben egymással, nem mutatják meg, hogy miként épülnek egymásra annak érdeké-

ben, hogy egyre mélyebb kérdéseket vizsgáljunk általuk, vagy ellentmondjanak egymásnak, további vizsgálódást indukálva. A média-objektumokkal kapcsolatos online eszmecserek főként a vélemények megosztását jelentik (pl. tetszik-e az adott videó vagy sem). Az online véleménymegosztás fórumain zajló interakciók pedig túlságosan rövidek és elszigeteltek ahhoz, hogy jelentős haladást lehessen elérni általuk.²¹

Nem tagadhatjuk ugyanakkor, hogy az új média számos használójának és akár az egész társadalomnak is hasznára lehet, különösen, ha nem feledkezünk meg arról, hogy – mint minden mást – kritikai szemüvegen át nézzük. Ha ugyanis csak az új média keretei között megvalósuló részvételre fókuszálunk, alábecsüljük a „régii” médiát, figyelmen kívül hagyva annak kulturális beágyazottságát és a részvétel ott is rendelkezésre álló lehetőségeit.²²

Könyvtár 2.0

Könyvtárról gondolkozva szinte magától értetődik, hogy szólnunk kell a Könyvtár 2.0-ról is. Bár jól tudjuk, hogy számos, a Web 2.0-s eszközök előnyeit kihasználó hasznos könyvtári megoldás született – idehaza és külföldön egyaránt – nagy problémát jelent, hogy a könyvtárak gyakran az új technológiákra összpontosítanak, ahelyett, hogy azok szakmai környezetükben megvalósítandó releváns használatára figyelnének. A könyvtáraknak ugyanis köztudottan a felhasználók igényeit kell alapul venniük, és ezeket nemcsak a technológia fejlődése mozgatja.²³

A Könyvtár 2.0 kifejezést gyakran tartalmatlan divatszóként használják.²⁴ Ha azonban valóban komolyan akarjuk venni, úgy határozhatjuk meg, mint a könyvtári szolgáltatás egy lehetséges modelljét, amelyet a következők jellemeznek:

- ☉ elősegíti az állandó és tervszerű változást;
- ☉ arra ösztönzi a felhasználókat, hogy aktívan vegyenek részt az általuk igényelt fizikai és virtuális szolgáltatások létrehozásában;
- ☉ a szolgáltatások következetes értékelése jellemzi,
- ☉ visszacsatolást igényel a felhasználóktól.²⁵

Új írástudások

A számítógépes technológiák és különösen az internet meghatározó szerepénél fogva korunk írástudásának hatóköre kiszélesedett, így az egyaránt kötődik a technológiákhoz és a kultúrához.²⁶ Éppen ezért akár kettős írástudásról is beszélhetünk, amely a hagyományos írni és olvasni tudást ötvözi a digitális média kezelésének készségeivel²⁷, azaz – a már fentebb említett módon – multimodális.

Olvasni tudás alatt tehát nemcsak verbális szövegek, hanem a képi és hangzó (multimédia) információ dekódolását is értjük. Az olvasandó szöveg pedig állhat egyetlen vagy több szövegből, lehet lineáris, nem-lineáris (hipertext, multimédia) és akár a válaszadás lehetőségét is tartalmazhatja.²⁸ Az írástudás korszerű szemlélete ugyanakkor nem korlátozódik az eszközhasználatra, tehát szövegek kódolásának és dekódolásának készségeire, hanem az írás és olvasás társadalmi gyakorlatának fogalmait foglalja magába.²⁹ Az olvasás szociális dimenziója nemcsak egyre fontosabb, hanem értelmezése is megváltozott, helyzetekben, meghatározott interakción keresztül történő jelentéskonstruálást értünk alatta.³⁰

A képernyőn történő olvasás a nyomtatott szövegétől eltérő lapozást hozott magával, valamint megjelent a gördítés és a hiperlinkek kattintással történő működésbe hozása. A szövegeknek az interneten is megjelenő hipertextuális szerveződése ugyanakkor nem hozott radikális változást az olvasásban. A hiperszöveg ugyanis nem jelenti a lineáris olvasás megszűnését, mivel ott is az egymást követő információk sorát fűzzük össze szöveggé. Más kérdés, hogy ezeknek az információknak a sorrendje tudatunkon kívül is rögzítve van-e, mint a nyomtatott dokumentumok esetében.³¹

Az információnak az interneten való megtalálásához kapcsolódó olvasási készségeknek legalább négy (gyakran egymással átfedésben levő) alaptípusa van:

© az internetes keresők (keresőgépek, keresőmotorok) használatának ismerete;

- © az ezek által létrehozott találati listák olvasása;
- © weboldalak olvasása abból a célból, hogy az ott potenciálisan felelhető információt megtaláljuk;
- © következtetések levonása (inferencia) arra vonatkozóan, hogy hol található az információ.³²

Nem csak az információszerzés és az írás között van igen összetett, vagy legalábbis kétirányú kapcsolat. Az írás is rejt ilyen kapcsolatrendszert, ugyanis nemcsak magát a kommunikálást és terjesztést, vagyis az információ létrehozását foglalja magában, hanem az információ megszerzését, szervezését, tárolását, tervezését is.³³ Az információ hatékony felhasználása egy adott probléma megoldására (például valamilyen írástevékenység formájában) feltételezi, hogy előzetesen sok mindent elvégezzünk. Ha ugyanis nem rendelkezünk (a szükséges) információval, fel kell ismernünk, hogy szükségünk van rá; azonosítanunk kell az adott probléma megoldásához szükséges információt; majd meg kell találnunk és értékelnünk kell azt. Ezek a műveletek alapvetően megegyeznek az információs műveltség egyik legismertebb meghatározásában található lépésekkel.³⁴

Az írástudások között éppen ez, az *információs műveltség* az, amelynek bőséges szakirodalma van idehaza is.³⁵ Tudnunk kell viszont, hogy a készségeknek ez az együttese és különösen ennek hiánya inkább csak a könyvtárosok körében ismert fogalom.³⁶

A *digitális írástudás* elnevezés sikeresebbnek tűnik. Olyan tág fogalmat takar, amely összeköti a különböző, a *műveltség* vagy az *írástudás* szókapcsolattal jelölt fogalmakat és magába foglalja az információs műveltséget, valamint az információs és kommunikációs technikák (IKT) hatékony használatát.³⁷

Idehaza a digitális írástudás gyakran azt a lecsúszó értelmezést kapja, amely csak az IKT használatáról kíván tudomást venni. Igazán helyeselhető értelmezése azonban több típusú műveltséget fog át, a funkcionális írástudás keretében illesztve az írást, az olvasást és a számo-

lást. Magába foglalja az értő olvasást és a megszerzett információk kritikus kezelését. Részt képezik a könyvtárak használatának, a keresési stratégiák alkalmazásának készségei, az információforrások és a talált információ értékelése, kritikus kezelése, ideértve a tömegkommunikációs eszközök által közvetített információk kezelését is. Természetesen fontos alkotóeleme a számítógépek hatékony kezelése, nem korlátozódik azonban az ezzel kapcsolatos ismeretekre és készségekre.³⁸

A digitális írástudás annak is a képessége, hogy értsük, valamint használni tudjuk a többféle digitális forrásokból származó információkat. Része a technológiák alkalmazása, viszont nem függ tőlük, hanem inkább intellektuális keretet ad a felismerés, megértés, kritikus értékelés és gondolkodás számára. Tudatosság, beállítódások és képességek olyan együttese, amely lehetővé teszi, hogy megfelelően használjuk a digitális eszközöket és intézményeket a digitális források azonosítására, elérésére, kezelésére, integrálására, értékelésére és szintetizálására, továbbá új tudás és média-megnyilvánulások létrehozására, valamint arra, hogy másokkal kommunikáljunk és reflektáljunk erre a folyamatra. Mindezt specifikus élethelyzetek kontextusában tesszük, annak érdekében, hogy konstruktív társadalmi tevékenységek váljanak lehetővé.³⁹

Az *írástudás* szó a fentiekén kívül további jelzőket kaphat. Olvashatunk például a *közösségi média írástudásairól* (new media literacies), amely maga is akár több rész-írástudásra is bontható.⁴⁰ Amúgy ne feledkezzünk meg róla, hogy régebb óta beszélhetünk *médiaműveltségről* (médiá-írástudásról), amelynek célja, hogy segítségével elsajátíthassuk a nyomtatott és az elektronikus média termékeinek dekódolást úgy, hogy jelentéseket tudjunk felfogni és létrehozni, egy olyan kultúrában, amelyet erőteljes képek, szavak és hangok jellemeznek.⁴¹

A sokféleség azonban nem szabad, hogy (meg) zavarjon minket. Az alapvető célok és a módszerek lényege ugyanaz, mint az információs műveltség és a digitális írástudás esetében.

Az írástudások és a műveltség

Bár azt mondtuk, hogy az információs műveltségről kevesebbet fogunk szólni, kanyarodjunk vissza hozzá. Annyira legalábbis, hogy az írástudások és műveltség összefüggéseiről szóljunk egy-két szót.

Knausz Imre figyelemre méltó könyve nagyban hozzásegít bennünket, hogy ezt megtegyük. Mi nem fogunk a műveltség olyan átfogó meghatározásával foglalkozni, mint ő, viszont néhány gondolata tárgyunk szempontjából is kiemelkedően hasznos.

Mindenek előtt megállapítja, hogy műveltségen az adatok relatív jelentőségéről való tudás is szokás érteni, ami azt is jelenti, hogy adatok bizonyos elrendezettségét, hierarchiáját és kontextusba helyezését, vagyis értelmezését is magába foglalja. A műveltség fontos megnyilvánulási formája a jó ízlés, amelynek alakulása szoros összefüggésben áll a tág értelemben vett olvasottsággal, amely szintén a műveltség döntő összetevője. A műveltség kanonizált tudás is, tehát tartalma nem tetszőleges, hanem éppen-séggel annak a tudása, amit egy adott közösség a tagjaitól elvár.⁴² Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódik, hogy – az írástudásokban is lényegei szerepet játszó – műfajok korszerű szemléletét is ez a közösségi dimenzió alapozza meg.⁴³

A keresztény középkorban az írástudók legfőbb képessége az volt, hogy értelmezni tudták a Bibliát, amely mára már elvesztette korábbi, kitüntetett szerepét, viszont információs környezetünket ma is a tág értelemben vett szövegek alkotják. A művelt embert a humanizmus óta jelölő *literatus* szó egyértelműen utal a betűkre, ami egyszerre jelent olvasni tudást és olvasottságot. Az utóbbi lényege az, hogy nemcsak az éppen olvasott szöveg jelent vonatkoztatási pontot számunkra, hanem azon kívül is ismerünk más szövegeket, amelyekre támaszkodva képesek vagyunk megérteni, értelmezni az olvasott szöveget.

A média üzenetei ugyanakkor többnyire egy jelentést, egyetlen értelmezési perspektívát kínálnak fel, ami nem önmagában baj, hanem ezért, mert leszoktatnak bennünket a kritikai,

értelmező reflexióról. A média üzeneteivel gyakran a fogyasztás fokozására sarkall bennünket, ám szándékai rejtve vannak, és tőlünk idegen narratívák hálójába szövődnek bele, így ezekkel szemben gyakran és könnyen elveszíthetjük kritikai képességünket, tehát könnyen manipulálhatóvá válunk. Ezekkel a fenyegetésekkel szemben csak úgy őrizhetjük meg autonómiánkat, ha alternatív értelmezési sémák gazdag repertoárjával rendelkezünk és megvan bennünk annak az igénye, hogy ugyanazt a történetet többféle perspektívából vizsgálva értelmezzük. A kritikai olvasás tehát feltételezi, hogy az egyes szövegekkel szembeni kritika csak másik szövegekre támaszkodhat, vagyis műveltség kérdése is.⁴⁴ Az új média ebben bizonyosan nem különbözik a televízió dominanciájával jellemzett tömegmédiától.

Összegzés

Az új média nem elsősorban új tudás létrehozásának eszköze, hanem a meglévő anyagok, szövegek szétdarabolása, újraszerkesztése, remixelése történik segítségével.⁴⁵ Más szóval nem eredeti üzenetek (szövegek) létrehozása, hanem meglévő információk kiválasztását, elrendezését, szűrését és újraalakítását jelenti.⁴⁶ Az új médiában valóban van részvétel, amelynek a minősége és a nyomában létrejött tartalom azonban csak akkor képviselhet értéket, ha nem sikkadnak el a műveltségre (is) alapozó írástudások. A művelt ember jobb minőségben képes elvégezni a válogatást. Igényességének kialakítása pedig rajtunk, könyvtárosokon is múlik.

Irodalom

1. UJHELYI Adrienn: Iskola 2.0. = Iskolakultúra, 19. évf. 2009. 11. sz. 54–60. p.
2. SELWYN, N.: The digital native – myth and reality. = *Aslib Proceedings*, Vol. 61. 2009. No. 4. 364–379. p.
3. Z. KARVALICS László: A netnemzedék vizsgálatának szemléleti alapjai. = *Új Pedagógiai Szemle*, 51. évf. 2001. 7–8. sz. 46–51. p.
4. Selwyn, i.m.
5. Ujhelyi, i.m.
6. Selwyn, i.m.
7. KENNEDY, G.E. et al.: First year students' experiences with technology: Are they really digital natives? *Australasian Journal of Educational Technology*, Vol. 24, No. 1, 2008, 108–122. p.
8. FEHÉR Péter – HORNYÁK Judit: Netgeneráció: tényleg más a miénk? HVG Technline. 2010 <http://techline.hu/> (2010. november 11.)
9. Selwyn, i.m.
10. NICHOLAS, D. – ROWLANDS, I. – HUNTINGTON, P.: Information behaviour of the researcher of the future. 2008, <http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/ggintutereport.pdf> (2010. november 11.)
11. Selwyn i.m.
12. Ujhelyi i.m.
13. RHEINGOLD, H.: Attention, and Other 21st-Century Social Media Literacies. *EDUCAUSE Review*, Vol. 45, No. 5, 2010, 14–24. p.
14. KOLTAY Tibor: A Web 2.0 kritikája. = *Könyvtári Figyelő*, 54. évf. 3. sz. 2008. 498–504. p.
15. JARRETT, K.: Interactivity is Evil! A critical investigation of Web 2.0. = *First Monday*, Vol. 13, No. 3, 2008, <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2140/1947> (2010. november 11.)
16. MERCHANT, G.: Learning for the future: Emerging technologies and social participation. In L. Hin & R. Subramaniam (Eds.) *The handbook of research on new media literacy at the K-12 level*. IGI Global, Hershey, PA, 2009, 1–13. p.
17. CORDES, S.: Broad Horizons: The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction. 2009. <http://www.ifa.org/files/hq/papers/ifa75/94-cordes-en.pdf> (2010. november 3.)
18. KOLTAY, i.m.
19. BROOKS, T.: Web search: how the Web has changed information retrieval. = *Information Research*, Vol. 8, No 3, 2003. <http://informationr.net/ir/8-3/paper154.html> (2010. november 11.)
20. LISTER, M, et al. *New Media: a critical introduction*. (2nd ed.) New York: Routledge, 2009
21. MERCHANT i.m.

22. CARPENTIER, N.: Participation Is Not Enough: The Conditions of Possibility of Mediated Participatory Practices. = *European Journal of Communication*, Vol. 24, No. 4, 2009, 407-420. p.
23. HENDRIX, J. C.: Checking Out the Future. Perspectives from the Library Community on Information Technology and 21st-Century Libraries. American Library Association's Office for Information Technology Policy, Chicago, IL, 2010. www.ala.org/ala/aboutala/offices/oitp/publications/policybriefs/ala_checking_out_the.pdf (2010. november 11.)
24. CRAWFORD, W.: Library 2.0 and „Library 2.0. = *Cites and Insights*, Vol. 6, No. 2, 2009, <http://citesandinsights.info/civ6i2.pdf> (2010. november 11.)
25. CASEY, M.E & Savastinuk, L.C.: Library 2.0. = *Library Journal*, Vol. 131, No. 14, 2006, 40–42. p.
26. CORDES, i.m.
27. KOMOSKI, K. (2007): 21st Century Teachers and Learners: Prosumers in a Bi-literate Knowledge-Driven World. AACE-SITE, San Antonio, 2007 http://www.aace.org/conf/SITE/komoski_invited.doc (2010. november 11.)
28. DALTON, B – PROCTOR, P. C.: The Changing Landscape of Text and Comprehension in the Age of New Literacies. In: Coiro, J. et al. (szerk.) *Handbook of Research on New Literacies*. New York, London: Routledge, 2008, 297–324. p.
GOLDEN Dániel: Az elektronikus olvasás mintázatai. = *Információs Társadalom*, 9. évf. 3. sz. 2009. 85–93. p.
29. STREET, B.: *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
30. JÓZSA Krisztián – STEKLÁCS János (2009): Az olvasástanítás kutatásának aktuális kérdései. = *Magyar Pedagógia*, 109. évf. 4. sz. 2009. 365–397. p.
31. GOLDEN, i.m.
32. LEU, D.J. et al.: What Is New About The New Literacies of Online Reading Comprehension? In: Rush, L.S, Eakle, A. J. és Berger, A. (szerk.) *Secondary School Literacy: What Research Reveals for Classroom Practice*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English, 2007, 37–68. p.
33. ATTFIELD, S. – BLANDFORD, A. – DOWELL, J.: Information seeking in the context of writing: a design psychology interpretation of the problematic situation. = *Journal of Documentation*, Vol. 59, No. 4, 2003, 430-453. p.
34. ALA Presidential Committee on Information Literacy. Final report. Chicago, Ill.: American Library Association, 1989.
35. VARGA Katalin (szerk.) A 21. század műveltsége: E-könyv az információs műveltségről. PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet, Pécs, 2008. <http://mek.oszk.hu/06300/06355> (2010. november 11.)
- KOLTAY Tibor: Információs műveltség: pedagógiai forradalom a könyvtárban? = *Könyvtári Figyelő*. 53. évf. 2. sz. 2007. 278–288. p.
36. BAWDEN, D – ROBINSON, L.: The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. = *Journal of Information Science*, Vol. 35, No. 2, 2009, 180-191. p.
37. BAWDEN, D.: Origins and concepts of digital literacy. In C. Lankshear, and M. Knobel, M. (ed.), *Digital Literacies: concepts, policies and practices*, Peter Lang, New York, NY, 2008, 17–32. p.
38. MOLNÁR Szilárd et al.: A hozzáférési pontok humán-infrastruktúrájának fejlesztése, az IT-mentori szakma kialakítása. 2006. <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=811> (2010. november 11.)
39. MARTIN, A.: Literacies for the Digital Age. In A. Martin and D. Madigan (eds.) *Digital literacies for learning*. London: Facet, 2006, 3–25. p.
40. RHEINGOLD, i.m.
41. AUFDERHEIDE, P. *Media Literacy. A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Washington, DC: Aspen Institute, 1992.
42. KNAUSZ Imre: Műveltség és demokrácia. Miskolc–Budapest, 2010. <http://mek.oszk.hu/08700/08758/08758.pdf> (2010. november 11.)
43. ANDERSEN, J.: LIS and genre: = Between people, texts, activity and situation. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, Vol. 34, No. 5, 2008, 31–34. p.
44. KNAUSZ, i.m.
45. GREENHOW, Ch. – ROBELIA, B. – HUGHES, J. E. (2009): Learning, Teaching, and Scholarship in a Digital Age: Web 2.0 and Classroom Research: What Path Should We Take Now? = *Educational Researcher*, Vol. 84, No. 4, 2009, 246–259. p.
46. GEISLER, Ch. et al.: ITeX. Future directions for research on the relationship between information technology and writing. = *Journal of Business and Technical Communication*, Vol. 15, No. 32, 2001, 269–308.

A közkönyvtárak mérése, rangsorolása, paramétereik összevethetősége

Kísérletek és eredmények (amerikai és európai példák)

SOMOGYI József

Van-e értelme összehasonlítani a közkönyvtárak paramétereit? Ha igen, melyeket? Mire való és mire nem a könyvtárak rangsora? E kérdéseket veti föl az amerikai HAPLR-index és a körülötte lezajlott vita. Milyen más hasonló kísérletek és eredmények vannak szerte a világban? Ismerkedjünk meg velük.

Háttér

Az ezredforduló körül az internet és a digitalizálási programok mindennapossá válása hatására megerősödtek a kétségeket hangoztató vélemények a könyvtárak jövőjéről. Az ALA (Amerikai Könyvtárosegylet)¹ 2006-os felmérése szerint viszont a megkérdezettek 90%-a

gondolja úgy, hogy most nagyobb szükség van a közkönyvtárakra, mint valaha. Nem csoda, ha egyre fontosabbá válnak a közkönyvtárak minősítésére, rangsorolására, mérésére irányuló felmérések. A könyvtárosoknak alapvető érdekük, hogy tudják, hogyan lehet mérni és bizonyítani a könyvtári beruházások hasznát, a könyvtári szolgáltatások fontosságát.

Az Egyesült Államokban az 1999-ben indított HAPLR-indexet (Hennens' American Public Library Ratings) és a Library Journal (LJ) indexét használják a könyvtári teljesítménymérés és összehasonlítás eszközeiként. Németországban a BIX-index (Der Bibliotheksindex) látott hasonló céllal napvilágot ugyancsak 1999-ben. Angliában 2000 óta jelenik meg az Audit Commission jelentése a könyvtárak működési feltételeiről és

az egyes könyvtárak rangsoráról. A továbbiakban ezeket az indexeket mutatjuk be, rámutatva az összeállítások előnyeire, hátrányaira.

Amerikai indexek

A Hennen-index (HAPLR-index)

A Thomas J. Hennen jr.² által 1999-ben összeállított HAPLR-index³ (a továbbiakban: Hennen-index), hétezer amerikai közkönyvtárat rangsorol különféle input és output adatok alapján.⁴ Az index indulása előtt nem készült az Egyesült Államokban szövetségi államok szintű könyvtárértékelés, leszámítva, hogy a Money magazin rendszeresen közzétette az USA-ban népszerűnek számító „A legjobb hely, ahol érdemes élni”-típusú rangsorát, amelyben a könyvtárakat az egy főre jutó állomány mutatószámukkal jellemezték.

Hennen kereskedelmi alapon tervezte meg átfogó, többtényezős rendszerét. A könyvtárak rangsorát, amely az alapadatokat tartalmazza, mindenki számára ingyenesen hozzáférhetővé teszi a honlapján (www.haplr.index.com), de tanulmányt is lehet rendelni tőle az adatok különféle szempontok szerinti elemzésével, illetve hasonló helyzetű könyvtárak adataival történő összehasonlítással. A Hennen-index mutatószámai a közkönyvtárak fő küldetési céljait az információszolgáltatás, a tájékozódás és szórakoztatás ellátása terén valószínűleg elősegítik, hiszen e területeken van értelme versenyhelyzetet teremteni. A legfontosabb, hagyományosnak számító közösségépítő (oktató-önképző, szocializáló) könyvtári funkciók betöltését azonban e mutatók valószínűleg nem tudják ösztönözni. E területeken ugyanis az együttműködés mindig gyümölcsözőbb, mint a versengés; hiszen valamennyi könyvtár közös célja a helyi közösségek minőségi könyvtári ellátása.

Rendszerének megalkotásakor Hennen szeme előtt nem is efféle cél lebegett. Tekintet nélkül a feszültségkeltő, netán irigykedést kiváltó,⁵

versengésre vezető következményekre, őt kizárólag az összehasonlítás érdekelte, benne az összehasonlíthatóság módszertani vizsgálatával. Hennen még csak azt sem tűzte ki közvetlen célként, hogy a könyvtári hatékonyságot mérje, pedig az indexe erre jól használható.

Akkor mire jó ez a rangsor?

Hangzatos önreklámra, támogatásszerzésre.

Tervezés, kialakítás előtt álló könyvtárak esetén a projekt támogatására, ugyanis óvatosan, de kikövetkeztethető belőle hogy mit, mennyit tervezzenek, mekkora teljesítmény elérése végett. A kereskedelmi funkciók, a szórakoztatás, továbbá az információszolgáltatás terén a sikeresség mérésére.

Az első részletesen kidolgozott és több mint tízéves múltja révén tapasztalat szerzésére alkalmas minden leendő index és rangsorfelállítás számára, vagyis vitaalap, a nullszériás modell szerepét töltheti be.

Nyilvánvaló, hogy a minőséget paraméterekkel nehéz mérni. Ám ez a tény Hennent nem riasztotta vissza, tekintve, hogy semmilyen országos minőségmérési előzményre – ilyen nem lévén – nem támaszkodhatott. Hennen tudatában van annak, hogy a számok a minőséget nem mérik, ezért azt ajánlja, hogy a viszonyításokat, a rangsorokat megfelelő értelmezések, elemzések után használják fel, ezért működtet maga is elemzéseket készítő saját tanácsadó céget.⁶

Említettük már, hogy a Hennen-index adatai hivatalos forrásból származnak. Az egyes indexkiadások három évvel korábbi adatokra épülnek. 1999–2006 között országos szinten az Állami Együttműködési Rendszer (FSCS)⁷ rögzítette és az Állami Oktatási Statisztikai Központ (NCES)⁸ publikálta az adatokat. 2007-től a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (IMLS) lett a statisztikák közreadója.⁹ A közzététel időnkénti késése, illetve hiányosságai miatt a Hennen-index publikálása is esetenként késett, előfordult, hogy el is maradt. Hennen nehezményezi a hosszadalmas átfutási időt, de a gyorsabb közzétételt akadályozza a hivatalos adatok begyűjtésének nehézkessége, a statisztikai adatok hivatalos megjelenését viszont a különböző könyvtárak és

államok eltérő jelentési ciklusa nehezíti. Hennen nemcsak az összes 7–9000 könyvtár rangsoroló táblázatot teszi közzé, hanem létrehozott egy top ten (a 10 éllovas), egy top hundred (a legjobb 100) rangsorolást is. Az ilyen rangsoroknak Amerikában jóval nagyobb a public relations (reklám-) értéke, mint amit mi, európaiak tulajdonítunk az ilyen jellegű sikerlistáknak.

Az amerikai könyvtári statisztikában (ezért magában az indexben is) a könyvtár nem adminisztratív, hanem szolgáltatási fogalom, vagyis könyvtárnak számítanak a fiókok, a szolgáltatóhelyek és szolgáltatópontok is.

A hivatalos statisztika ún. inputált-adatokat is tartalmaz, amelyek a tárgyévben nem jelentő könyvtárak kikövetkeztetett adatai a korábbi évek, illetve a hasonló könyvtárak adatai alapján. Az inputálás tehát egyfajta becslés, ami statisztikailag érvényesnek vehető. A Hennen-index első és második kiadása még fölhasználta az összes könyvtár (1999-ben mintegy 8700) hivatalos statisztikai adatait, de mivel az inputált könyvtárak számaránya nagyon magas volt (mintegy 2000) az index harmadik kiadásától, 2000 novemberétől kezdve kihagyta ezeket a becsült adatokat az indexből. A harmadik kiadásban csak 7100 könyvtár rangsorolása szerepel. (2009-ben az adatszolgáltatók száma ismét megközelítette a kilencszázat.)

A rangsor kialakítása

A Hennen-index a könyvtárakat az ellátandó népesség nagyságrendje alapján sorolja osztályokba. A lakosságadatot az IMLS-től veszi át; ez azonban nem a valóságos censusadat, hanem a szolgálendő népesség, amely a könyvtárak felénél több mint a település lélekszáma. Hennen külön föl hívja a figyelmet arra, hogy ezt az egyes könyvtárak mutatószámainak értékelésekor is figyelembe kell venni. Az IMLS-től veszi át a népességosztályokat, kivéve az egymillió fő feletti kategóriát, amely túl kevés könyvtárat tartalmaz, ezért önmagában gyenge statisztikai érvényességgel bír. A klasszisok határai (ezer fő-

ben): 1 / 2,5 / 5 / 10 / 25 / 50 / 100 / 250 / 500. Rangsorokat az egyes népességosztályokon belül képez az index, ezért a különböző osztályok közötti összehasonlítás csak nagyon óvatosan lehetséges. Egy kiadás egy rangsort jelent. Az osztályokat Hennen az indítás óta még nem vizsgálta fölül, ezért az index nem alkalmas diakrón elemzésre (ugyanaz a könyvtár más évben más népességkategóriába kerülhet).

Input és output mutatók

A közzétett pontszám különböző bemeneti (input) és kimeneti (output) mutatószámok alapján épül fel. A bemeneti adatok a szolgáltatás feltételeit jellemzik; azt, hogy mi várja az oda látogatót, mi a kínálat alapterület, nyitvatartási idő, állomány, szakszemélyzet stb. terén. Jellemző kérdései: ki, hol, mikor, mit, hogyan (szolgáltató)?

A kimeneti adatok az előbbiekből kihozott teljesítményt mérik: személyes látogatások vagy használatok száma, kölcsönzések vagy kölcsönzött dokumentumok száma, a megválasztott referenszkérdések száma stb. Jellemző kérdése: mennyi (a használat)?

1.táblázat

A Hennen-index mutatói

	Sorszám	Indexsúly*	Mutatók (Measures)
Input	1.	3	Kiadás/lakos (<i>Expenditure per capita</i>)
	2.	2	(Számított) személyzet/1000 lakos (<i>Employees per 1000 capita</i>)
	3.	2	A beszerzés részesedése a kiadásból (%) (<i>Percent budget to materials</i>)
	4.	2	Beszerzési keret/lakos (<i>Materials expenditure per capita</i>)

A táblázat folytatódik ...

* A harmadik oszlop számai az egyes mutatók súlyát jelentik a rendszerben, erről később lesz szó.

... a táblázat folytatása

	Sorszám	Indexsúly*	Mutatók (Measures)
Input	5.	1	Állomány/lakos (<i>Collection units per capita</i>)
	6.	1	(Nyomtatott) folyóirat/1000 lakos (<i>Periodicals per 1000 residents</i>)
Output	7.	3	Kiadás/forgalom (kölcsonzött + helyben használt doku mentum), (alacsony → magas) (<i>Cost per circulation <low to high></i>)
	8.	3	Használat/lakos (<i>Visits per capita</i>)
	9.	2	Forgalom (kölcsonzött + helyben használt dokumentum) / lakos (<i>Circulation per capita</i>)
	10.	2	Forgalom (kölcsonzött + helyben használt dokumentum) / állomány (<i>Collection turnover</i>)
	11.	2	Forgalom (kölcsonzött + helyben használt dokumentum) / számított személyzeti munkaóra (<i>Circulation per FTE staff hour</i>)
	12.	2	(Megválaszolt) referenzkérdés/lakos (<i>Reference per capita</i>)
	13.	2	Forgalom (kölcsonzött + helyben használt dokumentum) / nyitvatartó óra (<i>Circulation per hour</i>)
	14.	1	Használat/nyitva tartás (óra) (<i>Visits per hour</i>)
	15.	1	Forgalom (kölcsonzött + helyben használt dokumentum) / használat (<i>Circulation per visit</i>)

Miért éppen ezek a mutatók?

Hennen a viszonzyszámok alapját képező adat-típusok kiválasztásában a megbízhatóságra támaszkodott (legyen rendszeresen és pontosan

közölt adat). Az index amerikai kritikusai számára redundáns a forgalom többszöri szerepeltetése;¹⁰ bár valójában a forgalmi adat többszöri fölhasználása az indikátorokban az adat súlyának megnöveléséhez vezet.

A bírálók szerint föltűnően hiányzik az alapterület és az elektronikus szolgáltatások mérőszáma. Hennen kísérletezett a bevezetésükkel, de mert ezekre vonatkozó adatok a legutóbbi időig nem voltak, illetve csak újabban vannak, bevezetésükre még ki kell alakítani a megfelelő módszert. Mindenesetre az alapterületi kísérletéből kitűnik, hogy 1) minél kisebb az ellátandó népesség, annál több négyzetméter jut egy főre; 2) tervezésnél az átlag fölötti méretben kell meghatározni az alapterületet, hiszen a jövőbeni ellátandó népességhez kell igazítani, amely állandóan növekvő organizmus.

Az elektronikus szolgáltatások igénybe vétele a kísérletben egyet jelentett a könyvtár olvasói internetes számítógépeinek használatával. Az adatok megbízhatatlannak bizonyultak, túl nagy volt a szórás. A 2003. évi és a 2004. évi adatok közötti változás mértéke a nyomtatott dokumentumok forgalma esetében –2%-tól +17%-ig terjedt, az elektronikus használat hasonló változásának ingadozása –40% és –70% között volt.

Kimaradt a Hennen-indexből még néhány – számunkra, európaiak számára – hagyományos adat: a dokumentumtípusok, a 14 év alattiak könyvtárhasználata, a könyvtárközi kölcsönzés, a távhasználat és a rendezvények száma, hogy csak a legföltűnőbbeket említsük. Ezek közül Hennen megbízhatatlanságra hivatkozva utasítja el a tizedik kiadás előszavában a könyvtárközi kölcsönzés és a távhasználat adatainak fölvételét.*

A Hennen-index, ahogy az előző táblázatból látható, súlyozza is az egyes mutatókat, tehát a végső sorrendet meghatározó pontszám kialakításában az indikátorok eltérő súllyal vesznek részt. Ez az eljárás erősen vitatható, és lényegében mindig is viták kereszttüzeiben állt. Pusztá

* Megjegyzésem: ha a magyarországi gyakorlat jut az eszembe, nem ok nélkül történik.

ránézésre is látható, hogy szubjektívitásnak nyit teret, objektív okai ugyanis nemigen lehetnek az egyes súlypontoknak. Hennen a viták során előzetes felmérésekre hivatkozik, ezek reprezentatív voltáról azonban nem győz meg, és az eredményeket sem teszi közzé.

A pontszám kiszámítása

A pontszámok kiszámítása kilenc lépésben történik:

Első lépés: egy népességekategórián belül (pl. az 500 ezer fő feletti osztályba tartozó 72 könyvtárnál) magas → alacsony sorba állítjuk az első mutató értékét.

Második lépés: mondjuk, az adott könyvtár 22. a sorban, ezért ezt a műveletet végezzük el: $72 - 22 = 50$. A mutató súlya 3, ezért $3 \times 50 = 150$ pont.

Harmadik lépés: elvégezzük ezt a második mutatóval is. Pl. ha 12. a sorban, $72 - 12 = 60$, mutatósúly: 1, tehát $60 \times 1 = 60$ pont.

Negyedik lépés: és így tovább az összes mutatóval. Figyelni kell, hogy a 7. mutatónál (kiadás osztva a forgalommal) fordított sorrendet (alacsony → magas) kér, hiszen az alacsonyabb érték a jobb!

Ötödik lépés: a kapott 15 pontszámot összeadjuk, így – a példa kedvéért – összesen 1073 pontot kap a könyvtár.

Hatodik lépés: az összpontszámot osztjuk az összes súlypontok összegével, 29-cel. $1073 : 29 = 37,0$ Megkapjuk tehát a teljes mérés súlyozott átlagát.

Hetedik lépés: a súlyozott átlagpontot osztjuk a népességekategóriába tartozó könyvtárak számával. $37 : 72 = 0,513889$.

Nyolcadik lépés: a kapott számot a jobb kezelhetőség végett megszorozzuk 1000-rel, és egész számra kerekítjük. $0,513889 \times 1000 \approx 514$. **Könyvtár értéke a Hennen-indexben: 514.**

Kilencedik lépés: a könyvtárakat a Hennen-index alapján magas → alacsony sorrendbe kell

állítani, ez adja végső rangsorukat.

Stabil pontozási rendszer

A pontozás stabilitását mutatja, hogy egymást követő három évben (2008–2010) az egyes népességekategóriákban belül a legjobb tíz könyvtár kb. 90%-ban ugyanaz volt, vagyis hihető, hogy ők teljesítettek a legjobban.

Persze, a kis lélekszámú kategóriákban az eltérés már nagyobb fokú (pl. 1–2,5 ezer fő között 60%), a lakossághatárok sűrűsödése folytán (könnyebb átkerülni egy év alatt az egyik osztályból a másikba), valamint azért is, mert az egyes klasszisok jóval népesebbek, és nagyobb arányban cserélődnek évről évre.

Egy másik amerikai index

A Library Journal (LJ)-index

2008-ban a Library Journal című folyóirat a Bibliostat céggel közösen közzétett egy másik, a Hennen-indexszel versengeni kívánó értékelő rendszert,* amely nagyon is eltért Hennen rendszerétől.

Az LJ-index minősítés gyanánt nem pontozza, hanem csillagozza a könyvtárakat. A Michelin-féle vendéglő-csillagozáshoz hasonlóan (talán iskolai nosztalgiaként) maximum öt csillagot kaphatnak a könyvtárak. Az LJ-index nem foglalkozik a 10 ezer dollár alatti költségvetésű könyvtárakkal, valamint azokkal, amelyek 1000 fő alatti lélekszámú települést látnak el.

Az LJ-mutatói és kategóriái

Az LJ-index csak négy kimeneti indikátorral értékeli:

1. Használat/lakos,
2. Forgalom/lakos,
3. Rendezvény/1000 lakos,

* Hennen megjegyzése a „versenyhátról”: az utánzás a hízelgés legőszintébb formája. De nincs igaza: az LJ-index nagyon eltér Hennenétől.

4. Internethasználat/lakos.

Az LJ kategóriái a Hennen-indexszel szemben nem a népességszám szerinti osztályokba sorolva értékelik a könyvtárakat, hanem az összköltségvetéssel vetik össze a négy paramétert. Ennek alapján a könyvtárak nagyságrendi besorolása a kiadások volumene alapján kilenc csoportba osztva történik.

A kiszámítási móddal itt most nincs terünk foglalkozni, de a Library Journal honlapján jól nyomon követhető.¹¹ Az tény, hogy a Hennen-indexszel kibontakozó vita alig érintette az LJ-index számítási módszereit, amelyekről elmondható, hogy korrektek. (Ugyanakkor a Hennen index matematikai apparátusát Lyons és Kaske¹² keményen bírálta a súlyozás miatt.)

A célok különbözőségei és a vita főbb elemei

Általában is elmondható, hogy nehéz a statisztikai adatok jelentőségét meghatározni. Az azonban bizonyos, hogy a menedzsment egyik fontos eszközeként szolgálhatnak, különösen a tervezésben.

Hogy a könyvtárak klasszifikációja az LJ-indexben a könyvtári kiadások nagyságán alapul, logikus, hiszen a könyvtárakat nem a hatékonyság szempontjából kívánja értékelni (bemenet → kimenet arány), hanem a tervezésben segíteni a teljesítményhez szükséges pénzeszköz meghatározásában (költségvetés → teljesítmény). Kétségtelen, hogy így az LJ-index lemond a hatékonyság elemzéséről (az alkotók¹³ mindamelllett elismerik, hogy ehhez az input adatokra is szükség volna). Sejtésük szerint nem lehet olyan indexet tervezni, amely egyszerre méri a hatékonyságot és a teljesítményt. A vita erőteljessége a két index között ezen célkülönbségek miatt nem is igazán érthető. Más célok eléréséhez más eszközöket kell igénybe venni; a vita pedig a két index között leginkább a használt eszközök körül gyűrűzött.¹⁴

☉ *Input, output:* Hennen szerint a jól teljesítő könyvtárak inputjának vizsgálata azt mu-

tatja, hogy rossz feltételek között (bemeneti adatok) nem lehet jó teljesítményt (kimeneti adatok) kihozni; ezért az input beépítése az értékelésbe igenis fontos. A jó teljesítmény 70–80%-a visszavezethető a jó kondíciókra (a többi valószínűsíthetően az irányítási és egyéb nem mérhető tényezőkre). Itt további vizsgálódásra van szükség.

☉ *Kevés vagy sok mutató?* Az LJ-index kevés indikátora növeli a torzítás veszélyét: egy mutató kiugró értéke erősen befolyásolja minden más, abban a csoportban szereplő könyvtár adatát, hiszen átlagokkal manipulál az LJ-index (is). Hennen példája erre: az egyik könyvtár rosszul jelentett, mert az elektronikus használatok adatába a keresési találatok (*hits*) számát, és nem az internethasználatok (*sessions*) számát írta be. Ez az egész csoport végső rangsorolását befolyásolta.¹⁵ (Lyons elismeri a hibát, de részletesen elemezve a Hennen- és az LJ-index pontszórását, az LJ-t informatívabbnak tartja – éppen a nagyobb szórás miatt.)¹⁶ Az LJ-index nem az összkép alapján rangsorol, hanem inkább a példamutató teljesítményt díjazza, azt emeli ki. Összességében a költség-haszon elemzés alapján rangsorol.

☉ *Elektronikus használat:* Az LJ-index alkalmazza az elektronikus használatok adatát. Ezt korábban az „elektronikus források használata” név takarta, ám így félreérthetőnek bizonyult. Jelenleg az „internetes számítógépek használati alkalmi”-t veszik figyelembe. Elektronikus korunkban figyelemre méltó az LJ-index alkotóinak Hennennek szóló bírálatá: az elektronikus szolgáltatások igénybe vételének adatát valamiképpen számba kell venni. Hennen megbízhatatlanságra hivatkozva továbbra is elutasítja az ötletet.

☉ *Referenzkérdések:* Az LJ-index Hennent jogosan kritizálja a referenzkérdések számának beemeléséért, hiszen legalább annyira tartható „puha” adatnak, mint az elektronikus szolgáltatásoké: nem tudni, hogy az egyes könyvtá-

rak mit értenek bele, és mit nem; hogy ugyanúgy jelentenek-e minden évben.

- ☉ *A mutatók súlyozása:* Hennen súlyozása önkényes – ezt szinte minden kritikus hangszólja¹⁷ –, de abban kétségtelenül igaza van, hogy ha a súlyozást szubjektívnek tekintjük is, a nem súlyozás legalább ugyanúgy az, hiszen az is súlyoz, aki minden mutatót azonos súlyúnak vesz. Ez a módszer sem objektívebb.¹⁸ Az LJ-index alkotóinak viszont abban van igaza, hogy a Hennen-féle súlyozás nem korrekcióra vezet, mint az alkotója tervezte, hanem az adatok többszörös hasznosítására.
- ☉ *A használók elégedettsége:* Mind a két mutatórendszerből hiányzik a használói elégedettség mérése. Ezt ugyan a kívülálló bíráló, E. Nelson a Hennen-indexre vonatkozóan írja le, de megállapítás érvényes az LJ-indexre is, hiszen a teljesítményt méri az is. A használói elégedettség e látványos hiányát azonban a versenyközpontú amerikai szellem kevésbé érzékeli: a vitában egyik félben sem merül föl, hogy ezt az ellenfele szemére hányja. Pedig a legfontosabb, a legeredetibb, a legkevésbé „bevételesíthető” és „bevételesítendő” könyvtári szerep a közönség szolgálata, a közönség elégedettségének kivívása.

A vitát Hennen ellenfeleinél szellemesebben zárta le, megállapítva, hogy a sok kritikából úgy tűnik a könyvtárak túl egyediek és túl változatosak, ezért nem is lehet összehasonlítani őket. Csakhogy a kritikusai is ugyanazon adatokat használják rangsorolásra, akik szerint ez lehetetlen feladat. Az a hibás, aki megpróbálta.

Európai könyvtári mutatószámok, adatok

BIX (Bibliotheksindexindex, Németország)

A BIX-indexet¹⁹ 1999 októberében indította útjára a német könyvtári szövetség (DBV)²⁰ a Bertelsmann Alapítvánnyal karöltve. A részvétel, vagyis az adatszolgáltatás önkéntes. Az utóbbi 11 év alatt összesen 260 könyvtár vett részt a programban. Az adatgyűjtés kérdőíves, tehát nem a hivatalos statisztikából veszi át az adatokat. (Persze az adatok többsége meg egyezik a hivatalos statisztika számára szolgáltatottakkal.)

A BIX célja a nyilvános könyvtárak szolgáltatásainak mérése és értékelése. Az index eredményei reprezentatív értékelést kínálnak a döntéshozó számára.

A BIX rangsorokat is fölállít, külön a közkönyvtárakét, külön a tudományos könyvtárakét.

A BIX-et – a bemutatott amerikai indexekkel szemben – diakrón vizsgálatra is alkalmasnak tervezték.

A közkönyvtárakat, ahogy Hennennél is, a népességszám szerint osztályozzák, és azokon belül rangsorolnak.

A mutatókat és a súlyozásukat a Társadalomkutató Intézet felmérései segítségével választották ki. Az index a szerint súlyoz, hogy az egyes indikátorok mennyire fontosak az ügyfelek számára.*

Dimenziók és indikátorok

Az indexben négy kategóriában szerepelnek a mutatók (részletek nélkül, a súly zárójelben):

I. Források (mennyiség)

1. Állomány / fő (1), kivéve a zárt és speciális gyűjteményt

* Megjegyzés: fölmerül az önkényesség akkor is, ha komoly felméréseken alapuló kiválasztásról van szó. Miért éppen 0,5 vagy pontosan 1 (és nem 0,9) az indikátor súlyszorzója...?

2. Alapterület / 1000 fő (0,5), ahová csak a használók betehetik a lábukat
3. Alkalmazott / 1000 fő (1), minden ott dolgozó, önkéntes stb. is teljes munkaidősre átszámítva
4. A számítógépes szolgáltatások óraszama / fő (0,5), nyitvatartási óraszám szorozva az ezalatt működő nyilvános számítógépek száma
5. Az internetes szolgáltatások száma (0,5), OPAC, számlavezetés, e-mail, hírlevél stb. Megjegyzés: nehéz elhatárolni, mi tartozik ide és mi nem
6. Rendezvények / 1000 fő (0,5)

II. Ügyfélközpontúság (minőség)

1. Látogatások / fő (1,5), mindenki látogató, ha csak egy kiállításra jött be is.
2. Kölcsönzött dokumentumok / fő (1), a hosszabbításokkal együtt
3. Kölcsönzött dokumentumok / állomány (1,5), ld. a II/2-t és az I/1.-et!
4. Évi összes nyitva tartási óraszám / 1000 fő (1), a könyvtár összes fiókjának, szolgáltató helyének nyitva tartási óraszama összeadva. (Tervezett) nyitva tartás szorozva a szolgáltatóhelyek száma.
(Tervezve: 5. virtuális látogatások / fő és 6. a használói elégedettség.)

III. Hatékonyság

1. Beszerzési kiadás / Kölcsönzött dokumentumok (-0,5), benne minden: licenccím, a katalógizálás díja stb.
2. Munkavállalói óraszám / nyitva tartási óraszám (0,5), benne minden: beteg- és fizetett szabadság is, részmunkaidősök, önkéntesek munkaideje is, de csak a szakalkalmazottaké (ld. még a II/4.-et!)
3. Látogatások / nyitva tartási óraszám (0,5), ld. a II/1.-et és a II/4.-et!
4. Folyó kiadás / nyitva tartási óraszám (-0,5), az egyszeri beruházások, bérleti díj és a nem szakalkalmazottak bére nélkül és ld. még II/1.-et!

IV. Fejlesztés-orientáltság

1. Állomány-megújulási arány (1,5), ld. még az I/1.-et!
 - a) változat, Wimmer – McLeod szerint:²¹ állomány – törölt állomány + új beszerzések : állomány
 - b) változat, Mundt szerint:²² új beszerzések : állomány
2. Továbbképzési óraszám / munkavállalói óraszám (0,2), ld. a III/2.-t!
3. Befektetés / fő (0,2), épületekre, bútorokra, technikai eszközökre, karbantartásra

A BIX-index értékelése

A BIX körültekintően létrehozott mutatórendszer. Célja sokkal kevesebb, mint a brit teljesítménymérése (ld. később), de jóval több, mint az amerikai indexeké. Egységes, a német szakma egésze által elfogadott mérőeszközt sikerült kidolgozniuk; ám az alkalmazásnál igen óvatosan jártak el, tudva a veszélyekről. Csakis önkéntesen és csakis a döntéshozók meggyőzésére alkalmazzák az indexet, ezzel magyarázható, hogy a német könyvtárak nagy része még nem vesz részt a programban (a mintegy 8–9000 közkönyvtárból alig több mint 200).

Az index tanulságai figyelemre méltóak:

Fontos a kondicionális mutatók bevetése: Hennen az LJ-index-szel folytatott input-vitában biztosan támaszkodhatott az európai indexekre, így a BIX-re is. A Hennen-index indikátorainak 38%-a bemeneti, míg a BIX-ben 56%-a az. A később érintendő brit sztenderdeknek kereken 60%-a input jellegű.

A súlyozás is ajánlatos, hiszen belátható, hogy nem azonos arányban fontosak a használók számára a könyvtár egyes szolgáltatásai és az azokat kifejező indikátorok. A súlyozás alkalmazása Hennen látszik igazolni a BIX-indexben, jól lehet Hennen forrásai, saját bevallása szerint, bizonytalanok voltak (ellentétben a BIX felméréseivel); és céljai is jóval kétesebbek, mert nem a használók szempontjából súlyoz.

Sok mutatót kell bevonni a vizsgálatba, hogy átfogó képet adhassanak. A BIX-ben jelenleg

17 indikátort alkalmaznak, és további kettő beépítését tervezik. Nem is akármelyik kettőt! A távhasználatok (virtual visits) elképesztő jelentőségre tettek szert az utóbbi évek folyamán, a használói elégedettség mérése is nagyon hiányzik a minőség értékeléséből.

Összegezve elmondható, hogy a BIX az önkéntes adatközlők rangsorolására jött létre. Mechanikusan alkalmazza az amerikaiaknál jóval meggondoltabban kialakított, sokoldalúbb, teljes körű értékelésre törekvő mutatórendszerét.

- Beépítette rendszerébe az elektronikus szolgáltatások több szempontú mérését.
- Az amerikaiakhoz viszonyítva az ügyfélközpontság vezérli.
- A kvalitatív mutatókat is igyekszik bevonni.
- A hatékonyságot is méri, rációlván az LJ-index véleményére, mely szerint a teljesítményt és a hatékonyságot egy indexszel nem lehet mérni.
- Minden más indexhez képest nagy súlyt helyez a fejlesztésekre; a leginkább a jövőre irányuló index.

Mutatók az Egyesült Királyságban

Nagy-Britanniában a 2000-tól kormányzati szervként működő számvevő bizottság, az Audit Commission végzi az önkormányzatok átvilágítását. Az értékelés az átfogó teljesítmény-megállapítás (CPA – Comprehensive Performance Assessment) programjával zajlik; ennek képezi részét az ügyfélközpontú szolgáltatások elemzése között a könyvtárértékelés is. A könyvtárak értékelése, – ahogy egy jó szakfelügyelet is – sok szempontból történik, melyek közül az egyik: a nemzeti szabványok szerinti teljesítés. Az önkormányzatok szolgáltatásai a vizsgálat végén 1-től 5-ig terjedő skálán kapnak pontot. (Itt is, mint az LJ-indexben, visszaköszön a Michelin-csillag vagy iskolai osztályozás reminiscenciája.) A brit teljesítménymérés másképpen is fölhasználja a szabványokat. Háromévente minden ügyfélközpontú szolgáltatás, így a könyvtár is pályázhat a minőségi oklevélre, a Charter Markra,

ami a minőséget garantáló védjegy, és e pályázat része a jó teljesítés igazolása sztenderdekben.

Szabványok, mutatók, indexek

Hosszú szakértői munka és kísérletezés²³ után alakították ki 2004-ben a jelenleg alkalmazott²⁴ tíz szabványt.²⁵ Nincs lehetőségünk a részletekre kitérni, csak a rövid felsorolásukra.

1) A könyvtárak közelsége; 2) Nyitvatartási idejük; 3) Nyilvános internet-hozzáférés minden telepített (static) könyvtárban (= min. 11 órát tart nyitva); 4) A nyilvános netpontok száma a népességre vetítve; 5) A kérések teljesítésének gyorsasága; 6) A könyvtárlátogatók mutatója; 7) A nemzeti kérdőívvel fölmért felnőtt használók jó véleménye a könyvtárról; 8) A nemzeti kérdőívvel fölmért 16 éven aluli használók jó véleménye a könyvtárról; 9) A beszerzett dokumentumok indikátora és 10) Az állománycsere terminusa.

A sztenderdek is mutatók, csak összetettebbek, és a céljuk eltér az indexekétől. Bonyolultságuk abban áll, hogy a statisztikai adatot (átlagot, elérendő célt) viszonyok, ill. körülmények közé helyezik. A sztenderdek lényegében normák (irányszámok?). A cél egyfajta normatív funkció betöltése. A norma szerepe a teljesítmény komplex értékelése, míg az index beéri a könyvtárak egy-egy szempontból történő rangsorolásával, emiatt nincs szükség a norma súlyozására. Megjegyzendő, hogy a súlyozás kísérlet a komplexitás növelésére, de csak mechanikus összerakást tesz lehetővé, szerves, teljes körű értékelést nem (önkényes voltáról már volt szó). A normák input csoportja használó-központú, az első négy mutató nem is egy könyvtárra érvényes, hanem az ellátásban részt vevő, „környező” könyvtárak összedott paramétereire. A fennmaradó hat mutatóval egy-egy könyvtár külön-külön is mérhető, de ezek esetében is alkalmazható a lakosságot ellátó összes könyvtár megfelelő adatainak összevonása.

Az ellátandó népesség fogalmának új értelmezése

A két normaszámban (sztenderdben) is alkalmazott ellátandó népesség fogalmát is újragondolták a britek: nem elégedtek meg az állandó lakossággal, hanem az ingázókat stb. is figyelembe veszik. Az igazi eltérés azonban ott van, hogy az amerikai indexek az ellátandó népesség adatát a könyvtárak önkéntes bevallása alapján veszik át a hivatalos statisztikából (emlékezzünk, Hennen is panaszkodott, hogy ez az adat a könyvtárak felénél nem fedi a tényleges lakossági adatot); ezzel szemben a britek a központi statisztikai adatot alkalmazzák (a megfelelő kiegészítésekkel).

Eltérések az input és az output szerepében

Számunkra tanulságos, hogy Hennen az LJ-index-vitában jogosan hivatkozik a kritikusok cáfolatául a brit sztenderdekre. A tíz mutató közül hat(!) kondicionális, és csak négy vonatkozik a könyvtár mennyiségi vagy minőségi teljesítményére. Igaz, hogy a brit vizsgálat: utóvizsgálat, az (pénz)eszközök felhasználásának kormányzati ellenőrzése. Az azonban közkeletű igazság, hogy az ellenőrző vizsgálat célja nem a felelősségre vonás, hanem a jövő tervezése a jelen helyzet föltárása által.

Szemléletbeli különbségek

Különösen szembeszökő a különbség az amerikai és a brit szemlélet között a statisztikai mutatók, a sztenderdek tekintetében. Mindkét amerikai index a könnyen számszerűsíthető indikátorokkal dolgozik; az Egyesült Királyság-beli gondolkodás viszont a jóval bonyolultabb, a viszonyokat, a feltételeket és a teljesítményt alaposabban feltáró eszközöket preferálja. Különösen figyelemre méltó, hogy két kérdőíves fölmérés is szerepel a sztenderdek között, amely külön a felnőttek és külön a fiatalok elégedettségét térképezi föl. Ezen felmérésekkel a könyvtár szolgáltatásainak minősége értékelhető. A kvan-

tatív mutatók közül az 5. és a 10. szabványnak van minőségi vetülete: az előbbi a kérések teljesítésének gyorsaságával, az utóbbi az állomány frissülésével mutat határozottan a minőségmérés irányába. Az amerikai indexek szemléletének kereteibe kevésbé fér bele a minőség értékelése; igaz, nehezen is lehetne megvalósítani az államként, önkormányzatonként nagyon eltérő szabályok alapján működő decentralizált könyvtárakat. (Hennen állomány-megújulási indikátora a feltételek minőségi értékelése irányába mutat, de ez is csak egy a 15 közül.) Az amerikai mutatók közül igencsak hiányzik a könyvtár elhelyezkedése az ellátandó településen, valamint a kérés-teljesülések gyorsaságának mérése.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a brit teljesítménymérés radikálisan eltér az amerikaitól a következőkben:

- 👁 központi állami feladat, az önkormányzatok mint feladatellátók kontrollálásának része,
- 👁 fő célja nem a rangsorolás, egyedi vizsgálatokat folytat le,
- 👁 a kidolgozott mutatókat sztenderdekké fejlesztették, és így a sztenderdek nem csak egyszerűen a statisztikai adatokon alapulnak, hanem az értékelés rendszerében az adatok értelmezése, viszonyok közé helyezése sok más aspektussal gazdagítja az értékelést.

Végezetül

Minden rangsor, minden értékelés feszültséget kelt, és fokozza a versengést. Kérdés, kell-e a könyvtáraknak versenyezniük egymással? Csak a közkönyvtárak működésének rendszerszerűségére gondoljunk, az egymást kiegészítő-támogató tevékenységekre. Egy példa: a könyvtárközi kölcsönzést radikálisan visszavetheti, ha a könyvtárak versenyhelyzetbe kényszerülnek, kényszerítik egymást a rangsorban előkelőbb helyre törekedvén; az ellenérdekeltség miatt lanyhul a másik könyvtár kisegítésének hajlandósága. Miért is támogatná a konkurenciát a könyvtár...?

A bemutatott indexeket mérlegre téve, megállá-

píthatjuk, hogy a HAPLR-index a rendelkezésre álló összehasonlító statisztikák leghatásosab-bika. Vívmányainak vitatható pontjai ellenére nagy a jelentősége: „próbaverzió” gyanánt a tapasztalatok széles tárházával szolgál az efféle indexekkel kísérletezőknek.*

Jegyzetek

1. American Library Association
2. A Waukesha Megyei Állami Könyvtári Rendszer igazgatója.
3. HENNEN, Thomas: Go ahead, name them: America's best public libraries. = American Libraries, vol. 30, no. 1. 1999. <http://www.ala.org/ala/online/resources/slctdarticles/hennen.pdf>
4. Hennen's American Public Library Ratings. <http://haplr-index.com/ratings.html>
5. BERRY, John III: Whenever any library is honored, every library benefits. = Library Journal, vol. 30. 1999. április 15. <http://www.libraryjournal.com/article/CA158847.html?q=hennen+1999>
6. Hennen's Library Consulting
7. Federal-State Cooperative System
8. National Center for Education Statistics
9. Institute of Museum and Library Services Institute of Museum and Library Services
10. LANCE, Keith Curry – COX, Marti A.: Lies, damn lies, and indexes. = American Libraries, vol. 31. 2000. június–július 82. p.
11. <http://www.libraryjournal.com/article/CA6636731.html>
12. LYONS, Ray – KASKE, Neal: Honorable mention: what public library national ratings say. = Public Libraries, 2008. november–december 36–41. p.
13. LANCE, Keith Curry – LYONS, Ray: The New LJ Index, Library Journal, 2008. június 15. <http://www.libraryjournal.com/article/CA6566452.html>
14. <http://www.haplr-index.com/press.html>
15. http://www.haplr-index.com/outliers_and_misbehaving_data_in.htm
16. LYONS, R.: Ain't misbehavin! Uneven LJ Index score ranges are more informative. = Lib(rary) Performance. A blog about library statistics, measurement, and assessment. 2009. április 11. <http://libperformance.com/2009/04/11/aint-mishavin-uneven-lj-index-score-ranges-are-more-informative/>
17. NELSON, Elizabeth: Library statistics and the HAPLR Index. = Library Administration and Management, 2007. Tél. 9. p. és http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/lama/publications/llandm/llmhome/21n1_final_web.pdf; LANCE, Keith Curry – COX, Marti A.: Lies, damn lies, and indexes. = American Libraries, vol. 31. 2000. június–július 82. p.
18. HENNEN, Thomas J.: Go figure!. = American Libraries, vol. 31. 2000. június–július 87. p.
19. WIMMER, Ulla – MCLEOD, Shirley: BIX – the Library Index. Basic information in English, 2010. március 9. http://www.bix-bibliotheksindex.de/index.php?id=115&no_cache=1&file=96&uid=218; MUNDT, Sebastian (Stuttgarter Média Egyetem) előadása az IFLA távkonferenciáján, 2008. augusztus 19. és itt: BIX – The Bibliotheksindex: Statistical Benchmarking in German Public Libraries, Library Statistics for the Twenty-First Century World, Ed. by Michael Heaney, IFLA Publications 138. 188–197. p. http://books.google.hu/books?id=ZPOgyg_rv6QC&pg=PA188&lpg=PA188&dq=BI X+%E2%80%93+The+Bibliotheksindex:+Statistical+Bench marking+in+German+Public+Libraries&source=bl&ots=RT coEOSWhh&sig=PhFESL3TDLqwu4WMsEy66glhRWM&hl=hu&ei=16m-Tdn5BYeY0tjic0F&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCIQ6AEwAA#v=onepage&q=BI X+%E2%80%93+The+Bibliotheksindex+%3A+%20Statistical+%20Benchmarking+%20in+%20German+%20Public+%20Libraries&f=false
20. Deutsche Bibliotheksverband
21. WIMMER, Ulla – MCLEOD, Shirley i. m. http://www.bix-bibliotheksindex.de/index.php?id=115&no_cache=1&file=96&uid=218
22. MUNDT, Sebastian i. művek
23. Department for Culture, Media and Sport, Libraries, Information and Archives Division: Comprehensive, Efficient and Modern Public Libraries – Standards and Assessment, 10–16. p. http://www.culture.gov.uk/images/publications/libraries_archives_for_all_assessment.pdf
24. Cik kem tanulságai szempontjából mellékes, de mégis tud-

* A tanulmány végő szövegének kialakításában közreműködött Kovács Katalin.

ni való: a sztenderdek (provizórikusan? végleg?) 2011 februárjában hatályon kívül helyezték. <http://www.cilip.org.uk/membership/enquiry-service/top-enquiries/pages/librarystandards.aspx>

- 25 Department for Culture, Media and Sport, Libraries: Public Library Service Standards, launched april 2001, 3rd revised edition april 2008, published June 2008.
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/>
<http://www.culture.gov.uk/images/publications/PulbicLibraryServicesApril08.pdf>

Irodalom

LIGHTFOOT, David: Changing forms, changing futures. = Public Library Journal, vol. 19. 2004. no. 4. (winter) 8–10. p.

LYONS, Ray: LJ Index of Public Library Service. = Library Journal, 2009. február 15. <http://www.libraryjournal.com/article/>

CA6636731.html

LYONS, Ray – Lance, Keith Curry: About the LJ Index of Public Library Service. = Library Journal, 2009. február 15. <http://www.libraryjournal.com/article/CA6636641.html>

PAPP István, Az amerikai közkönyvtárak rangsora. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. évf. 2007. 7. sz. (csak az elektronikus változatban olvasható)
http://www.tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4752&issue_id=484

PAPP István, Az amerikai közkönyvtárak sorrendje 2008-ban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 2009. 5. sz. 253. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5136&issue_id=504

SCHEPPKE, Jim: The trouble with Hennen. = Library Journal, 1999. november 15. 36. p. (Szerinte túlságosan eredményorientált, kevés benne az inputmérés.)

TÓTH Máté: Teljesítménymérés a brit közkönyvtárakban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 11. sz. 36–39. p..

Befejeződött az Egyetemi Könyvtár alapkatalógusának digitalizálása

2011 március végén befejeződött az ELTE Egyetemi Könyvtár muzeális értékű alapkatalógusának, nagyjából 1 100 000 cédulának a digitalizálása. A munkát tavaly decemberben kezdte el az Arcanum Kft. A projekt következő lépése a katalógus internetes publikálása és hozzáférhetővé tétele. Megtörtént a könyvtár folyóirat- katalógusának digitalizálása is.
(*Katalist*, 2011. ápr. 7. az Egyetemi Könyvtár Főigazgatói Titkárság híre alapján)

Rendelet a nyilvános haszonkölcsönzéssel kapcsolatban

A Magyar Közlöny 2011. 37. számában megjelent a nyilvános haszonkölcsönzésért a szerzőt megillető díj megállapításához és felosztásához szükséges adatokról, valamint az adatszolgáltatásra kötelezett nyilvános könyvtárakról szóló 14/2011. (IV. 7.) NEFMI rendelet: (<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozlart&ev=2011&szam=37>)
(*Katalist*, 2011. ápr. 7. Hangodi Ágnes híre)

ACE MEDIA

MÉDIAAJÁNLATOK ONLINE ADATBÁZISA

Hol, mennyiért reklámozhatja termékét, szolgáltatását? Válogasson az ajánlatok közül!

Az AceMedia a magyar médiumok médiaajánlatait tartalmazó online adatbázis 2010 év végén indult. Az adatfeltöltés, és az adatfrissítés folyamatos, így napról-napra több médium adatait tekinthetik meg a felhasználók. Az AceMedia kizárólag a médiumoktól származó adatokat jelenti meg, és a folyamatos kapcsolattartásnak köszönhetően mindig naprakész információt közöl. Célja, hogy minden magyar médium adatát tartalmazza az adatbázis. Az AceMedia adatbázis tökéletes munkaeszköz, hiszen egy adatbázis használatával elérhetőek az aktuális médiaajánlatok.

Számtalan keresési lehetőséggel rendelkezik, többek között:
média neve, kiadó, tematika, profil, példányszám, terjesztési terület

Kategóriák: *nyomtatott média, online média, televíziók/rádiók, indoor/outdoor, rendezvények/kiállítások, kivitelezők/szolgáltatók*

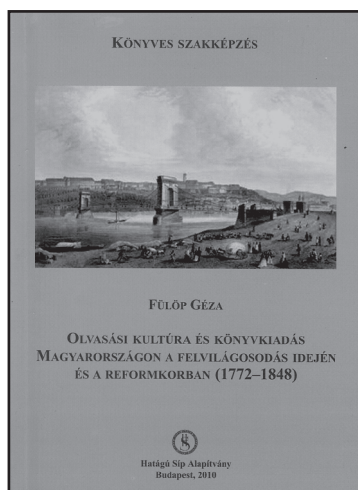
Információ: 20/551-8541 ♠ Elérhetőség: www.acemedia.hu

www.acemedia.hu

Leletmentés: Fülöp Géza posztumusz könyvéről

A könyvkereskedői szakképzést fenntartó és annak intézményét, a *Gutenberg János Szakközépiskolát* működtető *Hatágú Síp Alapítvány* 2004-ben indította el *A könyves szakképzés füzetei* című sorozatát. A megjelent kötetek – nem is füzetek, hanem inkább könyvek – elsősorban az iskola különböző képzési formáihoz kapcsolódó tantárgyak elméleti vagy gyakorlati kérdéseit fejtik ki; tankönyvek, ugyanakkor nem egy munka az összefoglaló monográfia igényével tárgyalja a könyvkultúra egyes kérdéseit. A figyelemre méltán számot tartó vállalkozás 17. sorozati számot viselő terjedelmes egysége is ezek csoportjába tartozik, ugyanakkor egyfajta szellemi leletmentés, *Fülöp Géza* 1995. június 7-én megvédett akadémiai doktori értekezését teszi szélesebb körben hozzáférhetővé. Annak idején még az *Akadémiai Kiadó* tervezte az *Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban (1772–1848)* című disszertáció kiadását, a cég átalakulása, privatizálása azonban a Tanár Úr életében megghiúsította megjelenését. Özvegye, a közelmúltban elhunyt *F. Csanak Dóra* és a *Kovács Máté Alapítvány Kuratóriuma*, közelebbről *Hangodi Ágnes* és *Tóth Gyula* szorgalmazta a kézirat közreadását, amelyre végül a *Hatágú Síp Alapítvány* vállalkozott a *Magyar Szak- és Szép-*

FÜLÖP Géza

Olvasás, kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban, 1772–1848 / Fülöp Géza. – Budapest : Hatágú Síp Alapítvány, 2010. 249, [18] p. (A könyves szakképzés füzetei ; 17.)

ISBN 963-7615-57-3

irodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesületének anyagi támogatásával.

Jelen írás célja nem az, hogy megemlékezzen Fülöp Gézáról és méltassa könyvtáros nemzedékek képzésében betöltött kiemelkedő szerepét; megtették ezt már mások, legutóbb a *Könyvtári Figyelő* 2008. évi 3. száma közölt egy csokorra való tanulmányt a tiszteletére rendezett szombathelyi emlékülésen elhangzott előadásokból. A dolgozat célja az, hogy megkísérelje bemutatni a kötetet és elhelyezze azt a hazai könyv- és könyvtártörténeti, olvasástörténeti kutatásokban valamint a Tanár Úr tudományos munkásságában a disszertáció régóta várt közreadása alkalmából.

Az immár több mint másfél évtizeddel ezelőtt készült doktori értekezés életművének fontos része és kiteljesítője. Fülöp Géza egy nagy, mondhatnók klasszikus könyvtörténeti kutatói irányzat folytatója volt, ugyanakkor – mint a tudományos életben megszokott és természetes – új szempontok felvetésével új törekvések megalapozását, előkészítését is szolgálta. Ebben az értelemben lehet és szükséges „leletmentés”-ről beszélni: ismerete nélkül nem lenne világos képünk a hazai könyv- és könyvtörténeti kutatások módszereiről, elért eredményeiről és nem tudnánk mihez kapcsolni az 1980-as évek vége, 1990-es évek eleje óta Magyarországon is jelentkező újabb kutatási irányzatokat, amelyek a könyv és olvasója viszonyrendszerének elemzését kísérik meg kiterjeszteni a műveltség más, a szűkebben vett könyvkultúrán túli területeire, az életforma, a mentalitás egészére. Mindezekhez kétségtelenül újabb forrástípusok és a korábbihoz képest más módszerek is szükségesek, azonban az alapok természetszerűen nem lehetnek mások, mint a klasszikus könyv- és könyvtártörténet bibliográfiai és levéltári forrásai.

A doktori disszertáció kettős értelemben is szintézis. Összefoglalója a szerző több évtizedes, még az 1950-es években kezdődött, a felvilágosodás és a reformkor évtizedeire fókuszáló kutatásainak és azok tanulmányokban, egyetemi jegyzetekben, monográfiákban – mint a kandidátusi értekezése alapján 1978-ban napvilágot látott *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* címűnek – testet öltő eredményeinek. A most nyomtatásban hozzáférhető disszertációval vált teljessé kandidátusi értekezése nyomán született monográfiája, hiszen abban a munkában nem foglalkozott a könyvszakma egyes szektoraival, a nyomdászattal, a könyvkiadással- és kereskedelemmel. A két, sajnálatosan több mint három évtized különbséggel megjelenő kötet csak együtt mutatja fel választott korszakának teljes képét. De összefoglaló abban az értelemben is, hogy a művel megszületett végre valahára a korszak hazai könyvkultúráját arányosan és a fő fejlődési tendenciákat szakavatottan bemutató munka, Fülöp Géza saját meghatározása szerint „a magyar kiadástörténet első korszak-monográfiája”.

Egyes cégek működését tárgyaló vagy a könyvkereskedelem fejlődéstörténetét részleteiben és egészében taglaló tanulmányok, monográfiák természetesen voltak, vannak, csakúgy, mint sajtótörténeti vagy irodalomtörténeti szintézisek, de az írók, művek, olvasóközönség hármasságának szerves egységét és kölcsönhatását árnyaltan bemutató és az egyes szektorok közötti kommunikációt végző könyves intézményrendszerrel számot adó összegzés idáig hiányzott a hazai szakirodalomból. *Fitz József* és *Gulyás Pál* a könyvtörténet kutatójaként elsősorban a korábbi korszakot vizsgálta, Fitz ugyan önálló kötetben dolgozta fel az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc nyomdászatának történetét, azonban elsősorban a hazai ősnymdászat kutatásában alkotott maradandót. *Gárdonyi Albert* behatóan foglalkozott a 18–19. századi pesti és budai nyomdászattal és könyvkereskedelemmel, de vizsgálódásait nem terjesztette ki az olvasás és a könyvtárak történetére; az általa felkutatott nyomda- és kiadótörténeti adatokból csak a mai főváros könyves vállalatának története ismerhető meg. *Dezsényi Béla* és *Szemző Piroska* elsősorban a sajtótörténetet művelte, bár mindketten érintették a felvilágosodás és a reformkor idejének kölcsönkönyvtárait, kiadóit is és számos fontos részkérdést tisztáztak. A Fülöp Géza előtt járó kutatónemzedékek maradandó eredményei beépültek tanulmányaiba, ugyanakkor már tudományos pályája kezdetén új szempontokkal gazdagította megállapításait, következtetéseiket és új forrásanyagot felhasználva tágította az elődei által kialakított összképet.

Az 1950-es évek végén kezdte meg könyv- és könyvtártörténeti kutatásait. Mint oly sokan a diszciplína művelői közül, az irodalomtörténet felől közelítette meg választott korszakának, szakterületének problémáit; nyilvánvalóan részben az akkoriban a társadalomtudományi kutatóktól elvártaknak megfelelően is fordult érdeklődése a könyv és az olvasás társadalomtörténeti vonulatai felé. Fülöp Géza az irodalmi élet és a könyvkultúra társadalmi eredőit, meghatározóit kísérelte meg feltárni, ezért szükségszerűen kezdte tanulmányozni az olvasóközönség kiala-

kulásának összetett és addig módszeresen nem, vagy alig kutatott problémáját. Ez a megközelítés akkor nagyon is új volt. De hatottak rá azoknak a kutatóknak gondolatai is, akik a szellem-történet felől jutottak el az irodalmi jelenségek szociológiai jellegű elemzéséhez, értelmezéséhez. Elsősorban *Horváth János* és *Thienemann Tivadar* nézeteit hasznosította módszerének és koncepciójának kialakításakor, miszerint az olvasóközönség az irodalmi élet, Horváth János kifejezésével az „*irodalmi alapviszony*” egyik lényegi előfeltétele az író és a mű mellett. Ez az irodalomszociológiai szempont ötvöződött az 50-es évek végén a bibliológiai szemlélettel, amelynek nemzetközileg is számon tartott teoretikusa és a kommunikációs folyamat egészére kiterjesztő továbbfejlesztője az *ELTE Könyvtártudományi Tanszékének* professzora, *Kovács Máté* volt. Az egyetemi előadásokon és a tanszéki kollektív kutatómunkában – mindenekelőtt *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* című forrásgyűjtemény két megjelent kötetében – formálta ki a klasszikus könyv- és művelődéstörténeten túlmutató szakterületének tárgyát és módszertanát, amely a könyv és a könyvet létrehozó intézményrendszer társadalmi szerepének vizsgálatát jelentette a közösség életében. A társadalmi közeg azonban maga is változik, új igényeivel visszahat az intézményrendszer fejlődésére. Összetett kölcsönhatás alakul ki és ennek a tulajdonképpen nehezen definiálható, mert csak valódi interdiszciplináris keretek között művelhető szakterületnek lett kutatója Fülöp Géza.

Vizsgálódásainak fókuszában a magyar felvilágosodás és reformkor idejének évtizedei álltak, az a korszak, amelyet az újabb szakirodalom az „*olvasás forradalma*” néven emleget. Tudomásom szerint egyik tanulmányában sem írta le ezt a fogalmat, a kifejezést elsőként *Rolf Engelsing* használta 1970-ben napvilágot látott jeles tanulmányában (*Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit*, In: *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, p. 945-1002.) és az ő nyomán terjedt el a szemléletes elnevezés elsősorban a német, majd később a nemzetközi szakirodalom-

ban a 18. század második felétől kibontakozó folyamat, az olvasási mód változásának jelölésére. Ennek lényege a kiadványok számának gyors növekedése nyomán a kevés könyv elmélyült, társadalmilag szabályozott intenzív olvasásáról a sokféle könyv gyors, egyre inkább a szórakozást – vagy azt is – szolgáló és a társadalmi kontroll alól kikerülő extenzív olvasás megjelenése. Nem használta a kifejezést, de 1975-ben megvédett kandidátusi értekezése, illetve az annak nyomán 1978-ban napvilágot látott *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* végső soron ezt a jelenséget vizsgálja a magyar viszonyok között. Kérdésfelvetése – hogyan, miként jött létre a polgári jellegű olvasóközönség, milyen közönség szervező tevékenység tette lehetővé az olvasók számának növekedését, az addig nem olvasó rétegek olvasóvá válását, milyen sajátosságai voltak az egyes társadalmi rétegek (főnemesség, birtokos nemesek, értelmiségiek, katolikus és protestáns pap-ság, városi polgárság, parasztság) olvasásának és olvasmányainak – azonosak a korabeli nyugat-európai kutatásokéval. Ugyanakkor természetesen más társadalmi, politikai és kulturális közegben, a nyugatinál némileg szertelenebbül és időben megkésve alakult ki a hazai olvasóközönség a korszakban, ráadásul úgy, hogy közben meg kellett teremteni és el kellett fogadtatni a nemzeti nyelvű irodalmat, tudományosságot is. Ezért különbözött az itthoni „olvasás forradalma” például a némettől, nálunk nem, vagy csak szórványosan figyelhető meg a „*Lesewut*”, az „*olvasási düh*”, ami a *Werther* hatására alakult ki német földön. Fülöp Géza ezekkel a nyugati, elsősorban német kutatásokkal egy időben, lényegében azonos szemlélettel és szempontokkal írta meg értekezését és ezért jogos Tóth Gyula megállapítása, miszerint őt tekinthetjük az olvasástörténet első hazai művelőjének*.

A modern olvasóközönség kialakulása tette lehetővé a könyvszakma intézményrendszerének (könyvkiadás, könyvkereskedelem, nyomdá-

zat) polgárivá és nemzetivé válását az 1772 és 1848 közötti évtizedekben. Fülöp Géza kötete, akadémiai doktori értekezése ezt a kérdést elemzi és árnyaltan, gazdag forrásanyag és a vonatkozó szakirodalom alapján mutatja be a korszak könyvkultúráját. A monográfia a *Bevezetésen* és a *Kitekintésen* kívül – utóbbi rövid, vázlatos fejezet az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc eseményeit tárgyalja – négy nagyobb szerkezeti egységből épül fel.

A *Közönség szervezés és olvasóközönség* című fejezet a kandidátusi disszertáció főbb megállapításait tartalmazza, azt a publikumot mutatja be, amely már megfelelően széles és immár nemzeti érzésű volt, így szilárd bázisát jelenthette a magyar nyelvű irodalmi és tudományos művek kiadásának. Ez az olvasóközönség tette lehetővé, hogy a reformkorban Magyarországon is megjelenhessen az önálló és immár az irodalomból megélni tudó független értelmiségi szerző, ezért a polgári korszak előtti mecenatúrát felválthatta az író és kiadó viszonyát megszabó szerződés, illetve a birtokai jövedelméből élő és így honoráriumra igényt nem tartó auktor helyét lassan elfoglalta a szociális státusát (és nem irodalmi rangját vagy értékét) tekintve professzionális szerző. Az író mint sajátos értelmiségi létforma kialakulásához természetesen szükség volt a folyóiratokra is; hogy például *Petőfi* a forradalom előtt viszonylag konszolidált anyagi körülmények közé került, megnősülhetett, abban nem kis szerepe volt a lapkiadók által fizetett honoráriumnak – ezt viszont az olvasóközönség számának érezhető növekedése tette lehetővé. A kötet jól érzékelteti a gyakori ellentmondásokkal és visszaesésekkel kísért folyamatot, korántsem volt egyenes vonalú és zökkenőmentes a fejlődés, de a tárgyalt évtizedek végére lezajlott a polgári olvasóközönség kialakulása.

A következő terjedelmes fejezet a *Könyvkiadás, kiadványok* címet viseli. Fülöp Géza egyrészt a források alapján áttekinti a korabeli könyvkiadás számszerű alakulását és nyelvi megoszlását,

* TÓTH Gyula: *Fülöp Géza, az olvasástörténet művelője*. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2008, 8. 47-51. p.

másrészt bemutatja a kor kiadványfajtaát, azok tartalmi összetételét, a könyvkiadás főbb kvantitatív és kvalitatív jellemzőit, illetve ebben a fejezetben vázolja a könyvkiadási viszonyokat, a kiadási formákat, a cenzurális jellegű intézkedéseket. Nem kétséges, hogy a kutató számára a könyvtermelés mennyiségi adatainak összegyűjtése nem volt egyszerű feladat, főleg az 1801 utáni évtizedekre vonatkozóan. A *Petrik*-féle bibliográfia 1800-ig terjedő korszakához az OSZK kiadásában készültek pótkötetek, ezért már nem várható, hogy a 18. századi hazai könyvtermés összetételéről és mennyiségéről vázolt kép érdemben változni fog. Ezzel szemben a 19. századi adatok egyszer majd egészen biztosan módosulnak a *Magyarország bibliographiája* kiegészítései, pótlásai után. A fő tendenciát persze ez aligha fogja módosítani, a 18. század végén évente mintegy 200 kötet jelent meg, a forradalom előtt viszont már hozzávetőleg évi 500, 1848-ban pedig már 794. A mennyiségi növekedés tehát figyelemreméltó és megváltozott a könyvkiadás nyelvi összetétele is: 1800 körül még csak 40% a magyar nyelvű könyvek aránya, a vizsgált korszak végére viszont már csaknem elérte a 70%-ot, úgy, hogy közben emelkedett a német nyelvű művek száma. Oka a latin nyelvű könyvkiadás csaknem teljes megszűnése: 37-ről 1%-ra csökkent arányuk, jól szemléltetve a nem is annyira a szépirodalomban, hanem a szaktudományokban néhány évtized alatt bekövetkezett nyelvi paradigmaváltást. Hasonlóan meggyőző adatokkal bizonyítja a szerző az irodalmi élet modernizációjára, polgárvá válására vonatkozó tézisét a kiadványok műfaji és tartalmi áttekintésében. Érdekes és csak további kutatások során megválaszolható kérdés lehet annak tisztázása, hogy a kiadványok között a mintegy 24 %-ot kitevő német nyelvű munkák hogyan oszlottak meg, milyen szerepe volt a pesti német (vagy német származású) kiadóknak abban, hogy a reformkori magyar irodalom valamelyest ismertté vált külföldön ezekben az években. E kulturális kölcsönhatásnak természetesen az ellenkező iránya is jelen volt a korabeli könyvkiadásban, a polgárosuló közönség igényeit voltak hivatva

kielégíteni a világirodalom klasszikus és kortárs műveinek, meg persze az akkori népszerű irodalomnak magyar nyelvű fordításai, hiszen – mint a szerző megállapítja – a magyar műfordításnak a reformkorban volt első virágkora, mindenekelőtt *Vörösmarty*, *Petőfi* és *Arany* neve fémjelzi az ekkor elkészült és napvilágot látott fordításokat.

A monográfia két következő és szervesen összetartozó fejezete a *Könyvnyomtatás* és a *Könyvkereskedelem*. Külön szerkezeti egységben történő tárgyalásukat az indokolja, hogy a korszakban jelent meg az önálló, vagyis nyomdával nem rendelkező könyvkereskedő, aki az 1800-as évek elejétől fokozatosan meghatározó szereplőjévé vált a könyvszakmának. Fülöp Géza árnyaltan mutatja be azt a folyamatot, melynek során az 1830-as évek végétől kezdődően a tőkekoncentráció lehetővé tette a könyvszakma teljes vertikumát átfogó vállalatok létrejöttét. Olyan cégek kezdtek a korszakban kialakulni, amelyek a könyv előállításának és forgalmazásának egészét azonos vállalati struktúrában intézték. A későbbi könyves nagyvállalatok prototípusa volt Magyarországon a *Landerer – Heckenast*-cég, a nyomdász *Landerer Lajos* és a könyvkereskedő-kiadó *Heckenast Gusztáv* társulása nyomán megalakult vállalkozás. Hogy a polgári vagy immár kapitalistának mondható társaság a többi pesti vállalat üzleti érdekeit mennyire sértette, bizonyítja a társulásuk ellen indított és hosszú évekig tartó jogi procedúra. A magyar polgárosodás felemáságát jelzi ez a per is: a kapitalista könyvkiadás hajnalán kapitalista cégek a feudális jogrendszer érveivel lépnek fel a közülük kiemelkedettek ellen és a feudalizmust jelképező király dönt 1846-ban a kapitalista szabad verseny szellemében a társulás jóváhagyásáról. Amit *Landerer* és *Heckenast* elért, azt ekkor még nem tudta megvalósítani *Emich Gusztáv*, a kor másik jellemző és jellegzetes kereskedő-kiadója: nem sikerült nyomdával bővíteni vállalkozását.

A tárgyalás mindkét fejezetben intézménytörténeti szempontú, a szerző a mindinkább Pestre és Budára koncentrálódó vállalkozásoknak a

könyvkiadásban betöltött szerepét vizsgálja a megjelentetett könyvek és egyéb kiadványok bemutatásával. A kötet természetesen érinti a technikai kérdéseket és ismerteti a könyvillusztráció új eljárását, a litográfiát, de főleg a közreadott műveken keresztül ábrázolja, értékeli az egyes műhelyeket, vállalkozásokat. Fülöp Géza viszonyítási pontja az, hogy az egyes cégek milyen mértékben szolgálták a magyar nyelvű könyvkultúrát, ezt a mércét használva marasztalja el például Heckenast Gusztávot az általa megjelentetett nagy számú német munkáért. A kérdésfelvetés kétségtelenül jogos és kiterjeszhető lenne szinte az összes reformkori könyvkiadóra. Fülöp Géza lényegében a szerinte túl lassú és felemás nyelvi-kulturális asszimilációért és az üzleti szellemért bírálja a német kiadókat. Kedvezőbb lehet megítélésük, ha megfordítjuk a tételt és úgy fogjuk fel a helyzetet, hogy a magyarul többnyire csak törve beszélő német könyveseket mennyire magával ragadta a reformkor magyar nemzeti szelleme és szinte saját magukon túllépve váltak a magyar irodalom kiadóivá. Gyakran komoly veszteséget vállalva jelentettek meg magyar szerzőket; *Hartleben Konrád Adolf* – Fülöp Géza is írja – cége alapításától, 1803-tól 1813-ig kizárólag magyar nyelvű könyveket adott ki, a sikertelenséget érzékelve 1815-1826-tól viszont csak német művek jelentek meg nála. Később a német mellett ismét vállalkozott magyar nyelvű szép- és szakirodalom közreadására, de 1857-ben publikált és egész működését áttekintő kiadói katalógusa szerint az el nem kelt művek között szép számmal voltak magyar nyelvűek. Hasonló figyelhető meg *Kilián György* esetében is: az 1840-es években kiadta *Kisfaludy Károlyt*, *Kazinczyt* és *Vörösmartyt*, azonban jó tíz évvel később kénytelen volt mélyen leszállított áron kínálni az el nem kelt köteteket. Mindez a kétségtelenül kialakult olvasóközönség viszonylag kicsiny számára utal és nem feltétlenül a kiadók érdektelenségét, német művek iránti vonzalmát jelzi. Ezek a kiadók már polgári vállalkozók voltak, és hogy tevékenységük közben anyagi gyarapodásukra is gondoltak, természetesnek tekinthető. Hartleben egyébként német nyelvű

kiadványai sorában nem egy magyar szerző művét (*Eötvös József*, *Mednyánszky Alajos*) is megjelentette; kérdés, milyen üzleti haszonnal. Egyáltalán nem elszigetelt jelenségről van szó; a hányatott életű *Kertbeny Károly* – eredeti német nevén *Karl Maria Benkert* – például ekkoriban kezdi meg sokszor megalapozatlan, nem kellően végiggondolt, de vitathatatlanul jó szándékú kulturális misszióját a magyar irodalom külföldi megismertetéséért és a külföldi magyar vonatkozású nyomtatványok bibliográfiai regisztrálásáért.

A nyomdákat és a kiadókat ismertető két fejezet gerincét a pesti és budai vállalkozások bemutatása teszi ki. Joggal, hiszen valóban a Duna partjára helyeződött a reformkorban a magyar szellemi élet és könyvszakma centruma, annak ellenére, hogy a két városban működő nyomdák száma csekély volt, viszont ezek az officinák voltak a legjobban felszereltek és a korszakban már Budára, illetve mindinkább Pestre koncentrált a tudományos és kulturális intézményrendszer, növekvő számú értelmiségi közönséggel. A vidéki városokban működő vállalkozások egyre inkább már csak a regionális igényeket elégítették ki. Ugyanakkor megfelelő előtanulmányok hiánya miatt helyenként vázlatosnak tűnik egy-egy vidéki cég bemutatása. További kutatások feladata lesz annak vizsgálata, hogyan, miként jutottak el a vidéki regionális centrumokból – Debrecenből, Kolozsvárról, Székesfehérvárról, Győrből, de említhetjük példaként a speciális helyzetű Pozsonyt is – a könyvek a távolabbi helyekre. Érdemes lenne megvizsgálni azt is, hogy milyen sajátosságai voltak a Dunántúl, az Alföld és a közjogilag különálló Erdély könyvkultúrájának. Az 1840-es évektől a korabeli forrásokból jól érzékelhető, hogy a kibontakozás és további fejlődés komoly gátjának tartották az érintkezés nehézségét, a könyv- és információáramlás problémáit. Heckenast említhető, mint aki a problémát felismerve 1840-ben „középponti könyvkereskedést”, lényegében korai nagykereskedői vállalkozást kívánt alapítani abból a célból, hogy minden hazai kiadású könyvet forgalmazzon. A cél elősegítésére indí-

totta meg az első magyar könyvészeti szaklapot, a *Bibliographiai Értesítőt*, melyben az összes megjelent könyvről hírt kívánt adni. A lap részletes feldolgozása után választ lehetne adni arra a kérdésre, eljutottak-e hozzá a vidéki helyekről az újdonságok, hol, melyik városban és kik reagáltak erre a fontos kezdeményezésre.

Fülöp Géza monográfiájának egyik nagy erénye és érdeme éppen az, hogy kérdéseket indukál, kijelöli a további kutatások irányát és jellegét, módszertani útmutatót jelent a korszak könyvkultúrájával foglalkozóknak. Az egyik ilyen lehetséges kutatási irány a helyi nyomdák és könyves vállalkozások, lapok történetének bemutatása. Ha rendelkezésre állnának a korszak vidéki műhelyeiről adatokban gazdag, a megjelent kiadványok bibliográfiáját is tartalmazó monográfiák, akkor lehetne pontos és árnyalt választ adni arra a kérdésre, hogy Pest és Buda mikor vette át végleg a könyvkultúrában a meghatározó szerepet. A 18. század végén, főleg a Martinovics-féle mozgalom vérbe fojtása után úgy tűnik, hogy egy időre a dunántúli városok nyomdáinak, például Győrnek, Komáromnak a jelentősége megnőtt. Az 1810-es évek elejére tenném Pest és Buda vitathatatlan fölényének időpontját, arra az időszakra, amikor a *Trattner-nyomda* vezetését átvette ifjabb *Trattner János Tamás*. Az ő irodalomszervező tevékenysége megkerülhetetlennek tűnik a kor szellemi életében és a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-es megindításával a művelődés egészét szemlélő nagy hatású fórumot teremtett. A tipográfia részletkérdései iránt behatóan érdeklődő Kazinczy az 1810-es évektől elsősorban nála jelentette meg műveit, mintegy jelképezve Pest kiemelkedő szerepét a könyvkultúrában.

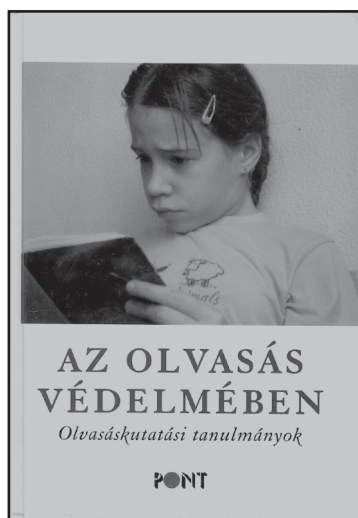
Pest és Buda jelentőségét növelte az is, hogy Landerer Lajos 1824-ben pozsonyi nyomdája felszerelésének nagyobb részét Pestre szállíttatta, világosan felismerve a kibontakozó tendenciákat. A korabeli nyomdászok, kiadók szüntelenül perlekedtek egymással, alig akad arra példa, hogy a hatóságoktól új nyomdai vagy kereskedői engedélyt szerezni szándékozó ellen a már birtokon belüliek ne léptek volna fel. A vi-

déki műhelyek lemaradásában szerepe lehetett a pestiek ellenük irányuló közös fellépésének is. Az esetleges vidéki konkurencia ellen olykor – félretéve vitáikat – egységesen tiltakoztak. A székesfehérvári officina alapításának történetéből ismert, hogy az eredetileg veszprémi nyomdatulajdonos *Száammer Mihály* 1803-as ottani kezdeményezése ellen három pesti nyomdász, *Landerer Mihály*, *Trattner Mátyás* és *Patzkó Ferenc* közösen lépett fel.

„*Leletmentés*” – írásomnak ezt a címet adtam. Ahogyan a régészek számára az ásatásokból előkerült tárgyi emlékek az egykorvult valóság megismerését teszik lehetővé, úgy a Fülöp Géza hagyatékából közzétett értekezés a magyar könyvtörténet-írás vagy tágabban a magyar könyvtártudomány fejlődéstörténetének árnyaltabb tanulmányozását teszi lehetővé. De nemcsak tudománytörténeti monumentumot és egy kiemelkedő tudós életművének, szellemiségének emlékét felidéző kötetet vehet kézbe az olvasó, hanem egy ma is eleven és korszerű, további kutatásokra ösztönző összefoglalót. Olvasói, használói a korszakkal foglalkozó szakkutatók mellett elsősorban a könyvtáros képzésben részt vevő hallgatók lesznek, hiszen a Tanár Úr sok évtizedes oktatói tapasztalata, tankönyvek, jegyzetek írása során kialakult világos stílusa, a kötet áttekinthető szerkezete a magyar értekező próza legjobb tradíciót idézi. Köszönet a kötet megjelenését elősegítőknak és *Bényei Miklós*nak, az *Előszó*, valamint *Tóth Gyulán*ak, az *Utószó* írójának. De köszönet és tisztelet mindenekelőtt a szerzőnek, Fülöp Gézának.

Pogány György

Az olvasás védelmében : [olvasáskutatói tanulmányok]
/ összeáll. és szerk. Szávai Ilona.
– Budapest : Pont, cop.
2010. 185 p.
ISBN 978 963-9957-11-4

Két kiadvány az olvasáskultúra fejlesztéséről

Az olvasástanulás folyamatának és módszereinek, az olvasásban rejlő lehetőségeknek, továbbá az olvasáskultúra jelenlegi helyzetének megismerése egyaránt nélkülözhetetlenek a továbblépéshez, ha tenni akarunk olvasáskultúránk fejlesztéséért. A már eredményeket felmutatott külföldi példák, és a folyamatban lévő, ígéretes magyar kezdeményezések megismerése pedig jól használható ötleteket ad, irányt mutat a tervezéshez, megvalósításhoz. Ebben lehet segítségünkre az alábbi két tanulmánygyűjtemény.

Az olvasáskutatói tanulmányok összegyűjtését a Pest Megyei Könyvtár kezdeményezte, alapozó jellegű kézikönyv közreadásának szándékával. A kiadó előszava szerint az olvasás védelme volt elsődleges céljuk, amit a kiadvány címe is tükröz. Az igényes kiállítású kötet szerzői közt felvonultatja az olvasáskutáshoz kapcsolódó legkülönbözőbb tudományterületek szakembereit. A tanulmányok mélysége széles skálán mozog.

Csépe Valéria írása idegtudományi szempontból közelít az olvasáshoz. A különféle olvasástanítási módszerek vizsgálata során a fonológiai, azaz a hangoztató-elemző módszerrel kialakított betűző utat találja leghatékonyabbnak a gyors olvasási készség megszerzéséhez. Vizsgálja az olvasástanulás bonyolult mechanizmusát: sikerének elősegítésében kiemeli az iskolakezdés előtti megfelelő alapok kialakítását az agyi kapcsolatok terén, majd a gyakorlás fontosságát hangsúlyozza. 3–4 évre teszi az időt, míg a betűket ismerő gyermek funkcionálisan is megtanul olvasni. Foglalkozik a diszlexia definiálásával és az erre irányuló hatékony intervenciós programok hatásával. Az olvasási teljesítmény és a szocio-ökonómiai státusz (SES) közti összefüggések kutatása során a Máté-effektussal magyarázható eredményre jut, tehát a magas SES a gyengébben olvasók jó kompenzációs képességének kialakítását támogatja, azaz az átlaghoz közelíti eredményüket, míg az alacsony SES tovább növeli hátrányukat. A szerző kiemeli az iskolák és könyvtárak szerepét az otthoni hiányosságok okozta különbségek kiegyenlítésében.

A mesék, a mesélés fontosságát két szerző is tanulmánya középpontjába helyezi. *Vekerdy Tamás* felidézi a bettelheimi gondolatokat arról, milyen módon használ, hogyan hat az avatatlan fülnek olykor ijesztőnek tűnő tündérmese. Leírja a belső képalkotás folyamatát, valamint, hogy a mozgóképen befogadott mese (még a

diafilm és képregény is) miként rombolja le ezt. Vázlatos ajánlatot kapunk arról, mikortól milyen könyvet vegyünk kézbe gyermekeinkkel. Akár a még nem beszélő gyermek is szívesen hallgatja meg saját napja történetét esténként. Ezt a későbbiekben az állatmesék követhetik, majd négyéves kor után jön el a nép- és tündérmesék korszaka. A mesélést nem szabad abbahagyni amint a gyermek megismeri a betűket, a későbbiekben is igénye van a felolvasásra, illetve a fejből mondott mesére. Ha emellett a családtagjait is olvasni látja szabadidejében, sokat tettünk azért, hogy kicsinyünk jó olvasóvá nevelődjék. Az első önálló olvasmányokra is hoz példákat korosztályok szerint a pszichológus, elvezetve a képeskönyv-lapozgatástól a kamaszkorig, mire a felnőtt olvasmányoknak is jó befogadói lehetnek.

Komáromi Gabriella cikke, címe ígérétének megfelelően, arról szól, „hogyan tanítanak élni a tündérmesék.” Hangsúlyos gondolata, hogy a jó mese végén nincs tanulság, a rejtőző tanításnak vesszük hasznát. A hagyományos mese irodalmi, művészi alkotásként része a kollektív tudattalannak, melyből mindenki kiválaszthatja „saját történetét,” saját értelmezését.

Józsa Krisztián és *Steklács János* tanulmánya széleskörű áttekintést ad a nemzetközi és hazai szakirodalomról „Új utak az olvasástanítás kutatásában” címmel. Az olvasás és szövegértés fogalmának meghatározása után az olvasást végző agyi hálózatok szerepét ismertetik meg. Ezután felhívják a figyelmet az információs és kommunikációs technológiáknak (IKT) az olvasástanításban bizonyított hatékonyságnövelő szerepére. Az olvasás alapozásáról szóló fejezetben sorra veszik a különböző olvasástechnikai készségek javításának lehetőségeit. Megismerhetjük a beszédhanghallás kiemelkedő fontosságát, majd elének tárják az ennek vizsgálatára, fejlesztésére készült *DIFER Programcsomag* (Diagnosztikus fejlődésvizsgáló és kritériumorientált fejlesztő rendszer 4-8 évesek számára) eredményeit. Ezután az összeolvasást, majd a szövegértést fejlesztő újszerű tanítási módszerek leírása következik. A hatékony olvasás kritériumait több

nemzetközi vizsgálat alapján is meghatározzák, leszögezve, hogy „az olvasásértés kutatásának, oktatásának prioritást élvező nemzeti ügynek kellene lenni.” A sikeres olvasás elősegítésére alkalmazott egyik stratégia a metakogníció, azaz a diákoknak a tanulás folyamatáról és módszereiről való tudással való felvértezése, s e lehetőségek gyakoroltatása. Ízelítőt kaphatunk a kognitív stratégiáknak más országokban történő alkalmazásából, s néhány figyelemreméltó, gyakorlatban is kipróbált olvasástanítási programból. Egy hazai kísérleti fejlesztőprogram, a tankönyvi szövegekkel dolgozó *SZÖVEGFER* fázisait is megismerhetjük. Jelen ismertetésben a könyvpárosításra okot adó egyik találkozási pont a kötetek közt az olvasásfejlesztés kihívásaira adott válaszok bemutatása a külföldi szakirodalomból történt válogatás alapján. Az e téren kiemelkedő finn, német, norvég és amerikai példák áttekintése megkerülhetetlen a hazai programok tervezésekor. A tanulmányt gazdag irodalomjegyzék zárja.

A hazai olvasásszociológiai vizsgálatok ugyancsak segítségünkre lehetnek a jelen állapot megértése mellett a jövőre vonatkozó olvasásfejlesztési koncepciók kialakításában is. E témáról több szerző tollából is olvashatunk a tanulmánygyűjteményben. *Gereben Ferenc* a határokon inneni és túli magyarság körében végzett, 2005-ben publikált kutatásainak nyelvi identitásra és olvasáskultúrára vonatkozó legfontosabb tanulságait emeli ki tanulmányában. A Kárpát-medence országhatáron túli magyar közösségeiben a magyarságtudat fontos (s az anyaországban élőkéhez képest hangsúlyosabb) tartópillérei a közös kulturális javak, legerősebbként maga az anyanyelv. A magyarság e csoportjai általában kétnyelvűek, identitásuk megőrzésének lényeges eleme, hogy mindennapi életük során milyen arányban boldogulnak csupán a magyar nyelv használatával. Legmarkánsabban az anyanyelvi oktatás hatásában mutatkozik ez meg. Mivel a magasabban iskolázottaknak csak kivételes esetekben lehetett módjuk végig magyarul tanulni, ez sajnálatosan rontja a magyarnyelv-használati statisztikákat. A nemzet egészének

hosszú távú fejlődése, a kisebbségek fennmaradása szempontjából nem lenne megengedhető, hogy a fiatalok választásra kényszerüljenek a továbbtanulás és az anyanyelvük, illetve szülőföldjük között. A kutatások szerint az olvasási statisztikák ugyan mindenhol romlanak, az összes kisebbségi területen nagyobb a rendszeres olvasók aránya, mint az anyaországban. A kizárólagos anyanyelv-használati lehetőségek függvénye a csakis magyar nyelven történő olvasás megvalósíthatósága, azonban a magyar nyelvű olvasmányok többségben vannak ott is, ahol ezt az iskola nem segíti elő. Fontos megállapítás, hogy „az olvasmányok többnyelvűsége kedvez a gyakoribb könyvolvasásnak (s fordítva), egészen addig a mértékig, míg az idegen nyelv az anyanyelvet nem kezdi háttérbe szorítani.” A mennyiségi mellett a minőségi mutatók is egyöntetű visszaesést mutatnak, mégis az derül ki, hogy „a kisebbségben élők körében kedveltebb az értékesebb irodalom és erősebb a hagyományörző attitűd.” Láthatjuk, hogy kisebbségi helyzetű magyarok fokozott olvasási aktivitással válaszolnak a mindennapok kihívásaira, azaz esetük nem írható le a Máté-effektussal.

Nagy Attila a közelmúlt főbb olvasáskutatási tendenciáit vázolja fel tanulmányában. Jellemző az amerikai lektűr dominanciája az olvasmányok megválasztásában, illetve a non-fiction jellegű művek iránti növekvő érdeklődés. A könyvtárhasználati mutatók a kulturális szakadék mélyüléséről tájékoztatnak. A könyvtárak állománya, bár egyre több pénzből, mégis egyre kisebb számban gyarapodhat. Az olvasás kevésbé népszerű tevékenység volt a felső tagozatosok körében 1997-ben, mint húsz évvel korábban, a könyvelményekről történt beszélgetésekről is kevesebben számoltak be. Azonban a könyvtárhasználók száma nagyobb, s ők többféle szolgáltatást vesznek igénybe. Általánosan a rendszeres olvasók egyben rendszeres számítógép-használók is. Sajnálatos tény, hogy források híján szűkölködünk az igazán friss adatokban a széleskörű vizsgálatok terén, különösen a gyermekek olvasási kultúrájára vonatkozóan, noha égető szükség volna rájuk.

A *Péterfi Rita* által közreadott kutatás a 13–14 évesek által kölcsönzött művek listáját hasonlítja össze nyolc városi könyvtárban 2003-ban, majd öt évvel később, összevetve a 10–12 évesekre vonatkozó hasonló adatokkal is. A kötelező irodalom túl leginkább a kamaszokat foglalkoztató témákat feldolgozó, sorozatokat kiadó, kortárs, legnagyobb számban külföldi szerzők művei kerültek fel a listákra. A könyvtárhasználók száma csökkent, de az „olvasó elit” több könyvet kölcsönzött. Ötlettárként is jól használható a cikk záró egysége, melyből a vizsgálatban kiemelkedően teljesítő könyvtárak javuló eredményei mögött rejlő „olvasócsalogató” módszereket ismerhetjük meg.

Gombos Péter gondolatébresztő írását azoknak az olvasó fiataloknak szenteli, akik elzárkóznak a kötelező olvasmányoktól. Arra hívja fel figyelmünket, hogy a divatos olvasmányok közt is akad értékes, melyet akár iskolai keretek közt is elképzelhetőnek tart a gyerekekkel olvastatni, és elsősorban beszélgetni róluk, hiszen ez lenne a legfontosabb szerepe az irodalomórának – megtanulni értelmezni az olvasmányokat a maguk számára, hogy gondolkodásmódjuk formálása mellett meríthessenek belőle problémáik megoldásához, s gyógyító beszélgetések segítsék őket a felnőtté válás útján. Lehetséges volna a számukra könnyebben átélhető, kortárs környezetben játszódó művekkel előkészíteni a klasszikus olvasmányokat, melyek bár sok esetben hasonló problémákról szólnak, a környezettel, nyelvezettel való azonosulás nehezebb. Változásra, alkalmazkodásra sarkall *Fűzfa Balázs* cikke is. A kötet bevezetőjétől eltérő hangsúlyozással nem megvédeni akarja az olvasást, hanem a fiatalság időérzékelésének, dekódolási és jelhasználati szokásainak figyelembevételével paradigmaváltozást sürget az olvasás- és irodalomtanításban. Úgy látja, a jelenlegi módszer nem a való világra készít fel. Irodalomtörténet és életrajzok reménytelen sulykolása helyett arra kellene használni a magyarórákat, hogy tematikus, probléma-, illetve élményközpontú oktatással kreativitásra, környezettudatosságra, szolidaritásra tanítsuk a következő generációkat,

nemek és korosztályok szerint őket érdeklő témák alapján történő tananyag-átrendezéssel.

Több helyen is felbukkant már a könyvekről való beszélgetés fontossága. Ennek esszenciája a könyvtárosképzésben méltatlanul alulreprezentált biblioterápia, melynek tapasztalatairól *Bartos Éva* és *M. Fekete Katalin* számolnak be. A biblioterápia tudatosan kiválasztott könyvek irányított feldolgozása, szándékolt gyógyító, fejlesztő hatás elérésének céljával. Egyeseknek nélkülözhetetlen segítséget adhat, de bárki számára a problémamegoldás egy lehetséges formája – s így nem lenne szükségszerű oly távol állnia az irodalomtanítástól sem, a korábbi írások tanulságainak figyelembevételével. A könyvtárosok különösen alkalmas helyzetben vannak a biblioterápia alkalmazására, ennek megvalósulását segíti a Pest Megyei Könyvtár műhelyében folyó továbbképzési program, melynek kiterjesztésére jelentős igény mutatkozik.

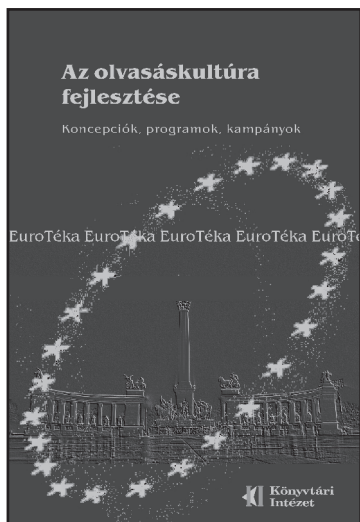
A fenti módszer széleskörű alkalmazhatóságára hívja fel a figyelmet a könyv utolsó tanulmánya is. *Szvetelszky Zsuzsanna* élénk vetíti, miket is olvasunk valójában, koncentrációt igénylően, nem is oly keveset, s hogy ezek után sok olvasó ember kikapcsolódásra vágyik, mikor könyvet vesz a kezébe. Élvezetes lehet a „sztorizgatás,” ami gyakran az adatközpontú oktatásnál nagyobb hatásfokkal tanít. A kanonizált értelmezés, a szekunder irodalom könnyen megkérdőjelezi a spontán olvasatot, melyhez pedig mindenkinek joga van. A szerző ötletei, meglátásai termékenyítően hathatnak az irodalomtanítás szükséges változtatásaira.

A Könyvtári Intézet EuroTéka sorozatának e kötete a gyakorlati teendőkre helyezi a hangsúlyt, célja, hogy támpontokat adjon a megújuláshoz, a 2008–2013-as országos könyvtárfejlesztési stratégiában megfogalmazottak megvalósításához, amihez várhatóan anyagi források is rendelkezésre állnak majd. *Bartos Éva* előszavában a szakma fokozott felelősségét hangsúlyozza az ifjúsággal szemben e tervek végrehajtása során.

A kötet felét teszi ki az első, „Nemzetközi kitekintés” címet viselő fejezet, melyben a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkatársai, *Fazokas Eszter*, *Feimer Ágnes*, *Hegyközi Ilona* és *Kollár Tamásné* által gyűjtött, gazdag és jól hasznosítható szemlét olvashatunk az új évezred legsikeresebb európai kezdeményezéseiről. A finn, angol, svéd, norvég, osztrák és német példák ismertetése mellé további segítséget kapunk az ezekben való elmélyedéshez, főként linkek formájában. Valamennyi sikeres olvasásfejlesztési koncepcióra jellemző a kapcsolódó ágazatok összefogása, a megfelelő irányító intézmények életre hívása, a széleskörű népszerűsítés, és a kreatív ötletek sokasága, különös figyelemmel a gyermekek bevonására, - és nem elhanyagolható módon mindehhez elegendő anyagi fedezetet biztosítanak az államok, jól felismervén a befektetés megtérülő voltát.

Számtalan sikeres projektről informálódhatunk, akad köztük többek között olvasási verseny, virtuális gyerekkönyvtár, könyvajánló weboldal, ajándékkönyv, felolvasás, óvodai letéti könyvtárak kialakítása, változatos családi programok, a gyermekeknek szóló média és a számukra példaképként szolgáló személyek általi népszerűsítés. A teljesség igénye nélkül csak néhány fantáziadús példát emelnék ki ezek közül. A Nagy-Britanniában fejlesztett, a Lottóalapból finanszírozott adatbázis a *Whichbook*, mely olyan szokatlan szempontok alapján segít olvasmányokat választani, mint például a humorosság, izgalmasság, igényesség foka vagy a könyv hossza. Az 1997 óta évente megrendezésre kerülő svéd *Könyvszűri* szavazásán korcsoportonként választhatják ki az adott évi termésből ajánlott 25 közül kedvencüket a gyerekek-fiatalok, s energiát fordítanak arra is, hogy ezt megelőzően a könyvcsomag eljusson az iskolákhoz. Az egyik legkézenfekvőbb, mégis rendhagyó olvasásnépszerűsítő ötlet is Svédországból származik: egy népszerű gyorsétterem-lánc gyerekmenüjéhez 2001-től egy színvonalas, kétnyelvű gyermekkönyvet lehet választani. A norvég kisiskolásoknak szervezett *tXi* és a nagyobbaknak szóló *Tiszta szöveg* programok hatékony olvasásös-

Az olvasáskultúra fejlesztése :
konceptciók, programok és kampányok. – Budapest : Könyvtári Intézet, 2009. 143 p. (EuroTéka)
ISBN 978-963-201-636-8

tönzőnek bizonyultak: keretükben évente *Zsebkönyvet* adnak ki több formátumban, benne szemelvényekkel, melyek alapján vetélkedőket szerveznek a diákoknak. Egy másik sikeres norvég kezdeményezés során felsőbb osztályosok tartottak irodalmi bemutatókat a náluk fiatalabbaknak – példakép voltuk komoly motiváló erővel bírt. A PISA-felmérés eredménye az osztrákokat is megrendítette, ennek hatására 2006-tól évente megrendezik az *Egész Ausztria olvas. Találkozzunk a könyvtárban!* jelmondatú akciót. A kampányt rendkívüli médiaérdeklődés kíséri, közkeletelt személyiségek állnak ki mellette, így növelve a könyvtárak és az olvasás népszerűségét. Észlelhető, hogy Magyarországon is alapoztak már e külföldi példákra, mint például a 2005-ös *Nagy Könyv* verseny, vagy a *Családi Olvasás Éve 2010* rendezvénytársaság szervezésekor.

Külön részfejezet foglalkozik a könyvkiadás és -terjesztés támogatásának skandináv modelljével, melyet vállaltan felhasznál a *Márai-program* terve is.

A kötet második nagy fejezetében *Péterfi Rita* és *Nagy Attila* összegzik az utóbbi évek legfontosabb adatait az olvasásról, könyvtár-, számítógép-, és internethasználatról. A két szerző számos kutatásról, tendenciáról ezek közül az előzőekben ismertett kiadványban is beszámol. Az OSZK-TÁRKI vizsgálatának eredményei, az elmúlt évtizedekéivel összevetve jelentős romlást mutatnak a könyvolvasás gyakoriságának terén: 2005-ben a felnőtt népesség több mint fele egy könyvet sem olvasott az előző év folyamán, a rendszeresen olvasók aránya azonban az ezredfordulóhoz képest némi javulást mutat. A legutóbbi olvasmányok, illetve a kedvenc szerzők változásának áttekintése visszajelzés is: a vizsgálat évében zajlott, már említett *Nagy Könyv* akció hatásai örömdetes módon határozottan befolyásolták az olvasmánylisták alakulását. A könyvtárhasználatra vonatkozó legmegdöbbentőbb tapasztalat, hogy akár a diploma megszerzéséig is el lehet jutni anélkül, hogy valaha bármely könyvtárat is látogatott volna az illető. Az NKÖM-MTA 2003-as, kultúrafogyasztási szokásokat felmérő kutatása az eredmények alapján életmódcsoportokat képez. Megállapításuk szerint „a társadalom fele használja a kulturális intézményhálózat 90%-át.” Nagy Attila 2003-ban térképezte fel egy XI. kerületi általános iskola tanulóinak olvasási szokásait. Következtetései harmonizálnak Gombos Péternek és *Fűzfa Balásznak* a fentebb bemutatott tanulmánykötetben megjelent felvetéseivel: töréspont érzékelhető a klasszikus kötelező olvasmányok és divatos kortárs történetek között, melynek feszültsége feloldásért kiált.

A kötet harmadik egysége az „Új utakon” címet viseli. Ezen belül két cikk mutatja be a könyvtári portál ötletét, működését, céljait, s ad ízelítőt a potenciális fejlesztési irányokból. *Ládi László* be-

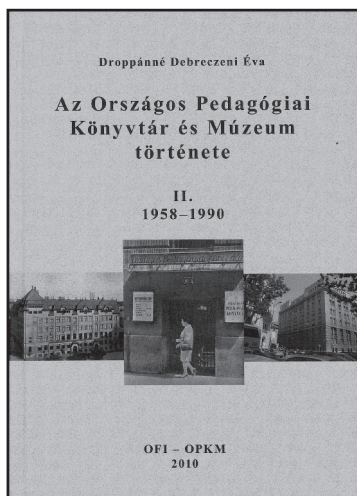
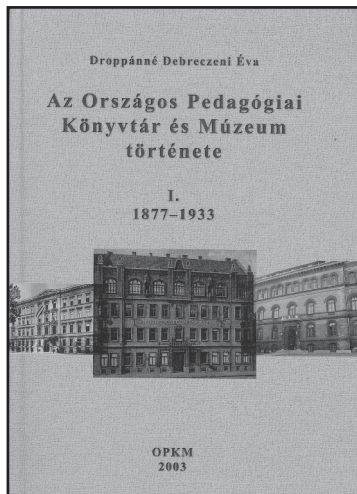
számol a tervezés szempontjairól, míg *Kardos András*, a projekt gazdája, bemutatja a jelenleg működő verziót. A konyvtar.hu címen „ügyfélkapuként” láthatóvá, használhatóvá kívánták tenni az összes magyar könyvtár szolgáltatását egy helyen a világhálón, egy sokoldalú, interaktív felületen, számtalan további funkcióval gazdagítva, mint könyvismertető megjelenítése, vagy hírek közzététele (például, a *Veszíts el egy könyvet!* programról), illetve a könyvesbolti, antikváriumi kínálat majdani elérhetővé tétele. A terv része a helymeghatározás és regisztráció által megvalósuló testreszabhatóság, a tartalomfejlesztés lehetősége a könyvtárak, olvasók számára. Polcokra téve, tetszőleges mennyiségű könyvet válogathatnak ki a felhasználók, mely funkció némi kreativitással igen sokoldalúan használható. Kedvenc könyvtáraikat kiválasztva, minden kölcsönzésük lejárataról figyelmeztetést kaphatnak egy helyen. A portálhoz tartozó wiki lehetőséget ad a szakmai tudásanyag rendszerezésére, ugyancsak a közösségi tartalomépítés eredményeképp. Sablonok nyújthatnak segítséget a könyvtáraknak honlapjuk elkészítéséhez, összegyűjthetők többek között a könyvári fórumok, központi nyilvántartások, statisztikák. Mindez ingyenes és nyílt forráskódú szoftverek saját fejlesztéssel történő kombinációjával valósul meg. A könyvtárakban rendelkezésre álló évezredes tudás, új szemléletmóddal, modern eszközökkel könnyen hasznosíthatóvá válik a jelen kor, képernyő elől ritkán elmozduló olvasója számára is. A teljes szakmát összefogó portál, mint kezdeményezés, világviszonylatban is egyedülálló, és szinte végtelen lehetőségeket tartogat, beleértve a különböző integrált könyvtári rendszerekhez történt illesztés után a közös katalógus funkcióját is, azonban mindennek az ötletgazdagságon túl anyagi feltételei is vannak. Az oldal folyamatos fejlesztés alatt van, kellő támogatás hiányában egyelőre nem képes arra, hogy a kizárólag interneten kereső felhasználók számára magától értetődő, univerzális megoldást jelentsen, lévén prototípusként igen szűk körben népszerűsítve. Komoly pénzbeli ráfordítást, munkaerőt és szakmai összefogást igényel,

hogy élhessünk a benne rejlő figyelemreméltó lehetőségekkel.

Sudár Annamáriának a kötetet záró írása ízelítőt ad abból, miként használható az internet az olvasásfejlesztésben. Ennek egyik alappillére a digitális írástudás megszerzése a pedagógusok, könyvtárosok számára. Szintén alapvető fontosságú a minőségi tartalom létrehozása, szolgáltatása, többek között digitalizálás révén. Az első fejezetben felvonultatott külföldi példák közt is felfedezhettük a gyermek- és ifjúsági könyvek minősítését és adatbázisba rendezését, mint az európai olvasásfejlesztési célkitűzések visszatérő elemét. Nálunk is adott hozzá a megfelelő tudás és a szándék, ám nyilván anyagi oka van, hogy a Magyar Olvasástársaság és a Könyvtári Intézet egyébként remekül használható, a cikkben is említett *Gyermekirodalmi Adatbázisának* nem áll módjában a friss könyvanyag teljes feldolgozása, pedig minden bizonnyal lenne igény egy naprakész, kiadóktól független, szakmailag megbízható forrásra, melybe presztízsértékű lenne bekerülni, s ami a könyvtárosokhoz, pedagógusokhoz, szülőkhöz egyaránt eljutna. Kapacitás hiányában az egyes gyerekkönyvtárak nem készíthetnek igazán átfogó ajánlót a korcsoportoknak, ám a webkettő korában megfelelő szervezéssel nem lehetne gond e nagyszerű adatbázis bővítése, frissítése, akár a könyvtári portálhoz csatlakozva. A szerző ezt követően bemutat több, az oktatáshoz, az olvasás népszerűsítéséhez alapvető fontosságú honlapot, adatbázist, szövegyűjteményt, elektronikus könyvtári szolgáltatást. Ezek a színvonalas források megérdemlik, hogy tegyünk naprakészességük fenntartásáért, közismertségükért – ezáltal egyben az olvasáskultúrának a digitális világban történő továbbéléséért.

Stumpf-Benedek Anna

DROPPÁNNÉ DEBRECZENI ÉVA

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története, különös tekintettel a könyvtári gyűjtemény alakulására / Droppánné. Debreczeni Éva –. Budapest :
1. 1877–1933. – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2003. – 145 p. (2. jav. kiad. 2005. – 147 p.);
2. 1958–1990. – OFI ; Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2010. 526 p.
ISBN 963 9315 67 2 ő
ISBN 963 9315 68 0 1. kötet
ISBN 963 682 660 4 2. kötet

A Köztelektől a Tündérpalotáig

Két impozáns kötetrel örvendeztette meg a magyar könyvtártörténet iránt érdeklődő olvasókat az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM). Alapításának negyvenötödik évfordulóján látott napvilágot az intézmény elődjének történetét feldolgozó első kötet, majd hét év elteltével a második kötet. (Utóbbi már az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet és az OPKM közös kiadásában.) Azért is örvendetes, hogy kézbe vehetjük az országos szakkönyvtárak első történeti feldolgozását, hiszen „*egy pedagógiai szakkönyvtár minden testvérintézménynél fontosabb hivatást tölt be, mert amíg az orvosi, mérnöki és egyéb könyvtárak egyetlen tudományág művelőinek továbbképzését szolgálják, addig a pedagógiai könyvtárnak egy nemzet nevelése nyugszik a vállán.*” (Nyíreő Éva)

Érdeemes rögtön tisztázni, mi köze van az 1877-ben alapított Országos Tanszermúzeumnak és későbbi társintézményének, az 1906-ban megnyitott Országos Pedagógiai Könyvtárnak (a későbbiekben *Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum*-nak, OPKTM-nek) a mai OPKM-hez? „*Jogi értelemben nyilván semmi. Amikor intézményünket jogutódként emlegetjük – gyakran és szívesen! – bizony tévedünk. A formális jogi kapcsolat útjában áll egy emberöltő: egy világegés, egy forradalom, s ezen belül néhány kisebb nagyobb politikai, s a hozzájuk idomuló kultúrpolitikai fordulat. Mindössze ennyi választja el egymástól az 1933-ban felszámolt s az 1958-ban ismét megalakított Országos Pedagógiai Könyvtárat. Gyakran és szívesen emlegettük, emlegetjük azonban az egykori intézményt szakmai elődként, magunkat kissé fennköltebben szellemi örökösökként. Ez a szakmai-szellemi előd-örökös viszony már valóban a lényegét fejezi ki*” – írja az első kötet előszavában *Balogh Mihály* főigazgató. Azt is megtudjuk innen, hogy az alapítás 50. évfordulójára tervezik a második kötet bemutatását az intézmény új, Könyves Kálmán körút 40. szám alatti épületében a Magyar Pedagógusok Házában (a Tündérpalotában); a kötet csak 2010-re készült el, előszavát már az új igazgató, *Varga Katalin* írta.

Droppán Béláné Debreczeni Éva, aki 1981-től a könyvtár munkatársa, nehéz feladatra vállalkozott, de az eredmény magáért beszél:

sikerült az intézmény történetének tudományos igényű feldolgozását elvégeznie. Fontos megemlíteni, hogy a kezdetben az OPKM történetének napjainkig tervezett feldolgozását végül a szerző a rendszerváltás évével, 1990-nel zárta le a történeti távlat igénye miatt, és mert 1990-től teljesen új korszak kezdődött az intézmény életében.

A szerző az előd esetében is a könyvtár történetére koncentrált. Nem hagyhatta figyelmen kívül a múzeum sorsának alakulását sem, de a cél mindvégig „a könyvtár történetének a megírása volt”. Bevezetőjében kiemeli, hogy a tanszermúzeum kezdeti gyűjteményében is voltak könyvek, s bár csak harminc év múlva, 1906-ban nyílt meg a könyvtár: „a kezdetektől csíráiban jelen volt egy pedagógiai könyvtár létesítésének gondolata.”

Még egy megjegyzés engedtessek meg bevezetéképpen: a szerző 2000-ben védte meg *Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története és állományának alakulása (1877–1922)* című szakdolgozatát az ELTE BTK Könyvtár-informatikai Tanszékén. Ez a kitűnő és alapos munka volt az alapja az első kötetnek (beleértve a táblázatokat és az illusztrációk zömét is); a nyomtatásban megjelent kötet csak *A VKM Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárának létrehozása és A könyvtár megszüntetése, állományának szétszétlása* fejezettel egészült ki. (A dolgozat megírása jó újjgyakorlat volt a monográfia első részének a megírásához, majd a munka folytatásához.)

Mindkét kötet hasonló felépítésű; kiadói előszóval indul, melyet az intézmény vezetője jegyez, s amely *igazi* előszó, minden protokolláris elem nélkül. Ezután a szerzői előszó, mely a célokat fogalmazza meg, a bevezetés, mely röviden ismerteti a kötet felépítését és forrásait, majd a főrész következik. Utószó zárja a tanulmányt, amely összefoglalja a mondottakat, és kitér a következő időszak említésre méltó eseményeire is.

Az első kötet megírásánál a források hiánya jelentősen befolyásolta a feldolgozást („*ti. a levéltári anyag szinte teljesen elpusztult*” – ol-

vashatjuk a bevezetésben), emiatt az első kötet rövidebbre sikeredett a folytatásnál, noha jóval nagyobb időszakot fog át, mint a második (1877–1933). A könyv az előzmények ismertetésével indul: az 1868-as népoktatási törvényből eredő tennivalók, új oktatási rendszer kialakítása után a minisztérium tanácsosának, *Gönczy Pálnak* szerepét ismerteti, majd az 1873-as bécsi világiállításnak az Országos Tanszermúzeum megalapításában játszott a szerepéről is beszámol. Az Országos Tanszermúzeum végül 1877-ben jött létre. Működésének nehézségeiről, akadályairól, elhelyezésének méltatlan körülményeiről, illetve vezetőinek – *Mayer Miksa*, *Girókuti P. Ferenc* (1877–1886), *Gyertyánffy István* (1886–1899), *Staub Mór* és *Miklós Gergely* (1899–1906) – sziszifuszi küzdelméről pontos, jól dokumentált képet rajzol a szerző.

Az *Országos Paedagógiai Könyvtár* megnyitására 1906 karácsonya előtti napon került sor, és viszonylag rövid „fénykora” (1906–1914) *Váangel Jenő* nevéhez kapcsolódik. Az első világháború kitörése után, mint annyi más országos intézmény esetében, a hanyatlás évei jönnek, majd a felszámolás (1915–1922). Ekkor ugyan átkerül a könyvtár a VKM-be annak *Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtáraként*, de 1933-ban sorsa megpecsételődik: állományát szétszétlják kisebb-nagyobb könyvtárak, kollégiumok és külföldi magyar intézetek között (pl. a budapesti Egyetemi Könyvtárnak 9098, a debreceninek 8235 kötet jutott), munkatársai másutt kapnak állást.

A második kötet 1958-tól 1990-ig követi az *Országos Pedagógiai Könyvtár* (1968-tól Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum) tevékenységét, mindvégig elsősorban a könyvtárra összpontosítva.

Az első fejezet tekinti át az előd megszüntetése (1933) és az „újraalapítás” közötti fejleményeket. Ez „*röviden vázolja a két örökhatározó intézmény: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Pedagógiai Könyvtárának (Fővárosi Pedagógiai Könyvtár) és a Művelődésügyi Minisztérium Pedagógiai Könyvtárának (Pedagógiai Tudományos Intézet Könyvtára) történetét, a két könyv-*

tár működésének alakulását, gyűjteményüket, olvasói bázisukat és az Országos Pedagógiai Könyvtár újraindulásának körülményeit is” – olvasható az előszóban.

A több mint 500 oldalas kötet két nagy részből áll. Az elsőben a három igazgató tevékenysége által meghatározott periódusokat, azok eredményeit és problémáit tekinti át, míg a könyvtárszakmai részben arra a kérdésre keresi a választ, miképp tudott a könyvtár megfelelni hármasküldetésének (szakkönyvtárként, az iskolai könyvtárak irányítójaként és dokumentációs intézményként). Ez a megoldás persze olykor ismétlésekhez vezet, hiszen ilyen hatalmas ténytanyag „kézbentartása” nem egyszerű feladat. Ebből adódott az is, hogy gazdag anyagából a recenzens csak a legfontosabb, leglényegesebb és legpozitívabb mozzanatokot tudja kiemelni. Az „igazgatási rész” három fejezetből áll, melyekben V. Waldapfel Eszter (1958-tól) alapítóként, Arató Ferenc (1967-től) továbbépítőként, Balázs Mihály pedig modernizálóként (1980-tól 1990-ig) jelenik meg.

A kezdeti periódust *Az OPK létrehozása, korszerű szakkönyvtári működés alapjainak megteremtése (1958–1966)* fejezet ismerteti. V. Waldapfel Eszter vezetésével viszonylag rövid idő alatt sikerült az országos szakkönyvtár kiépítése, a hálózati munka részeként az iskolai könyvtárak segítségével a megszervezése és a további fejlődési irány meghatározása. Elkészültek az alaplokumentumok (SZMSZ, gyűjtőköri szabályzat), az állomány a kezdeti 166 ezerről 248 ezerre nőtt. Sikerült jó munkatársakkal (fiatalok megnyerésével is) és szolgáltatásaival (olvasószolgálat, a bibliográfiai és a dokumentációs tevékenység) beilleszkedni az országos könyvtári rendszerbe. Kiadványaival és folyóiratával (*Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója*, később *Könyv és Nevelés*) fontos missziót teljesített.

A következő években, melyről *A korszerű szakkönyvtár kiépítésének útján (1967–1979)* című fejezet szól, Arató Ferenc vezetése alatt új elemek jelennek meg a könyvtár életében. A legfontosabb a szakkönyvtári funkció erősítése, az állománygyarapítás fellendítése és új szolgáltatások (témafigyelés, bibliográfiák, kiadványok)

bevezetése. Az egyik kiemelkedő újdonság a *múzeumi feladatok* megjelenése, a múzeum megalakulása (1968-ban), az Intézeti Tanács megalakítása és az Országos Pedagógiai Információs Rendszer (OPIR) kiépítése. Tudományos kutatások indultak, melyek mind az irányítást, mind a gyakorlatot szolgálták. A tizenegy nyelvű pedagógiai szótár és a pedagógiai teaurusz munkálatai is ekkor indultak el.

A korszakzáró évtizedet *A technika új útjai, kihívásai a kettős intézmény életében (1980–1990)* című fejezet tárgyalja, amikor Balázs Mihály irányítása alatt már a korszerű technika is megjelent a könyvtárban. Számos eredménye közül a legfontosabbak:

- ⊙ a korszerű, a szakirodalmi terméssel lépést tartó állomány (ebben az időben már elérte az 500 ezret),
- ⊙ a számítógépes feldolgozás bevezetése, a tartalmi feltárásban a tárgyszó-rendszer kidolgozása (az indexelésben a PRECIS bevezetése),
- ⊙ igényekhez igazodó szolgáltatások (kurrens szakbibliográfiák, ajánló és témabibliográfiák),
- ⊙ jelentős kiadói tevékenység (új sorozatok),
- ⊙ neveléstörténet kutatások,
- ⊙ jelenlét szakmai fórumokon (külföldön és Magyarországon egyaránt) és
- ⊙ a múzeum fejlesztése és – hely híján más intézményekben – kiállítások rendezése).

Csupán az utolsó két évben volt visszaesés a gazdasági nehézségek miatt; ez fékezte megkezdett fejlődést.

A könyvtárszakmai részben három kisebb-nagyobb fejezetben tekinti át a szerző a harminchárom esztendő fontosabb eredményeit. A legterjedelmesebbre az első, a *Tudományos szakkönyvtári funkciót* tárgyaló átfogó fejezet (219–355. p) sikeredett, hiszen itt kerülnek terítékre az egyes munkaterületek:

- ⊙ az állomány alakulásának részletkérdései (a törzsállomány, a külön-gyűjtemények, a muzeális gyűjtemény, a folyóirattár, hagyatékok),
- ⊙ a feltárás kérdései (formai, tartalmi feltárás, katalógusok),

- ⊗ a szolgáltatások (itt olvasható a gazdag bibliográfiai tevékenység ismertetése, valamint az OPIR születése és megszüntetése),
- ⊗ a számítástechnikai fejlesztés,
- ⊗ a tudományos munka (könyvtár- és neveléstudományi, olvasáspedagógiai, oktatástörténeti és összehasonlító pedagógiai kutatások); itt szerepel az iskolai könyvtárak muzeális anyagának kutatása, feltárása és nyilvántartásba vétele,
- ⊗ a kiadói tevékenység (röviden, mert a kiadványok jegyzéke a függelékben szerepel),
- ⊗ az intézményi kapcsolatok (ittthon és külföldön).

A második rész foglalkozik (röviden) a *Dokumentációs funkcióval* (357–364. p.), amely talán belefért volna az előzőbe is, de fontossága és a „hármasküldetés” indokolja, hogy külön essék szó erről is. A kezdetben csoport-, majd osztálykeretben működő részleg elsősorban folyóiratok figyelésével, cikkfordításokkal és referátumokkal szolgálta az irányításban, a kutatásban és a gyakorlatban dolgozókat (a tanügyet a lehető legszélesebben értelmezve). Feladataik kezdetől fogva a témafigyelésre, szemlékre és referáló kiadványok (pl. a negyedévenként megjelenő Neveléstudományi Tájékoztató, a kéthetente publikált Külföldi Pedagógiai Figyelő és a Felsőoktatási Szakirodalmi Tájékoztató) készítésére terjedtek ki. (Emellett gondozták a pedagógiai hírchívumot és a fordítások katalógusát is.) Hasonló munka folyt a könyvtár Összehasonlító Pedagógiai és Tájékoztató osztályán (1967-től), és több kiadványt készült itt is.

A harmadik részben *Az iskolai könyvtár irányításával kapcsolatos funkcióról* esik szó (365–397. p.). Ezt a feladatot az 1956. évi könyvtári törvényerejű rendelet írta elő – az OPK megalakításával egyetemben. Ezt az új területet, amely módszertani (és hálózati) vonatkozásaival teljesen előzmény nélküli volt az intézményben, az iskolai csoport (1960-tól már módszertani osztály) gondozta. A módszertani feladatokat folyóirattal (Könyv és Nevelés), kiadványokkal (segédletekkel, mintakatalógusokkal, tantárgyi bibliográfiákkal stb.), továbbképzések szervezésével és különböző jogszabályok minisztériumi

utasítások előkészítésével (sokszor személyes tanácsadással is) látták el.

Mindkét kötethez részletes idegen nyelvű – igényes és alapos – angol, francia, német és orosz *összefoglaló* tartozik. A felhasznált irodalom és források után a képek jegyzéke következik. A *képanyag* több mint illusztráció: szervesen illeszkedik a történeti részbe, számos helyen többletinformációkat is ad.

Mindkét kötetet függelék zárja. Az első kötet függelékében a világ 1851 és 1911 között alapított pedagógiai múzeumainak jegyzéke olvasható, ezt követi az intézményi kronológia (ez az első kiadásból kimaradt) és több statisztikai táblázat (összesen 20 oldalon).

A második kötet függeléke közel 80 oldalas, hiszen itt szerepel – a jelentős kiadói tevékenység miatt – a publikált kiadványok jegyzéke, továbbá a részletes kronológia, statisztikai táblázatok és a munkatársak válogatott névsora (a be- és kilépés évével együtt). Rövidítésjegyzékkel, a feldolgozott anyagban eligazító külön név- és tárgymutatóval zárul a kötet.

A szerző – főleg a második kötetben – hatalmas tényanyagot dolgozott fel, és képes volt ezt az óriási és szerteágazó információmennyiséget áttekinthető struktúrákba rendezni. Az intézményt ismerő és tevékenységét egyébként követő olvasó számára is sok új ismerettel és ténnyel szolgál. Összegezve elmondható, hogy a hazai könyvtárügy egyik fontos intézményének, a pedagógia országos szakkönyvtárának történetét feldolgozó monográfia a könyvtár-történetírás kiemelkedő darabja, helye van szinte minden gyűjteményben. A szerző egyéni teljesítménye imponáló – még ha segítőinek és munkatársainak a munkája is benne van a műben. (Nekik név szerint is köszönetét fejezi ki.)

A tartalom és tipográfiai megformálás, a képek, valamint a járulékos részek *együtt* járulnak hozzá, hogy nagyszerű szakmai teljesítményről beszélhessünk. Érdemes volt az első kötet után hét évig várnunk a folytatásra!

Murányi Lajos

Módosult az érdekeltségnövelő támogatás

Megjelent a 32/2011. (VI. 20.) NEFMI rendelet a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltségnövelő támogatásáról szóló 4/2004. (II. 20.) NKÖM rendelet módosításáról. A rendelet szövege elérhető: <http://jogszabalykereso.mkh.hu/cgi-BIN/NJT-doc.exe?docid=138221.277140> címen vagy a Magyar Közlöny 2011. évi 67. számában. (Katalist, 2011. jún. 21. Hangodi Ágnes híre)

Az OSZK új kiadványai

Megjelent az OSZK 2010. évi működésével kapcsolatos fontosabb eseményekről tájékoztató kiadvány, a Bulletin 2010.

A kiadvány megvásárolható az OSZK kiadványtárában, régebbi számai pedig megtalálhatók az EPA-ban (<http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolap/phml?cd=00886>).

Ekler Péter összeállításában jelent meg a „Margarita poetica.” A humanista alapműveltség olvasmányai a Kárpát-medencében 1526-ig című antológia az OSZK és a Gondolat kiadó gondozásában.

Mindkét mű megvásárolható az OSZK Kiadványtárában.

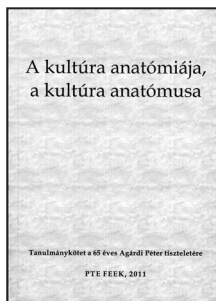
A közelmúltban jelent meg

A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa.

Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére
(PTE FEEK, 2011, 310 p.)

Szerk. Sipos Anna Magdolna, Zalay Szabolcs és
Mészárosné Szentirányi Zita .

A tanulmánykötet három nagy ismeretkört ölel fel: „az irodalom és benne József Attila, a kultúra kérdései, közöttük különösen az új kulturális jelenségek, folyamatok, továbbá a kultúraközvetítés, valamint a könyvtár mint intézmény és az olvasás mint az egyén tevékenységének szimbiózisa.” – olvashatjuk a kötet borítóján.

A helyi érték.

Kulturális örökség tanulmányok.

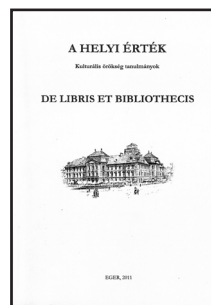
De libris et bibliothecis.

Szerk. Czeglédi László és Monok István.

Eger, Líceum Kiadó., 2011. 193 p.

„Az egri Eszterházy Károly Főiskola több alapképzési és mesterképzési szakán ismerkednek a hallgatók a magyar kulturális örökség történetével, megőrzésének módjával. A képzés során és a tanszéken folyó kutatási tevékenységben is arra törekszünk, hogy a helyi, vagyis egri, illetve felső-magyarországi írott, épített vagy táji örökség egyes részeit jobban megismerjük, bemutassuk, az ismereteket áthagyományozzuk az utánunk jövő generáció számára. A szakdolgozati témák kiválasztásában konkrét, megfogható, átlátható, a szakdolgozó diák által feldolgozható anyagot ajánljuk hallgatóink figyelmébe. Most indul a sorozatunkkal [Sectio luvenum] kiválóbb diákjainknak szeretnénk lehetőséget biztosítani a bemutatkozásra.” – olvasható a kötet hátsó borítóján.

Következő számainkban bemutatjuk e köteteket. (A szerk.)

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

126/2011

PREBOR, Gila: Analysis of the interdisciplinary nature of library and information science. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 4., p. 256-267.

A könyvtár- és információtudomány interdiszciplináris természete

Felmérés; Interdiszciplináris problémák; Könyvtártudomány; Könyvtártudományi kutatás

A könyvtár- és információtudomány természetéből adódóan interdiszciplináris jellegű, és erőteljesen hat rá a folyamatos technológiai fejlődés. Egy kutatási trendekkel foglalkozó tanulmány világszerte különböző információtudományi tanszékeken 2002-2006 között készített szakdolgozatok és disszertációk témáit vizsgálva kimutatta, hogy a témaválasztásnál előtérbe került az információ társadalmi aspektusa. Kiderült, hogy a ProQuest Digital Dissertations adatbázis által „könyvtártudomány” illetve „információtudomány” kategóriába besorolt kutatási témák csupán egyharmada készült könyvtár- és információtudományi tanszékeken. A cikk a fennmaradó kétharmadot vizsgálja, amelyek nem ezeken a tanszékeken készültek. Mindez hozzájárul a tudományterület jelenlegi és jövőbeli fejlődésének megértéséhez. A kutatási témák jól elkülöníthetők aszerint, hogy mi-

lyen típusú tanszéken készítették őket. A legfőbb különbség a könyvtár- és információtudományi illetve az egyéb tanulmányok ellenkező irányultsága. Míg a könyvtár- és információtudományi kutatások a használókra, addig más területek, élükön az üzletvezetéssel, a számítástechnikával, az oktatással és kommunikációval inkább a rendszerre, az információtechnológiára, az információiparra és az információmenedzsmentre koncentrálnak.

(Autoref.)

127/2011

SOKOLOV, A. V.: Informatičeskie opusy. Opus 2. „Informacionnye očki” kak ěpistemologičeskij instrument. – Bibliogr. 16 tétel **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2010) 10., 5-22.

Informatikai opusok, 2. opus: az „információs szemüveg” mint episztemológiai eszköz

Információ; Informatika

Az információs megközelítést a korszerű tudomány minden ágában alkalmazzák, egyesek szerint maga a tudomány is a természet és a társadalom információs modellje. Az elemi információs megközelítés a társadalmi tudatban nem véletlen divat, hanem egy vonzó episztemológiai eszköz. Vonzerejét annak köszönheti, hogy egyrészt kapcsolódik Wiener és Shannon elméleteihez, másrészt az információ fogalmának meghatározhatatlanságához. Ezt a megközelítést nevezi a szerző „információs szemüveg”-nek (a hasonlat A. M. Volkov A smaragdvaros varázslója – vö. Óz, a nagy varázsló – c. könyvéből származik; a város smaragd színét csak különleges szemüveggel lehet látni).

Más szóval az elemi információs megközelítés azt jelenti, hogy művelői „információs szemüvegen” át látják a világot. A látásmód az 1960–1970-es években kezdett terjedni, új fogalmakkal és módszerekkel bővítve a természet- és a társadalomtudományokat. Módszertani hibája abban rejlik, hogy az információt eleve a valóság

objektumaként fogadta el. A korrekt információs megközelítés feltétele, hogy a kutató megértse, az információs megközelítés az elsődleges, az információ csak másodlagos. Példaként az események és jelenségek információs (matematikai) modelljei szolgálhatnak. A helyes és helytelen információs megközelítés terjedésének titka abban rejlik, hogy megismerési és gyakorlatilag hasznos funkciókat képes ellátni. Ilyenek:

- *nominatív funkció* (az információ szót valódi dolgok nevéként használják);
- *az információ mint mennyiségi mérőeszköz* (az információ valószínűség-számítási-statisztikai mértéke a műszaki kommunikációból indult, a társadalomtudományokban a haladás jelzője lett; ezért figyelemfelkeltőek az információ mennyiségi növekedésére utaló kifejezések, mint pl. az információs válság);
- *konstruktív funkció* (az információs megközelítés alkalmazása az információs rendszerek gyakorlati megvalósításában);
- *leíró-magyarázó funkció* (az ismeretlen meghatározása az ismeretlen segítségével);
- *információs modellek építése* (a modellek matematikai képletekre és az információ fogalmat metaforaként használó funkcionális függőségekre épülnek).

A tudományágak részletes vizsgálata azt mutatja, hogy az információs megközelítést mind az alap-, mind az alkalmazott tudományok használják. A módszernek két elvi korlátja van: a redukálás veszélye (a bonyolult rendszerek lényeges egyszerűsítése az információs modellezés során) és a történetiség, az evolúció elvének hiánya.

Az 1970-es években a szovjet bibliográfia terén végbement tudományos forradalom célja a bibliográfiai rendszerek lényegi funkcióinak és felépítésének keresése volt, törekvés a pártutasításokról az objektív törvényekre és törvényszerűségekre való átállásra. Az információs megközelítés gyorsan követőkre talált, de az elemi módszer hagyományai szerint ebben az esetben sem határozták meg az információt mint alapfogalmat. A forradalom elméleti irányítója O. P. Koršunov volt, szerinte a bibliográfia lényege, hogy szervezett másodlagos-„dokumentális”

(dokumentumon alapuló) információ. A bibliográfia metarendszere a dokumentális kommunikáció lett, tárgya a könyv helyett a dokumentum, a fogalom a dokumentográfia fogalmára bővült. Koršunov a bibliográfiai információt a bibliográfiai tevékenység valódi termékeivel azonosította, kortársaitól eltérően eljutott a korrekt információs módszerekhez, meg tudta különböztetni a gyakorlati valóságot (ontológiai hiposztázis) és az elméleti modelleket (gnoszeológiai hiposztázis), sajnálatos módon azonban mindkét esetben a bibliográfiai információ kifejezést használta.

Az információs megközelítés a többi dokumentális-kommunikációs tudományt is katalizálta, így a könyvtártudományt, a dokumentum-tudományt és a könyvekkel foglalkozó tudományt (bibliológia). A tudományos-műszaki könyvtárakban a könyvtárosok az „információs szemüvegen” keresztül az információs funkción kezdetben a könyvtári-bibliográfiai szolgáltatásokat értették, majd arra jutottak, hogy minden könyvtárat társadalmi-információs központként lehet értelmezni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 148

Kutatás

Lásd 126

Tudománymetria, bibliometria

128/2011

FERNÁNDEZ-QUIJADA, David: El perfil de las revistas españolas de comunicación (2007-2008). – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 4., p. 553-581.
Res. angol nyelven

A spanyol kommunikációs szakfolyóiratok jellemzői

Bibliometria; Folyóirat -könyvtári; Kommunikáció

Az utóbbi években növekvő érdeklődésnek örvend a kommunikációelmélet, amit az ilyen tárgyú szakfolyóiratok növekvő mennyisége is mutat. A témába vágó 36 folyóirat közül a fontosabbakat, elismertebbeket (amelyek mindhárom releváns spanyol adatbázisban szerepelnek) kiválasztva 14 folyóirat 2007-2008-as évfolyamait vizsgálta meg a szerző.

A megjelenés gyakoriságát tekintve a lapok többségére a féléves, illetve évenként egyszeri megjelenés jellemző. A madridi *Complutense Egyetem* négy, a *Sevillai Egyetem* három folyóiratot ad ki, egy kivétellel a többi lap kiadója is egyetem. A két év alatt a 14 spanyol kommunikációs magfolyóiratban 684 publikáció jelent meg, 2008-ban 36%-kal több, mint az előző évben. A cikkek több mint 91%-a spanyol, 5,26%-a katalán, 11 angol, 8 portugál és 1-1 francia illetve olasz nyelvű. A lapokban 928 szerzői név szerepel, a többször előfordulókat kiszűrve összesen 721 kutató (laponként több mint tíz) publikált. A publikációk több mint háromnegyede egyszerűs. A szerzők egytizede kutatóintézetekben (Tudományos Kutatási Főtanács, Demokrácia-kutató Intézet), vállalatoknál (távközlés, televíziók, újságok), közintézményeknél (pl. Andalúz Audiovizuális Tanács, Katalán Kormány stb.) dolgozik. A szerzők 90%-a egyetemi munkatárs, a legtöbb szerzőt a madridi *Complutense*, a barcelonai *Autonóm*, a *Baszkföldi* és a *Sevillai Egyetem* adja. A szerzők 12%-a *Latin-Amerikát*, közel 5%-a az *Európai Uniót* képviseli (egy százalék alatti az *USA* és fél százalék alatti *Kanada* jelenléte). A hivatkozások száma két év alatt gyakorlatilag megkétszereződött (átlagosan 54-ről 106-ra, a cikkekenkénti átlag 2,63-ról 3,77-re). Az összesen 684 cikk 2251 hivatkozást kapott (folyóiratonként 2007-ben 54-et, 2008-ban 106-ot), ami cikkekenként 3,29-es átlagot jelent. A legidézettebb folyóiratok a *Revista latina de comunicación social*, a *Comunicar. Revista científica iberoamericana*

de comunicaci3n y educaci3n 3s a *Zer. Revista de estudios de comunicaci3n*, negyedik helyen 3ll a *Journal of Communication (JoC)*.

3sszegz3sul meg3llap3that3, hogy az 3sszk3p (a publik3ci3k 3s a szerz3k sz3m3nak n3veked3s3vel) der3l3t3sra ad okot. A t3mak3rben legt3bbet alkot3 k3zpontok a nagy hagyom3ny3 egyetemeken (az eml3tettek3n k3v3l a Navarrai Egyetemen) találhat3k. B3r a foly3iratok nyitottak a k3l3nf3le nyelv3 publik3ci3k ir3nt, azok d3nt3 t3bbs3ge spanyol nyelv3, holott az idegen (els3sorban angol) nyelv3 publik3l3s nagyobb nemzetk3zi ismerts3get eredm3nyezne. Ugyanakkor itt is felismerhet3 a spanyol tudom3nyos 3ltre 3ltal3ban jellemz3 nyitotts3g, a k3lf3ldi (els3sorban latin-amerikai) koll3g3kkal val3 egy3ttm3k3d3s. Az 3nhivatkoz3sok magas sz3ma (k3t 3v 3tlag3t tekintve az 3nid3zetek 46%-ot, az 3nhivatkoz3sok 17%-ot tesznek ki) arra figyelmeztet, hogy sok foly3irat mesters3gesen pr3b3lja „impakt faktor3t” n3velni. Az 3nhivatkoz3sok okozta torzul3s mellett bizonyos belterjess3gre is utal, hogy a t3z legid3zettebb foly3irat k3z3l nyolc spanyol (a JoC mellett csak az *European Journal of Communication* f3rt bele az els3 t3zbe). Megfigyelhet3, hogy a spanyol nyelv3 vil3g int3zm3nyei 3s kut3t3i k3z3t3t er3sebb a k3l3cs3nhat3s, mint az angolsz3sz vagy m3s k3lf3ldi publik3ci3k befoly3sa.

(Mohor Jen3)

129/2011

NORRIS, Michael – OPPENHEIM, Charles: The h-index : a broad review of a new bibliometric indicator. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 66. (2010) 5., p. 681-705.

A h-index: szakirodalmi 3ttekint3s egy 3j bibliometriai mut3t3r3l

Hivatkoz3smut3t3; Tudom3nymetria; Szakirodalmi szemle (forma)

Ennek az 3ttekint3snek az a c3lja, hogy bemutassa, hogyan v3lt a h-index egy sz3les k3r3 vita

r3sz3v3, 3s hogyan fejl3d3tt ki sokf3le vari3nsa 3s k3l3nf3le alkalmaz3sa 2005-3s bevezet3se 3ta, valamint haszn3lat3nak n3h3ny fontos k3rd3s3re is k3t3r.

A szemle sz3mos, az 1990-es 3vek elej3n publik3lt anyag 3s a 2005 3ta megjelent forr3sok alapj3n k3sz3lt. Ezekb3l a forr3sokb3l t3bb t3ma emelhet3 ki 3s tárgyalhat3 a h-index el3nyeit3l kezdve egészen addig, milyen adatb3zisokat kell kiv3lasztani kisz3m3t3s3hoz.

A vizsg3lat azt mutatta, hogy a h-index gyorsan a bibliometria 3rdekl3d3s3nek homlokter3be ker3lt. A h-indexre vonatkoz3 tanulm3nyok a matematikai al3t3maszt3s3t3l kezdve sz3mos olyanig terjednek, amelyek az indexek hi3nyos3g3it tárgyalj3k. Az 3ttekint3s j3l illusztr3lja, mennyire sz3les k3rben alkalmazz3k az indexet, 3s mire kell figyelni az alkalmaz3s3n3l.

A bibliometriai indik3torok haszn3lata a kut3t3si teljes3tm3nyek m3r3s3re tov3bbra is folytat3dik, s ennek a folyamatnak a leg3jabb fejlem3nye a h-index. A h-index 3s vari3nsai haszn3lata 3s egyéb alkalmaz3si lehet3s3gei m3g a felt3r3s szakasz3ban vannak. A szemle e kut3t3s m3lys3g3t 3s sokf3les3g3t mutatja be, valamint annak sz3ks3gess3g3t, hogy a h-index helyess3g3t t3bb tanulm3ny igazolja.

(Autoref.)

Inform3ci3szervez3s (information management)

L3sd 136

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

130/2011

REVELLI, Carlo: La censura nella biblioteca pubblica. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 3., p. 265-271.
Res. angol nyelven

Cenzúra a közkönyvtárban

*Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás;
Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága*

A hozzáférés szabadságát biztosítandó a közkönyvtárnak a média széles változatosságát kell kínálnia, figyelemmel a lakosság szociális körülményeire, képességeire, korára, származására egyaránt. A sokféle és különböző igényvel jelentkező közönség bármely részének kizárása a könyvtár használatából, vagy indirekt akadályozása abban, hogy hozzáférjen az igényeinek megfelelő dokumentumokhoz, a könyvtár funkcióival való ellentmondást jelentene.

Gyermekek és fiatalok esetében elsősorban a szexuális tartalmú dokumentumok okoznak gondot. Feltűnhet a könyvtárosnak, hogy a gyermek fejlettsége, érettségének foka nem áll összhangban az általa kért anyaggal. Még gyakoribb jelenség, hogy „külső erők”, azaz egyedileg a szülők vagy bizonyos egyesületek, intézmények adnak hangot fenntartásaiknak. Itt már a cenzúra területére értünk, ami számos kérdést vet fel a könyvtár funkcióiról, a könyvtáros feladatairól, az állomány kiválasztásáról stb. Arról, hogy mit tehet ilyen esetekben a könyvtáros, a *School Library Journal* rovatot tart fenn. Írója, *Pat Scales* szerint egyedi esetekben általában segít a könyvtáros beszélgetése a szülővel, de arra is felhívja a figyelmet, hogy bizonyos könyvek-

nek csak szülői engedéllyel való kölcsönzése is a cenzúra egy formája. Még komolyabb a kérdés az internet esetében, ahol – alapesetben – a könyvtárnak nincs is válogatási lehetősége. Szűrők ugyan beépíthetők, és a *Children's Internet Protection Act* hatására Amerikában olyan jogszabály is született, mely kizárja a szövetségi támogatásból azokat a könyvtárakat, amelyek nem alkalmaznak megfelelő szűrőket. Az USA-ban az is megtörtént, hogy helyi elhatározással kizárták a hozzáférés lehetőségéből az egyébként felvilágosító jellegű *Go ask Alice* honlapot.

A cenzúra témája a felnőttek esetében egészen másképp van jelen, hiszen a dokumentumok és információk olyan széles köre áll rendelkezésre, amelyek gyakran egymásnak is ellentmondanak; más kultúrákat képviselnek; ütköznek a többségi, általánosan elfogadott felfogással. A domináns kultúrának való passzív megfelelés, konformizmus voltaképpen a passzív cenzúra elfogadását jelenti. Az 1948-as emberi jogok nyilatkozata tartalmazza a gondolat szabadságát, melynek alapján az ALA intellektuális szabadság hivatala megalkotta kézikönyvét (*Intellectual Freedom Manual*), az IFLA pedig 1997-ben hozta létre az információkhoz való szabad hozzáférés és a kifejezés szabadsága kérdéseivel foglalkozó bizottságát (*Free Access to Information and Freedom of Expression* – FAIFE) a szabadság elvének a könyvtárakban való alkalmazása érdekében. Külön hangsúlyt érdemel a politikai nézetek körében a rasszizmus veszélye. Csak emlékeztetőül, ha nem is manapság volt, de hosszas vitát kavart, amikor néhány dél-francia város közkönyvtárából kitiltották a maghrebi kultúra irodalmát.

A demokratikus társadalomban a kifejezés szabadságát nem korlátozhatja semmi, és helyt kell kapnia annak a véleménynek is, amely éppen ezt a szabadságot tagadja. Az ellenkezője ugyanis, ha bármilyen akadályt állítunk mások

gondolata, véleménye elé, a boszorkányüldözést indíthatja el. Más a helyzet, ha a gondolat cselekvésbe megy át, ám itt a könyvtárak világáról beszélünk, ahol rendszeren kizárólag az eszmékről esik szó. Külön eset az a közvetlen állami beavatkozás a könyvtárak ügyébe, amikor 2001-ben a terrorizmustól tartva Amerikában a *PATRIOT Act* lehetővé tette a használók olvasmányai, internethasználatuk ellenőrzését, személyi adataik kikérését; egyetlen országra érvényes, a könyvtárosok többsége által utált kényszerű cenzúra ez.

A cenzúrával kapcsolatos gondok mégis inkább a könyvtárosok napi gyakorlatában adódnak, mintsem az elméletben. Nem könnyű elfogadni azoknak a dokumentumoknak (forrásoknak) a jelenlétét, amelyek saját véleményünkkel, vagy még inkább demokrácia-kultúránkkal ellenkeznek. Kétségeink lehetnek az olvasóval szembeni viselkedést illetően is, amikor tanácsot adunk, vagy átadjuk a kért könyvet. Ezek a kétségek sok mindentől fakadnak: pillanatnyi lelkiállapontunktól, de a mások iránti tiszteletről is szólnak (főleg, ha a miénktől eltérő nézetet hallunk). A kétség, a bizonytalanság ellenében áll azonban az a bizonyosság, hogy a könyvtár funkciójából adódik, hogy ki kell zárnia a cenzúra minden formáját. Ha bármilyen külső erő (akár egyén, akár egyesület, vagy akár a „nagypolitika”) ezzel ellenkező hatást akarna a könyvtárra gyakorolni, azzal nem egyénileg a könyvtárosnak, hanem a teljes szakmának egyesülden kell szembeszállnia.

(Mohor Jenő)

Nemzeti könyvtárügy

131/2011

PETRUCCIANI, Alberto: Biblioteche nazionali centrali e “non-sistema” bibliotecario italiano **In:** Bollettino AIB. – 50. (2010) 3., p. 273-276.

A központi nemzeti könyvtárak és az olasz könyvtári „nem-rendszer”

Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy; Nemzeti könyvtár

Sokakban felmerült a kérdés, hogy az olasz könyvtárügy igen jeles képviselőiből álló bizottság által elkészített, az állami nyilvános könyvtárakról szóló jelentés miért nem tér ki az olasz nemzeti könyvtár kérdéskörére, a két központi nemzeti könyvtár dualizmusára, illetve annak lehetőségére, hogy az életképesebb és hatékonyabb európai modelleket importálják, annak szükségességére, hogy az állami könyvtárak rendszerének újjáalakítására komoly kulturális projekt jöjjön létre. Évek óta közismert, hogy az olasz könyvtári „nem-rendszer” teljes újjárendezéséhez szükség van az olasz nemzeti könyvtár eszméjének és projektjének erőteljes megindítására azzal a céllal, hogy olyan autonóm és tekintélyes kulturális intézmény jöjjön létre, amelynek testvére lehet a *British Library*, a *Deutsche Bibliothek*, a *Bibliothèque nationale de France*. Olyan kulturális intézménynek kellene lennie, amely több székhelyen látja el különböző funkcióit, magában foglalva, de nem összekeverve nagy múltú intézményeket (a két központi nemzetit, de talán Róma és Firenze más történelmi könyvtárait is) és új központokat egy modern országhoz illő új szolgáltatásokkal.

A *Biblioteca nazionale d'Italia* (BNIt) nagy projektje csak olyan körülmények között képzelhető el, ahol jelentős ráfordítások és az intézmény szerepével kapcsolatos szilárd ismeretek és elismertség vannak jelen; mindez túl kell, hogy mutasson egy periférikus hivatal kompetenciáján. Ebben a helyzetben a két nemzeti könyvtár problémájának felvetése nem csak hasztalan, hanem veszélyes is lehet, és annak kockázatával jár, hogy két nemzeti könyvtárka (a kicsinyítő képzőt nem gyűjteményeik és szakmaiságuk, hanem anyagi lehetőségeik és nyújtható szolgáltatásaik magyarázzák) helyett egy nemzeti könyvtárkája lesz az országnak. A központi nemzeti könyvtárak problémájáról nem lehet beszélni a többi nemzeti könyvtár – különösen a központiakkal

egy városban lévő (Firenzében három, Rómában nyolc) – figyelembevétel nélkül. A minisztérium törést hozott létre e könyvtárak között a két központinak speciális autonómiát adva, miközben a többit a tartományi kulturális javak igazgatóságainak kompetenciájába helyezte. Mindeközben a konkrét tevékenység szintjén nem hiányoznak e könyvtárak között a fontos együttműködési tapasztalatok.

Az említett jelentés célja mindössze az volt, hogy felhívja a figyelmet a helyzetre, a problémára, és arra ösztönözzön, hogy a két nemzeti könyvtár legalább a jelenlegi felállásban kapja meg nem a fejlődéshez, csak az életben maradáshoz szükséges feltételeket. A közvetlen túlélésen túlra tekintve legalább három elengedhetetlen és evidens gondolatot kell megfogalmazni. Először is a két nemzeti könyvtár problémájával szembenézni csak igen jelentős befektetésekkel és a maitól teljesen eltérő struktúrát, intézményi formát feltételezve érdemes. Másodsor: nem lehet a problémával foglalkozni anélkül, hogy bele ne vonnánk a többi nemzeti könyvtár életperspektíváit. Harmadsor: nem lehet nem látni Róma és Firenze lakosságát. Persze kétségtelen, hogy a központi nemzeti könyvtáraknak elsősorban országos szolgáltatásokat kell nyújtaniuk, nem pedig helyieket, városiakat.

Mit lehetne tenni, mielőtt az oxigénhiány megoldja a problémát? Erősíteni az integrációt és az összeköttetéseket a központi nemzeti könyvtárakkal, jobban beépíteni azokat a városi vagy egyetemi könyvtári rendszerekbe. Úgy tenni, mintha az állami könyvtárak élhetnének és virágozhatnának csupán létezésük eredeti indokai alapján (amelyek legalább egy évszázadra vagy még régebbre nyúlnak vissza, és egészen más körülmények születték).

Az a tény, hogy jelenleg az általános körülmények a lehető legrosszabbak ahhoz, hogy ambiciózus projektek szülessenek a központi nemzeti és más állami könyvtárak reformjáról, egyúttal előny is: van egy kis idő egy komoly terv kimunkálására és megvitatására.

(Mohor Jenő)

132/2011

SHAW, Leah: Representations of librarianship in the UK press. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 62. (2010) 6., p. 554-569.

A könyvtárosság ábrázolása a brit sajtóban

Felmérés; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Sajtó

A könyvtári és információs szakemberről alkotott társadalmi kép régóta foglalkoztatja a szakmában dolgozókat. A cikk ezt az örök témát vizsgálja a könyvtárosság ábrázolásának tanulmányozásával a brit országos napilapokban a gyors technológiai változások időszakában. A szerző javasolja a készségek és kompetenciák által meghatározott szakmai szerep bemutatásának, valamint a könyvtárossághoz szorosan kapcsolódó kérdéseknek a vizsgálatát is.

A tanulmány a *The Times* és a *The Mirror* 1998. január 1. és 2008. december 31. között megjelent 264 cikkének tartalmi elemzésén alapul. Az eredmények szerint a cikkek nem reprezentálják a könyvtárosok készségeit és feladatait. A bemutatott készségek hasznosságát és relevanciáját háttérbe szorítják a könyvtárak értékéről szóló beszámolók. A szakmai feladatok bemutatásakor azonban az eredmények pozitív képet festenek: a könyvtárosokat úgy ábrázolják, mint akik szakértők a tartalom ismeretében, műszaki kompetenciákkal és állománygyarapítási szakértelemmel rendelkeznek. Negatív viselkedési jellemvonásokról ritkán számoltak be a cikkek, és az újságok általában nem örökítik meg a negatív sztereotípiákat.

Bár a *The Times* és a *The Mirror* példányszám tekintetében fontos kiadványok, a könyvtárosi hivatás ábrázolása bennük nem tekinthető teljes körűnek a brit sajtó egésze szempontjából.

A cikk hozzájárul a szakmáról alkotott kép vitájához, és felhívja a figyelmet azokra a készségekre és kompetenciákra, amelyeket a gyakorló szakembereknek és a szakmai szervezeteknek népszerűsíteniük kell a könyvtárosi hivatás továbbélésére és virágzására érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 134, 138, 145

Együttműködés

Lásd 166

Jogi szabályozás

Lásd 193

Könyvtárosi hivatás

133/2011

HENDRICKS, Arthur: Bloggership, or is publishing a blog scholarship? : a survey of academic librarians. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 28. (2010) 3., p. 470-477.

A blogolás tudománya, avagy tudomány-e egy blog közreadása? Felmérés felsőoktatási könyvtárosok körében

Egyetemi könyvtár; Elektronikus hirdetőtábla; Felmérés; Könyvtáros -felsőfokú; Publikálás -tudományos kiadványoké

A szerző több levelezési listán keresett választ egy webes kérdőív segítségével arra, hogyan kezelik a felsőoktatási könyvtárak a blogokat. Tudományos teljesítménynek tekintik-e a ranglétrán való előrelépés szempontjából vagy kreatív tevékenységnek.

Többnyire tudományos fokozattal rendelkezőktől vártak válaszokat. A bevezető kérdések a betöltött munkakörre (könyvtáros, oktató, adminisztratív munkatárs), a tudományos tevékenységre, a válaszoló korára, alkalmazásának időtartamára, az intézményben eltöltött időre vonatkoztak. A következő kérdéscsoport arra kérdezett rá, elvárják-e az illetőtől, hogy publikáljon, vagy tudományos tevékenységekben vegyen részt. Felsoroltatták vele, hogy milyen könyvtárral kapcsolatos blogokat olvas rendszeren, és azokat tudományosnak tartja-e. Majd arról érdeklődtek, hogy a szakmai teljesítmény értékelésével foglalkozó bizottságok ugyanolyan teljesítménynek tartják-e a blogolást, mint cikkek közreadását lektorált folyóiratban.

A vizsgálatban a válaszolók 74%-a jelezte, hogy intézménye elvárja tőle, hogy részt vegyen tudományos tevékenységekben és publikáljon. 54%-uk nyilatkozott úgy, hogy munkahelyén a blogot nem tekintik ugyanolyan súlyú publikációnak, mint a lektorált folyóiratokban való megjelenést. A fiatalabbak ezt inkább elvárnák. A könyvtáraknak alkalmazkodniuk kell a tudomány új megjelenési formáihoz. A blogolást jelenleg inkább szolgáltatásnak tekintik az adott szakma számára, és hasznossága mindig az adott témától és tárgyalásának színvonalától függ. Idővel valószínűleg az elektronikus publikálás különböző formáinak, köztük a blogolásnak is lesznek szabványai. Viszont már most dönteni kéne arról, hogy a blogokat figyelembe veszik-e a könyvtárosok oktatói státuszba kerülésekor és előléptetésekor a felsőoktatási könyvtárakban.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 130, 132

Oktatás és továbbképzés

134/2011

GUNDERSEN, Arne: Competence building in Norwegian libraries : framework and priorities **In:** Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 4., p. 4-5.

Kompetenciafejlesztés a norvég könyvtárakban. A keretek és a prioritások

Fejlesztési terv; Személyzet; Továbbképzés

A 2006. évi norvég könyvtárfejlesztési stratégia (*Library reform 2014* címmel) három átfogó terület fejlesztését tűzte ki célul: tartalom és szol-

gáltatások, struktúra és szervezet, kompetenciák és kutatás. Ez utóbbi területen később országos kompetenciafejlesztési program létrehozása indult meg, a könyvtári hálózat és az egyes könyvtárak megerősítése érdekében.

2008-ban fókuszcsoportokkal készítettek interjúkat az igények felmérése érdekében, majd a tanulságokat összefoglalták egy jelentésben, amely a „Kompetenciafejlesztés a norvég könyvtárakban. A keretek és a prioritások” címet viseli. E dokumentum fő célja, hogy segítse a könyvtárak megújítását, és országos szinten közös platformként szolgáljon a fenntartók, az oktatási szolgáltatók és a szakmai közösségek számára a tervezéshez, megvalósításhoz és együttműködéshez.

A dokumentum célközönsége a teljes könyvtári szektort, a különböző típusú könyvtárak mind-egyikét felöleli. (A norvég könyvtári törvény szerint minden településnek rendelkeznie kell közkönyvtárral és szakképzett könyvtárossal, de az utóbbi csak a települések kétharmadában valósult meg). A keretdokumentum áttekinti a továbbképzési és belső képzési lehetőségeket, a vonatkozó szabályokat és megállapodásokat, valamint a kutatás-fejlesztés helyzetét. Arra törekszik, hogy a kompetenciafejlesztés szereplői (könyvtárvezetők, fenntartók, közigazgatási szakemberek, oktatási intézmények, szociális partnerek) között világos munkamegosztás alakuljon ki.

Ami a kompetenciafejlesztés területeit illeti, a fókuszcsoportok a következőket tartották fontosnak: vezetési ismeretek, a könyvtári szolgáltatások népszerűsítése, kommunikáció, digitális készségek, a könyvtár mint a tanulás és a kulturális sokszínűség színtere. A kompetenciafejlesztés főként formális oktatási és továbbképző programok keretében valósul meg.

2008-2009-ben a kompetenciafejlesztés fontosságát a közkönyvtárakban egy újabb kormányzati dokumentum erősítette meg (23. sz. jelentés az országgyűlés – a Storting – számára: „A könyvtárak: a tudás közterei, találkozóhelyek és kulturális színterek a digitális korszakban”). A Kulturális Minisztériumnak (amelyhez a

közkönyvtárak tartoznak) és az Oktatási és Tudományügyi Minisztériumnak (a felsőoktatási könyvtárak gazdájának) össze kell fognia az igények felmérésére és közös programok kidolgozására.

A 2010. évi állami költségvetésben a kormány egymillió norvég koronát biztosított a kompetenciafejlesztésre a közgyűjtemények közös hatósága számára. A keret felét az Oslói Egyetem illetékes kara kapja BA szintű távoktatási program kimunkálására és a vezetési ismeretekre összpontosító MA szintű program megvalósíthatósági tervének kidolgozására. Az összeg fennmaradó részét az elkövetkező években az olvasás évére és olvasásnépszerűsítésre, az olvasási nehézségekkel küzdők támogatására fordítják, főként a megyei könyvtárakban.

(Hegyközi Ilona)

135/2011

LUO, Lili: Social networking websites : an exploratory study of student peer socializing in an online LIS program. – Bibliogr. *In: Journal of education for library and information science.* – 51. (2010) 2., p. 86-102.

A közösségi hálózatok szerepe a hallgatók kapcsolattartásában egy online könyvtárosképzési program során

Egyetemi hallgató; Felmérés; Kommunikáció; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Számítógép-hálózat; Távoktatás

A cikk egy olyan kutatásról számol be, amely azt vizsgálta, hogy egy online könyvtár- és információtudományi mesterképzésben részt vevő hallgatók hogy használják a közösségi hálózatokat a társaikkal való kapcsolattartásra és szakmai hálózat kialakítására. Általános közösségi hálózatokat, mint pl. a Facebook, és az egyetemi hálózatot (SLISLife) egyaránt tanulmányozták. Az eredmények azt mutatták, hogy a közösségi hálózati helyek a népszerűségi listán a második helyen állnak az egyetemisták egymással való kapcsolattartásában és köztük termékeny közös-

ségi kapcsolatok létrehozásában. Az időhiány és a közösségi hálózati helyek sokfélesége azonban hátráltatja a hallgatókat a közösségi hálózatokban való elmélyülésben. Ezek elhárítására a tanulmány többféle kezdeményezést ajánl, hogy az online könyvtár- és információtudományi programok élen járjanak közösségi hálózatok kapcsolatépítési szerepének erősítésében.

(Autoref.)

136/2011

PATTUELLI, M. Cristina: Knowledge organization landscape : a content analysis of introductory courses. – Bibliogr. 34 tétel **In:** Journal of information science. – 36. (2010) 6., p. 812-822.

Az ismeretszervezési kurzusok tartalma a könyvtárosképző intézmények tanrendjében

Felmérés; Információszerzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A cikk annak a tanulmánynak az eredményeit ismerteti, amely az ALA által akkreditált könyvtár- és információtudományi programok keretén belül az ismeretszervezési kurzus tartalmát vizsgálta. 34 kanadai és egyesült államokbeli könyvtárosképző intézmény közel 2000 alapszintű ismeretszervezési tanfolyama anyagát elemezték és indexelték. Az eredmények azt mutatják, hogy a hagyományos bibliográfiai gyakorlat és módszerek állnak továbbra is az ismeretszervezési kurzusok középpontjában. A metaadatok a tanfolyam tartalmának alapvető részét képezik, és olyan új témák, mint az információ architektúrája, a jelölőnyelvek és a szemantikus web is egyre inkább tért nyernek az alapszintű ismeretszervezési tananyagban.

(Autoref.)

137/2011

ROBINSON, Lyn – BAWDEN, David: Information (and library) science at City University London : 50 years of educational development. – Bibliogr. 150

tétel **In:** Journal of information science. – 36. (2010) 5., p. 631-654.

50 éves a könyvtár- és információtudományi képzés a City University London intézményében

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény

A cikk bemutatja a City University London könyvtár- és információtudományi képzésének ötven évét. Részletesen ismerteti az információtudományi mesterképzést és a későbbi, ennek megfelelő „Könyvtártudományi és a kulturális szektor információmenedzsmentje” nevű kurzusokat, valamint a rövidebb életű gyógyszerészeti és egészségügyi tájékoztatási tanfolyamokat. Vizsgálja annak okát, miért volt szükség a kurzusok megváltoztatására, valamint a szakmai és oktatási környezet hatását. Az ebből fakadó kérdéseket hét téma köré csoportosítja: a tudományág sajátosságai, a könyvtári/információs spektrum, a hallgatói csoport, a felsőoktatási/szakmai egyensúly, a tanmenet tervezése, helyi és globális kérdések és oktatási módszerek. A kurzusokat a könyvtár- és információtudományi képzés egyesült királyságbeli és nemzetközi szintű változásainak szélesebb kontextusában vizsgálja.

(Autoref.)

Szabványok, normatívák

138/2011

LINDMARK, Christine: Measure correctly or do the right thing? : a national perspective on statistics and indicators **In:** Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 4., p. 12-16.

Mérjük helyesen, vagy csináljuk azt, ami helyes? A statisztikáról és a teljesítménymutatókról országos nézőpontból

Hatékonyág; Könyvtári rendszer -országos; Nor-

matívák, mutatószámok; Szabvány; Statisztika

Egy napilap szerint 2010 tavaszára Svédországban a legkülönbözőbb területeken fokozatosan tért hódítanak az értékelési folyamatok. 2011-ben tervezik létrehozni a kulturális elemzéssel foglalkozó kormányhivatalt. Voltaképpen nem az értékelés vált népszerűvé, hanem a teljesítménymutatók.

Könyvtári statisztika az 1950-es évek óta készül. Vannak bizonyos adatok, amelyeket rendszeresen gyűjtenek, amelyekből hosszabb idősorokat lehet képezni. Egy könyvtárvezetővel folytatott interjúsorozat során felmerült, hogy az országos statisztika túlzottan ragaszkodik a hagyományokhoz, nem tükrözi a könyvtárak megváltozott tevékenységét, küldetését, gyűjteményét, elérhetőségét és használati mintáit.

Egyesek szerint a könyvtári statisztika ördögi körbe került. A könyvtárak nem tartják megbízhatónak, ezért aztán nem is szolgáltatnak számára kellő pontosságú adatokat. Nem biztos, hogy az összevetésre helyes adatpárokat választottak ki, ilyenek például az elektronikus könyvek letöltéseinek száma és a nyomtatott könyvek kölcsönzéseinek adatai; a könyvtárlátogatások és a honlaplátogatások száma; a használóképzési alkalmak számának növekedése és a referenz kérdések számának csökkenése.

Világossá vált, hogy a vezetők mennyiségi helyett minőségi szempontú méréseket igényelnének. Esetleg a teljesítménymutatók jelenthetik a megoldást; Svédországban lefordították és több könyvtárban kipróbálták az ISO 11620 szabványt.

A közkönyvtárak statisztikai adatait a Svéd Kulturális Tanács (*Kulturrådet*) gyűjti be és publikálja. A *Svéd Könyvtárosegyesület* segítségével 10 mutatószámot alakítottak ki; néhány helyen a költségvetési keretet e mutatószámok alapján határozzák meg. Az *iskolai könyvtárak* számára az egyesület egy új mutatót ajánlott: az iskolai könyvtárral és szakképzett személyzettel rendelkező iskolák számaránya az összes iskolai könyvtárhoz képest. A *kórházi könyvtárak*nak speciális igényeiknek megfelelő kérdőívet állítottak össze. A *felsőoktatási intézmények* rang-

sorához készült kérdőívben két, könyvtárral kapcsolatos kérdés szerepel. A *Közép-Svédországi Egyetem* minőségi mutatót dolgozott ki, amely 16 indikátorból áll; vannak köztük hagyományosak és a könyvtárak új tevékenységét tükrözők. A *tudományos és szakkönyvtárak* számára egy új mutatót is készítettek: hogy az illető könyvtár hány egyedi rekorddal szerepel a *LIBRIS* közös katalógusban a teljes rekordállományhoz viszonyítva. A *nemzeti könyvtár* arra kapott megbízást az Oktatási Minisztériumtól, hogy fejlesszen ki mutatókat, amelyek jobban tükrözik tevékenységének eredményeit. A 2010. év volt az első, amelyben a különböző típusú könyvtárak adatait összehangolt kérdőív alapján gyűjtötték be. Ezzel párhuzamosan folyamatban van egy közös számítógépes rendszer kialakítása a könyvtári statisztikai adatok kezelésére, amelyből könnyen kinyerhetők az országos statisztikához szükséges adatok, hogy az időt a mutatók fejlesztésére és különböző elemzések elkészítésére lehessen fordítani.

Számos kérdés felvetődik: milyen adatokkal célszerű indokolni, hogy a könyvtáraknak több forrásra van szükségük; országos mutatókra lenne-e szükség, mint Norvégiában, vagy nemzetközire, vagy közösekre a többi skandináv országgal? Továbbra is a hagyományos statisztikai megközelítés a célszerű (pl. az egy főre jutó kölcsönzések száma legyen a mérőszám), vagy inkább olyan kérdéseket kell feltenni, amelyek a könyvtári tevékenységek hatását elemzik (pl. jobb eredményt érnek-e el azok a diákok, akiknek iskolai könyvtár áll rendelkezésükre; vagy nagyobb-e az érdeklődés a felnőttképzés iránt ott, ahol van közkönyvtár, vagy hozzájárul-e a nemzeti könyvtár a nemzeti kollektív emlékezethez)?

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 152

Egyesületek

Lásd 182

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

139/2011

UMAROV, Absalom Adylovič: Nacional'naâ biblioteka Uzbekistana im. Ališera Navoi : 140 let služeniâ na blago kul'tury i prosvešeniâ In: Vestnik BAE. – (2010) 2., 62-65.

Ališer Navoi Űzbég Nemzeti Könyvtár: 140 év a kultúra és a művelődés szolgálatában

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Űzbekisztán nemzeti könyvtárában található az ország gazdag történetét és jelenét feltáró *nemzeti* és tudományos szempontból jelentős *külföldi* dokumentumok legteljesebb gyűjteménye. Rendeltetése (küldetése) szerint könyvtári, bibliográfiai, tudományos kutató és módszertani, valamint információs tevékenységet folytató információs és kulturális-művelődési intézmény. 1870-ben a Taskenti Közkönyvtárat a kultúra és a művelődés számára legfontosabb feladatok ellátására hozták létre (az állományok megőrzése és gyarapítása, széles körű használata). Közép-Ázsia egyik legrégebb európai típusú könyvtárában több mint 10 millió egységet tárolnak. Ebből a 3,5 milliót meghaladja a könyvtárhoz tartozó Nemzeti Könyvkamarában tárolt nemzeti kiadványok száma. A könyvtár büszkesége a 15–19. századi kiadványok 250 ezres állománya, ebből 16 ezer régi és ritka kiadvány, kézirat, az első nemzeti időszak kiadvány, könyv stb., köztük a névadó Ališer Navoi és más világhírű Űzbég tudós, állami és közéleti személyiség kézzel írt művei. A turkesztáni művek között megtalálhatók az első Űzbég nyelven nyomtatott könyvek (1872), az Űzbekisztán történetével foglalkozó 594 kötetes ún. *Turkesztáni gyűjtemény*, és az

egyedülálló, négyrészes, tízkötetes, 1300 fényképet tartalmazó *Turkesztáni album* (1871). Említésre méltó még a hívai kán műveinek első orosz nyelvű fordítása (1768), valamint az első turkesztáni újságok gyűjteménye. A külföldi könyvek gyűjteményében jelentős helyet foglalnak el az ószláv nyelveken írt könyvek és a 16–19. századi nyugat-európai könyvritkaságok. Nagy érdeklődésre tart számot az ismert Űzbég írók, művészek, tudósok, közéleti személyiségek autogramjait tartalmazó könyvek gyűjteménye.

A könyvtárat évente több mint 500 ezer ember látogatja, az állomány forgalma több mint 2 millió könyv. A köztársaság lakóinak 60%-a fiatal, részükre külön Ifjúsági Információs Forrásközpontot hoztak létre. A tájékoztató szolgálat évente több mint 120 ezer bibliográfiai adatot szolgáltat, népszerűek a katalógusok és kartotéktárak melletti konzultációk. A könyvtárban évente több mint 300 rendezvényt tartanak, amelyek nyomán különböző kiadványokat adnak közre.

1999-től a könyvtár saját elektronikus forrásokat hoz létre, így a több mint 200 ezer rekordot tartalmazó elektronikus katalógust, az autoreferátumok és disszertációk adatbázisát, a kurrens időszerű kiadványok analitikus leírását. Ez utóbbihoz tartoznak az Űzbekisztánnal foglalkozó folyóiratok, amelyek alapján épül az *Uzbekistanika* adatbázis. Az egyik legfontosabb fejlesztési irány a teljes szövegű adatbázisok építése a legértékesebb gyűjtemények digitalizálásával. A könyvtárban fejlesztették a nemzeti információs forrásközpontokat összekapcsoló közös automatizált rendszert, amely elsősorban az oktatási intézményekben dolgozó könyvtárosok munkáját segíti. Működik az olvasók távoli kiszolgálását végző automatizált rendszer is. Mint nemzeti könyvtár (2002-től) aktívan részt vesz a nemzetközi szakmai együttműködésben,

kétoldalú kapcsolatokat épít a nemzeti könyvtárakkal. 2005 óta tagja az *Eurázsiai Könyvtári Egyesülésnek* (Bibliotečnaâ Assambleâ Evrazii), valamint az IFLA állománygyarapítási bizottságának. Az együttműködési eredményeket számos országos és nemzetközi rendezvény tükrözi. Külön csoportot alkotnak a nemzetközi projektek, az együttműködés az UNESCO-val, az Ázsiai Fejlesztési Bankkal, a Világbank képviselével stb. Kiemelt figyelmet fordítanak a közép-ázsiai régió országaival folytatandó könyvtári együttműködésre, a korábbi kiadványcsere kapcsolatok újraindítására. A könyvtár kiadója évente több mint 30 módszertani-bibliográfiai segédletet ad közre, a gazdag történelmi-kulturális örökség feltárásával évente 10 kiadvány foglalkozik. A könyvtár részt vesz a könyvtári hálózat fejlesztésében és a könyvtárügyet érintő jogszabályok kidolgozásában.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 131, 166

Felsőoktatási könyvtárak

140/2011

AYMONIN, David: Offen, flexibel und entwicklungs-fähig wie das Internet : die Bibliothek des Rolex Learning Center der École Polytechnique Fédérale de Lausanne In: BuB. – 62. (2010) 10., p. 720-722. Res. angol és francia nyelven

A Lausanne-i Műszaki Egyetem Rolex Tanulási Központjának könyvtára

Egyetemi könyvtár -műszaki

A Lausanne-i Műszaki Egyetem (École Polytechnique Fédérale de Lausanne) hétezer hallgatójával (ebből 1800 doktorandusz), 3200 oktatójával, 2140 munkatársával Svájc kiemelkedő oktatási intézménye. Hallgatói 110 nemzetből verbuválódtak, az oktatók fele külföldi.

Tudományterületei: matematika, kémia, fizika, informatika, mérnöki tudományok, menedzsment, építészet, környezetvédelem. A belépőket fogadó épületkomplexum és egyúttal az egyetem szimbóluma a Rolex Learning Center, amely a könyvtáron kívül tartalmazza az egyetemi kiadót, a kutatóközpontot, a hallgatói szervezetek irodáit, egy négyszáz fős előadótermet, kiállítótermeket, három éttermet, könyvesboltot, bankfiókot és egy föld alatti parkolót ötszáz férőhellyel. A nagy kiterjedésű egyszintes épületet japán építészek tervezték.

A campus területén korábban szétszórtan tíz könyvtár működött, az új központi könyvtár ezek egyesítéséből jött létre. Állománya 500 ezer kötet, 20 ezer elektronikus könyv, 11 ezer elektronikus úton hozzáférhető, 600 papírformában előfizetett tudományos folyóirat, 5 ezer digitalizált disszertáció.

A használóknak 860, elektronikus technikával felszerelt ülőhely áll rendelkezésére. Számítógépek ezeken a helyeken nincsenek: a hallgatók saját laptopjukat használják, vagy a bejáratnál kölcsönöznek egyet. A könyvtárhasználati teretek három zónára oszlanak: teljesen csendesre, csendesre és a csoportos foglalkozások terére. Az utóbbi célra tíz terem foglalható le legfeljebb háromórás időtartamra. Az olvasótermi szabadpolcon hozzáférhető az alapstúdiumok számára javasolt 9 ezer kötet. A 2001 előtt megjelent vagy ritkábban keresett művek a raktár elektronikusan mozgatható állványain található, az olvasóknak ide is szabad bejárásuk van, csaknem minden dokumentum szabadon hozzáférhető.

A könyvtár tagja a kilencven svájci könyvtárat átfogó Nebis hálózatnak, ezen keresztül három millió tudományos és műszaki könyv hozzáférhető huszonnégy óra alatt. Így gyakorlatilag minden dokumentumot, amely iránt a látogatók érdeklődnek, egy napon belül kézbe tudnak adni.

Nyitva tartás: a hét minden napján 7 – 24 óráig. A teljes szolgálat (40 munkatárs, ebből 32 képzett, teljes munkaidőben alkalmazott) munkanapokon 8-tól 20 óráig áll rendelkezésre (tájékoztató, beiratkozás), az ezen kívüli időben

és hétvégén a 30 asszisztens tanuló segítségével biztosított a helyben használat és a kölcsönzés. Az újonnan fejlesztett „Infoscience” gyűjtemény 70 ezer fontos publikációt tartalmaz. A könyvtár számítógépes technológiáját háromfős munkacsoport működteti, támaszkodva az egyetem 85 munkaerős központi információtechnológiai részlegére.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 133, 146, 147, 151, 170, 176, 180, 183, 186, 187, 188, 189, 193, 196

Közművelődési könyvtárak

141/2011

STANZIOLA, Javier: Numbers and pictures : capturing the impact of public libraries In: Library + information update. – (2010) dec., p. 44-46.

A közkönyvtárak hatásának bizonyítása

Hatékonyság; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár

Amikor a felügyeleti szervek és a támogatók meggyőzéséről van szó, a közkönyvtárak nem játsszák elég jól a „bizonyítsd, hogy számítás” játékot. Világos képet kell adnunk arról, a könyvtári szolgáltatások hogyan fejtik ki pozitív hatásukat a társadalomra. Ha a politikusoknak számokra és drámai hatású képekre van szükségük, akkor kezdjük számolni és grafikonozni. Angliában a *Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa* (MLA), a Leicesteri Egyetem Múzeumi és Képtári Kutatóközpontjával együttműködésben, a tevékenységet dokumentáló adatok céljára kidolgozott és tesztelt egy eszközt (*Generic Learning Outcomes*, GLOs), ami hasznosnak bizonyult mindegyik szektornak, hogy értékelje a projektjeit és intézményeit, és közös megközelítést alkalmazzon a tervezésben és az eredmények értékelésében. Legújabb az

MLA általános társadalmi hatásokat (*Generic Social Outcomes*) vizsgáló eszköze nyújt a társadalmi hatások tettenérésére hasonló lehetőséget. Ezek az eszközök hasznosak a követendő példák terjesztésére, de nincsenek eléggé alátámasztva adatokkal. A közkönyvtárak hajlamosak túlértékelni korlátozott és egyszeri vizsgálataikat, előtanulmányaikat, ezek pedig nem eléggé adatgazdagok, következésképp nem lehet belőlük következtetni a szolgáltatások országos, ill. tágabb helyi kihatásaira.

A szerző arra biztat, hogy mondjuk el a saját történeteinket és álláspontunkat. Bár a politikusoktól nem kapunk eléggé világos eligazítást, adatokkal alátámasztott és erőteljes képet kell adnunk arról, milyen változásokat eredményezett a százados múltra visszatekintő könyvtári szolgálat. Részleteznünk kell (legalább hipotetikusán) a közösség specifikus igényeit, azt, hogy hogyan szolgálhatják a könyvtárak ezeknek az igényeknek a kielégítését, milyen erőforrások kellene ehhez, milyen teljesítmény és eredmény várható a szolgálatról és milyen távlatban. Ennek a történetnek a kimunkálása nemcsak a további kvantitatív munka kereteit alapozza meg, hanem egyben a szektor prioritásainak, stratégiáinak és erőforrásainak összehangolását is elősegítheti. Ki kell használni az olyan pályázati („fellowship”) lehetőségeket is, mint amelyeket az Economic & Social Research Council ajánl.

A saját történetünket tesztelni is kell, válaszolni kell olyan kérdésekre, mint: jobban is el lehet-e érni ezeket az eredményeket, van-e olyan a projektben, amit más nem nyújt. Egyelőre nem beszéljük eléggé a társadalomtudósok meglehetősen „bináris” nyelvét, ami azért baj, mert ezen a nyelven értenek a politikusok is. A könyvtárak szívesen számolnak be programjaikról, de ezzel az önteszteléssel gondjaik vannak.

A változások dokumentálásának egyik módja, hogy megkérdezzük a résztvevőket egy rendezvény előtt és után. Ily módon produkálhatjuk a politikusok által elvárt számokat és grafikonokat. A társadalomtudomány nyelvvel és a speciális etikai (adatvédelmi) problémákkal

való megismerkedésünket elősegíthetné a helyi társadalomtudományi posztgraduális képzés hallgatóinak bevonása (akik állást és tanácsadói tapasztalatokat keresnek).

A teljesítményvizsgálatok csak hosszú idő alatt folytathatók le, így a politikusok és a pénzügyi támogatók késve kapják meg az adatokat. Ennek ellenére stratégiai prioritásnak tekinthetők.

(Mándy Gábor)

142/2011

NEWTON, Karen – CASSELDEN, Bidy: Reinventing the wheels? In: Library + information update. – (2010) oct., p. 52-55.

A mozgókönyvtárak szerepe Angliában

Ellátottság -könyvtári; Felmérés; Igény; Mozgókönyvtár

A mozgókönyvtárak már több mint 100 éve nagyon fontos könyvtári szolgáltatások falusi és városi környezetben egyaránt. Brit használók és szolgáltatók körében végeztek kérdőíves kutatást a szerzők arról, hogy vajon mit tud nyújtani egy mozgókönyvtári szolgáltatás. Arra voltak kíváncsiak, hogy vajon képes-e helyettesíteni egy bibliobusz egy fixen telepített szolgáltatóhelyet ideiglenesen vagy akár végleges megoldásként.

A használók igen kevés ismerettel és szerény elvárásokkal rendelkeznek a mozgókönyvtárakkal kapcsolatban. Amikor azt kérdezték, hogy milyen szolgáltatásokat vennének igénybe a buszon – hiába kínáltak fel további lehetőségeket (internet, magazinok, helyi közérdekű információk) – a legtöbben (33%) azt válaszolták, hogy csak könyveket szeretnének. Rendszerint a használók azt feltételezik, hogy új szolgáltatások eléréséhez valamiről le kellene mondaniuk, ezért nem örülnének neki.

A szolgáltatói oldal részéről általános vélemény, hogy ideiglenesen igenis képes helyettesíteni a szolgáltatást egy könyvtárbusz. Állandó megoldásként ott jöhet szóba, ahol a helyi könyvtár

egyébként is nagyon keveset tart nyitva, és ahol nagyon lecsökkent a népesség. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a lakosság rendszerint csak addig tiltakozik a könyvtár bezárása ellen, amíg meg nem jelenik az új, világos, nagy terekkel rendelkező, modern jármű.

Gyakran úgy tekintenek a könyvtárbuszra, mint szolgáltatáscsökkentésre, ugyanakkor sok példa van rá, hogy ez éppen hosszabb nyitva tartást és nagyobb könyvállományt jelent. Egy jó helyen megálló bibliobusz gyakran több használót vonz, mint egy rossz helyen működő könyvtár. A mozgókönyvtárak nagyon jól igazodnak a modern társadalom igényeihez azzal, hogy gyorsan reagálnak a demográfiai változásokra, illetve hatékony és gazdaságos módját kínálják a települések könyv- és információellátásának. E szolgáltatásoknak azonban még jobban ki kell használniuk a rugalmasság és az alkalmazkodóképesség erejét.

A mozgókönyvtárak a könyvtári szolgáltatások életképes alternatíváját jelentik. Nagy szükség lenne arra, hogy eloszlassák a könyvtárbusszal kapcsolatos kételyeket, és tudatosítsák a mozgókönyvtárak előnyeit. Sok könyvtárfenntartó szervezet sikeresen alkalmazza a bibliobuszt a társadalmi integráció elősegítésére, partnerkapcsolatok kialakítására és az élethosszig tartó tanulás lehetőségének biztosítására. A mozgókönyvtár mindenre nem jelenthet megoldást, de a könyvkölcsönzésnél sokkal többre használható.

(Tóth Máté)

Lásd még 130, 171, 178, 194, 197

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 173

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

143/2011

HARBECK, Matthias: Comics in deutschen Bibliotheken : Ressourcen für Forschung und Fans. – Bibliogr. látjegyzetben **In:** Bibliothek. – 34. (2010) 3., p. 282-292.

Res. angol és francia nyelven

Képregény a német könyvtárakban: források a kutatás és a rajongók számára

Állománygyarapítás; Felmérés; Igény; Képregény

Interjúk és empirikus adatok segítségével ez a tanulmány azt vizsgálja, hogy a képregények és a mangák továbbra is elhanyagolt, marginális dokumentumok-e a könyvtárakban, vagy az állományépítési és feldolgozási gyakorlat javult már az 1970-es évek óta, és a képregények száma olyan mértékben nőtt, hogy kielégítheti a kutatók igényeit. Ezenkívül a németországi gyűjtés és katalogizálás kérdéseivel is foglalkozik. Mindezek alapján arra a következtetésre jut a szerző, hogy bár fontos fejlemények történtek a német köz- és tudományos könyvtárak életében, ezek semmilyen változást nem hoztak a képregények könyvtári elismerésével és kezelésével kapcsolatban. Franciaországgal, Belgiummal vagy az Egyesült Államokkal összehasonlítva Németországban még sokat kell tenni a képregények könyvtári állományba való integrálása érdekében.

(Autoref.)

144/2011

HODGES, Dracine – PRESTON, Cyndi – HAMILTON, Marsha J.: Patron-initiated collection development : progress of a paradigm shift. – Bibliogr. **In:**

Collection management. – 35. (2010) 3/4., p. 208-221.

Használók által kezdeményezett állománygyarapítás: hogyan megy végbe egy paradigmaváltás

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk a könyvtárosok által végzett állománygyarapítástól a használók által kezdeményezett beszerzéshez vezető paradigmaváltást vizsgálja. A szerzők az *Ohio State University Libraries* (OSUL) két programjáról számolnak be: a könyvtárközi kölcsönzésben kért és beszerzett könyvek programjáról és az *Ebrary* használói kérésekre alapozott állománygyarapítási programjának két tesztjéről, melyben az olvasói használat eredményeképpen elektronikus könyvek kulisszák mögötti beszerzésére került sor. A tesztek eredményeit vizsgálták a használók aktivitása, témakör, a kiadó típusa, szintje és a kiadvány megjelenési ideje szerint. Áttekintették az OSUL és az OhioLINK konzorcium állományát, hogy értékeljék az olvasók által gyarapított címek hozzáférhetőségét, forgalmát, s hogy keletkeztek-e duplumpéldányok. Megkérték az OSUL gyarapító könyvtárosait, hogy mondják el véleményüket az olvasók által kiválasztott címekről és az általuk kezdeményezett beszerzéseknek a költségkeretre gyakorolt hatásáról. A szerzők megvizsgálják az állománygyarapítás filozófiájának változásait, valamint az olvasók és a gyarapító könyvtárosok szerepét a felsőoktatási könyvtárakban az egyre gyarapodó elektronikus könyvek világában.

(Autoref.)

145/2011

LIPP, Anne: Auf dem Prüfstand : das DFG-geförderte System der Sondersammelgebiete wird evaluiert. –

Bibliogr. jegyzetekben **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 5., p. 235-244.

Res. angol nyelven

A Német Kutatási Társaság által támogatott országos gyűjtőköri program értékelése

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami hatósági; Tudományos és szakkönyvtárak

Németországban a tudományos kutatásnak egyedülálló ellátórendszere alakult ki az országos gyűjtőköri program keretében, amely a *Sondersammelgebietssystem* (SSG-System, azaz „kiemelt gyűjtési területek rendszere”) nevet viseli. Ezt a rendszert jórészt a tudományos kutatómunka országos szintű orientálására és támogatására létrehozott intézmény, a Német Kutatási Társaság finanszírozza (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG). A rendszerben részt vevő könyvtárak vállalják egy vagy néhány tudományterület kutatási szakirodalmának lehető leggazdagabb, teljességre törekvő beszerzését, s annak rendelkezésre bocsátását az ország bármely tudományos intézete számára. Többletkiadásaik fedezését részben a DFG biztosítja. A rendszer célja annak a „csúcsgénynek” a biztosítása, amely meghaladja az egyetemek és a kutató intézetek alapszükségletét. (Az alapszükségletbe tartozik pl. a teljes hazai szakirodalmi termés.)

A rendszert a második világháború után kialakult németországi kényszerhelyzet hozta létre, amikor az elpusztult könyvtárak állományát kellett központi irányítással és központi támogatással gazdaságilag racionális módon pótolni. Egy évtizedes hiánypótló működés után tértek rá a lényegében ma is fennálló célokra és módszerekre, melyeket a következő kritériumok jellemznek:

1. A gyarapítás nem szűkülhet le az adott intézmény (egyetem, kutatóintézet) aktuális kutatási területeire, ki kell terjednie a kijelölt szakterület egészére.

2. Az SSG-rendszerben részt vevő könyvtárak összessége együttesen minden tudományterületet lefed.
3. Egy-egy tudományterület irodalmát teljességre törekedve kell gyűjteni.
4. A gyűjtött anyagot a rendszer könyvtárain túlmenően is rendelkezésre kell bocsátani könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás vagy elektronikus hozzáférés formájában.
5. A tagkönyvtárak kötelesek gyűjtött anyagukat hosszabb távon megőrizni.
6. A tagkönyvtárak kötelezése az anyag feltárása a szokásos módszerekkel.
7. A külföldi irodalom beszerzésére kell koncentrálni. Ennek költségeihez a DFG 75%-ban hozzájárul, a Németországban megjelenő irodalmat – amely általában az alapellátás körébe tartozik – a tagkönyvtárak saját erejükből tartoznak beszerezni.
8. A DFG az SSG-rendszer könyvtárainak nagy részében hozzájárul a külföldi irodalom beszerzésén kívül a könyvtár helyi kötelezettségén túlterjedő országos jellegű feladatok finanszírozásához is.
9. A könyvtárak szakmai autonómiát élveznek a beszerzendő irodalom vonatkozásában.

A rendszerben jelenleg 36 könyvtár vesz részt. Kétharmaduk egyetemi könyvtár, köztük Berlin, München, Heidelberg ismert egyetemének intézményei. Résztvevő továbbá 12 szakkönyvtár, főként kutatóintézetek, alapítványok, főiskolák könyvtárai. A 36 részt vevő könyvtár közül 27 részesül a DFG támogatásában. Nem szorulnak támogatásra a központi szakkönyvtárak (a kölni orvostudományi, a hannoveri természettudományi, a kielői közgazdasági könyvtár), mert ezeknek alapfeladatuk az országos szintű szakirodalmi ellátásban való részvétel, és ehhez más forrásból kellő anyagi alapot kapnak. Nem kap támogatást néhány kisebb speciális szakkönyvtár sem.

A rendszer 110 tudományterületet foglal magában, egy-egy könyvtár több terület gondozását is vállalhatja. A DFG a 110 tudományterületből 86-ot támogat.

Az SSG rendszer előtt jelenleg két új feladat áll. Az egyik a virtuális szakkönyvtárak megteremtése: olyan szakmai portálok létrehozása, amelyek a kutatók számára áttekinthetővé tesznek minden Németországban hozzáférhető információs forrást, függetlenül azok megjelenési formájától. E téren a DFG anyagi támogatásával a tervezés első lépései történtek meg, kérdéses azonban, hogy a most készülő átfogó rendszerfejlesztési tervek milyen irányba befolyásolják a virtuális szakkönyvtárak fejlesztését. A másik új feladat a nemzeti licencek beépítése az SSG rendszerbe. Bár a hazai licencekhez való hozzáférés a tudományos alapszükségletekhez tartozik és nem az SSG által közvetített csúcsigényekhez, a DFG mégis vállalta ennek a fontos kezdeményezésnek a teljes anyagi finanszírozását.

A kiemelt gyűjtési területek rendszere, az SSG-rendszer hatvan éve működik, a DFG most jónak látta a mélyreható felülvizsgálatot. Grémiumot bízott meg a rendszert használó kutatókból, a működtető könyvtárosokból és integrációs szakemberekből a jelenlegi rendszer értékelésével és a korszerűsítésre tett javaslatok kidolgozásával. A bizottság megkezdte munkáját.

(Katsányi Sándor)

146/2011

MORAVETZ-KUHLMANN, Monika: Das Bayerische Etatmodell 2010. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 5., p. 253-270.
Res. angol nyelven

A 2010. évi bajor költségvetési modell

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Folyóiratárak; Gyarapítási keret; Könyvtárak

A bajor költségvetési modell az egyetemek szakirodalmi és információellátásának biztosítására szolgáló módszerként az országhatáron túl is széles körben elismert a könyvtári világban. 2001 óta az infrastrukturális beruházásoktól elkülönítve e modell szerint osztják szét a könyv-

táraknak szánt támogatást Bajorországban. 2008/2009-ben a költségvetési modell alapvető paramétereit a tudományos publikációs piac változó igényeinek megfelelően módosították. A tanulmány leírja az átdolgozott változatban alkalmazott elemzési módszert, és ennek eredményeként bemutatja az új, 2010. évi bajor költségvetési modellt.

(Autoref.)

147/2011

REYNOLDS, Leslie J. [et al.]: User-driven acquisitions : allowing patron requests to drive collection development in an academic library **In:** Collection management. – 35. (2010) 3/4., p. 244-254.

Felhasználói kérésekre alapozott állománygyarapítás: olvasók rendelik a szakirodalom jelentős részét egy egyetemi könyvtárban

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Igény

A Texas A&M University (TAMU) Libraries 2007-ben radikálisan megváltoztatta megszokott monográfia-gyarapítási gyakorlatát, és a monográfia-keret jelentős részét olvasói kérések számára tartotta fent: ez lett a *Javasolj egy könyvet* (Suggest a Purchase, SaP) keret. Erre a célra egy online űrlapot is készítettek, szabályozták az eljárás menetét, a kérhető könyvek értékhatárát és a gyarapító könyvtárosok feladatait is. Ezáltal a szakreferensek munkaidejének jó része is felszabadult. A felhasználók hamarosan aktívan bekapcsolódtak az állománygyarapításba.

Három tanév elteltével a tapasztalatok összegyűjtése végett kérdőíves felmérésre került sor, melyben a javaslattevő használók (900) és a gyarapító könyvtárosok (42) elégedettségét, véleményét és kifogásait vizsgálták. (Bár csak 186, illetve 25 válasz érkezett be, az eredmények értékelhetőek lettek.)

Az időszak beszerzési javaslatainak több szempontú elemzését is elvégezték. 2007 és 2009 között összesen 13121 kérés érkezett, ezekből összesen 9825 tétel (75%) került beszerzésre.

2767 tételt nem vásároltak meg, mert már megvolt a könyvtárban (1981), vagy még nem jelent meg (786). Folyóiratkézés 388 volt, a maradék 141-et pedig az orvostudományi könyvtárhoz továbbították.

Az űrlapokon leadott kérések száma folyamatosan emelkedett (2495, 2544, 3626). A művek 44%-át az oktatók, 27%-át a felsőévesek, 19%-át alsóévesek, 9%-át egyetemi dolgozók kérték. (Az űrlap egyik rovatába be kellett írni a tanszék nevét, s bár sok esetben nehéz volt értelmezni a választ, 134 tanszék részvétele volt megállapítható. A legtöbb kérés a bölcsészet- és társadalom-, valamint a műszaki tudományok köréből érkezett.)

A legtöbb rendelt tétel nyomtatott könyv volt, ezt számban a DVD-k követték.

Az olvasói felmérés szerint 97% elégedett volt a szolgáltatás egészével, sokan azt remélik, hogy folytatódik ez a program. Csupán a könyvtár és az olvasó közötti párbeszéd hiányosságait kifogásolták, s hogy a rendszer egyszerre csak egy mű megrendelését teszi lehetővé. Szerették volna nyomon követni kérésük útját a rendeléstől a beérkezésig.

A könyvtárosok körében végzett felmérés szerint kezdetben sokaknak fenntartásaik voltak: vajon megfelelő művek beszerzésére kerül-e sor, s nem fogják-e túllépni a megszabott keretet, de ezek alaptalanoknak bizonyultak. 20%-uk azonban továbbra is kételkedik abban, hogy a megfelelő szakirodalmat rendelik meg az olvasók. Ezt módosíthatja az egyik olvasó véleménye, aki kijelentette: *„Kötelességemnek érzem, hogy lépést tartsak szakterületem legújabb fejleményeivel, kutatási területemen kívül is. A diákok kíváncsisága ugyanis a tanár kíváncsiságának függvénye.”*

A kapott eredmények azt jelzik, hogy az olvasók által kezdeményezett állománygyarapítás az egyetemi közösség minden szintjén sikeresnek bizonyult.

A felmérések eredményeit táblázatok és diagramok teszik szemléletessé.

(Murányi Lajos)

148/2011

STOLÁROV, Ū. N.: Zakon adekvatnosti bibliotečnogo fonda usloviâm vnesnej i vnutrennej sredy. – Bibliogr. 13 tétel **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2010) 12., 21-34.

A könyvtári állomány megfelelése a külső és a belső közegnek

Állományalakítás; Igény; Könyvtártudomány; Társadalmi követelmények

Már az első állományszervezéssel foglalkozó megállapításokban (tehát szinte az ókortól kezdve) fellelhető, hogy a gyarapítás során figyelembe kell venni az olvasók igényeit, törvényszerűségként azonban csak a 20. század elején próbálták megfogalmazni. A kérdéssel elsőként a bolgár Ā. Hlebarov foglalkozott, majd az orosz N. A. Rubakin, aki a könyvügy alapelvének a személyiség elsőbbségét tartotta, pályafutását a bibliopszichológiának szentelte, a könyv és az olvasó személyes törekvései közötti megfelelést kereste. A „megfelelés” szó először az 1920-as években jelent meg, széleskörűen S. Ranganathan használta törvényeiben. A megfelelést mint törvényt U. V. Grigor’ev fogalmazta meg (1968), ő azonban csak az állomány alakítására alkalmazta. M. A. Dvorkina 2001–2002-ben bővítette a törvény értelmezését, kiterjesztve először a megfelelés megőrzésére, majd biztosítására. A törvényt ma már általános könyvtár-, ill. információügyi szabályként tartják számon. Az állománynak a külső és a belső közegnek kell megfelelnie, a fontosabbak a külső közeg által meghatározott feladatok. A könyvtártudományban a külső közegnek egyelőre nincs pontos meghatározása, szerepe nagyon nagy jelentőségű (ez hozza létre, biztosítja a forrásokat, nem megfelelés esetén módosítja vagy megszünteti a tevékenységet). Példaként szolgálhat a kommunista párt által diktált ideológiai nevelés feladata, amelyet a politikai rendszerváltáskor törvényi szinten a pluralizmus elve váltott fel. Egyes szakértők szerint az állományt mentesíteni kell a politikától és az uralkodó ideológiától,

ez azonban a maga nemében szintén egyfajta ideológia. Az állami és önkormányzati könyvtárak csak akkor tudják társadalmi küldetésüket teljesíteni, ha követik az állami és a helyi politikát, ugyanakkor kerülniük kell a bekapcsolódást az aktuális pártharcokba.

A külső közeget közeli, közepes és távoli zónákra osztják. A könyvtár egészére nézve a közeli közeg szerepét a fenntartó játssza, az állományt tekintve pedig a könyvtár többi alrendszere (használók, személyzet, anyagi-műszaki bázis). A középső zóna a könyvtár egészére nézve azok az intézmények és hatóságok, amelyekkel kapcsolatban van; az állományt tekintve a középső zónát a belső dokumentumforrás jelenti, beleértve a gyűjtőköri együttműködést, az állományok kölcsönös használatát és az internetet. A távoli zóna a könyvtár esetében a törvényhozó és végrehajtó hatalom szervei, az állomány esetében pedig azok az objektumok és folyamatok, amelyek működésére hatnak (normatív dokumentumok, kiadói rendszer, információs technológia stb.).

A belső zóna elemeinek kölcsönösen meg kell felelniük egymásnak. Az állományra korlátozva ez azt jelenti, hogy méretének és összetételének meg kell felelnie a könyvtár feladatainak. A sok szempont szerinti megfelelést az állományon mint rendszeren belül, a könyvtár többi alrendszerével és a távoli zóna elemeivel kell biztosítani. Ennek összetevői:

- az állomány megfelelése a könyvtár feladatainak és profiljának;
- a könyvtár feladatainak és profiljának megfelelése az állománynak;
- a használók összetételének és igényeinek megfelelése az állománynak;
- az állomány megfelelése a használók összetételének;
- a könyvtári személyzet megfelelése az állománynak;
- az állomány megfelelése a személyzet képzettségének és létszámának;
- az anyagi-műszaki bázis megfelelése az állománynak;
- az állomány megfelelése a könyvtár anyagi-műszaki bázisának;

- az állomány megfelelése a könyvtár tájékoztató rendszerének;
- a tájékoztató rendszer megfelelése az állománynak.

A külső és belső közeg felosztására más megoldások is léteznek, például a kapcsolatok nagysága szerint mikro-, mezo- és makroközegre. Az internet besorolása sem egyértelmű: egyrészt mint az állománytól független, világméretű hálózat a külső közeg távoli zónája, másrészt a könyvtár elektronikus állománya a belső közeg része. A törvény gyakorlati megvalósításához további elvek kidolgozása szükséges.

(Viszocsekné Péteri Éva)

149/2011

TYLER, David C. [et al.]: Just how right are the customers? : an analysis of the relative performance of patron-initiated interlibrary loan monograph purchases. – Bibliogr. In: Collection management. – 35. (2010) 3/4., p. 162-179.

A könyvtárközi kölcsönzés keretében a használók által kért és beszerzett monográfiák használatának relatív eredményei

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Igény; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés

Az utóbbi időben fokozott érdeklődés mutatkozik a használók kérései alapján történő állománygyarapítási programok iránt. Sok könyvtáros azonban aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy az ilyen módszerek következtében olyan egyéni sajátosságokkal bíró gyűjtemények jönnek létre, amelyeket kevesen használnak és csekély használati értékkel rendelkeznek. A Nebraska-Lincoln Egyetem könyvtárai a könyvtárközi kölcsönzési részlegen keresztül öt éven át működtettek ilyen programot. Ez a tanulmány a program relatív eredményeit értékeli a könyvtárközi kölcsönzés keretében kért és beszerzett monográfiák tekintetében az ár és az éves kölcsönzési forgalom, a helyi szintű relatív használat és az összes éves kölcsönzési adat alapján.

(Autoref.)

Állományvédelem

150/2011

HASENAY, Damir – KRTALIĆ, Maja: Preservation of newspapers : theoretical approaches and practical achievements. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 4., p. 245-255.

Hírlapok megőrzése: elméleti megközelítések és gyakorlati eredmények

Digitalizálás; Hírlap; Megőrzés; Mikrofilmzés

Az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem információtudományi tanszékének munkatársai által jegyzett tanulmány fő témája a hírlapok megőrzése. Először a téma elméleti kérdéseit tekintik át, hangsúlyozva a rendszeres és átfogó megközelítést. A hatékony megőrzés feltétele a megőrzés lényegének megértése általában, továbbá olyan speciális megközelítések, módszerek és technikák megértése is, amelyek a hírlapok megőrzésére kidolgozott koncepciókban szerepelnek. A hírlapok megőrzésének projektszemponitú szervezetét a szakterület jó megoldásainak néhány példájával világítja meg. A tanulmány kitér a horvát hírlapok megőrzésének kezdeteire is, felvázolja annak eredményeit, hogy a hírlapmegőrzés irányításának általános szövetében elhelyezze a horvát kezdeményezéseket.

(Autoref. alapján)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

151/2011

LONG, Dallas: The Qur'an and the academic library : circulation and storage issues with holy books. –

Bibliogr. In: Journal of access services. – 7. (2010) 4., p. 212-222.

A Korán és más szent könyvek elhelyezése és kölcsönzése a felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Kölcsönzés; Raktározás; Vallásos irodalom

A cikk azokkal az aggodalmakkal foglalkozik, amelyek a helyi muszlim közösség tagjaiban merültek fel a Korán kölcsönözhető példányaival kapcsolatban az Illinois Állami Egyetem Milner Könyvtárában. A könyvtárosok felmérést végeztek a szent könyvek gyűjteményében, és vizsgálták az iszlám hit szabályait és hagyományait, amelyek meghatározzák a hit szent könyveinek kezelését és megóvását. Az eredmények tartalmazzák annak a polémiaának az elemzését is, amely az Egyesült Királyság hasonló vizsgálatot lefolytató közkönyvtárainak tapasztalatairól szól, és egy fogalmi vitát a szent könyvek megfelelő kezeléséről – amibe nem szabad belekeverni a vallás és az állam viszonyának ügyét – a felsőoktatási könyvtárakban. Ennek megfelelően a könyvtárosok a muszlim kultúra sajátosságait figyelembe vevő ajánlásokat dolgoztak ki a Korán elhelyezésével, bemutatásával, megőrzésével és kezelésével kapcsolatban, amelyek egy szélesebb filozófiai megközelítésben szemlélik a szent könyvek kezelését a világi intézmények kölcsönözhető állományában.

(Autoref.)

Feldolgozó munka

152/2011

BIANCHINI, Carlo: Futuri scenari : RDA, REICAT e la granularità dei cataloghi. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 3., p. 219-238. Res. angol nyelven

Jövőbeli forgatókönyvek: az RDA, az olasz szabályzat és a katalógusok „granularitása”

Dokumentumleírás; Dokumentumleírási szabályzat; Formátum -gépi

Az FRBR jelentés 1998-as közreadása (a párizsi elvek 1961-es megjelenéséhez hasonlóan) megújulási folyamatokat indított meg a katalogizálás minden szintjén. Az FRBR megjelenésekor a katalógusok már válságban voltak: lezárult a cédulakatalógusok digitalizálásának szakasza, egyre terjedtek a dokumentumok új hordozói és a bibliográfiai források új formái (a CD-ROM-tól az online-on át az „on demand”-ig), és csökkenteni kellett a katalógus-előállítás költségeit, versenyképesnek kellett maradni az új, internetes eszközökkel szemben.

Az alapproblémára Tom Delsey már 1998-ban rámutatott: azt hisszük, hogy egy tartalom tartósan kötődik egy fizikai hordozóhoz, és hogy a tartalom változatlan. Az elektronikus (digitális) forrásokat nem írhatjuk le azzal a könyvcentrikus megközelítéssel, hogy a példány képviseli az adott kiadást, amelynek minden darabja azonos, hiszen az online források (különösen a webhelyek) instabilak, idővel változnak. Az alapvetően új felfogást az RDA (*Resource Description and Access*) kidolgozása fogalmazta meg. Itt már nem katalogizálásról van szó (magát a kifejezést ki kellene törölni a szótárból), és lassan értelmüket veszítik a nemzeti szabályzatok. Az új elvek, az új koncepcionális modellek, új szabványok és új bibliográfiai formátumok (Dublin Core, XML MARC stb.), a metaadatok a webes környezetben egyre kevésbé mutatnak nemzeti jellegzetességeket. Három leírási szabályzat összevetéséből az látszik, hogy az olasz REICAT (*Regole italiane di catalogazione*) és az AACR2 egyaránt három részből (1. bibliográfiai és példányleírás, 2. mű és kifejezés, 3. felelőség; illetve 1. leírás, 2. a hozzáférési pontok kiválasztása, 3. a hozzáférési pontok formája) áll, míg az RDA csak kettőből, amelyek az FRBR és a FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*) entitásainak, illetve az entítások közti relációknak felel meg.

A katalógus jövőjéről három elképzelést lehet felvázolni, mindhárom ugyanazokat az attribútu-

matokat foglalja magában az FRBR entitásaihoz, mindegyik RDA-kompatibilis, ám granularitásuk foka különböző. *Granularitásnak* a felbontás fokát nevezik, amit egy adott rendszer elér az adatok logikai és fizikai regisztrációjában.

A 3. forгатókönyv a hagyományos cédulakatalógust mutatja: az adatok, ha szóközökkel, soremelésekkel el is vannak választva, egyetlen kompakt szövegtömbben található. Az FRBR 1. csoport entitásainak megfelelő bibliográfiai és besorolási adatok együtt vannak, a leírás elégséges az azonosításhoz. Ugyanakkor számos külön fájlal (személyi és intézményi, *authority* fájlok, a tárgyi hozzáférés tárgyszó vagy osztályozási rendszer fájljai) kell törödni, ami a fő rekord elkészülte utáni plusz munkát, redundáns adatokat, azaz plusz költséget eredményez. Ebben az esetben a granularitás foka igen alacsony, és magas a redundancia.

A 2. forгатókönyv a jelenleg általánosan tipikus katalógust mutatja, amelyben van egy bibliográfiai leírás (többnyire egy ISBD szerinti leírás, MARC formátumban), ami a rekord lényegét adja, és amelyhez általában két másik típusú rekord kapcsolódik. Egyik az *authority* típusú rekord (a szerző – személy vagy intézmény, a közreműködő – fordító, szerkesztő, illusztrátor stb. és valamilyen szemantikai deszkriptor, ami lehet egy osztályozási rendszer jelzete – ETO, vagy Olaszországban Dewey vagy verbális kifejezés – pl. az olasz tárgyszójegyzékből). A másik a kezelői rekord, azaz az adott példányhoz tartozó (raktári jelzet, leltárszám, proveniencia stb.) adatok. Ez voltaképpen a 3. forгатókönyvből kifejlődött változat, melynek célja a redundancia csökkentése. Itt nagyobb fokú a granularitás, és kisebb a redundancia.

Az 1. forгатókönyv elképzeléséhez azt kell megértenünk, hogy a bibliográfiai leírást nem kell többé egyetlen adattömbnek tekintenünk, a leírás különböző mennyiségű kisebb elemre szedhető szét. Ahogyan a kézben tartott példány alapján a „szerzőség” (a „felelőség”) logikai egységét elkülönítettük, és külön fájlalkottunk a bibliográfiai leírásokból és az egységesített szerzői nevekből, a leírást is kisebb logikai egységekre

bonthatjuk, amelyek megfelelnek az FRBR 1. csoportja entitásainak: mű, kifejezés, megjelenés, példány. A bibliográfiai leírás ezek szerint a publikációval korreláló különböző entításoknak megfelelő adatok szintézise.

A 2009-ben megjelent olasz katalogizálási szabályzat, a REICAT azért érdemel figyelmet, mert az elsőként közreadott olyan leírási szabályzat, amely az FRBR ajánlásainak figyelembevételével készült.

(Mohor Jenő)

153/2011

EDO-HERNÁNDEZ, Valentín: Las clasificaciones de materias en Economía : valoración crítica y propuesta de una alternativa básica general. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 4., p. 600-623.

Res. angol nyelven

A közgazdasági szakirodalom osztályozása. Kritikai értékelés és alternatív javaslat

Osztályozás; Osztályozási rendszer -közgazdasági

A közgazdasági szakirodalom osztályozására használatos rendszerek némelyikének ugyan van bizonyos tekintélye, de egyik sem általánosan elfogadott. Nagy különbségek mutatkoznak az osztályozási, indexelési, katalógus-szerkesztési gyakorlatban és más dokumentációs tevékenységekben, az osztályozási rendszerek információkeresési alkalmazása pedig rendkívül ritka. A használatos osztályozási, tematikus csoportosítási rendszerek (ETO, UNESCO, OECD, *Journal of Economic Literature*, *Library of Congress*, *London School of Economics*, *Institut für Weltwirtschaft Kiel* stb.) mindegyikének vannak különböző jellegű hiányosságai, amelyek alkalmazását és használatát nehezítik, és mindez rámutat egy egységes, általánosan használható (és használt) osztályozási rendszer hiányára, szükségességére.

Spanyolországban (és valószínűleg a kulturális környezet országainak többségében) a két leg-

elterjedtebben használt rendszer az ETO és a *Journal of Economic Literature* által használt osztályozás.

Az ETO erényei közismertek (*generalitás*, hiszen a numerikus jelek használatával minden más rendszernél általánosabb; *univerzalitás*, hiszen az emberi tudás teljes tartalmának kivétel nélküli felölelésére tervezték; *tematikus kontinuitás*, hiszen struktúrájának fejlesztése során mindig megőrzi eredeti alapjait), és bár nem célzottan a közgazdaság számára készült, eléggé részletes ahhoz, hogy szakintézmények használják. Ugyanakkor az angolszász világban kevésbé elterjedt, és vannak tagadhatatlan hiányosságai is. Ezek egyike a tematikus aktualizálás hiánya, ami már az első szinteken is megfigyelhető: a felosztás nem azonos a jelenlegivel, olyan témák kerülnek egy csoportba, amelyeket ma önállóan tanulmányoznak, illetve a felosztás magas szintjein szerepelnek ma kevésbé fontos témák is. (Csak néhány példa: az ETO nem tesz különbséget mikro- és makrogazdaság között; egy helyre – 336 – sorol olyan nagy szakirodalmat termelő, de egymástól távol eső témákat, mint a bank és a közpénzek stb.). A régiségből és a merevségből adódókon kívül is vannak problémák: egyes alosztások túl sok különféle témát tartalmaznak, egyes témák több helyen is szerepelnek.

A második legismertebb osztályozás az *American Economic Association* által, többek között a *Journal of Economic Literature* (JEL) bibliográfiájának rendezésére és az *EconLit* adatbázisban használt rendszer. Eltekintve attól, hogy eleve egy meghatározott gyakorlati célra készült, további hátrányai vannak. Három szinten több mint 1000 kifejezést tartalmaz: a húsz első szint mögött 130 második és több mint 900 harmadik szintű fogalom ugyan lehetővé teszi a precíz megkülönböztetéseket, azonban használata magas fokú szakértelmet kíván. Néhány alosztása igen hasonló témákat tartalmaz, más esetben (pl. G – pénzügyek) kevés az alosztások mennyisége. Negatívumként említendő még lokális jellege, azaz erősen az amerikai viszonyokat tükröző volta. Hiányoznak bizonyos témák is, így nincs első szinten az agrárgazdaság, nincs hova

osztályozni a turizmus mint gazdasági ágazat irodalmát, és nincs helye az általános gazdaságelméletnek sem. Megfigyelhető tendencia, hogy a JEL osztályozási rendszerét teaurusz jelleggel használják, holott (legalább is Spanyolországban) vannak – elsősorban adatbázisokban használt – gazdasági szaktezauruszok is.

Mivel nincs általánosan elfogadott és használt osztályozási rendszer a gazdasági szakirodalom számára, ki kell fejleszteni egyet, mégpedig a jelenleg használatosak hibáiból tanulva, és elsősorban az osztályozási rendszer végfelhasználójának igényeit szem előtt tartva. Fontos, hogy struktúrája általános, egyetemes és egyszerű legyen; tematikai fogalmi legyenek pontosak és jól körülhatároltak. A tematikai elosztás hasonló legyen ahhoz, amit a közgazdászok általában használnak, nem csak az elméleti, hanem a gyakorlati szakemberek szokásait is figyelembe véve. Fontos szempont még a rugalmasság, a jövőbeli fejlesztés lehetősége is. Az ezek alapján javasolt új gazdasági tizedes osztályozás (*Clasificación Decimal de Economía – CDE*) 40 második szintű tematikai csoportot sorol tíz főcsoportba.

Ez a javaslat tekinthető egy kidolgozásra javasolt egységes gazdasági osztályozási rendszer első szintjének vagy egy teaurusz-hierarchia felső szintű deskriptorainak is. Egyaránt használható hagyományos katalógus-szerkesztéshez és könyvtári rendszerekben, de modern, teauruszon vagy kulcsszavakon alapuló keresőrendszerekben is. Nem szándékozik a jelenleg használatban lévő rendszerek alternatívája lenni, mindössze a konszenzuskereséshez, és az egységes, általánosan használható rendszer kidolgozását célzó együttműködések megindításához kíván hozzájárulni.

(*Mohor Jenő*)

154/2011

HILERA, José R. [et al.]: An evolutive process to convert glossaries into ontologies. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Information technology and libraries. – 29. (2010) 4., p. 195-204.

Ontológiák létrehozása kifejezés-gyűjteményekből

Nyelvészeti kérdések; Szakszótár; Számítógép-hálózat; Tézaurusz

A tanulmány módszert mutat be arra, hogyan lehet ontológiákat előállítani kifejezés-gyűjteményekből. A javasolt módszer evolúciós életciklust tételez fel, amely az eredeti szójegyzék folyamatos átalakításán alapul, és a tudás-reprezentáció közbenső termékeihez vezet (szótár, taxonómia és teaurusz). Ezeket a termékeket megnövekedett szemantikus kifejezőképesség jellemzi az előző átalakítás során nyert termékhez képest, végtermékként pedig az ontológiát kapjuk. Bár ezt a módszert az „IEEE szoftverfejlesztési szabványos kifejezés-gyűjteménye” ontológiájának előállítására alkalmazták, bármely tudományterület bármilyen szójegyzékénél használható olyan ontológia készítésére, amely könyvtárakban vagy a szemantikus weben tárolt információforrások és dokumentumok indexelésére és keresésére szolgálhat.

(*Autoref.*)

155/2011

LU, Caimei – PARK, Jung-ran – HU, Xiaohua: User tags versus expert-assigned subject terms : a comparison of LibraryThing tags and Library of Congress Subject Headings. – Bibliogr. 34 tétel **In:** Journal of information science. – 36. (2010) 6., p. 763-779.

Felhasználói címkék kontra tárgyszavak. A LibraryThing és a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavainak összehasonlítása

Felmérés; Használó; Kulcsszó; Tárgyszó; Tárgyszójegyzék

A közösségi címkézés mint a metaadat-készítés legújabb formája a könyvtár- és információtudományi szakemberek érdeklődését is felkeltette. Több szakember szerint a közösségi címkézést be kellene építeni a könyvtári környezetbe, és ötvözni a folkszonómiákat a hagyományos osztályozással. Ugyanakkor néhány szakember meg-

kérdőjelezi a közösségi címkézés minőségét, mivel a folyamat nincsen szabályozva. A cikk összehasonlítja a LibraryThing használói által készített címkéket a szakemberek által a Library of Congress tárgyszójegyzékéből (LCSH) kiválasztott tárgyszavakkal. Vizsgálja a közösségi címkék és a szakemberek által adott tárgyszavak közötti hasonlóságokat és eltéréseket, továbbá a közösségi címkézés beépítésének lehetőségeit és akadályait a könyvtári rendszerekbe. Az eredmények szerint a közösségi címkék felhasználhatók a könyvtári gyűjtemények elérhetőségének javítására. Ugyanakkor az egyéb címkék jelenléte gátolhatja a közösségi címkézés alkalmazását a hagyományos könyvtári katalógusokban.

(Autoref.)

156/2011

MARINELLI, Rita [et al.]: Il modello semantico di EuroWordNet come strumento per la strutturazione della relazione associativa nei thesauri. – Bibliogr. 28 tétel **In:** Bollettino AIB. – 50. (2010) 3., p. 249-263.

Res. angol nyelven

Az EuroWordNet szemantikai modellje mint tezauszok asszociatív relációi strukturálásának eszköze

Tézausz

A tezauszok olyan eszközök, amelyek alkalmazási célokból szemantikusan rendezik az ismeretek egy meghatározott körét. Relációs strukturájuk – amely stabil kapcsolatot létesít a kifejezések és a vonatkozó jelentések között – fontos szerepet játszik az információkeresésben: javítja a keresés hatékonyságát és hozzájárul a pontosság növeléséhez. A tezauszok relációs hálózata valójában fontos szemantikai funkciót tölt be: a tezauszban lévő valamennyi kifejezés jelentésének reprezentációját nyújtja, valamint feltérképezi az adott szakterület fogalmi strukturáját. A tezausz hagyományos formájában – ahogy a nemzetközi szabványokban le van írva – három alapvető relációt tartalmaz: hierar-

chikus, asszociatív és megfelelési (ekvivalencia) viszonyokat.

Elterjedt nézet, hogy ezt a formát valamilyen módon újra kell gondolni, és finomítani kell, annak érdekében, hogy jobban meg tudjon felelni az információszervezés területén felmerült aktuális szükségleteknek. Ennek érdekében elemezték az asszociatív relációk finomításának lehetőségét egy kisebb mennyiségű alárendelt fogalom esetében. E célból előzetesen értékelték az EuroWordNet (EWN) szemantikai modelljében lévő relációk alkalmazhatóságát. Azt a formát vizsgálták, ahogyan azt az EWN nemzeti változata az ItalWordNet alkalmazza, szakterületnek pedig a tengerrel foglalkozó terminológiai adatbázist (Mariterm) választották. A legfontosabb tapasztalat, hogy a rokon fogalmak (*related terms*) kijelölése és finomítása nagymértékben függ az adott szakterület jellemzőitől. Ez magával hozza a különböző szakterületek együttműködésének, interoperabilitásának problémáit, melyekkel az asszociatív relációk különféle szinteken végzett strukturálása során lehet szembesülni.

(Mohor Jenő)

157/2011

MOCHÓN BEZARES, Gonzalo – SORLI ROJO, Angela: Tesaurus en acceso abierto en Internet : un análisis cuantitativo. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 4., p. 643-663.

Res. angol nyelven

Szabad hozzáférésű tezauszok az interneten: mennyiségi elemzés

Felmérés; Számítógép-hálózat; Tézausz

A tezauszok az 1960-as évekbeli létrejöttük óta mindmáig az információkeresés igen fontos eszközei, az elektronikus környezetben is. Noha a tezauszok készítéséről, fejlesztéséről, használatáról és elektronikus jövőjéről számos tanulmány született, nem találtak olyan publikációt, amely legalább mennyiségi szempont-

ból áttekintette volna a szabadon hozzáférhető elektronikus formátumú teauruszokat. Ehhez kínált lehetőséget az ebben a folyóiratban 2007 és 2009 között megjelent teaurusz-ismertetések áttekintése.

Összesen 172 angol, francia, spanyol, német, olasz és portugál nyelvű, az interneten szabadon hozzáférhető teauruszról volt szó. Közülük 68 európai (22 spanyol, mindössze 6 német, 18 francia, ebből 8 egészségügyi-orvosi, 12 angol, közülük 8 humán tudományi). Ázsiát egy, Ausztráliát 14 (humán, társadalomtudományi és orvosi) teaurusz képviseli. 19 teauruszt nemzetközi szervezetek (főleg az ENSZ és az EU intézményei) jelentettek meg. Az USA a legtöbb (38) internetes teauruszt kínáló ország (melyek közül 11 egészség-, 10 pedig társadalomtudományi), ugyanakkor amerikaiak a legelterjedtebben használtak (pl. *Art and Architecture Thesaurus*, *Thesaurus of Geographic Terms*) is. Kanada 10 tétellel járul hozzá Észak-Amerika második helyéhez. Latin-Amerika összesen 12 teauruszt kínál, közülük 5 brazil, főként a társadalomtudományok köréből.

A legtöbb teaurusz (47) közreadója közigazgatási intézmény, második helyen az egyetemek (33), majd a kutatóintézetek (23), nemzetközi intézmények (21) és a könyvtárak (16) állnak. A szakterületeket tekintve első helyen a társadalomtudomány áll 49 tétellel, 28 egészségtudományi, 27 humán, 24 technológiai és mérnöki (ide értve a matematikát, csillagászatot, informatikát és a hadtudományt is), 19 természettudományi és 17 multidiszciplináris teaurusz zárja a sort. Angol nyelvű 106 teaurusz, 47-47 francia és spanyol, 17 német, 14 portugál, 12 olasz mellett 71 egyéb nyelvű teaurusz érhető el szabadon az interneten.

1984-1996 között keletkezett 12 teaurusz, ezek esetében a nyomtatott változat PDF formátuma áll rendelkezésre. 1997-2004 között évente 6-8 teaurusz jelent meg, többségüket azóta nem frissítették. Frissnek tekinthető az a 63 teaurusz, amelyek utolsó kiadása vagy aktualizálása 2005-2009 között történt, illetve azok, amelyeket rendszeres időközönként vagy folyamatosan

aktualizálnak; eszerint valóban élőknek és használhatónak a teauruszok 57,7%-a tekinthető.

(Mohor Jenő)

Katalógusok

158/2011

BÉRARD, Raymond: Free library data? In: LIBER quarterly. – 20. (2010) 3/4.

Szabadon használható könyvtári rekordok?

Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A könyvtári adatok kérdése újra felkapott téma lett szakmai berkekben. Már nem csak a katalógizálók foglalkoznak vele, hiszen legalább olyan fontos kérdés lett, mint például a nyílt hozzáférés mozgalom.

A könyvtári adatok problémakörének kereskedelmi, ideológiai és politikai aspektusa van. Kereskedelmi szempontból nézve megjelent a könyvtári adatok piaca, amelyen könyvtárak és könyvkereskedők adják-veszik a rekordokat. Ideológiai kérdés, hiszen egyre több szereplő hiszi, hogy ezeknek az adatoknak szabadon hozzáférhetőnek kellene lenniük, ami az új webes technológiák segítségével támogatná a könyvtári rekordok innovatív felhasználását. Politikai szempontból ezek nyilvános adatok, s a nyilvános adatok szabad elérésére számos kormányzati szintű szabályozás született (*Data.gov* az Egyesült Államokban, *Data.gov.uk*, *Mashup Australia* stb.).

A szemantikus web kezdeményezés egyik következménye, hogy a rekordok előállítója elveszíti az ellenőrzést saját adatai fölött, megengedi azok keverését, új kontextusokban való felhasználását.

A könyvtári rekordokat leginkább a nemzeti könyvtárak szolgáltatják, azonban vannak újabb szereplők is ezen a területen. Ezek közül hármat

lehet kiemelni. Az *Open Library* projekt célja egy ingyenes, online világcatalógus megteremtése, segítve ezzel másokat is saját katalógusuk építésében. A *Biblos.net* egy ingyenes katalógizáló szolgáltatás, amely jelenleg 30 millió rekordot tartalmaz. Ezzel a legnagyobb könyvtári rekordokat tartalmazó tárhely. A *LibraryThing* oldalon saját katalógust és könyvgyűjteményt lehet megosztani másokkal. Ez tehát az egyéneket célozza, nem a könyvtárakat. Jelenleg 920 ezer felhasználója van, és összesen 45 millió rekordot tartalmaz.

Szerzői jogi értelemben három fontos körülményt kell figyelembe venni. 1. Az egyes könyvtári rekordokat nem védi a szerzői jog, csak a teljes rekordgyűjteményeket, mivel abban már érvényesülhet az egyediség. 2. Az adatbázis előállítóját szintén védi a szerzői jog, amennyiben tudja bizonyítani, hogy jelentős erőfeszítéseket tett annak elkészítésére és fenntartására. 3. A könyvtárak által előállított rekordok nyilvános adatok, így szabadon újrafelhasználhatók. Ez csak akkor nem érvényes, ha az adatok külső forrásból származnak.

Az OCLC-ből nyert adatok használatát egészen 2010 júliusáig egy 1987-es ajánlás határozta meg. A sok vitát kavarázó új irányelvek első tervezete 2008-ban jelent meg. A 2010. augusztus elsején életbe lépett új irányelvekben több szempontból is új megközelítést alkalmaznak. Ez nem jogi dokumentum, csak egy szabályzat a bevált gyakorlatok alapján. Elsősorban a tagok lehetőségeire és jogaira koncentrál, és kevésbé a szolgáltatások részletezésére és a korlátozásokra. Az új irányelv bátorítja a WorldCat bibliográfiai adatainak és szolgáltatásainak használatát, támogatva ezzel az innovációt és egyensúlyt teremtve a nyitottság és a kötöttségek között. A WorldCat-et inkább a tagságból származó előnynek fogja fel és nem közjónak.

Az új OCLC irányelv nagy előrelépést jelent, mivel egyensúlyt teremt a rekordok szabad megosztása és a WorldCat gazdasági életképességét biztosító korlátok között. A jövőt nehéz előre látni, ugyanakkor jó esély van rá, hogy a szabad hozzáférés mozgalom megnyeri a könyvtá-

ri adatokért folyó harcot, hiszen a legnagyobb metaadat-előállítók, a nemzeti könyvtárak ebbe az irányba mozdulnak.

(Tóth Máté)

159/2011

BROWN-SICA, Margaret – BEALL, Jeffrey – McHALE, Nina: Next-generation library catalogs and the problem of slow response time. – Bibliogr. *In:* Information technology and libraries. – 29. (2010) 4., p. 214-223.

Új generációs könyvtári katalógusok és a lassú válaszidő problémája

Felmérés; Információtechnológia; Online katalógus

A tanulmányban meghatározott válaszidő azt az időt jelenti, amely az egy weboldalt alkotó összes fájl számára ahhoz szükséges, hogy a webszerverről az interneten keresztül a használó böngészőjébe jusson. A cikkben a szerzők a válaszidőt ugyanarra a kérdésre öt különböző könyvtári katalógus által adott „válasz” alapján vizsgálták, ezekből az egyik új generációs katalógus volt. A szerzők értelmezik az elfogadható válaszidő fogalmát, és vizsgálják, mennyire befolyásolja ez a keresési folyamatot. Azt javasolják, hogy a könyvtárosok és a szolgáltatók dolgozzanak ki irányadó értékeket az elfogadható válaszidőre, és alkalmazzák a szoftverek kiválasztása és fejlesztése során.

(Autoref.)

160/2011

MEAGHER, Elizabeth S. – BROWN, Christopher C.: Turned loose in the OPAC : URL selection, addition, and management process. – Bibliogr. *In:* Library hi tech. – 28. (2010) 3., p. 360-376.

URL-ek megjelenítése az OPAC-ban

Dokumentumazonosítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Online katalógus

A cikk azt a döntéshozatali folyamatot vizsgálja, melynek eredményeképpen MARC-rekordokhoz szabad elérésű tartalomra mutató linkeket kapcsolnak. Az esettanulmány a University of Denver, Penrose Library-ben készült. Az URL-követő rendszer bevezetése, egy inkább proaktív mint reaktív URL-kezeléssel kombinálva, kisebb hibaszázalékot eredményezett a hivatkozások követésénél. A cikk vizsgálja az URL-kezelés folyamatait, a munkatársakat érintő változásokat és a szakirodalomban máshol nem tárgyalt hibalehetőségeket. A szabad hozzáférésű források katalogizálásának kezdeti eldöntésétől a többszörösről egyetlen rekordra való áttérésen, a csoportos feltöltésen és az URL-kezelés szervezeti egységeken átívelő oktatásán, valamint a hibáüzenetek listás célba juttatásán és a hivatkozások nyomon követésén keresztül a Penrose Library mára szerény idő- és munkaigénnyel képes katalógusában karbantartani a hatalmas mennyiségű (százvezreken mérhető) URL-t.

(Autoref.)

161/2011

THOMAS, Bob – BUCK, Stefanie: OCLC's WorldCat Local versus Ill's WebPAC : which interface is better at supporting common user tasks?. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 28. (2010) 4., p. 648-671.

WorldCat Local kontra WebPAC. Melyik interfész támogatja jobban a gyakori felhasználói műveleteket?

Egyetemi könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Felmérés; Központi katalógus -online; Online katalógus

A cikk a Western Washington University használhatósági vizsgálatának eredményeit tárgyalja, amely azt elemezte, hogy vajon a használók ugyanolyan sikeresen boldogulnak-e a *WorldCat Local*-lel mint a könyvtár jelenlegi katalógu-

sával, az Innovative Interfaces *WebPAC* nevű termékével.

A vizsgálatot végző csoport olyan tesztet dolgozott ki, amely a könyvtári katalógusok gyakran használt funkcióin alapul. A vizsgálat során 24 eltérő tapasztalattal rendelkező résztvevőt kértek fel, hogy teszteljék 20 normál katalógus funkciót mind a WebPAC-ben, mind a WorldCat Local-ben. A WorldCat Local interfész egy tesztverzió volt, amely a Western Washington University, az Orbis Cascade Alliance konzorcium és a WorldCat-ben szereplő minden könyvtár állományát tükrözte.

Az eredmények azt mutatják, hogy bár voltak olyan feladatok, melyeket a használók sikeresebben oldottak meg a WorldCat Local segítségével, mint a WebPAC-vel, akadt példa ennek ellenkezőjére is. A WorldCat Local az új generációs interfészek egyik példája, melynek bevezetését számos felsőoktatási intézményben fontolgatják. A cikk az alkalmazás erősségeit és gyengeségeit tárgyalja.

(Autoref.)

Információkeresés

162/2011

AVDIC, Anders – EKLUND, Anders: Searching reference databases : what students experience and what teachers believe that students experience. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 4., p. 224-235.

Keresés tájékoztatási adatbázisokban: mit tapasztalnak az egyetemi hallgatók, és mit gondolnak tanáraik ezekről a tapasztalatokról

Adatbázis; Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások

Az internet a diákok számára lehetővé teszi, hogy tömegtelen mennyiségű és minőségi információhoz jussanak egy-egy dolgozat megírásakor. Az

eddig vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy alig használják a tájékoztatósi adatbázisokat, és a diákok dolgozatainak a minősége gyakran várakozáson aluli. A tanulmány célja kettős: (1) leírni azokat a problémákat, melyekkel a diákok szembesülnek, amikor az egyetem tájékoztatósi adatbázisában információkat keresnek, és (2) összehasonlítani a keresés problémáit a diákok és tanáraik szemszögéből. A szerzők kutatásuk alapjául a UTAUT modellt (*Unified Theory of Acceptance and Use of Technology*) használták. Online felmérést végeztek, melyben az Örebroi Egyetem (Svédország) 150 diákja vett részt. Az eredményeket a medián-értékek összehasonlításával elemezték. Az eredmények azt mutatják, hogy a diákoknak leginkább az elvárt erőfeszítéssel (effort expectancy, azaz mennyire könnyű használni az adott rendszert) volt problémájuk. A két csoport közötti különbség az elvárt erőfeszítés és a diák keresésbeli türelme kategóriában a legszignifikánsabb. A tanárok pesszimistábbak a diákok információkeresési képességét illetően, mint maguk a diákok.

(Autoref.)

163/2011

KARHULA, Päivikki: Muuttuva tiedonhaun ympäristö
In: Signum. – (2009) 6., p. 3.

Az információkeresés új modellje kihívás a könyvtári szolgáltatások számára is

Gépi információkeresés; Használó; Számítógéphálózat

Az információkeresési szokások megváltozása egyre sürgetőbb gondot jelent a könyvtárügy szempontjából is.

A Google és az internetes közösségi hálók jelentették az első kihívást a felhasználók tömeges elérési lehetőségével. Ez természetesen hatással volt/van a könyvtárak hagyományos keresési módszereire, szolgáltatásaira, amelyeket a könyvtárak az eddigi gyakorlatnak megfelelően nyújtottak a könyvtárhasználók számára. Ez

az új helyzet azonban nemcsak a felhasználói oldalt érinti, hanem a döntéshozókat is foglalkoztatja. A kérdés az, hogyan tud a könyvtár az információkeresésben fennmaradni a „világtérképen”, ha az új nemzedék kiindulópontként az információszerzésben a Google-t, ill. a számos közösségi hálót használja.

Az információkeresés hagyományos modellje változóban van annak „intézményesülése” miatt is, mely az utóbbi években ment végbe az említett keresőcégeknél. A kifejlesztett új keresési technológiák és személyre szabott szolgáltatások célja, hogy mélyebbre hatoljanak a felhasználói tartalmakat, kapcsolatokat, esetleges várható szándékokat illetően. Jól látszik az információszerzésben mutatkozó új, közvetlen stílus is. A felhasználó profiljának, kapcsolatrendszerének nyomon követése automatikusan ugyan, de megtörténik, pl. a rendelkezésre álló háttér-információk alapján, a keresés „eseménytörténetéből”, a navigálási szokásokból, a szolgáltatások és tevékenységek használatából, a felhasználó érdeklődési köréből, a közösségi hálókön való megjelenés pedig óriási lehetőség az adatgyűjtési szempontból.

Az információkeresés változásának másik nem kevésbé fontos oldala a keresési eredmények regisztrálása, analízisa, feldolgozása. Ezt jól szemlélteti, amikor egy kereséshez nem csupán belső linkek, hanem a témához kapcsolódó külső források is megjelennek. Egy kiadványhoz kapcsolódó keresés ötödik helyén például már megtalálható egy kapcsolódó link a kiadvánnyal kapcsolatos értékelésről is.

A tartalmakat természetesen lehet, sőt könnyebb kiértékelni tömegszerűen. A keresett tartalmakat így is a legkülönbözőbb szempontok alapján fogják analízálni, csoportosítani. Megnézhetik, milyen gyakori a téma felvetése, milyen gyakran osztották meg egymással az információt a felhasználók stb. Mint többlétszolgáltatás korábban is volt hasonló az intranet korában, de automatizáltan, tervezetten ezt a fajta speciális tevékenységet a nagy keresőszolgáltatók és az internetes közösségi hálók fejlesztették tovább.

Az is jellemző újdonság a közösségi oldalakon, hogy maguk a felhasználók is megpróbálják az információcserét a maguk szempontjai szerint befolyásolni. Általában az információkat értékelik, megjelölik a legjobbnak ítélt hírforrást, továbbá maguk is információkat gyűjtenek a közérthető és gyors tájékoztatás érdekében. A gyűjtött információkat megosztják más felhasználókkal, saját adatbázist is üzemeltethetnek. Az információkeresés folyamatosan megújuló automatizációja, működési modelljének gyökeres megváltozása a könyvtári szakemberek elé is elkerülhetetlenül új követelményeket támaszt. Át kell gondolni a keresési módszerek új lehetőségeit a könyvtárak szempontjából. Egyre inkább az együttműködést és a már meglévő közös tapasztalatokat, tudást kell majd előtérbe helyezni a jövőben.

(Kránitcz Lászlóné)

Olaszország, tájékoztató munka

164/2011

BOSANČIĆ, Boris: A blueprint for building online reference knowledge bases. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 50. (2010) 2., p. 152-161.

Hogyan építsünk online tájékoztatói tudásbázisokat?

Adatbázis; Megőrzés; Online üzemmód; Referenz

Az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem információtudományi tanszékének munkatársa cikkében annak a folyamatnak a megértéséhez nyújt elméleti keretet, ahogy az online tájékoztatás tranzakcióiból generálják és tárolják az ismereteket. A tanulmány által használt terminológiát a tudományos szakirodalom még nem dolgozta ki kellően, így a cikk az „online reference knowledge base” (ORKB), az *online tájékoztatói tudásbázis (OTTB)* kifejezést használja az online tájékoztatás során keletkezett

ismeretek tárolóhelyének a megnevezésére. Az OTTB-k jelenlegi szerepének újraértékelése mellett – az online tájékoztatásban érdekelt szakértők és gyakorlati szakemberek megkérdezése révén – megpróbálja a szerző felvázolni az online tájékoztatói tudásbázisok jövőbeli alakulásának alapelveit és vezérfonalát. (A tanulmány teljes szövege megtalálható a <http://www.rusq.org/2010/12/29/a-blueprint-for-building-online-reference-knowledge-bases/#more-983> címen.)

(Autoref. alapján)

165/2011

PARK, Jung-ran – LI, Guisu – BURGER, Amy: Opening and closing rituals of the virtual reference service of the Internet Public Library. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 6., p. 807-823.

Az Internet Public Library virtuális referenz szolgáltatásának udvariassági formulái

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Referenz; Számítógép-hálózat

A tanulmány a kezdő és záró kommunikációs formulákat vizsgálja az Internet Public Library (IPL) e-mailes referenz szolgáltatásában. Mintegy 400, a használók kérdéseit és az IPL könyvtárosok válaszait tartalmazó referenz interjú átiratát elemezték. A nyitó és záró formulák vizsgálata feltárja, hogyan hoznak létre az IPL könyvtárosok és a használók társadalmi teret, azaz, hogyan kommunikálják interperszonális és érzelmi beállítottságukat az információ keresése ill. nyújtása közben.

Az adatok elemzése a verbális és strukturális udvariassági jellemzők megszokott mintáit mutatta az e-mailes társalgás nyitó és záró elemeiben. Az olyan nyelvi elemek, mint az üdvözlés és a köszönetnyilvánítás 100%-os gyakorisággal szerepeltek a vizsgált átiratokban. A záró formulák 95%-ában fordult elő köszönetnyilvánítás és további szolgáltatások felajánlása. Ezzel ellentétben a nyitó formulákban ritkán fordul elő személyes kapcsolatra utaló jel, például a használó keresztnéven való megszólítása (26%).

A személyesség hiánya a záró formulákra is jellemző: a könyvtárosok nevét tartalmazó elköszönés a levélzárásoknak csak nyolc százalékában szerepel.

A különböző udvariassági taktikák alkalmazása a nyitó és záró formulákban a könyvtárosok figyelmét és törődését jelzik a használó igényei, érdeklődési köre és kívánságai iránt. Az ilyen fajta kommunikációs kompetencia szűkíti a társadalmi távolságot, és közeli interperszonális teret hoz létre az interakcióhoz; mindez pedig javítja a referenz szolgáltatás általános minőségét. A kutatási eredmények arra is utalnak, hogy a keresztnevek gyakoribb használata csökkenti a társadalmi távolságot a könyvtáros és a használó között, ami nagyobb szolidaritást és közelséget teremt.

A tanulmány új megközelítésben tárgyalja a nyelvi udvariasság és különösen a megszólítási módok jelentőségét azzal a céllal, hogy olyan hatásos nyitó és záró formulák jöjjenek létre, amelyek hozzájárulnak a virtuális referenz szolgáltatások fejlődéséhez.

(Autoref.)

Lásd még 179

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

166/2011

KAFKOVA, Pavlina – BORNOVA, Hana: Interlending policy and OCLC strategy in the National Library of the Czech Republic **In:** Interlending & document supply. – 38. (2010) 4., p. 223-225.

Könyvtárközi kölcsönzés és OCLC-vel való együttműködés a Cseh Nemzeti Könyvtárban

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Központi katalógus -online; Nemzeti könyvtár

Az OCLC a Cseh Nemzeti Könyvtár könyvtárközi kölcsönzésének elválaszthatatlan és lényegi

részévé vált. A 2001 júniusában hozott 257. törvény értelmében a könyvtárnak kell az alapvető dokumentumellátási szabványokat és ajánlásokat kidolgoznia. A 14 regionális könyvtár szakmai tanácsadást végez, tájékoztatást és képzést nyújt, kutatási-módszertani feladatokat lát el, és segítséget nyújt az új technológiák meghonosításában. A törvény értelmében minden dokumentumot ingyenesen kell a használók rendelkezésére bocsátani, de a másolatokért fizetni kell. A másolatokat többnyire nyomtatott formában használják, mivel az elektronikus másolatok küldése csak speciális szabályok mellett engedélyezett. (A DILIA nevű szerzői jogvédő iroda és a nemzeti könyvtár közötti megállapodás szerint szerzői jogdíjat kell fizetni a dokumentumellátó rendszer keretében küldött minden tranzakció után.) Ezenkívül a végfelhasználónak egy megállapodást kell aláírnia, és rendelkeznie kell egy használói azonosítóval is a dokumentumellátó rendszerben. Az egyes folyóiratcikkekért és a könyvekből kimásolt anyagért 25 oldalig nem kell fizetni, amennyiben a felhasználás személyes jellegű.

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás legnagyobb központjai: az eDDO (ezt a nemzeti könyvtár fejlesztette ki), a VPK (az Országos Műszaki Könyvtár fejlesztése), valamint az e-PK (az Országos Pedagógiai Könyvtár rendszere). A DILIA jelenleg nem engedélyezi a külföldi felhasználóknak való elektronikus másolatküldést, de ez a hozzáállás remélhetőleg változni fog.

A cseh könyvtárak állományát a közös katalógus (UIG), valamint az EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek) tárja fel. A kérések általában e-mailek formájában futnak be, de minden egyéb forma is használható. A könyvtárak közötti szolgáltatások elszámolása előfizetési díjak, készpénzben vagy postai átutalás formájában történik. Mindegyik könyvtárnak lelehelhelykódja van (3 betű és 3 számjegy), és ezt a cseh könyvtárak adatbázisa tartja nyilván.

A nemzetközi dokumentumkölcsönzés hat központi feladata: a nemzeti könyvtár, az Országos Műszaki Könyvtár, az Országos Orvostudomá-

nyi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, továbbá az általános gyűjtőkörű Morva Könyvtár és az Olomouci (Olmützi) Tudományos Könyvtár. Mindegyikük használja az IFLA voucher rendszerét, de más formában is elfogad befizetéseket. A nemzeti könyvtár ezenkívül részt vesz az OCLC IFM (*ILL Free Management*) programjában. A többi csehországi könyvtár (deviza- és a vámproblémák miatt) nem tud csatlakozni.

A nemzeti könyvtár lehetővé teszi a csehországi könyvtáraknak és egyéneknek is, hogy elektronikus úton nemzetközi kölcsönzési kérést nyújtsanak be, és csak a kielégített kérésekért kell fizetni. A kért dokumentumot a használók először a hazai adattárakban ellenőrzik, a kéréseknek pontos bibliográfiai adatokat kell tartalmazniuk. A kérés feldolgozásának maximális ideje 3 hónap, de a legtöbb fénymásolat néhány nap alatt, a kölcsönzött dokumentum pedig két héten belül megérkezik. Ez főleg a külföldi partnerek (SUBITO, BIBSYS, a British Library és az OCLC) gyors szolgáltatásának köszönhető. A nemzeti könyvtár jó nemzetközi kapcsolatainak hála a kérések 90%-át ki tudják elégíteni. A fizetés két legelterjedtebb formája: az IFLA-voucher és a használói számla.

A külföldi könyvtárak az említett hat központtól rendelhetnek dokumentumokat (ehhez felhasználhatják a közös katalógust és a könyvtári weboldalakat). A nemzeti könyvtár elektronikus katalógusa a karlsruhei KVK portálján, valamint az OCLC *WorldCat*-en keresztül is elérhető. Az UAP értelmében a nemzeti könyvtár felelős a cseh kiadványok elérhetőségéért, és mivel saját állománya a kötelezpéldányokra épül, gyakran a más hazai könyvtárak állományában található dokumentumok kölcsönzésében játszik közvetítő szerepet.

Az 1990-es évek végétől a Cseh Nemzeti Könyvtár az OCLC *WorldCat* számára is szolgáltat rekordokat, 2000-től használja a *FirstSearch* rendszert (más csehországi tudományos könyvtárakkal közös konzorciumban), s nem sokkal később már – egyetlen csehországi könyvtárként – az ILL modult is megvásárolta. Azóta a kielégített könyvtárközi kérések száma emelke-

dett. Az OCLC IFM programban való részvétel révén csökkent az OCLC-megrendelések ára. 2005 óta a nemzeti könyvtár aktív dokumentumszolgáltatóvá vált, és a külföldi könyvtárakból történő kölcsönzési kérések száma csaknem megduplázódott.

A Cseh Nemzeti Könyvtár nem kölcsönözheti ki a saját kötelezpéldányait (2 példánynak mindig benn kell maradnia). Ha nincs több példány, a kérést más hazai könyvtár dokumentumainak át-kölcsönzése révén elégítik ki (ezekért a nemzeti könyvtár garanciát vállal).

Az OCLC láthatóan javította a cseh dokumentumellátó rendszer teljesítményét. Remélhetően más csehországi könyvtárak is csatlakoznak majd hozzá.

(Mándy Gábor)

Lásd még 144, 149

Tájékoztatói eszközök

167/2011

FABIAN, Claudia: Anreicherung, Ausbau und internationale Vernetzung : zur Fortführung des Verzeichnisses der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16). – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 6., p. 321-332.

Res. angol nyelven

A német nyelvterületen megjelent 16. századi nyomtatványok jegyzékének (VD 16) folytatásáról

Adatbázis; Digitalizálás; Gépi dokumentumleírás; Nemzeti bibliográfia; Régi és ritka könyvek; Retrospektív bibliográfia

A cikk a VD 16 elnevezésű retrospektív német nemzeti bibliográfiát hasonlítja össze hasonló európai vállalkozásokkal. Az adatbázis tartalmának és szerkesztési elveinek bemutatása után a

szerző újabb bibliográfiai rekordok feltöltésére és a VD 16-os tételszámok általános azonosítóként való használatára szólít fel. Kiemeli, mennyire meghatározó szerepet játszanak a VD 16-on alapuló digitalizálási programok. Bemutatja a Bajor Állami Könyvtárban a VD 16 alapján folyó digitalizálás katalogizálási aspektusait és ezek hatását a digitális másolatokról való tájékozódásban. A VD 16 révén megvalósul a német nyelvterületen a 16. században megjelent nyomtatványok koordinált digitalizálása.

(Autoref.)

Lásd még 164

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

168/2011

HARDING, Anne: Supporting children and young people with special educational needs **In:** Library + information update. – (2010) dec., p. 47-49.

Tanulási zavarokkal küszködő gyermekek és fiatalok a könyvtárban

Gyermek és ifjúsági olvasók; Hátrányos helyzetű olvasók; Kommunikáció -használókkal

A gyerekek és fiatalok mintegy 20 %-a szenved valamilyen tanulási zavarban. Rajtuk a brit törvények (*Disability Discrimination Act*, ill. *Equality Act*) szerint a könyvtárnak is segítenie kell. A brit népesség 10%-a diszlexiás, közülük 4% súlyosan. Különleges segítség nélkül a könyvtárak szolgáltatásait sem tudják megfelelően használni (többek között a Dewey-féle osztályozási rendszert sem.)

A digitális, a mobil és a segítségnyújtásra alkalmas egyéb technológiák alapvető jelentőségük a számukra. A képernyőt sokan kényelmesebben tudják olvasni, mint a nyomtatott oldalt. Előnyös, ha az ilyen gyerekek meg tudják változ-

tatni a háttérszíneket, s a szokásosnál nagyobb billentyűket tartalmazó konzolt is könnyebben tudják kezelni. Az e-könyvek, hangos könyvek vagy a nyomtatott könyvek közül a szellősebb tipográfiájúak az alkalmasak (nagyobb gyerekeknek szánt olvasmányok, a kisebb gyerekek-nél megszokott kivitelben).

Az ilyen gyerekekkel való kommunikációnak mentesnek kell lennie a szakzsargonról, és ügyelni kell az egyértelműségeire anélkül, hogy lekezelnénk őket. A több érzékszerv egyidejű használata (pl. egy bábelőadás során) segít a megértésben. Az egyéni sajátosságokat figyelembe kell venni (pl. az autista gyerekek egy rendezvénysorozaton mindig ugyanarra a helyre szeretnek ülni).

A könyvtári környezet is sokat számít: egy zsúfolt könyvtárban sokkal nehezebb eligazodni. Fontos a nyugodt, csendes légkör is (emlékezünk erre a tanulást segítő csoportok, a házifeladat-megoldó klubok szervezésekor).

A legjobb, ha ezt a tevékenységet holisztikusan közelítjük meg, együttműködésben a tanulást segítő helyi szervezetekkel. A Leedsi Könyvtár és Információs Szolgálat 2009-ben elnyerte a *Libraries Change Lives* (a könyvtárak megváltoztatják az életünket) díjat az autista gyerekekkel rendelkező családok számára kidolgozott *Across the Board* projekttel. A szülőkkel és az autizmus-szakértőkkel folytatott szoros együttműködés eredményeként javult a szoftverellátás (pl. a Boardmaker nevű tábla- és feliratrendszert), ez javította a kommunikációt. Kentben a könyvtári szolgálat egy átfogó diszlexia-barát megközelítést fejlesztett ki, egy helyi diszlexiacsoporttal együttműködve. Az AbilityNet szoftver rajta van minden nyilvános és munkahelyi számítógépen, a diszlexiásoknak nem számítanak fel késedelmi díjat, és a hangos könyveket is ingyen kölcsönözhetik ki. Mindegyik kerületben diszlexia-barát gyűjteményeket, valamint speciális állománnyal házifeladat-megoldó klubokat hoztak létre.

A speciális tanulási problémákkal való foglalkozás a könyvtári személyzetben is félelmeket okozhat. A szülőktől és a gyerekekkel foglal-

kozó szakemberektől a gyerekek igényeit illetően minden szükséges tájékoztatást és támogatást megkapnak (ezt megmutatta az Across the Board projekt). Az iskolai könyvtárosok kapcsolatba léphetnek a speciális tanulási igényű gyerekekkel foglalkozó koordinátorral, aki segítséget adhat a megfelelő erőforrások, az egyes csoportok közötti differenciálás tekintetében. Az olyan szervezetek, mint a Mencap, a Brit Diszlexia-szövetség, a Dyslexic.com és az AbilityNet hasznos online tájékoztatással szol-

gálnak. A szakemberek képzése rendkívül fontos. A CILIP (Chartered Institute of Library and Information Professionals) keretében a szerző is tart ilyen tanfolyamot.

A tanulási problémákkal küzdő gyerekek számára a könyvtár – minden nehézség ellenére – kedvenc tartózkodási hely, amely biztonságot nyújt.

(Mándy Gábor)

Lásd még 179

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Könyvtárudományi tájékoztatás

169/2011

RUPPELT, Georg: Hundert Mal ediert : die Sonderbände der Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie feiern ein großes Jubiläum **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 6., p. 307-320.

Res. angol nyelven

A Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie c. folyóirat monográfia-sorozatáról

Időszaki kiadvány -könyvtári

A cikk áttekintést nyújt a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* c. folyóirat „különszámaként” (amelyeket először *Sonderhefte*eknek, majd 2005 óta *Sonderbände*eknek neveztek) a Klostermann kiadónál (Frankfurt am Main) megjelent kötetekről. Az első ilyen kötetet 1963-ban adták ki, amely a középkori és későbbi kéziratok katalógizálásával foglalkozott. A 2010 nyarán megjelent 100. kötet egy gyűjtőkről és könyvtárakról rendezett hamburgi

konferencia előadásait tartalmazta. A sorozatot aktuális, tömör információk közlésére szánták a német- és más országbeli könyvtári elmélet és gyakorlat kérdéseiről. Sok kötet kézi- vagy tankönyv jellegű. Egészében véve ezek a kiadványok jól tükrözik a könyvtárügy fejlődését a 20. század utolsó harmadában és a 21. század első évtizedében. Ez különösen érvényes az 1973 és 2008 között megjelent kötetekre, amelyek az éves német könyvtári konferenciák anyagát teszik közzé. 1993-tól 2004-ig Jüring Hering volt a sorozat szerkesztője, 2005 óta pedig a tanulmány írója, Georg Ruppelt.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 145, 190

Oktatás információellátása

Lásd 170

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

170/2011

LOCKERBY, Robin – STILLWELL, Barbara: Retooling library services for online students in tough economic times. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 50. (2010) 7/8., p. 779-788.

A könyvtári szolgáltatások átszervezése az online hallgatók számára nehéz gazdasági helyzetben

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Munkaszervezés; Oktatás információellátása; Referenzs; Távoktatás

Részből a gazdasági körülmények, részben a technikai fejlődés azt eredményezte, hogy egyre többen választják az online oktatási formákat. A *San Diego-i National University*-ben tíz év alatt ezerről 14 500-ra nőtt az online hallgatók száma, és ma már az összlétszám 65%-át teszik ki. Ez a tendencia országszerte érezhető, és folytatódni fog. A Chronicle Research Services 2009-es prognózisa szerint 2020-ra a hallgatók 60%-a fog otthonról tanulni. Ez megváltoztatja a felsőoktatási intézmény struktúráját is: meg fog szűnni a korábbi, tanszékekhez rendelt könyvtári rendszer. Az online tájékoztatás, az online könyvek és folyóiratok gyors növekedése a szolgáltatást megkönnyíti, de az online programok sokkal többet jelentenek, mint az e-könyvek és teljes szövegű folyóiratcikk-adatbázisok gyűjtése. A megközelítés könnyebbé, a weboldalak tervezése, a távtájékoztató és távoktatás az online képzésben részt vevők támogatása szempontjából kritikus könyvtári szolgáltatás-sokká válnak.

A National University-t 1971-ben alapították. A főbb gyorsforgalmú utak közelében tanulási

központokat (*Academic Learning Center*) hoztak létre, és ezek hamarosan az egész államban elterjedtek. Központi campus nem létezett, a központi könyvtár San Diegóban működött, de minden tanulási központban létesültek kisebb könyvtárak, „tanulósobák”.

2000 vízválasztó volt az egyetemi könyvtár számára: új épületbe költözött, létrehozta az első e-könyv gyűjteményét, belevetették magukat az online teljes szövegű adatbázisok világába. A regionális könyvtárak anyagát San Diegóban összpontosították, és helyettük virtuális könyvtárak létesültek, amelyek használatához egy-egy szakképzett könyvtáros nyújtott segítséget. Ennek az új modellnek gazdaságilag is volt értelme: nemcsak a duplumokról mondhattak le, de nagyobb választékot nyújthattak, és naprakészen tarthatták az állományt.

2000-től 2009-ig lényegesen nőtt az egyetem által ajánlott online kurzusok és programok száma. 2006-ban a könyvtárosok, az oktatók és egy külső szakértői csoport áttekintették a helyzetet, és új stratégiát ajánlottak (*Fast Forward*), ez az elérhetőséget és a használat megkönnyítését szorgalmazta. A könyvtárvezetés elhatározta, hogy bezárja a regionális tanulási központokat, finomítja az oktatásban és tájékoztatásban részt vevő könyvtárosok szerepét, létrehoz egy multimédia-részleget az online oktatás támogatására, valamint megjavítja a könyvtár internetes jelenlétét.

A javasolt átszervezés során SWOT-elemzéssel mutatták ki az új struktúra erősségeit (egységes referenz megközelítés, több könyvtáros szűkebb feladatokkal, a szakismeretek és készségek továbbfejlesztésének lehetősége, az új részlegbe áthelyezett könyvtárosok megtartották ügyeleti beosztásukat és tájékoztatói tevékenységüket), gyengeségeit (a tájékoztató könyvtárosoktól elvették a könyvtárhasználati oktatást, mivel az átkerült az új multimédia részleghez), a lehetőségeit (ez nem változott: a növekvő online

hallgatói népszerűség), illetve veszélyeit (stagnálás, ill. visszaesés a kölcsönzésben, olvasói létszámban, a tájékoztatási és könyvtárhasználati adatokban).

Az újonnan létrehozott multimédia-részleg online könyvtárhasználati útmutatókat és egyéb oktatási anyagokat készít. A tájékoztató könyvtárosok többet foglalkozhatnak szakterületük állományfejlesztésével. Kísérleteztek egy azonnali üzenő rendszerrel is, de a minimális hallgatói részvétel miatt 3 hónap után leálltak vele. Az átszervezés óta kétszer is változott a tájékoztató szolgálat vezetése, a tanszéki összekötők újabb és újabb feladatokat kaptak az online hallgatók elérésében és az oktatókkal való együttműködésben. 2008-ban a könyvtár létrehozott egy külső kapcsolatokkal foglalkozó (outreach) könyvtárosi állást, hogy újraépítse a regionális központokkal való kapcsolatot.

Felmerült még, hogy több könyvtárosnak kellene lehetővé tenni, hogy hallgatóként is megismerkedhessen az egyes kurzusokkal (*embedded librarian*, beépített könyvtáros); az eCollege keretében olyan, a könyvtár által irányított eszmecserét kellene létrehozni, amelyhez az online hallgatók linkekkel kapcsolódhatnának, ahelyett, hogy a könyvtáros ülne be az egyes kurzusokra; az állományszervezési feladatokat át lehetne adni a feldolgozó részlegnek; hosszabb online referenz elérhetőséget lehetne biztosítani (és esetleg az egész tájékoztatást kiszervezni); a képzett referenz könyvtárosokat segédkönyvtárosokkal lehetne helyettesíteni.

(Mándy Gábor)

Lásd még 141

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 173

Személyzet

171/2011

BERNIER, Anthony: Young adult volunteering in public libraries : managerial implications. – Bibliogr. In: Library leadership & management. – 23. (2009) 3., p. 133-139.

Fiatal önkéntesek a közkönyvtárakban. A könyvtárvezetők teendői

Felmérés; Könyvtáros -társadalmi munkás; Közművelődési könyvtár; Vezetés

A fiatal önkéntesek száma egyre nő, mind az intézményekben általában, mind a könyvtárakban. Érdemes megvizsgálni, hogy mit tapasztalnak maguk a fiatalok, milyen feladatokat vállalnak ezzel összefüggésben a könyvtárosok, milyen teendők hárulnak a vezetőkre az önkéntesek munkavégzésével kapcsolatban. A cikk a kaliforniai Oakland közkönyvtári hálózata fiókönyvtáraiban szerzett tapasztalatokat elemzi olyan tényezők alapján, amelyeket a fiatalok értékelése során szemügyre szoktak venni (a részvétel intenzitása, időtartama és az ellátott feladatok köre).

A könyvtárakban sokféle munkát tudnak önkéntesekre bízni, szinte ideális színterek ahhoz, hogy értelmes tennivalókat kínáljanak. Könyvtár a legtöbb településen van, és viszonylag biztonságosak a munkafeltételek. A könyvtárosok szívesen vállalnak mentori munkát vagy felügyelik az önkéntes fiatalok tevékenységét.

A fiatal önkéntesek sok olyan funkciót el tudnak látni, amellyel a fizetett munkatársak szakmai teendőit segítik. Az az önkéntes, aki jó tapasztalatokat szerez, akár választhat a későbbiekben valamilyen, a közszolgálattal kapcsolatos szakmát is, például a könyvtárosit. Amikor a fiatalok önkéntesként színvonalas munkalehetőséghez jutnak, az egyben a közösség számára a könyvtár értékeit is demonstrálja. „Az önkéntesség nemcsak a jellemet építi ..., hanem felkeltheti a fiatalok érdeklődését is, és akár egy életcél is adhat számukra” – írta nemrég egy szerző. Ízelítő az oaklandi tapasztalatokból: a fiatal önkéntesek segítségével teljesen fellendült a

fiatalok nyári olvasási vetélkedője, másutt a tizenéves önkéntesek bevonásának köszönhetően jelentősen javultak a gyerekek nyári olvasási programjainak statisztikai adatai.

Az önkéntesek munkájának irányítása, legyenek akár milyen korúak, nagyon időigényes. Általában olyan feladatokat bízunk rájuk, amelyekre az állandó munkatársak egyébként nem tudnak elegendő időt fordítani. De amikor egy-egy könyvtár tervszerűen alkalmazza az önkénteseket, akkor a szélesebb közösség számára hasznosítható tapasztalatokat is nyer az önkéntesek alkalmazásáról.

(Hegyközi Ilona)

172/2011

REEVES, Robert K. – HAHN, Trudi Bellardo: Job advertisements for recent graduates : advising, curriculum, and job-seeking implications. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 51. (2010) 2., p. 103-119.

Friss diplomás könyvtárosoknak szóló álláshirdetések elemzése

Felmérés; Munkabér, alkalmazás; Pályakezdő könyvtáros

Az elmúlt harminc évben rengeteg álláshirdetést elemző tanulmány született, ennek ellenére állandóan újabbakra van szükség a könyvtár- és információtudományi szakma munkaerő-piaci helyzetének feltárására. A 2009 tavaszán a Marylandi Egyetemen készült tanulmány hagyományos tartomelemzési módszert alkalmazva, több mint 1000 új végzősnek szóló álláshirdetést vizsgálva azt állapította meg, hogy a legtöbb álláshely felsőoktatási könyvtárakban és levéltárakban van, az átlagfizetés az elmúlt évben nőtt, a kormányzati intézményekben a legmagasabb fizetés, az olyan személyes tulajdonságok, mint a kommunikációs készség, szolgáltatás-orientáltság, együttműködési képesség, csoportmunkára való alkalmasság a nagyon elvárt követelmények közé tartozik, és sok kezdő állás némi

munkatapasztalatot is igényel. Nagyon kevés hirdetésben kérnek második (mester szintű) diplomát. A tanulmány hasznos lehet az oktatók számára tanácsadáshoz és a tanmenet tervezéséhez, valamint a munkaerő-piacra újonnan kikerülő végzősök számára is.

(Autoref.)

Marketing, közösségkapcsolatok

173/2011

DE PASQUALE, Andrea: Esperienze di fund raising alla Biblioteca Palatina di Parma. – Bibliogr. 10 tétel In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 3., p. 239-247. Res. angol nyelven

Támogatás-szerzési tapasztalatok a pármái Palatina Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Múzeum; Public relations; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A pármái Palatina Könyvtár és a Bodoni Múzeum néhány éve – egy alkalomra szóló ötlet nyomán – komoly stratégiai aktivitásba kezdett anyagi támogatások megszerzése érdekében. 2009-ben megalakult a könyvtár és a múzeum barátainak egyesülete (*Associazione Amici della Biblioteca Palatina e del Museo Bodoniano*), mint nonprofit kulturális egyesület, azzal a céllal, hogy az intézményekben őrzött kulturális örökséget minél nagyobb körben népszerűsítse és megismertesse. Ennek érdekében az egyesület hozzájárulásokat szerez a gyűjtemények eseti vásárlásokkal való bővítéséhez; kezeli a gyűjteményekkel kapcsolatos kiadványokra, a restaurálásra, állománygyarapításra összegyűjtött pénzeszközöket; konferenciákat, előadásokat, tárlatvezetéseket szervez.

A könyvtár épületének adottságait, elegáns termeit kihasználva a legkülönbözőbb alkalmi rendezvényeket tudja fogadni (konferenciától sajtótájékoztatót át díszvacsoráig), ami nemcsak bevétellel jár, hanem lehetővé teszi az intézmény

kincseinek népszerűsítését is. A könyvtár és a múzeum a baráti egyesülettel együttműködve természetesen számos saját promóciós eseményt is szervez. Külön említést érdemel, hogy a könyvtár a világ egyik legnagyobb hebraika gyűjteményével rendelkezik, így 2009-ben széder, 2010-ben purim napot tartottak, ahol bemutatották az ünnephez kapcsolódó legértékesebb kéziratokat, és rabbik olvastak a haggadából, illetve mondták el Eszter történetét. Az egyesület kirándulásokat is szervez, amelyek szintén kapcsolatban állnak a könyvtári-múzeumi gyűjteménnyel. Mivel a pármái az egyetlen olyan olasz állami könyvtár, amely zenei részleggel rendelkezik (a pármái konzervatórium könyvtáraként is működik), és olyan kincseket őriz, mint pl. Scarlatti eredeti partitúrái, természetesen nem ritkák a hangversenyek sem.

A *fund-raising* másik módja, amikor egy kiemelt cél érdekében folyik a pénzügyi alapok gyűjtése. Ez az alkalom a könyvtár közönség előtti megnyitásának 240. évfordulója alkalmából tervezett nagyszabású kiállítás volt, melynek teljes pénzügyi lebonyolítását (az adományok begyűjtésétől a kifizetésekig) az egyesület végezte. Bevételi forrás még a pármái egyetemi kiadóval közösen elindított kiadványsorozat, amely a könyvtár legértékesebb darabjait mutatja be. A múzeum nyomdászattörténeti relikviáinak, illetve a könyvtár kéziratos könyveinek restaurálásához a *Fogadj örökbe egy betűt!* és a *Mentsünk meg egy könyvet!* elnevezésű kampányokon keresztül szereznek támogatást.

(Mohor Jenő)

174/2011

DEW, Helen: Keeping libraries in the news **In:** Library + information update. – (2010) oct., p. 56-57.

Könyvtárak a médiában

Marketing; Public relations

A Gloucestershire megyei önkormányzat ügyfélszolgálatának könyvtári és informatikai referense azokat a módokat ismerteti, amelyekkel

a romló költségvetési helyzetben is fenn lehet tartani a könyvtárak iránti média-érdeklődést. Ebben az önkormányzat média és PR-csapata játssza a főszerepet. 24 órás információs szolgálatot üzemeltetnek, hogy azonnal válaszolni tudjanak a megkeresésekre. Az önkormányzaton belül igazgatóságok vannak, és mindegyikben dolgozik egy-egy kommunikációs igazgató, ezek munkáját a szerző koordinálja. Országosan elismert PR-stratégiájuk kulcsa a médiafelelős, a kommunikációs igazgató és az ügyfélszolgálati fejlesztési vezető szoros munkakapcsolata. Rendszeresen megbeszélik, milyen potenciális híreket juttathatnak el a médiához.

A PR-csapat a megye 39 könyvtárában dolgozókat is odafigyelésre ösztönzi, hiszen gyakran alsó szinten jönnek létre a hírértékű sztorik.

A potenciális pozitív hírek forrásai a saját rendezvények (különösen iskolai szünetek idején). A hitelválság idején kidolgoztak egy „10 dolog, amivel a könyvtár megtakaríthatja az Ön pénzét” médiacsomagot, és ennek révén érdeklődést tudtak kelteni a könyvtárak iránt a recessziós témájú cikkek között. Legújabban egy helyi energiaügynökséggel működtek együtt (energiamonitorokat kölcsönözve), ez is jól beleillett a környezettudatosság és spórolás témájába, és jó sajtója volt.

A statisztikákat szeretik az újságírók – ilyen a növekvő látogatottság vagy a nyári olvasási versenyre jelentkező gyerekek száma. Ebben az évben felfedezték, hogy két fiútestvér már a verseny meghirdetése után három nappal beadta a válaszokat, erről sajtóközleményt adtak ki, amit gyorsan felkaptak a helyi újságok, és fényképpel illusztrált tudósítást jelentettek meg.

Ha nincsenek nagy események, a szokatlan sztorik a hatásosak. Ilyen volt, amikor a referensnaplót böngészve olyan megválaszolt kérdésekre bukkantak, mint pl. a 2. világháború költségei a mostani bankmentő csomag költségeivel összevetve. Az ilyen közlemények alapján a sajtóban egy kvíz is megjelent.

A megyei levéltárral jó kapcsolatokat ápolnak, közös akcióik is vannak, pl. a családtörténeti tájékoztató pult vagy a lakóházak történetével kapcsolatos rendezvények. A helyi újságok nosz-

talgia rovata is számos lehetőséget nyújt (pl. egy egész illusztrált oldalt szenteltek a megyei könyvtár megnyitásának és az azóta bekövetkezett fejleményeknek).

A helyi újságírókkal állandó kapcsolatot kell tartani, hogy szívesen jöjjenek el hozzánk, amikor szükében vannak az anyaguk. A könyvtár érdeke, hogy minél több „kis hírt” szolgáltatson, amelyek alkalmasak a vegyes tartalmú oldalak megtöltésére. A híreknek a lehető legteljesebbnek kell lenniük, hogy az újságíróknak minél kevesebbet kelljen utánajárnia, és a helyi sztorit tágabb, országos perspektívába kell helyezni). A könyvtárosok számára egy adatlap készült, hogy minden sajtóközleménnyel kapcsolatban válaszoljanak a legfontosabb kérdésekre (Mi? Ki? Hol? Miért? Hogyan?), és azt is nevezzék meg, hogy kitől lehet az eseménnyel kapcsolatban további információt kérni. Fontosak a fotók is, különösen, ha hírességek is részt vesznek az eseményen. A helyi médiatudósítások után gyakran a rendezvényről készített saját fényképeiket is eljuttatják a sajtónak, külön beszámolva az azóta történekről.

A rossz híreknek is meg lehet találni a jó oldalát. Amikor egy részleget 12 hétre be kellett zárni (tetőcsere miatt), kiemelték, hogy közben sor kerülhet az épület belsejének megújítására. Akkor is meg kell szólalni, ha a hír kifejezetten rossz (pl. leépítés vagy a szolgáltatás szükítése esetén), hogy megmagyarázhatjuk az okokat, és mert ha a saját szempontunkból kommentálhatjuk az esetet, az elveheti az élet az élesebb kritikának.

Nem minden sajtóközlemény jelenik meg. Néha jobb egy „füles”, ami után elindulhat egy riport, mintha egy teljesen megírt cikket szolgáltatnánk. A sajtóvisszhangot rendszeresen ellenőrizni kell. A lényeg: a kitartás és a lelkesedés.

(Mándy Gábor)

175/2011

SADOWSKA, Jadwiga: Na marginesie zarządzenia – promocja biblioteki. – Bibliogr. In: Bibliotekarz. – (2010) 10., p. 19-22.

Széljegyzet a vezetésről - könyvtári promóció

Kiadói tevékenység -könyvtárban; Könyvtárpropaganda; Marketing; Public relations; Vezetés

A szervezeti kultúrával és menedzsmenttel foglalkozók gyakran hangsúlyozzák, hogy a könyvtáraknak mindent el kell követniük, hogy jelen legyenek a köztudatban, valamint gondoskodniuk kell arról, hogy tartós pozitív kép alakuljon ki róluk az emberekben. Mindehhez megfelelő promóciós és marketingtevékenységre van szükség. A könyvtárakat nem a társadalom által gyakorolt kegy, valamiféle filantrópia tartja fenn, hanem a társadalom, azaz az állami és önkormányzati struktúrák által meghatározott hosszú távú, stratégiai célokból eredő, jól felfogott közös érdek, avagy kötelesség. A könyvtár jövőjének záloga az intézmény elismertsége a helyi környezet által. A könyvtárnak maga köré kell gyűjtenie mindazokat, akik érdeklődnek a társadalmi kérdések, a kultúra és az oktatás ügye iránt.

A promóciós tevékenységnek tehát egy olyan támogatói kört kell létrehoznia, amelynek alapvető meggyőződése, hogy a könyvtár lényegi fontossággal bír a kultúra és az oktatás szempontjából. A megszólítani szándékozottak köre alapján a promóció minimum három különböző területen valósulhat meg. Az első a könyvtár belső köre, amikor is a promóciós tevékenység a könyvtár, illetve a könyvtár anyaintézménye (pl. felsőoktatási intézmény, iskola) munkavállalóira irányul. A második a könyvtári környezet, amely általános értelemben a társintézmények teljes körét jelenti, szűkebb értelemben pedig az azonos típusú intézményeket. A harmadik terület a társadalmi környezet, elsősorban országos, de bizonyos fokig nemzetközi viszonylatban.

A könyvtárak elsősorban kulturális intézményként, a könyvhöz vagy az olvasáshoz közvetlen vagy közvetett módon kapcsolódó rendezvények (író-olvasó találkozók, kiállítások stb.) szervezésével propagálják magukat, és csupán nagyon kicsiny mértékben könyvtárként, gyűjteményükön és szolgáltatásaikon keresztül, utóbbiak mi-

nél szélesebb körű megismertetésére fektetve a hangsúlyt.

A *befelé* irányuló, a könyvtári dolgozókat célzó promóció legfőbb eszköze a verbális kommunikáció, a munkatársak szóbeli tájékoztatása a könyvtár stratégiai és éppen megvalósítás alatt álló, rövid távú terveiről. A tájékoztatás persze folyhat nyomtatott vagy elektronikus hírlevelek formájában. A szerző ide sorolja még a nyugdíjas kollégákkal való találkozókat, a dolgozók gyermekei számára szervezett Mikulás-ünnepségeket. A belső promóció célja, hogy a munkatársakat büszkeséggel töltsse el a könyvtárban végzett munka, s így a külső környezet felé irányuló promóció legmegbízhatóbb letéteményesévé váljanak.

A *külső környezetet* célzó marketingtevékenység a szerző szerint nagyobb jelentőséggel bír, ugyanakkor ehhez képest kissé elhanyagolt terület. Legfőbb eszközei egyike a könyvtár tudományos tevékenységéhez kapcsolódó, az ott folyó minőségi szakmai munkát dokumentáló és a külső környezet számára hírül adó kiadói tevékenység. Ebben is, akár a nívós kiállítások, jeles személyiségeket vendégül látó rendezvények szervezésében a nagyobb könyvtárak előnyösebb helyzetben vannak. Lengyelországban a kifelé irányuló promócióban a nemzeti könyvtár járhat élen: a nemzeti bibliográfia építésében, a könyvtári automatizálásban vitt országos jelentőségű szerepe vitathatatlan. A szerző példák sorával mutatja be, hogy a gazdag gyűjteményű, nagyobb könyvtárak milyen módokon hívják fel magukra a közfigyelmet. Hosszan ecseteli a különböző jubileumi kiadványok fontos szerepét a promóció terén. Példáinak többségében a nemzeti könyvtár szerepel. A promóció formái között említi meg a cikk a médiában való szereplést, avagy a könyvtárban árusítható reklámtárgyakat (a könyvtár emblémájával ellátott tollakat, reklámszatyrokot, stb.).

Minden arra utal, hogy Lengyelországban a könyvtári promóciós tevékenység nem tudatosan, tervezett módon, hanem esetlegesen, a körülmények összjátékaként, olykor személyes érdekek által vezérelt egyéni kezdeményezések

alapján valósul meg, jóllehet a hatékony promóció nagyban járulna hozzá a könyvtári lobbierelengedhetetlen társadalmi alapjainak megteremtéséhez.

(Dancs Szabolcs)

176/2011

STROTHMANN, Molly – ANTELL, Karen: The live-in librarian : developing library outreach to university residence halls. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Reference & user services quarterly. – 50. (2010) 1., p. 48-58.

A bentlakásos könyvtáros. Hogyan érheti el a könyvtár az egyetemi kollégiumok diákjait?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárpropaganda; Public relations

A távoli források elterjedése miatt – ami lehetővé teszi, hogy a diákok akár be se menjenek a könyvtárba – több felsőoktatási könyvtár válaszul kilépett falai közül, és kiterjesztette szolgáltatásait az egyetem más területeire is, például a diákokthoz.

A *University of Oklahoma Libraries* munkatársa, Karen Antell – a cikk egyik szerzője – három évet töltött családotstul (férjével és két gyermekével) az egyik diákokthozban „bentlakásos könyvtárosként”, s több könyvtári és oktatási programot szervezett az ott lakó diákok számára. Ottani tapasztalatait osztja meg írásában olvasóival. (Munkatársa a kérdés szakirodalmi feldolgozásával járult a cikk megírásához.)

A kollégiumokban végzett tevékenység szervesen illeszkedik az egyetem törekvéseibe, annak *Faculty-in-Residence* (FIR) programjába (magyarul: *Bentlakásos tanárok* program), amely támogatja a kollégiumok családi és közösségi jellegét, valamint a nemzedékek közti barátságot. (Hat kollégiumra jut egy-egy bentlakó tanár, akiknek az is a feladata, hogy szellemi pezsgést vigyenek a kollégiumokba, és javítsák a tanárdiák viszonyt.)

A hosszú tanulmány kitér mind a konkrét tapasztalatokra, a sikeres és kudarcos programokra (vitaestek, előadások, szakirodalomban való eligazodás segítése stb.), mind az ezekből levonható általános igazságokra, amiket célszerű megszívlelnük a hasonló feladattal küzdő kollégáknak:

- a kollégium a könyvtáron kívüli szolgáltatások ideális és elhanyagolt terepe, de sokan csak most fedezik fel a jelentőségét;
- ahogy a diákok félve lépik át az egyetemi könyvtár küszöbét, a könyvtárosok is úgy érezhetik, hogy a diákok „belső szentélyét” zavarják meg a kollégiumba lépve;
- hiba lenne lebecsülni a kollégiumokban végzett könyvtári munka szerepét: rendelkezésre állnak megfelelő közösségi terek, technikai feltételek (WiFi), a kollégiumban dolgozó munkatársak és diákvezetők, akik segítségével a könyvtáros mindig számíthat;
- jó néhány próbálkozásra van szükség, mire fény derül az ideális helyiségre és napszakra, a megfelelő témára vagy szolgáltatásra, és az ezt propagáló hírverésről sem szabad megfeledkezni – vagyis sok mindent helyben kell elsajátítani, azoktól, akik ott élnek. (A diákoknak a rendezvényeken való részvételét alaposan megnövelik a könyvtáros háta mögött felhalmozott ingyen ennivalók és/vagy üdítők.)

(Az érdeklődők a cikk szövegét elérhetik a <http://www.rusq.org/2010/10/03/the-live-in-librarian-developing-library-outreach-to-university-residence-halls/> címen.)

(Murányi Lajos)

177/2011

WÜHR, Brigitta: Information hat viele Gesichter : Bundesweite Aktionswoche »Treffpunkt Bibliothek« startet in die dritte Runde In: BuB. – 62. (2010) 10., p. 696-701.

Res. angol és francia nyelven

Harmadszor indul a „Találkozzunk a könyvtárban” elnevezésű kampány Németországban

Könyvtárpropaganda; Olvasásra nevelés; Public relations

„Találkozzunk a könyvtárban” címmel immár harmadszor rendezik meg Németország legnagyobb könyvtár-népszerűsítő kampányát 2010. október 24. és 31. között. A rendezvénysorozat koordinátora ismét a Német Könyvtáros Egyesület (DBV), támogatója pedig az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a fő téma ebben az évben a média- és információs kompetenciák.

A központilag szervezett rendezvények és a részt vevő könyvtárak saját programjai a könyvtári szolgáltatások teljes körét bemutatják a hét folyamán. Prominens személyek – mint Németország egyik legismertebb irodalmi és zenei kritikus, Marcel Reich-Ranicki és a népszerű gyermek- és felnőtt regények szerzője, Rafik Schami – számos médiatársaság, szponzorok és széles körű publicitás segítenek abban, hogy a közfigyelem a könyvtárakra irányuljon.

2009-ben több mint félmillió látogató vett részt a 4000 rendezvény összesen 10 ezer órás programjában. A részt vevő intézmények között kis városok könyvtáraitól kezdve nagyvárosi könyvtárak, regionális és állami, valamint egyetemi könyvtárak és egyházi szervezetek szerepeltek.

A cikk áttekinti az elmúlt években elért eredményeket, a tervezés jelenlegi szakaszát, és javaslatot tesz arra vonatkozóan, hogyan lehetne még sikeresebbé tenni a könyvtári hetet ebben az évben: a lehető legtöbb könyvtár bevonásával az egész országban.

(Autoref.)

Lásd még 132, 183, 185

Felhasználók és használat

Általános kérdések

178/2011

DECKER, Emy Nelson: Baby Boomers and the United States public library system. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 28. (2010) 4., p. 605-616.

A „baby boomer”-nemzedék és az Egyesült Államok közkönyvtári rendszere

Használói szokások; Idős olvasó; Igény; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár

A *baby boomer*nek nevezett közel 76 milliós népességcsoport – az 1946 és 1964 között született amerikaiakat illetik ezzel a becenévvel – első csoportja már elérte a nyugdíjas kort. A csoport tagjai igen eltérő érdeklődéssel, tapasztalatokkal, végzettséggel, fizikai állapottal rendelkeznek, de elmondható, hogy ez a nemzedék jelentős változások létrehozója (a politikában és társadalomban is). Várható, hogy a nemzedék tagjai – sok szabadidő birtokában – megjelennek a közkönyvtárakban, és aktív olvasók lesznek. A tanulmány azt vizsgálja, milyen igényekre számíthatnak a közkönyvtárak a baby boomerek részéről, majd három csoportba osztja ezeket, úgymint társadalmi, program- és műszaki igényekre, és részletesen elemzi őket, sok-sok példával és szakirodalmi hivatkozással alátámasztva mondanivalóját.

A társadalmi igények kategóriában a belső tér körültekintő kialakítását emeli ki a szerző: áttekinthető, kerekesszékekkel is bejárható tágas terek, esetleg külön állománycsoport kialakítása (a gyermekrészlegek mintájára), esetleg kávézó létesítése, ahol az idősebbek „társasági életet élhetnek”. (Fontos, hogy a könyvtár a város központjában legyen, amit könnyű megközelíteni.)

A programok iránti igényeket kérdőíves vizsgálatokkal érdemes feltárni, de itt is figyelni kell a

korosztály sajátosságaira: írott kérdőíveket célszerű alkalmazni (elektronikus helyett), esetleg könyvtárosok segítségével. A költségvetés tervezésénél ügyelni kell arra, hogy a gyarapítási keret elosztásánál ez a korosztály ne szenvedjen hátrányt (a gyermekek sem!). Olvasmányaikban és információs igényeikben fontos szerepet játszik az egészség, ezért az ilyen rendezvények állandó látogatói lehetnek. Számítani lehet arra is, hogy szívesen vállalnak önkéntes munkát, pl. gyermekfoglalkozásokon. Gondolni kell azokra is, akik már nehezen közlekednek egyedül, és mobil szolgáltatásokra (akár házhoz szállításra) szorulnak. (Érdeemes a könyvtár honlapján külön menüpontot létesíteni számukra, ahol az őket érdeklő események, újdonságok stb. szerepelnek.)

Felmerülnek technikai jellegű igények, bár ez a nemzedék ért a legjobban az idősek közül a számítógépekhez. Persze nem mindenki: ezért fontos az idős használók oktatása, az esetleges előítéletek feloldása, hogy ismerőseikkel, rokonaikkal tartani tudják a kapcsolatot. Fontos szerepe van a képernyőkön olvasható betűnagyságnak: a változtatható betűméret segít, hogy ne veszítsék el a kedvüket. Nehézséget okozhat a klaviatúra kisméretű billentyűzete is (érdeemes hanggal is működőt beszerezni), az egerhasználatot pedig foglalkozásokon gyakorolni. Szó esett már az egészséggel kapcsolatos információk fontosságáról; legalább ilyen lényeges, hogy tudatosítsuk, érdemes a könyvtárosokhoz fordulni, akik képesek a releváns (és megbízható) információk megtalálására.

A cikk végén a fontos teendőket az alábbi csoportosításban foglalja össze a szerző: (1) hogyan alakítsuk ki a *berendezéseket* és a tereket a könyvtárban, (2) mire figyeljünk a *szolgáltatások* kialakításában, (3) milyen *technikai megoldásokkal* segíthetjük az idősebbeket, és (4) a *könyvtárosoknak* melyek a legfontosabb teendői.

(Murányi Lajos)

179/2011

FERRELL, Shelley: Who says there's a problem? : a new way to approach the issue of "problem patrons". – Bibliogr. **In:** Reference & user services quarterly. – 50. (2010) 2., p. 59-71.

A „problémás olvasók” újfajta megközelítése

Kommunikáció -használókkal; Könyvtártudományi szakirodalom; Szakirodalom -egészségügyi

A cikk a könyvtár- és információtudományi irodalomban (a továbbiakban: könyvtári szakirodalom) előforduló „problémás olvasó” fogalmát hasonlítja össze a gondozással foglalkozó irodalommal annak érdekében, hogy a fogalom új értelmezést nyerjen. A könyvtári szakirodalom vagy az olvasót, vagy az olvasó magatartását tartja a probléma fő okának. A gondozással foglalkozó irodalom interakcionista elméleteket használ az úgynevezett probléma tágabb környezetben való elhelyezésére, ami többek között ápolást, a magatartás kórházzal kapcsolatos normáit, a betegápolási környezetet, a gondozás filozófiáját és a páciens saját élettapasztalatát foglalja magában. A tanulmány olyan elméleteket vizsgál többek között, mint a stigma, a deviancia és a minősítés, mivel a gondozással foglalkozó szakirodalom ezeket használja a minősítés (beskatulyázás) folyamatának és hatásának vizsgálatára.

A szerző úgy véli, a gondozási irodalomban talált, a minősítésről szóló munka új alapra helyezi a könyvtári szakirodalom „problémás olvasó” fogalmát. A javasolt új megközelítésben a problémás viselkedés három szintjét határozza meg: közösségi, könyvtári és egyéni. E szemlélet alkalmazása segíthet a megoldások megtalálásában, mivel a „problémára” azon a szinten lehet reagálni, ahol a magatartás deviánsnak minősül. Ez a megközelítés jól alkalmazható a könyvtári szakirodalomban a problémák megoldására ajánlott módszerek esetében.

(Autoref.)

Lásd még 161

Használat- és igényvizsgálat**180/2011**

COCCILO, Anthony: Alleviating physical space constraints using virtual space? : a study from an urban academic library. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 28. (2010) 4., p. 523-535.

Tágíthatók-e a fizikai tér korlátai a virtuális tér használatával? Felmérés egy nagyvárosi egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Igény; Információtechnológia; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A cikk azt vizsgálja, hogy a virtuális tér segítségével csökkenthetők-e a csoportos tanulás fizikai akadályai egy egyetemi könyvtárban. Vajon a használók igénybe veszik-e a könyvtár által szolgáltatott virtuális teret, amikor leszűkül a fizikai tér? A projekt bemutatja a fizikai és a virtuális környezetet, majd kvantitatív módszerrel méri ezek használatát több évig tartó periódusban (2005-2009). Az eredmények azt tükrözik, hogy míg a csoportos tanulásra alkalmas fizikai tér iránt igen nagy az igény, addig a virtuális tér esetében ez nem jellemző. A fizikai tér szűkössége nem ösztönözte a használókat a könyvtár által szolgáltatott virtuális tér használatára, hanem inkább arra, hogy alkalmazkodjanak az adott fizikai térhez. A cikk rámutat a könyvtár mint közösségi tér értékére és azokra a funkciókra, amelyekben a virtuális tér nem könnyen veszi át a fizikai tér szerepét.

(Autoref.)

181/2011

CONSONNI, Chiara: Non users' evaluation of digital libraries : a survey at the Università degli studi di Milano. – Bibliogr. **In:** IFLA journal. – 36. (2010) 4., p. 325-331.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

A nem használók véleménye egy milánói egyetem digitális könyvtáráról

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Szolgáltatások használata

A nem használók véleményét eddig nem vizsgálták, pedig ez is szükséges egy digitális könyvtár megfelelő fejlesztéséhez. A szerző a „lemorzsolódó” nem használóknak (akik korábban használták már a digitális könyvtári forrásokat, de egy ideje nem jelentkeztek be a rendszerbe) küldött kérdőívet, tudakolva – a személyi és szakmai jellemzőn kívül – a nem használat okát.

Az Università degli studi di Milano az egyik legnagyobb olaszországi egyetem, több mint 60 ezres hallgatói létszámmal, a digitális könyvtárban több mint 9000 elektronikus folyóirat, valamint negyven e-könyv (enciklopédiák, szótárak, referenzművek stb.) és több mint kétszáz bibliográfiai adatbázis található. A forrásokhoz való hozzáférést csak részben ellenőrzik: a campuson bárki használhatja az intézeti számítógépeket, de az egyetemen kívüli használóknak be kell jelentkezniük és jelszóra van szükségük. Mivel a külső használat nyomon követhető, a vizsgálat csak erre irányult.

2009 januárjától decemberig rögzítették a kívülről bejelentkezők digitális forgalmát. (Mivel az egyetem adatvédelmi szabályai nem teszik lehetővé, hogy külső intézmények ilyen adatokat gyűjtsenek, azt az egyetem könyvtártudományi tanszéke vállalta magára. Ezek alapján 359 e-mail címet használtak fel (ebből 234 személy egyszer, 125-en kétszer jelentkeztek be a rendszerbe).

A kérdőív online volt letölthető április 27-től június 7-ig, és a SurveyMonkey szoftverre épült (ez a legjobb ingyenes webszoftver a felmérések céljára).

A rövid és használóbarát kérdőív tíz kérdést tartalmazott (ezekhez megjegyzéseket lehetett fűzni). Négy kérdés személyes jellegű volt, 6 kérdés pedig a digitális könyvtárra vonatkozott.

Meglepően kevesen vették a fáradságot, hogy válaszoljanak (a 359 felkérésből hatvanketten

vállalták a részvételt, és csupán negyvennyolcan töltötték ki teljesen a kérdőívet). Ez minden valószínűség szerint arra utal, hogy akik nem használják az általuk már kipróbált szolgáltatást, azokat az nem is érdekli igazán.

Akik korábban használták a digitális könyvtárat, azoknál a foglalkozási csoporthoz tartozás játszott szerepet. A végzős hallgatók elsősorban a disszertációjukhoz, az oktatók a saját kutatásaikhoz, az adminisztratív és egyéb személyzethez tartozók pedig az általános tájékozódáshoz használták a digitális könyvtárat. A hallgatóktól azt is megkérdezték, hogy miből értesültek a digitális könyvtár létéről: itt a tanszéki weboldal, valamint a kollégák, a könyvtárosok és a professzorok szerepe emelkedett ki.

Érdekes, hogy bár a megkérdezettek lemondtak a digitális könyvtár további használatáról, meg voltak győződve róla, hogy eleget tudnak a szolgáltatásairól, és a válaszolók 21 százaléka meg is volt elégedve ezekkel (itt is különbségek voltak a csoporthoz tartozás szerint).

Arra a kérdésre, hogy miért nem használták többé a digitális könyvtárat, a leggyakoribb válasz az volt, hogy nem volt rá szükségük.

A kérdőív nyomán hét fővel személyes interjúk is készülnek.

(Mándy Gábor)

182/2011

FELICIATI, Pierluigi – NATALE, Maria Teresa: Una ricerca online sulla soddisfazione degli utenti di AIB-WEB : metodologia e risultati. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Bollettino AIB. – 50. (2010) 3., p. 189-218. Res. angol nyelven

Online elégedettségi felmérés az Olasz Könyvtár-egyesület honlapjáról: módszerek és eredmények

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felmérés; Honlap; Szolgáltatások használata

Az Olasz Könyvtáregyesület (*Associazione italiana biblioteche* – AIB) jelen formájában 1997 óta működik. Tekintettel arra, hogy elha-

tározás született megújításáról, online kérdőív formájában felmérést végeztek a honlap használatáról és a használók elégedettségéről.

Az általában pozitív visszajelzéseket a magas részvételi arány is jelzi. Az eredményeket összegezve: a honlap (AIB-WEB) használóinak többsége nő, 35 év feletti, magasan iskolázott. Legtöbben egyetemi, illetve közkönyvtárakban dolgoznak, őket a szakkönyvtárak, kutatóintézeti könyvtárak munkatársai követik. Feltűnő, hogy a két központi nemzeti könyvtár (Róma, Firenze) munkatársai hiányzanak a használók (vagy a válaszolók) köréből. A legtöbb használó Lazio, Emilia-Romagna, Lombardia, Toscana tartományból (azaz Közép- és Észak-Itáliából) való, érdekes, hogy ez nem egyezik az AIB tagság eloszlásával. A válaszadók kétharmada tagja az egyesületnek, többségük részt is vesz az egyesület életében, és szerepel az egyesület levelezőlistáján is.

A válaszolók nagy többsége szerint a honlap céljai világosak, és tartalmi elég könnyen azonosíthatók. A megújítás szempontjából különösen fontos, hogy milyen típusú tartalmakat használnak, illetve szeretnék használni a honlapon: elsősorban a híreket és az eseményekről szóló értesítéseket, ezt követően a képzési, továbbképzési kínálatot, valamint információkat az országos és regionális kezdeményezésekről. Következésképpen jelen van az elektronikus dokumentum- és információforrások iránti érdeklődés, de kétségtelenül másodlagosan. Figyelemre méltó, hogy a honlapról legtöbbször a levelezőlistára kapcsolnak át, illetve, hogy igen gyakran keresik az egyes szekciók, területi szervezetek híreit, eseményeit, így ezek könnyű hozzáférhetőségéről gondoskodni kell a megújítás során. Érdekes ugyanakkor, hogy a honlap használói ritkán keresik fel az „AIB struktúrája” alatti „bizottságok” és „munkacsoportok” oldalakat, ahol ezek munkájának dokumentumai találhatóak. Kérdés, hogy ennek érdektelenség, vagy navigációs nehézség-e az oka. A honlap tartalmait általában jó minőségűnek jellemzik, ám alig használják a keresőfunkciókat (ismét felmerül a kérdés ezek hatékonyságáról).

Ami a honlap technikai részét illeti, sem túl jó, sem túl rossz minősítést nem kapott, azonban a válaszolók több mint fele nagyon helyesli a megújítást. Ennek során sokan látnák szívesen az online szolgáltatások megerősítését (így az egyesületbe való belépést, a kiadványok megvásárlását, második helyen a hírlevél megkapásának lehetőségét). Kevesebb érdeklődés mutatkozott a web 2.0-s szolgáltatások (blog, wiki, „social tagging” stb.) iránt (újabb vizsgálni való: e jelenség oka).

Végül a válaszolók közül igen sokan jelezték készségüket, hogy a megújítás során a tesztelő csoport tagjai legyenek.

(Mohor Jenő)

183/2011

PETERSON, Andrea – HAULGREN, Frank: 14 days to have your say **In:** Computers in libraries. – 30. (2010) 3., p. 28-32.

Két heted van rá, hogy kifejtsd a véleményed!

Egyetemi könyvtár; Igény; Könyvtárpropaganda; Közvéleménykutatás

2008 tavaszán a Western Washington Egyetem könyvtára (<http://library.wwu.edu/>) interaktív felületet hozott létre azzal a szándékkal, hogy az egyetem dolgozói és hallgatói megírassák ötleteiket és véleményüket a könyvtárról. Erre két hetet biztosítottak: május 7-e és 21-e között bárki megírhatta, mit tartana jónak, illetve mit kifogásol.

A projektet gondosan előkészítették: filmet (videót), poszttereket, szórólapokat és kitűzőket készítettek, az egyetemi hírlevelében, a diákújságban és a diákok, illetve a könyvtár honlapján is felhívták rá a figyelmet. A kisfilm (www.youtube.com/watch?v=HvTzGRVcSIM) a projekt céljáról szólt, azaz arról, hogy a használók befolyásolni tudják véleményükkel a könyvtár működését. A többi eszköz csak a felmérést propagálta. (A közvélemény-kutatást a könyv-

tár új vezetőjének megérkezése előtti napokra időzítették.)

A felmérés a *Drupal 5.0* tartalomkezelő segítségével, illetve annak moduljaival készült, amelyek biztosították, hogy csak regisztrált egyetemi polgárok nyilváníthassanak véleményt. Bár eredetileg a könyvtárosok nem akartak a két hét alatt a véleményekre reagálni, egy alkalommal mégis kénytelenek voltak reagálni azokra a vádakra, hogy a könyvtár nem válaszolt a felvetésekre: tisztázták, hogy tizennégy napos nyílt és őszinte fórumról van szó, amely *után* várhatók a megszólalók által javasolt változások. A könyvtár jövődjének vezetője is hozzászólt – látva a közösség élénk részvételét –, és megígérte, hogy minden javaslattal foglalkozni fog.

A projektben felmerült javaslatokból többet gyorsan megvalósítottak, pl. törölték a *www-t* a könyvtár címéből, a visszahozott DVD-k ellenőrzését fokozták, tisztításukat elvégezték, a kopott ülőbútorok áthúzását megrendelték, több helyen könyvvisszaadó pontot létesítettek, a csoportos tanulást szolgáló helyiségek foglalkozási rendszerét megreformálták. Sajnos a kért zajcsökkentésre még várni kell, a 24 órás nyitva tartás és az óriásakvárium beszerzése pedig nem megoldható. (A részleteket lásd a <http://lib206.lib.wvu.edu/14days/> oldalon.)

A kapott válaszokkal a szervezők elégedettek, hiszen közel hatszáz észrevétel érkezett több mint 300 felhasználótól, de fájlatják, hogy a tanárok nem kapcsolódtak be a felmérésbe.

A cikk végén a szerzők öt pontban összefoglalják, mi a teendőnk, ha hasonló vállalkozásba fogunk, majd leszögezik, hogy a felmérés eredményeit beépítik a könyvtár következő évi stratégiájába. A könyvtári keretek csökkentése miatt ezek a visszajelzések fontos fogódzókat nyújtanak a belső munkák és a szolgáltatások megtervezéséhez.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 142, 143

Olvasás

184/2011

STEPIČEVA, Taťána Viktorovna: K voprosu o tradicii semejnogo čtenia **In:** Bibliotekovedenie. – (2010) 5., 59-62.

A családi olvasás hagyományainak kérdéséhez

Ifjúság nevelése olvasásra; Olvasás; Olvasástörténet

A családi olvasás fogalma az orosz szaknyelvbe a Könyvtári Enciklopédia megjelenésével került be. Jelentése: a felnőttek hangos felolvasása gyerekeknek, vagy a gyerekek hangos olvasása otthoni körülmények között. Mindennek régi hagyományai vannak Oroszországban a 18. századtól a 20. század elejéig. A fogalmat ma a szakirodalomban nem tudatosan, általánosításként alkalmazzák. Tartalmilag a családi olvasás négy témakört érint: olvasás, könyvtári munka, olvasápszichológia és -szociológia, hagyományok.

Mivel a családi olvasás már rég meghaladta a hagyományos kereteket, külön meg kell határozni a „családi olvasás hagyományai” fogalmat. Ez valódi történelmi jelenség, általában felolvasásként definiálják, kiemelve a felolvasást, a gyermekek részvételét a közös olvasásban, az olvasás motívumait, az olvasottak megbeszélését. A felolvasás gyökerei az írásbeliség előtti időkig nyúlnak vissza, a szóban átadott irodalom művészi megjelenítéséig, ennek improvizatív jellege azonban az írásbeliség megjelenésével eltűnt. A felolvasó már nem alkotó, de személyisége, emocionális viselkedése fontos, ő adja meg az olvasás és ezzel a befogadás sebességét. A szóban elhangzott irodalom befogadása általában kollektív. Bár a szóbeli irodalom befogadását a kommunikatív energiák hatósugarának terén gyengének tartják, a családi olvasás ezt a gyengeséget semlegesíti, sőt rendszerességével erővé fordítja. Összefoglalva: a felolvasás a hagyományok olyan alapvető vonásait hordozza, mint a befogadás emóciója, a folyamat linearitása, a szöveg befogadása a felolvasó interpretációján keresztül, kollektivitás, a hallgatók összefogása-

nak lehetősége a lelki zártság és az elkülönültség feloldásával.

Mai értelmezés szerint az olvasás nevelési és oktatási motívumú lehet. Történetileg vizsgálva a felolvasások a 19. század végén a 20. század elején felnőttek körében is elterjedtek voltak. Ezt önálló jelenséggént kell vizsgálni, célja a szórakoztatás, a könyvek alapján a társalgásra való ösztönzés volt. Elterjedtségét bizonyítja, hogy a 19. század második felében önálló szakfolyóiratokat is indítottak a családi olvasáshoz. A Niva c. folyóirat szépirodalmi melléklete több családi könyvtár alapját képezte. A legtöbb családban (főleg jómódúakban) a házban elkülönültek a gyerekek és a felnőttek szobái. A gyerekeknek valóban sokat olvastak, az iskolai és iskolán kívüli oktatás részeként, főleg idegen nyelveken. Oktatási céllal a felnőtteknek is olvastak, de más jellegű könyveket. A gyerekeknek szóló, nem oktatási célú felolvasás sokszor a dada vagy a nevelő feladata volt. A gyerekek fejlődésében egy lépcső volt, amikor beengedték őket a felnőtteknek szóló felolvasásokra, egyrészt azért, mert a felnőttek át akarták adni az olvasás szeretetét, másrészt a gyerekek megérték arra, hogy részt vegyenek az olvasást követő beszélgetésekben. Ezeknek a beszélgetéseknek köszönhető, hogy a felolvasások hagyománnyá váltak. Míg a korábban olvasott művek (biblia, a szentek élete stb.) vitathatatlanok voltak, a világi kultúra Nagy Péter cár korában kezdődött terjedése nemcsak az új irodalmat hozta, hanem a megbeszélés, a véleménycsere, a vita lehetőségét is. A közös olvasás a felnőttek körében már nem nevelési indíttatású, a gyerekek részvétele az önnevelés vagy a kölcsönös megértés belső folyamataira hatott.

A családi olvasás kialakult hagyományai 1917-ig követhetőek, majd eltűntek. A szórakoztatási célt fokozatosan felváltotta a nevelési és oktatási célú felolvasás. A hagyományok újraélesztésére irányuló kezdeményezésekre a válasz nem egyértelmű: egyrészt elismerik a közös olvasás jelentőségét a személyiség (főleg a gyerekek) fejlődésében, másrészt a mai szociokulturális helyzetben lehetetlennek tűnik a hagyományok

mechanikus átvétele. Valóban, csak a formák másolásával a hagyományokat nem lehet feltámasztani, azok maguktól újraélednek, amikor megvannak a feltételei, azaz az alapokat adó szellemi források.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Olvasómozgalom, olvasótáborok

185/2011

HILLERY, Leanne B. – HENKEL, Harold L.: Literature, community and cooperation : the Big Read at Regent University. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 6. (2010) 4., p. 331-342.

Irodalom, közösség és együttműködés: a Nagy Könyv program a Regent Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Irodalompropaganda; Olvasómozgalom; Rendezvény

A tanulmány többek között azokat a tapasztalatokat ismerteti, melyeket az egyesült államokbeli Nemzeti Művészeti Alap (*National Endowment for the Arts*, NEA) Nagy Könyv (Big Read) programja keretében rendezett *Tolsztoj és az orosz kultúra* fesztiváljának tervezésében és lebonyolításában a virginiai Regent Egyetem könyvtárának munkatársai szereztek.

A Nagy Könyv program annak a felismerésnek a folyománya, hogy az elmúlt harminc évben a szépirodalom olvasása nemcsak csökkent minden korosztályban és társadalmi csoportban az Egyesült Államokban, de ez a folyamat fel is gyorsult. A NEA által kezdeményezett vizsgálat kutatási beszámolója (Reading at risk. 2004 – <http://www.nea.gov/pub/ReadingAtRisk.pdf>) nyomán került sor a szépirodalom olvasását támogató kezdeményezésre. 2006-tól lehet pályázni különböző programok megvalósítására. A programban a NEA együttműködő partnere a Könyvtári és Múzeumi Szolgáltatások Intézete (*Institute of Museum and Library Services*) és a

Közép-nyugati Művészetek (*Arts Midwest*) nevű nonprofit szervezet.

2006-ban 72, 2007-ben 117 résztvevő pályázott 5-20 ezer dolláros támogatásra (köztük felsőoktatási könyvtárak is). A pályázóknak 50% önrészt kell biztosítaniuk. A Regent Egyetem könyvtárának munkatársai a 2008 őszére tervezett program előkészítését 2007 nyarán kezdték meg. Úgy döntöttek, hogy a programot Lev Tolsztoj *Ivan Iljics halála* című novellája köré szervezik (ez volt az egyetlen világirodalmi mű a NEA könyvlistáján!), bár egyesek aggódtak, hogy egy 19. századi orosz mű esetleg túlságosan leszűkíti a résztvevők körét. A NEA azt mérlegeli, milyen a program minősége, és hogy a pályázó intézmény sikeresen meg tudja-e valósítani, így a feltételeknek sem könnyű megfelelni. Követelmény például, hogy

- jól megtervezett, lebonyolított és látogatott, az egész településre kiterjedő olvasóprogram legyen, újszerű és sokszínű eseményekkel és a legszélesebb közösség érdeklődése mellett;
- találjon együttműködő partnereket minél több helyi szervezetben, intézményben, hogy elérje a lakosság minden rétegét, beleértve a nem vagy alig olvasókat is;
- terjessze és használja fel a program által biztosított oktatási és propagandaanyagot;
- a program lezárása után 30 napon belül készítsen beszámolót, és juttassa el az *Arts Midwest*hez.

2008 áprilisában elfogadták az egyetemi könyvtár pályázatát. Ezután következett egy tapasztalatcsere-utazás, a megfelelő partnerek kiválasztása, a program véglegesítése, majd az eseményekkel kapcsolatos marketingtevékenység (utóbbi nem volt elég hatásos), majd az események szeptemberről 2009 januárjára és februárjára halasztása. A programok részletes ismertetése után – az ünnepi megnyitó után tudományos konferenciára, könyvankétokra, orosz filmek vetítésére, irodalmi és videó-pályázatokra, orosz vacsoraestre került sor – a szerzők (akik egyben a programok szervezői voltak) a pályázat általános tanulságait is megfogalmazták.

(*Murányi Lajos*)

Használók képzése

186/2011

COVONE, Nicole – LAMM, Mia: Just be there : campus, department, classroom...and kitchen?. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 6. (2010) 2/3., p. 198-207.

Mindenhol jelen lenni: az egyetemen, a tanszéken, az osztálytermekben... és a konyhában?

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárpropaganda; Munkakör

Változnak a hallgatók és az információhasználók, az egyetemi könyvtárnak pedig proaktív módon igazodnia kell ehhez. A cikk azt mutatja be, hogy az észak-miami Johnson & Wales University könyvtárosai a gerillamarketing eszközeit is bevetve hogyan alakították át a hagyományos tájékoztatást, használóképzést az egész egyetemi közösséget behálózó kihelyezett könyvtárosi szolgáltatássá. A 2008-2009-es egyetemi évben kezdték kialakítani a viszonylag kicsi – kb. 2000 hallgatót oktató – egyetem igényeinek megfelelő, többszintű, kihelyezett könyvtárosi programot. Azon kívül, hogy be akarták illeszteni szolgáltatásaikat a tantervbe, részt kívántak venni a campus napi életében, minél több tanszékkel szándékoztak kapcsolatot kiépíteni és a kar munkájában társalkotóként kívántak jelen lenni. Nem volt könnyű megnyerniük az interneten felnőtt, azt egyedüli és megbízható forrásként elismerő hallgatók bizalmát.

A campuson való beépülésre több lehetőség is kínálkozott. Az ún. „szatelit könyvtáros” például meghatározott időben meghatározott helyen hente megjelent egy lappal, segítséget ajánlva az információkereséshez, kutatáshoz. A könyvtári források népszerűsítése közben számos informális kapcsolatot épített ki az oktatókkal, a hallgatókkal, az egyetemi személyzettel. Egy másik könyvtáros részt vett a szokásos évi állásbörzén és konferencián, blogot vezetett róla

a könyvtár honlapján, adatbázist épített a lehetséges munkaadók adataiból, és referenciapontként szolgált a hallgatók számára. Az elsőévesek számára indított bevezető kurzuson is részt vett egy könyvtáros. A kurzusról a hallgatókkal és a hallgatói előmenetel hivatalával (Office of Student Success) együttműködve wikit építettek. A könyvtárosok részt vesznek a campuson az általános iskolások számára havonta megrendezett „Nagy séf, kis séf” című rendezvényen, ahol egy-egy téma köré csoportosítva különböző foglalkozásokat tartanak a nebulóknak.

A tanszékekkel való kapcsolatok erősítését szolgálta az a célzott marketingkampány, melynek keretében a könyvtárosok kilencven könyvtár-bemutató órát tartottak. Krediteket érő mini-konferenciákon is népszerűsítették a könyvtári szolgáltatásokat és újdonságokat. Az információs jártasságot könyvtárhasználati órák keretében oktatják, bemutatva a nyomtatott és online forrásokat és a kutatásban való alkalmazásukat.

Az osztálytermekben zajló foglalkozásokon személyes kapcsolat alakult ki a könyvtáros és a hallgatók között. A kulináris mesterségek hallgatóit még a konyhába is követték. Mindez érezhetően növelte a hallgatók személyes és online aktivitását a könyvtárban. A könyvtárosok egy távoktatási programban is részt vettek, virtuális hivatali órákat tartva a Meebo azonnali üzenetküldő segítségével, és az itt nyújtott segítséget a kurzus honlapján tükröztették.

Jövendő terveik közé tartozik a szolgáltatások bizonyos fokú szabványosítása, mérési és értékelési eljárások bevezetése, hogy munkájuk eredményességét ellenőrizni tudják.

(Fazokas Eszter)

187/2011

HEIDER, Kelly L.: Ten tips for implementing a successful embedded librarian program. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 6. (2010) 2/3., p. 110-121.

Tíz tipp a sikeres „kihelyezett könyvtáros” program elindításához

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárostoborzás; Munkakör

2006-ban a Pennsylvániai Indiana Egyetem könyvtárhálózata sikeres programot indított az oktatási és oktatástechnológia karral való kapcsolat erősítésére. Két-három évente online kérdőíves felméréssel tájékozódnak használóik igényeiről és véleményéről. A 2004-es vizsgálatkor derült fény az oktatási kar hallgatóinak a tájékoztatással kapcsolatos elégedetlenségére. Ekkor kezdeményezte a könyvtár vezetője a kihelyezett könyvtáros intézményének bevezetését a tanszéken. Az öt évvel későbbi kérdőíves vizsgálat a hallgatóknak és oktatóknak a posztra felvett kolléganő munkájával való teljes elégedettségét mutatta. A siker a gondos tervezésnek, a kemény munkának köszönhető, és lényeges elemei tíz jó tanácsban foglalhatók össze.

1. A jövendő munkatárs kiválasztása és alkalmazása során az összes érdekeltet be kell vonni az elképzelés kidolgozásába és a leendő munkatárs munkakörének megfogalmazásába.
2. A könyvtáros kiválasztásának folyamatába a kar munkatársait is érdemes bevonni, így biztosítható például, hogy az új kollégát belépésekor barátságos légkör fogadja.
3. Az aspiránsnak rendelkeznie kell a következő kompetenciákkal: vezetői képességek, valamint a kar és az egyetemi könyvtár érdekeit és lehetőségeit egyaránt figyelembe vevő bölcs egyensúlyozás képessége. Tapasztalat az együttműködésben és információközvetítésben, hogy az információszolgáltatás mellett támogatni tudja a diákok tanulási folyamatát is. Felsőfokú végzettség, hogy a megfelelő szaktudás birtokosaként egyenrangú félként kezeljék a karon. Ha elégséges munkatapasztalattal is rendelkezik, akkor maga is részt vehet a karon/tanszéken folyó képzésben.
4. Hetente három-négy napot töltsön a karon, hogy jelenléte természetes legyen.
5. Számos előnnyel jár, ha részt vesz a tanszéki és kari értekezleteken.

6. Bennfentes ismereteit kamatoztatva legyen együttműködő partner a megfelelő források kiválasztásában, az állománygyarapításban.
7. Az információs jártasságot a hallgatók valós szükségleteinek figyelembevételével, életszerűen oktassa, és más karok számára is ajánljon forráshasználati, kutatómódszertani órákat.
8. A munkakapcsolatokat olyan együttműködési programok indításával erősítse, amelyekben a könyvtári forrásokat a kar/tanszék, illetve a hallgatók fejlesztésére jól lehet hasznosítani.
9. Kölcsönös előnyöket nyújt a kar és a könyvtáros számára, különösen a nyári, munkaerő-szegény időkben, ha a könyvtáros krediteket érő kurzusokat tart a hallgatóknak.
10. További kölcsönös előnyökkel jár, ha a könyvtáros tudományos dolgozatokat publikál és a kar/tanszék tagjaival együtt vesz részt a szakmai konferenciákon.

Mindezekon felül a sikeresen működő kihelyezett könyvtáros nagyon hatékony „marketing-eszköz” is az egyetemi könyvtár számára.

A cikk a fentieket konkrét példákkal illusztrálva mutatja be.

(Fazokas Eszter)

188/2011

HOFFMAN, Starr – RAMIN, Lilly: Best practices for librarians embedded in online courses. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 6. (2010) 2/3., p. 292-305.

Bevált megoldások a távoktatásban segítséget nyújtó könyvtárosok számára

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Módszertani útmutató; Munkakör; Távoktatás

Azok a felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok, akik részfeladatként oktatókkal működnek együtt a távoktatásban, gyakran fogalmaznak meg kérdéseket szerepükkel, részvételük szint-

jével és tevékenységükkel kapcsolatban. A két texasi könyvtáros (University of North Texas, Denton) tanulmánya már bevált megoldásokkal (*best practices*) szolgál, hogy vezérfonalat adjon azoknak a kezébe, akik most kapcsolódnak majd be a távoktatásba. A szóban forgó jól bevált megoldásokat a szakirodalomból, saját tapasztalataikból és hat intézmény módszertani elemzéséből szűrték le a szerzők. A bevált megoldások alkalmazásával eredményesebb lehet az együttműködés a tanárokkal, és megfelelő eszközök állnak rendelkezésre a diákok munkájának a segítésére.

A távoktatásban részt vevő könyvtáros legfontosabb tulajdonságainak (személyes kapcsolat, a diákok kritikai gondolkodásra nevelése, egyenrangú partner a távoktatási folyamatban) többoldalú kifejtése után tizenkilenc fontos bevált megoldást sorolnak fel a szerzők, rövid magyarázatot is adva:

- Kezdetből fogva vondd be kollégáidat is a munkába!
- Szerezd meg a könyvtárvezetés támogatását!
- Népszerűsítsd ezt a szolgáltatást az online oktatók körében!
- Tisztázd szereped az oktatóval!
- Jó előre tájékozódj a diákcsoportról!
- Készülj fel arra, hogy szakterületeden kívüli kérdések is felmerülhetnek!
- Tartsd állandóan a kapcsolatot az oktatóval!
- Tartsd számon a feladatok beadási határidejét, és figyelj a zsúfoltabb időszakokra!
- Kísérd figyelemmel a levelezőlistát (e-mail vagy RSS segítségével)!
- Naponta vagy hetente meghatározott időpontban foglalkozz a csoporttal!
- Mentsd el a leveleket és a posztokat a későbbi felhasználás érdekében!
- Készíts olyan könyvtári modult, melyhez minden távtanuló hozzáfér!
- Elérhetőséged tüntesd fel minél több helyen (a tárgy honlapján, a tanterven stb.)!
- Egyetlen könyvtár-specifikus (vagy feladat-specifikus) levelezőlistára írd!
- Proaktív módon közölj információkat!
- A levelezőlistára küldj szemléltető anyagokat is!

- Mindig előre teszteld a szoftvert és végezz rendszerellenőrzést!
- Adj ötleteket a zavarelhárításhoz!
- Mindig legyen kéznél „B-terv”, egy alternatíva.

A tanulmány végén a még elvégzendő feladatokat vázolják fel a szerzők, az irodalomjegyzék után pedig két függelékben ismertetik (A) a fontosabb alapfogalmakat (CMS, webes konferencia, desktop sharing, one-shot session stb.), (B) webkonferencia-eszközöket, két grafikus szerkesztőt (Seashore, GIMP) és néhány más fontos eszközt (Best free stuff for eLearning, File Hippo).

(Murányi Lajos)

189/2011

RUDASILL, Lynne Marie: Beyond subject specialization : the creation of embedded librarians. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 6. (2010) 2/3., p. 83-91.

Több mint szakreferens. A „kihelyezett” könyvtáros szerepének kialakulása

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtáros -felsőfokú; Munkakör; Szakreferens-szolgálat

A szakreferensi munkakör a második világháború után terjedt el az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában. Ennek kiterjesztése a kihelyezett könyvtárosság, hiszen a hagyományos szaktájékoztatói munkák, mint a gyarapítás, tájékoztatás, olyan feladatokkal egészülnek ki, melyeket a könyvtáron kívül kell végezni, szoros kapcsolatot tartva a tanszéki munkatársakkal, kutatócsoportok tagjaival. Az Illinoisi Egyetem Globális Tanulmányok Központjában például a könyvtáros tájékoztatói szolgálatot ad a 12. évfolyamon oktató tanároknak, workshopokon vesz részt, krediteket érő kurzusokat tart, konferenciákon képviseli a Központot, pályázatokat ír és ott van a tanszéki értekezleteken is.

A négy ok, amely a kihelyezett könyvtárosság kialakulásához vezetett: igény a használók szakirodalmi forrásokkal való ellátottságának javítására, az oktatási tevékenység környezeti változásai, az anyagi források csökkenése és az új könyvtári modelleket célzó innováció és kísérletezés. Illinoisban például régóta hagyományosan jó a dokumentumellátás. Mára a hallgatók és a munkatársak kéréseiket online intézhetik, a kért dokumentumot saját campusukból, vagy az állam 76 CARLI (*Consortium of Academic and Research Libraries in Illinois*) könyvtárának bármelyikéből megkaphatják, az IDEALS (*Illinois Digital Environment for Access to Learning and Scholarship*) digitális repozitórium pedig saját kutatási dokumentációjuk tárolásához ad helyet. A digitális állományok kialakulásával a fizikai megkötöttség nem gátolja a könyvtárosokat, így Illinoisban, ahol a használók legnagyobb része már digitális környezetben dolgozik, bezárták a Könyvtár- és Információtudomány szak könyvtárát, könyvtárosa pedig beépült a képzésbe. Az anyagi források csökkenése is az új szolgáltatási modell, a kihelyezett könyvtárosság irányába hat, hiszen a könyvtárosnak így csak egy íróasztalra és egy számítógépre van szüksége.

Az innovációra és kísérletezésre is akad példa a cikkben. A Globális Tanulmányok Központja létrehozásakor például a támogatás 50%-át a kihelyezett könyvtáros fizetésére szánták, akinek a feladata a központ összes látogatójának szaktájékoztatót nyújtani. A támogatást azóta már kétszer megújították.

Érdekes lesz figyelni a kihelyezett könyvtárosság sorsának alakulását. A szerző szerint a betöltendő helyek száma véges, nem lehet minden tanszéknek saját kihelyezett könyvtárosa, és egyébként is: valakinek a könyvtárban is kell maradnia!

(Fazokas Eszter)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

Lásd 150, 167, 191

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 143

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

190/2011

ANGUS, Emma – STUART, David – THELWALL, Mike: Flickr's potential as an academic image resource : an exploratory study. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 4., p. 268-278.

A Flickr mint tudományos célú képi forrás

Felmérés; Kép; Kulcsszó; Kutatás információellátásáa; Osztályozás; Számítógép-hálózat

Sok web 2.0-s oldal rendkívül népszerű, és töménytelen mennyiségű információt tartalmaz, de ennek hányad része hasznos a tudomány számára? A tanulmány a rendkívül népszerű Flickr esetleges alkalmazását vizsgálja a tudományos életben. A szerzők a képeket 12 kategóriába sorolták, melyeket az *Institute for Scientific Information (ISI)* három fő hivatkozási indexéből nyertek. Képtartalom-elemzést alkalmaztak,

hogy meghatározzák a talált képek típusát, a hozzájuk rendelt címkék (tags) használati gyakoriságának elemzését pedig azért végezték el, hogy a képhelyek mögötti kontextusba is bepillantást nyerjenek. Az eredmények azt mutatják, hogy a Flickr felhasználható néhány tudományterületen témaspecifikus képek forrásaként, de a nem témaspecifikus képek is értékesek lehetnek egy-egy tudós számára.

(Autoref.)

191/2011

JAMES, Ryan: An assessment of the legibility of Google Books. – Bibliogr. **In:** Journal of access services. – 7. (2010) 4., p. 223-228.

A Google Books dokumentumok olvashatóságának értékelése

Digitalizálás; Elektronikus könyv; Felmérés; Olvasás

A Google Books projektet számos kritika érte a hibás metaadatok, a keresési funkcionalitás problémái, a szerzői jogok megsértése és a szkennelt szövegek olvashatósága miatt. A cikk a szkennelt szövegek olvashatóságával kapcsolatos előzetes vizsgálat eredményeiről számol be. Ötven véletlenszerűen kiválasztott könyv 2500 oldalát vizsgálták. Az eredmények szerint az oldalak alig egy százalékában akadt olyan hiba, ami befolyásolta az olvashatóságot. A cikk úgy véli, hogy bár a Google Books nem tökéletes, a mintavétel során vizsgált szövegek többsége olvashatónak bizonyult.

(Autoref.)

Információ- és kommunikációs technológia

192/2011

KIYOTAKE, Cynthia: Synergy : creating a library website with social interaction and a collection focus
In: Computers in libraries. – 30. (2010) 7., p. 18-22.

Új, interaktív könyvtári honlap létrehozása egy amerikai körzeti könyvtárban

Honlap; Kommunikáció -használókkal; Körzeti könyvtár

A cikk az Arapahoe Körzeti Könyvtár (*Arapahoe Library District*, ALD) hivatalos weboldalának újratervezési folyamatára, illetve fejlődésének lépcsőfokaira koncentrál. A Körzeti Könyvtár nyolc fiókkönyvtárral, mozgókönyvtári szolgálattal rendelkezik, és hátrányos helyzetűeknek is nyújt szolgáltatásokat, a közeljövőben számos új lehetőséggel kívánja szolgálni a nagy kiterjedésű terület városi lakosságát és lakatlanabb síkságait egyaránt.

Az ALD egy merőben új, felhasználó-központú, interaktív honlapot hozott létre, nyílt forráskódú tartalomkezelő (Drupal) alkalmazásával. Munkájukat egy 2007 nyarán kezdett online kutatás eredményeire alapozták, amely szerint a használók nem látják a teljes oldal és a webes katalógus közti különbséget. Szeretnék könyv-és filmajánlókat olvasni, a gazdagabb funkcionalitás mellett. A könyvtár online szolgáltatásainak irányítójával két könyvtáros dolgozott folyamatosan a projekten. A honlap közösségi funkcióira egyértelmű hangsúlyt fektettek a tervezők: kommentelési, címkézési és recenziókészítési lehetőséggel saját fiókot kapott minden felhasználó (és könyvtáros). Egyedi ajánló alkalmazást terveztek a honlaphoz, ahol a könyvtár munkatársainak személyes kedvenceit lehet megtekinteni, keresni. Kiemelt figyelmet fordítottak a grafikus elemekre és látványvilágra, az ajánlókat az adott könyv vagy DVD borítójával

illusztrálták. A szerzőket, címeket kereshetővé tették a recenziók szövegében. Bizonyos elemek megoszthatók lettek a közösségi portálokon is. A link-vezérelt tájékozódás mellett a *Klasszikus Katalógus* menüpont alatt egyszerűbben is lehet keresni a gyűjteményben. A klikkelések számának mérésével folyamatosan frissül az oldalsávban található népszerű könyvek listája. A jövőben szeretnék maximalizálni az új oldalon rejlő lehetőségeket. A felhasználói visszajelzések alapján már készül az „Ellenőrizd a hozzáférhetőséget” (könyvek státusza) és a közvetlen hozzáadás a kölcsönzési listához. A „Hamarosan érkezik” lista szintén az olvasók kérésére indul a közeljövőben.

Az Arapahoe Körzeti Könyvtár munkatársai tehát időben felismerték az olvasókkal való kommunikáció javításának fontosságát. Frissen létrehozott weboldaluk a felhasználók igényeit veszi alapul, és az interaktivitást választja fő eszközként (az új honlap címe: <http://arapahoelibraries.org/ald/>). A projekt sikerességét a visszajelzések egyértelműen igazolták.

(Alpek Etelka Anna)

193/2011

KOOY, Brian K. – STEINER, Sarah K.: Protection, not barriers : using social software policies to guide and safeguard students and employees. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Reference & user services quarterly. – 50. (2010) 1., p. 59-71.

Útmutató a közösségi szoftverek használatához a hallgatók és a személyzet biztonságáért

Adatvédelem; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Szabályzat -könyvtári; Számítógép-hálózat

A felsőoktatási könyvtárosok az interneten való megjelenésük óta használják a közösségi szoftvereket és a nyilvános szolgáltatások közösségi weboldalait. Miközben rengeteget írtak az ilyen technológiák használata során felmerülő adatvédelemről, a bizalmas adatok kezeléséről és a kitarulkozás veszélyeiről, igen kevés figyelem

irányult a használatra vonatkozó szabályok, irányelvek kidolgozására. A tanulmány a szerző saját tapasztalataira épül, amelyeket a közösségi szoftverekkel kapcsolatos szabályok és belső szolgálati útmutató kidolgozása során szerzett a Georgiai Állami Egyetemen, és felhasználja annak az informális felmérésnek az eredményeit, amely azt vizsgálta, mennyire tudnak róla ill. tartják szükségesnek az egyetemi könyvtárosok ilyen dokumentum meglétét. Érvel e dokumentum fontossága mellett és egyben útmutatást is nyújt kidolgozásához. Ilyen szabályzat megvédi a könyvtárat a jogi támadásoktól, és segíti a használókat a megjegyzések (kommentek) beküldésénél. Bár a tanulmány egyetemi könyvtárosoknak készült, az eredményeket és javaslatokat bármely intézmény hasznosíthatja, amely közösségi szoftveren keresztül nyújt szolgáltatásokat.

(Autoref.)

194/2011

KREBECK, Aaron: Closing the digital divide : building a public computing center **In:** Computers in libraries. – 30. (2010) 8., p. 12-15.

Nyilvános számítógép-központ kiépítése a megyei könyvtár épületén kívül

Igény; Információtechnológia; Megyei könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A Washingtoni Egyetem friss kutatása alapján az amerikai fiatalok közel egyharmada használt már közkönyvtárban számítógépet, vagy vezeték nélküli hálózatot interneteléréshez. A közkönyvtárak legnépszerűbb szolgáltatásává vált a világháló. A könyvtárak statisztikái bizonyítják, az utóbbi évben 67%-kal nőtt a számítógép-használat ezekben az intézményekben.

A számok természetesen lehetnének magasabbak is, ha a könyvtárak még több számítógépet

és helyet tudnának biztosítani, egyenes arányban a hatalmas érdeklődéssel. A Charles Megyei Könyvtárnak éppen ezzel a tényezővel akadt problémája. Több mint 60 nyilvános elérésű számítógépével kezdte fizikailag átlépni saját határait. A könyvtár legrégebbi épületének áramkörei bizonyos idő után nem tudták kezelni a hatalmas terhelést. Az intézménynek új helyiségek után kellett néznie a településen belül.

A feladat nem bizonyult kivitelezhetetlennek. A 90 ezer négyzetláb alapterületű Megyei Klubház, amely számos lehetőséget kínált különböző családi programokhoz, ideális helyszínnek bizonyult. Ennek egy termékét különítették el nyilvános könyvtári laborként. A számítógép-központ tervezésekor több szempontot kellett figyelembe venni: elsősorban a biztonságot (lopásgátlók, biztonsági kamerák) és az állandó könyvtáros személyzet nélküli állapot sajátosságait (pl. nyomtatást nem lehet igényelni). Ezért az automatizálás, önkiszolgáló lehetőségek biztosítása lett a fő irányvonal a tervezésnél. Waldorfban, a rendkívül népszerű Megyei Klubházban az első hónapban 11%-os növekedést értek el az internethasználat terén. Az új labor hat számítógépe mellett a vezeték nélküli internetet a laptop- és okostelefon-tulajdonosok is használhatják. A szolgáltatás hetente 84 órában áll a használók rendelkezésére (vasárnap is), egy-egy számítógépet átlagosan 130-an használnak havonta. Az itt bemutatott új modell rendkívül gazdaságos és környezetbarát. Gondos tervezéssel és megfelelő partnerhálózattal könnyen bizonyítható, hogy olcsó megoldást lehet találni a hasonló problémákra. Így tudjuk segíteni a közösséget, és teljesíteni a könyvtárak igazi küldetését: „Információt mindenkinek”.

(Alpek Etelka Anna)

Lásd még 135, 154, 155, 159

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

195/2011

RED'KINA, N. S.: Služby informacionnyh tehnologij v naučnyh bibliotekah **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2010) 11., 34-44.

Információtechnológiai szolgálatok a tudományos könyvtárakban

Felmérés; Munkaszervezés; Számítógépesítés; Tudományos és szakkönyvtárak

Az információtechnológia (IT) fejlettségi szintjének értékeléséhez különböző paraméterek használhatók, mint a folyamatok automatizáltsági foka, a műszaki felszereltség, a szoftver, átviteli csatornák stb. Ugyanilyen fontos azonban az IT-szolgálatok szerepe, státusza, munkájának szervezése, felépítési elvei, fejlesztési stratégiája. 2010-ben az Orosz Tudományos Akadémia Sziberiai Részlegének tudományos-műszaki könyvtára kérdőíves felmérést végzett a tudományos könyvtárak vezetői között. A cél módszertan kidolgozása volt a könyvtárakban használt és tervezett technológiák hatékonyságának értékeléséhez. A felmérésben részt vett 265 könyvtárból 34% volt az állami szövetségi, regionális és hatósági könyvtár, 62% felsőoktatási intézményi és 4% egyéb (ifjúsági, városi) könyvtár. A kérdések az IT alkalmazására, a jövőbeni tervekre és az IT-szolgálatok szerepére irányultak. A válaszadók 83%-a jelezte, hogy könyvtárában működik IT-szolgálat, ahol nincs, általában intézeti szinten látják el a feladatot. Az IT-szolgálatok szervezeti felépítését a létszám határozza meg: a könyvtárak 64%-ában legfeljebb 5 fő, 24%-ában 6–10 fő, 6%-ában 10 fő feletti a munkatársak száma. A legnagyobb könyvtárakban több osztályból álló szervezeti egység működik,

amelynek feladata a könyvtári folyamatok automatizálása, az információs források kezelése, az információtechnológia irányítása, szoftverfejlesztés és karbantartás.

Az IT-szolgálatok tevékenységi irányai: a műszaki eszközök, az infrastruktúra és a rendszer-szoftverek működtetése; az alkalmazói szoftverek fejlesztése és karbantartása; rendszeradminisztráció és biztonság. Szakmai összetételét tekintve általában van egy vezető, van hálózati szakember, programozó, rendszeradminisztrátor, a használókval a kapcsolattartást biztosító szakember, webmester stb. A részletes elemzésekhez 10 könyvtárat választottak ki. Az eredményeket a következő funkciókban foglalták össze: a könyvtári rendszerek kiszolgálásának elemzése és a problémák vizsgálata; a hálózatok és a berendezések állapotának és biztonságának ellenőrzése; a hálózati felhasználók jogainak meghatározása; a rendszer folyamatos működésének biztosítása; a hardver- és szoftvereszközök üzembe helyezése, karbantartása. Néhány könyvtárban az IT-szolgálat feladata az információs források létrehozása, másol a térítéses szolgáltatások nyújtása. A tudományos könyvtárakban az IT-szolgálatok fő feladatának a válaszadók 59%-a az IT-infrastruktúra működtetését és kiszolgálását jelölte meg, ezt követte az új technológiák bevezetése, új eszközök beszerzése, a korszerű technológiák figyelése, javaslatok új eszközök alkalmazására, továbbá felhasználók képzése, berendezések tesztelése. Általában az IT-szolgálatok a kezdeményezők, mégis szakembereiknek mindössze 30%-a vesz részt a vezetői döntésekben. Általánosítva: az IT-szakembereket elismerik, de csekély a hatásuk a könyvtár tevékenységére.

Az IT-fejlesztés lehetséges irányai a gyakorlatban: „adunk a divatnak” (az IT-szakemberek jobban tudják, mi kell a könyvtárnak), felülről jövő kezdeményezés (az IT-szakembereket kész tények elé állítják), kiegyensúlyozottság. A fej-

lesztés fő akadály a maradékelvű finanszírozás: a válaszadók mindössze 25%-a tartotta elegendőnek az IT-re szánt eszközöket. Szükséges mértékben csak néhány felsőoktatási és nagy szövetségi könyvtár kap támogatást. Lényeges gátló tényező lehet, hogy az IT-szakemberek nem értik a könyvtári munka sajátosságait, nincs elég információjuk a döntésekről, kevés a szakképzett munkatárs. További problémák: nincs IT-stratégia; ha van, nem eléggé ismert az IT-szakemberek és a könyvtár munkatársai körében; nincs összhang az IT és a könyvtár stratégiái között stb. Az IT-stratégia kidolgozásához, a korszerű, hatékony szolgálat felállításához a jövőben több külső IT-konzultáns bevonása várható.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Könyvtárépítés, -berendezés

196/2011

BULATY, Milan: Jubiläumsgeschenk Bibliothek : Gedanken zur Entstehung des Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrums der Humboldt-Universität zu Berlin
In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 5., p. 271-275.
Res. angol nyelven

A Berliini Humboldt Egyetem könyvtárának új épülete, a Jacob és Wilhelm Grimm Központ

Egyetemi könyvtár; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A Berliini Humboldt Egyetem könyvtára két évszázados fennállása óta most kapott először új és önálló épületet. A Berlin központjában, a város legfontosabb útjainak csomópontjában emelt épület otthont ad a Grimm Könyvtár gyűjteményének is, az intézmény a Jacob und Wilhelm Grimm Zentrum nevet vette fel. A 270 pályázatból Max Dudler építész irodája kapott megbízást. A viszonylag szűk alapterületen sikerült egy nagyméretű olvasótermet kialakítani,

a csaknem 2 millió kötetnyi szabadpolcos állományt emeletenként csoportosították. A különösen értékes művek és a Grimm Gyűjtemény a kutatótermekben használhatók. Különlegesség a (tanuló) szülők és gyerekeik közös olvasóterme, ahol a gyerekek részére külön elfoglaltságot biztosítanak. A könyvtár hétfőtől péntekig 8-24, szombaton és vasárnap 10-18 óráig tart nyitva.

(*Autoref. alapján*)

197/2011

HAPPEL, Rolf: Urban Mediaspace Aarhus **In:** Bibliothek. – 34. (2010) 3., p. 331-336.
Res. német és francia nyelven

Új városi könyvtár (médiatér) terve Aarhusban

Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

Dánia második legnagyobb városában 2014-re új központi könyvtár épül. Az előkészítő munkálatok egy 1998-ban készült helyzetképpel kezdődtek. Az épület más intézményeket is magában foglal, a komplexumot médiatérnek nevezték el. A cselekvési tervet 2001-ben fogadta el a városi tanács, 2003-ban született meg a tízéves beruházás pénzügyi terve. 2008-ban írták ki az építészeti pályázatot. Több olyan projektet egyesítettek, amelyek a város lakói számára igen fontosak: a központi könyvtár épületét (18 ezer m²), egy ezer autót befogadó parkolót, a folyótorkolat helyreállítását, korszerű közlekedési megoldásokat és a kikötői térség megújítását. A költségeket közel 230 millió euróra teszik.

A könyvtári koncepció sokféle korszerű és innovatív szakmai megoldást egyesít (köztük a német gyakorlatból a *hármastagolású* könyvtárat, a brit *Idea Store* gondolatát, a hibrid könyvtárat, a használók igényeit maximálisan figyelembe vevő *mash-up library* filozófiáját). Különböző ötleteket próbálnak majd ki „prototípusként” egy erre kijelölt területen a bejárat közelében. Néhány ezek közül:

– *meseszörf* (egy óriási gördeszkapálya, amely interaktív táblaként üzemel: felhívja egyes könyvekre a figyelmet, és megmutatja, hol található meg a könyvtárban),

- *információs oszlop* (ez bemutatja a könyvtárban kínált digitális tartalmat, amely a használók mobiltelefonjára letölthető),
- *infogaléria* (egy speciális szoftver segítségével digitális könyvtári hirdetéseket és PR-anyagokat tesznek közzé a város különböző helyein, többek között webtelevíziós sugárással, más könyvtárak számára is felhasználhatóan),
- *Mindspot* (fiataloknak szóló rendezvények, oktatási intézményekkel együttműködve, a könyvtárban és azon kívül),
- *interaktív padló* (a használók mobiltelefonon beérkező kérdéseit kivetítik, azokra a könyvtárosok és más használók is válaszolhatnak),
- *Lib-Phone* (egy tölcéses telefonszerű készülékkel egy-egy kiválasztott dokumentumról leolvashatók az RFID-címkeken rögzített információk, és egy másik tölcés segítségével ezeket és további információkat meg is lehet hallgatni).

Az építési program szakmai részének elkészítése előtt a városi polgárok és használói csoportok bevonásával igényfelméréseket végeztek arról, jelenleg mit tartanak jónak, és mit kifogásolnak a könyvtárban. Az üzleti életben és a közoktatásban tevékenykedő szakemberekből tanácsadó testületet alakítottak. Az oktatás, kutatás és kultúra vezető képviselőit szintén meghívták, az önkormányzat technikai szakértőivel egyetemben, hogy működjenek közre. Tapasztalatcserét folytattak olyan városok vezetőivel, amelyek jelenleg építenek új városi könyvtárat (Birmingham, Oslo, Stockholm).

A városi médiatér víziójának kulcsszavai a következők: minden a város polgáraiért történik; élethosszig tartó tanulás és közösség; sokszínűség – együttműködés – hálózatok; kulturális élmények; hídszerep az emberek, a technológia és a tudás között; rugalmas és színvonalas szakmai intézmény; a médiatér váljon Aarhus jelképévé.

A tervpályázat során három terv került be a továbbfejlesztendő és esélyesek közé. A könyvtár szorosan együttműködik az építészekkel a részletes terveket illetően. Különböző tenderek

kiírása lesz a következő lépés, az építkezés elkezdését 2011 augusztusára tervezik. A használók bevonásával ebben a szakaszban határozzák meg az épület jövőbeni arculatát és megkezdik a márkaépítési folyamatot, a település vezető közszereplőivel szoros együttműködésben.

(Hegyközi Ilona)

Elektronikus könyvtár

198/2011

KUZMA, Joanne: European digital libraries : web security vulnerabilities. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 28. (2010) 3., p. 402-413.

Európai digitális könyvtárak weblapjainak biztonsága

Adatvédelem; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Honlap

A cikk az európai digitális könyvtárak weblapjainak biztonságát vizsgálja, és ennek hatását a használói adatok védelmére. Egy weblapok biztonságát ellenőrző eszköz segítségével mérték fel négy európai ország 80 könyvtárának honlapját, hogy megállapítsák, milyen biztonsági hiányosságok tapasztalhatók, és milyen jellegű problémák a leggyakoribbak.

A vizsgálat eredményei azt tükrözik, hogy a legtöbb esetben komoly biztonsági hiányosságok észlelhetők a webes alkalmazásokban. A kutatásból kiderül, hogy az egyes országokban érvényben lévő jogi előírások ellenére a könyvtári informatikusok nem fordítanak kellő figyelmet az online információs rendszerek védelmére. További kutatások feladata, hogy más országokban is felhívják a könyvtárosok figyelmét az informatikai rendszerek védelmének fontosságára.

A könyvtárnak biztonságos online környezetet kell nyújtania használói számára; ha figyelmen kívül hagyja ezeket a szempontokat, komoly veszélybe kerülhetnek a használók személyes adatai és számítógépes anyagai. A fogyasztói

bizalom hiánya az online kereskedelmi szolgáltatások használatának csökkenéséhez vezethet, aminek súlyos következményei lehetnek a városi könyvtárak számára. A cikk konkrét módszereket említi a biztonság növelése érdekében.

(Autoref.)

199/2011

SEADLE, Michael: Archiving in the networked world : LOCKSS and national hosting **In:** Library hi tech. – 28. (2010) 4., p. 710-717.

Archiválás hálózati környezetben: a LOCKSS mint országos szolgáltató

Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Számítógép-hálózat

A cikkben azokat a kérdéseket veszik sorra, amelyek Németországban a tudományos doku-

mentumok országos archiválásával kapcsolatban felmerültek. A LOCKSS (Lots of Copies Keep Stuff Safe, www.lockss.org) rendszer megbízható és gazdaságos mechanizmust kínál arra, hogy a digitális tartalmat évszázadokig ép állapotban megőrizzék. Erre egy megosztott hálózatot alkalmaznak, amelyet megbízhatónak vélnék természeti, társadalmi, politikai vagy gazdasági katasztrófák esetén is. A cikkben tárgyalt kérdések az alapvető funkciókat, a tartalmat és a licenceket, az örökös hozzáférést, a költségeket és az üzleti modellt vizsgálják. Az együttműködésben részt vevő intézmények saját céljaikra is adaptálhatják (Private LOCKSS Network) a globális hálózatot (Global LOCKSS Network).

(Autoref. alapján)

Lásd még 165, 181

Az ismertetett cikkek forrásai

Aslib proceedings (GB)	62. (2010) 6.	Journal of library administration (US)	50. (2010) 7/8.
Bibliotekarz (PL)	(2010) 10.	LIBER quarterly (I)	20. (2010) 3/4.
Bibliotekovedenie (RU)	(2010) 5.	Library hi tech (US)	28. (2010) 3., 4.
Bibliothek (DE)	34. (2010) 3.	Library + information update (GB)	(2010) oct., dec.
Bollettino AIB (IT)	50. (2010) 3.	Library leadership & management (US)	23. (2009) 3.
BuB (DE)	62. (2010) 10.	Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2010) 10., 11., 12.
Collection management (US)	35. (2010) 3/4.	Public services quarterly (US)	6. (2010) 2/3., 4.
Computers in libraries (US)	30. (2010) 3., 7., 8.	Reference & user services quarterly (US)	50. (2010) 1., 2.
IFLA journal (I)	36. (2010) 4.	Revista española de documentación científica (ES)	33. (2010) 4.
Information technology and libraries (US)	29. (2010) 4.	Scandinavian public library quarterly (Sx)	43. (2010) 4.
Interlending & document supply (GB)	38. (2010) 4.	Signum (FI)	(2009) 6.
Journal of access services (US)	7. (2010) 4.	Vestnik BAE (Fx)	(2010) 2.
Journal of documentation (GB)	66. (2010) 5., 6.	Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	57. (2010) 5., 6.
Journal of education for library and information science (US)	51. (2010) 2.		
Journal of information science (GB)	36. (2010) 5., 6.		
Journal of librarianship and information science (GB)	42. (2010) 4.		